

FRANCESC ROMA i CASANOVAS

**TEMPS ATMOSFÈRIC,
RITUALS RELIGIOSOS
I RESPOSTA SOCIAL
ALS SEGLES XVII I XVIII**

TEMPLE ROMÀ . VIC

PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs

**TEMPS ATMOSFÈRIC, RITUALS RELIGIOSOS
I RESPOSTA SOCIAL ALS SEGLES XVII I XVIII**

Série Monographies / 28

**TEMPS ATMOSFÈRIC,
RITUALS RELIGIOSOS
I RESPOSTA SOCIAL
ALS SEGLES XVII I XVIII**

FRANCESC ROMA I CASANOVAS

TEMPLE ROMÀ . VIC
PATRONAT D'ESTUDIS OSONENCs

VIC, 2011

Primera edició: 2011

© Francesc Roma i Casanovas

Aquesta edició, incloent-hi el disseny de la sobrecoberta,
és propietat del Patronat d'Estudis Osonencs

Totes les fotografies inclosa la de la portada són de l'autor del llibre

ISBN: 978-84-936936-6-4

Dipòsit legal: B-31.632-2011

Imprès a: Impremta Daví-Vic. Rambla dels Montcada, 10, Vic

INTRODUCCIÓ

Aquesta recerca té com a objectiu fer una aproximació a l'edat moderna des del punt de vista de la teoria de la mediança, un plantejament epistemològic que pretén estudiar les relacions entre la humanitat i la natura. Es tracta de veure com, des del segle XVI fins als primers anys del segle XIX, la natura i la cultura anaven tant de bracet que no es podien entendre l'una sense l'altra. La gent es protegia del mal temps amb figures i rituals religiosos que avui dia poden semblar indesxifrables. La intenció en escriure aquest treball és demostrar que es poden descodificar en una clau ecosimbòlica que en permet la seva comprensió. També es veurà com al voltant d'aquests temes que afectaven la supervivència de les persones s'anaven teixint tot un seguit de relacions socials que van preparar les condicions per al món contemporani.

Després d'aquesta introducció trobareu una primera part dedicada a parlar de la relació entre el món agrícola i el món meteorològic durant l'edat moderna, i dels recursos que es posaven en marxa per intentar controlar-ne el funcionament i poder tirar endavant la pròpia existència. Era un món fonamentalment agrícola que depenia del cel en molts sentits, com protegir-se de les tempestes, aconseguir la pluja o que aquesta s'aturés. Tot això tenia una sèrie d'impliquacions socials que caldrà estudiar.

Però també caldrà fer un repàs a com es descodificava el funcionament del medi ambient per poder-hi fer front i de quina manera s'explicaven alguns elements que posaven en perill la vida quotidiana. Com que algunes de les causes d'aquestes desgràcies responien a comportaments que tenien a veure amb el temps lliure i el món festiu, la segona part es dedicarà a estudiar aquest aspecte de la vida humana al bisbat de Vic de l'edat moderna, encara que en alguns casos sigui un repàs molt superficial. S'hi estudiarà com rituals tan catòlics com les processons, amb el pas del temps es van anar convertint en diversions que posaven en perill les ànimes dels creients, si més no des del punt de vista de l'Església.

Independentment de les causes, el cas és que els episodis de mal temps donaven lloc a trencaments de la situació socioeconòmica habitual d'algunes persones. Per aquest motiu, la tercera part es dedica a parlar de l'assistència

social durant aquests segles. Hi veurem com el pas del temps va anar retallant drets de les persones considerades pobres i com això va generar problemes i una cosmovisió que es pot estudiar a partir de certes llegendes. La quarta part aprofundeix els canvis que van tenir lloc en els drets sobre l'explotació dels boscos.

En la cinquena part es parla del món urbà i de com aquest es fa dependent, en aspectes molt essencials, del món rural. Un món en què el sector primari va perdent pes, dóna lloc a noves realitats i noves necessitats que cal satisfer per vies fins llavors no explorades. Aquest procés, que preparava l'adveniment d'una societat industrial, no va estar exempt de problemes.

La sisena part reprendrà els aspectes meteorològics i la seva importància al segle XVIII, partint d'una anàlisi quantitativa del contingut dels goigs, aquelles peces de literatura (pseudo)popular tan poc utilitzades en els estudis històrics. Això permetrà parlar de l'aparició d'un nou model de santedat i es farà èmfasi en els nous sants agraris, un aspecte que es vincularà amb el nou paper de la pagesia. En aquest apartat s'estudiaran les relíquies que apareixen en el període analitzat en el nostre marc geogràfic i es veurà com algunes d'elles servien per combatre les contingències climàtiques i meteorològiques.

La setena i darrera part té un caràcter més hipotètic i pretén explorar el terreny d'estudi per excel·lència de la teoria de la mediança. Es tracta de veure com determinats valors socials i religiosos es van convertir en parts del *paisatge*, una anàlisi que s'ha fet a partir de l'estudi d'alguns topònims i d'altres manifestacions de la cultura sobre el món objectiu de la realitat geogràfica.

Els materials a partir dels quals s'ha elaborat aquest treball són els que es troben en els principals arxius vigatans (ABEV, AMV, ACOS) i en altres arxius que han estat menys intensament explotats (Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Comarcal del Ripollès i alguns arxius municipals). Volem agrair al personal de totes aquestes institucions el tracte rebut durant les llargues hores que hem passat en la seva companyia i les aportacions que ens han pogut fer.

També s'han utilitzat els llibres impresos a la ciutat de Barcelona, encara que els seus autors no fossin catalans, independentment de si van circular molt o poc per la nostra geografia. En aquest sentit, hem tingut un gran ajut en el catàleg cronològic de llibres publicats a Barcelona de l'Arxiu Històric de la Ciutat.

Bona part de la informació per escriure aquest treball ha estat obtinguda de documents escrits o d'obres publicades per persones que no tenien cap intenció científica en el sentit que donem avui dia a aquest mot. De tota manera, la seva voluntat d'explicar i comprendre el món que els envoltava els va dur a fer el que avui dia en diem *treball de camp* en un moment en què aquesta expressió no era ni imaginable. Per posar dos exemples, el treball de Narcís Camós sobre els santuaris marians de Catalunya és un document fruit de més de dos anys de recerca

sobre el terreny i de consulta de documentació escrita; i el de Vicenç Domènec es va allargar durant set anys. Val la pena que, a més de reconèixer el valor de treballs com aquests, els fem també un petit acte d'homenatge.

Finalment, volem fer constar que en algun cas el lector pot trobar a faltar algunes informacions concretes. S'ha d'entendre, però, que aquest estudi no pretén ser exhaustiu i fer una relació de, per exemple, totes les relíquies, ni del que passava en cada un dels pobles del Bisbat, sinó que el seu plantejament és esbossar un quadre factible de les relacions medials durant els segles estudiats.

UN MÓN AGRÍCOLA QUE DEPÈN DEL CEL

És ben sabut que el món del segle XVIII vivia pendent d'un fil meteorològic i que qualsevol canvi podia trencar el precari equilibri que permetia passar d'un any a un altre. Així que, en un moment imprecís de finals del segle XVI, a Santa Coloma de Farners, just en el moment de la collita, es va presentar una fosca tempesta. El cel negre amenaçava de pedregar, motiu pel qual tots els pagesos van córrer cap a l'església a invocar sant Eudald, a qui van prometre que li farien una ofrena, «*si les conservava los panes, de que confiavan vivir aquel año*». Com que tot va acabar bé i la pedregada no els va afectar, van complir la seva prometença i van fer un donatiu en honor de sant Eudald, que era qui els havia protegit.¹

A Cardona, per a aquest tipus d'afers, des del segle XIV² tenien els seus màrtirs: sant Celdoni i sant Ermenter, tal com es veu en l'epístola al lector que inclou l'obra del predicador Salvador Pons. Pons diu que ha escrit l'obra sobre santa Madrona i els sants Ermenter i Celdoni «*(...) porque tots tres son specials (sic) advocats per a la conservacio dels fruyts de la terra, encara que en dife-rents maneres. Sant Celdoni y Armenter defensen los sembrats, y los fruyts de la tempestad y de la pedragada (...). La gloriosa verge Madrona es particular advocada de la pluya (...)*».³ Segons Domènec, que en aquest punt segueix Salvador Pons:

«Algunas vezes en el año en tiempo, que ay tempestad de truenos, re-lampagos, y piedra quando tienen ya casi perdida la esperança de poder escapar della, acuden a los cuerpos santos desta manera, que vienen en procesion a su capilla todos los clérigos, que se hallan en la dicha Yglesia, y con sendas lumbres encendidas les suben sobre el altar mayor, y cantan

1. DOMÈNEC, Antonio Vicente. *Historia general de los santos y varones*. 1602, p. 44.

2. FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, Narciso. *Anales de Cataluña*. Barcelona, 1709, vol. 1, p. 136. Segons Salvador Pons, els dugueren a l'església de Sant Miquel de Cardona el 19 d'octubre de 1399 (PONS, Salvador. *Llibre de la vida y miracles dels gloriosos martyrs S. Madrona, cos sant de Barcelona; y de S. Celdoni y Armenter, cossos sants de Cardona*. 1594, p. 48v).

3. PONS, *op. cit.* Epístola dedicada al lector.

*un hymno con una antiphona, y despues los gozos de los mesmos Santos, y luego cesa la tempestad.»*⁴

Aquest document parla de fets del segle XVI i explica que els cossos sants es movien per indicar que l'episodi de mal temps s'acabava, tal com havia dit Pons, però aquest hi havia afegit:

*«Pero aço nou senten tots sino alguns minyons, y aquells que son tan dit-chosos que en aquell punt se troban en gracia del Senyor. Y moltes altres vegades en les nits, quant hi ha tempestat tambe aparexen unes llums a modo de unes corones de foch, y aquestes ab cert ruydo que fan se posen per les reliquies, ab les quals comuneixen los preveres lo temps. Y tambe se posen dites llums en les mans y en lo cap del prevere qui comeneix la tempestat. Y altres vegades se posen en la sageta del campanar. Y ab aquest senyal se te per cert que la tempestat cessa, y encontinent se dexan de tocar al temporal, y mudan de tocar, perque festeyen ab les campanes; denotant la alegria quen reben de semblant merce. Y tot se creu que es per intercessio dels dits gloriosos cosos sants.»*⁵

Una cosa semblant passava amb la relíquia de sant Fortià que es trobava a Torelló,⁶ tot i que sembla que l'ús més habitual d'aquesta relíquia era un altre (vehicular un ritual per propiciar la pluja, fet que es repetirà en altres relíquies de les quals es parlarà més endavant).

A Manresa, els Sagraments Cossos, a part de fer soroll dins de les urnes i garantir la pluja, també protegien contra les tempestes i les pedregades, segons un testimoni de 1607.⁷ I un segle més tard, Francisco García deia que al santuari de Viladordis es guardava el cinyell de sant Ignasi, el qual «(...) *en tiempo de tempestad, le sacan, y bendizen con èl los campos*».⁸

4. DOMÈNEC, *op. cit.*, p. 19 v.

5. PONS, *op. cit.*, p. 84.

6. Quan s'acostava un temporal, s'iniciava l'acte de comunitat, presidit per un *lignun crucis* i l'arqueta de sant Fortià, que «és posada en lloc manifest de cara al temporal» (Solà, 1948; 303-304). N'hi ha casos ben coneguts els anys 1697 i 1707 (Solà, 1948; 306). Aquest sant també va ser utilitzat per aconseguir que deixés de ploure l'any 1716 (Solà, 1948; 306-307).

7. «No menor que la passada es la mercè que reb del Senyor esta Ciutat, y los vehins della, per medi destos Sants gloriosos, en las tempestats, y pedra que cau: puix en tenir temps de traure los cossos Sants, ans q descarregue, promptament se despargeix la tempestat, ò nuvolada, ò se aparta, ò resol en pluja molt prest, sens averi perill de ningun dany, lo ques prova evidentment cada dia per experiència, en lo estiu fent molt mal à voltas en lo mateix temps en altres parts mes lluny, sent veritat que algunas voltas en grans tempestats senten remor dins les caxas, lo que tenen per molt bon senyal, y lo mateix testificaren mediant jurament, los de Sant Fructuòs en la visita ques feu dells, ans quels traslladassen en aquell lloch, es ha saber (sic), que sentian moltas voltas lo ruído que feyan dins sas caxas los gloriosos Sants en semblants tempestats, y una volta se ubrí una dellas per si en tal ocasiò.» (TERMES, Joan. *Historia dels gloriosos martyrs Sant Maurici & .* 1607, p. 424.)

8. GARCÍA, Francisco. *Vida, virtudes, y milagros de S. Ignacio de Loyola, fundador de la Compañia de Jesús*. Madrid, 1722, p. 89.

Vic, a banda del Sant Crist de l'Hospital (que s'estudiarà més endavant), comptava també amb la protecció contra el mal temps d'un altre *lignum crucis*. La notícia més antiga que en tenim la va recuperar el canonge Ripoll al segle XIX i fa referència a l'any 1343; també n'hi ha una altra referència en un document de 1359.⁹

A Cervera, en un llibre publicat l'any 1634, apareixien com a mínim tres elements que es podien inscriure dins d'aquest conjunt. El primer era una relíquia consistent en el cap de santa Victòria,¹⁰ que en aquell 1634 era «(...) *avogada contra las borrascas de piedra, granizo y tempestad*».¹¹ Es parlarà de les altres dues en tractar les demandes de pluja en l'apartat que tot seguit comença.

Abans s'ha parlat de sant Fortià, un sant que es creu que hauria estat un dels nens innocents assassinats per ordre d'Herodes. Després d'això, el seu cos el va agafar un colom i el va dur dins d'una petita arqueta fins a una font a les rodalies de Torelló, on va servir per gestionar alguns fenòmens meteorològics. Coneixem amb força detall aquest ritual mercès al treball quasi etnogràfic de Vicenç Domènec, que va aportar informació de dos testimonis directament implicats en els fets.

El primer testimoni era el rector de Sant Feliu de Torelló, que havia participat directament i conduït aquest ritual. Domènec en recollí que es feien processons fins a la font, on portaven el cos dins de l'arqueta, i que

«en presencia de gran multitud de gente [el rector h]a bañado la arca donde està el santo cuerpo, y esto no solo una: sino ocho o nueve vezes. Y dize que tiene esta experiencia, que si [h]a de llover se mueve el cuerpo dando dos o tres bueltas dentro en la arca, y sino [h]a de llover no haze movimiento alguno.»

Sabem que Pere Serra i Postius va anar l'any 1710 a Torelló i també es va interessar per aquest fenomen, tot i que la informació que en va donar sempre la

9. «*Attendentes quod reliquiae quaedam ecclesiae Vicen. quae temporibus, quibus, tempestates, videlicet tonitrua et fulgura et aliae in aere commoventur, minus honestè et honorificè deportantur, specialiter quod in eisdem est de sacratissimo Ligno Crucis Xpi., ordenorum et statuerunt (...)*» J. R. V. [RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume. Canonge de Ripoll.] *Constitucion capitular de la santa Iglesia de Vich relativa a la solemnidad de varias fiestas que en ella se celebran...* 1830, p. 3.

10. Segons una llegenda, que ja en aquell 1634 se «*Tiene por tradicion cierta de padres a hijos (...)*», passaven uns cavallers segovians o cordovesos que portaven els cossos de sant Iscle i santa Victòria i van anar a demanar lloc per passar la nit en un hostal (l'hostal de l'Àngel). També van demanar si hi havia una església, lloc que consideraven més apropiat per a les relíquies. Així van anar a parar a la capella de Sant Antoni, als ravals de la vila, a prop del camí ral de Castella a Barcelona. En el moment de marxar, el cos de la Santa es va fer immòbil i van haver-ne de deixar el cap en aquell lloc com a penyora per l'hostedatge. Les altres relíquies van anar a Breda. GISCAFRE, Pedro. *Triunfo del Santo Mysterio de la Vera Cruz de la villa de Cervera*. 1634, p. 13-14. Giscafres era síndic de la Universitat de Cervera.

11. GISCAFRE, *op. cit.*, p. 14.

recull de Domènec (que havia escrit el seu llibre un segle abans). Segons Serra, quan la gent sentia el soroll del cos sant regirar-se dins de l'arqueta expressava la seva alegria, i s'entén perfectament: la pluja desitjada no tardaria a caure.¹²

Però a vegades el sant no aconseguia convèncer Déu de la necessitat de fer ploure, i no es movia dins de l'arca. En aquest cas, el pujaven fins a una capella també dedicada al sant que estava allà a prop, una mica més elevada, on el deixaven alguns dies, i el vetllaven dia i nit alguns dels membres del consell de la vila. Finalment, sempre acabava plovent.¹³ Domènec havia obtingut la informació d'aquesta segona part del ritual del capellà de Sant Vicenç, Joan Vinyals, que havia assistit en la processó al rector de Sant Feliu.

Una cosa semblant passava no massa lluny d'allà. En la seva obra sobre la Verge Maria a Catalunya, Narcís Camós parla de Nostra Senyora de la Gleva i explica que l'any 1337, després de 18 mesos sense pluja, el bisbe Galceran Sacosta havia manat fer una processó i que es baixés la imatge de la Mare de Déu al Ter per banyar-la. Només fer-ho es va posar un núvol sobre la capella i va començar a deixar caure aigua en el moment que el bisbe va començar a cantar les matines. La pluja va durar tot el cant religiós; després va estar tres dies sense ploure, passats els quals hi va tornar.¹⁴ Segons aquest autor, aquesta informació hauria estat continguda en un llibre de 1614 propietat de Joan Viñes, notari de Vic.¹⁵ A instància del bisbe, més tard es va decidir dur-hi els Sants Màrtirs de la capital vigatana el dia de Sant Miquel. De manera que els cossos sants de Llucià i Marcia també servien per «*impetratum nobis pluviam*»,¹⁶ tal com es veu en un document de principis del segle XVII on es llegeix que els confreres de la seva confraria porten unes atxes «(...) en les professons qes fan per pregaries de pluja o altrament y aporten les reliquies de dits sants (...)».¹⁷ Com es veurà en un

12. SERRA I POSTIUS, Pere. *Las siete Maravillas de Santos del Principado de Cataluña*. AHCB, manuscrit A-86.

13. «*Si no se mueve el cuerpo en la arquilla, quando le llevan a dicha fuente, dexanle en la capilla de San Fortian, que esta cerca della[,] ocho o nueve dias. Y muchas vezes, y casi siempre se sigue que antes no han buuelto el cuerpo santo a la Yglesia mayor: la tierra tiene abundancia de agua.*» DOMÈNEC, op. cit., p. 119.

14. CAMÓS, Narciso. *Jardín de María plantado en el principado de Cataluña*. En aquest cas s'ha utilitzat la versió publicada a Barcelona per l'editorial Orbis l'any 1949, p. 350.

15. El mateix deia anys més tard Francesc Poquí, doctor en teologia, prevere de Sant Esteve de Vilacetrú, canonge de la Santa Església de Vic i examinador sinodal del bisbat de Vic. Segons ell, l'any 1337 hi va haver divuit mesos sense pluja a Catalunya i la gent passava gana. Els veïns de Vic demanaren al bisbe Galceran Sacosta què fer i decidiren fer una processó que va tenir lloc el dia de Sant Lluç. En ser allà es va posar núvol i va ploure mentre el bisbe cantava l'ofici. Després hi va haver tres dies de temps serè. «*Bolvio despues à llover con grande abundancia, de tal suerte, que aquel año tuvieron muy buena cosecha, con gran consuelo de todos (...)*» Cal fer esment que Poquí no parla del fet de banyar la imatge de la Mare de Déu, segurament perquè en aquell moment aquesta pràctica ja havia estat prohibida per la Santa Seu. POQUÍ, Francisco. *Gleba de discursos en excelencias de la Gleba de oro Maria baxo la invocacion de la Gleba...* 1692, p. 355-356.

16. J. R. V. [RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume, Canonge de Ripoll.] *Breve sumario de las sagradas Reliquias que se guardan y veneran en la santa Iglesia catedral de Vich*. P. 2.

17. Llibre dels privilegis de la Confraria dels Gloriosos Martirs S. Llutia y Martia. ABEV, ACF CONFR/249, p. 3. Més endavant també es diu: «(...) tant en la Ciutat e parrochia de Vich com encara

altre lloc, el 1622, davant la falta d'aigua, l'Ajuntament de Vic acordà que s'anés en processó fins al santuari de la Gleva,¹⁸ acte que es va repetir diverses vegades durant el període estudiat.¹⁹

A Ripoll, en cas de necessitat d'aigua recorrien a la relíquia de sant Eudald. Consta documentalment haver-se fet així els anys 1650 i 1782, tot i que Bonet (1984; 127) diu que no acabaria mai si hagués d'esmentar totes les dates en què això va passar. Per la documentació de 1650 se sap que el Sant era dut a la font de Sant Hou (actualment de can Serrallonga). També consta que, en cas de necessitat, a la capital del Ripollès es recorria al Sant Crist i a la Mare de Déu de la Soledat (Bonet, 1984; 125).

També Domènec deia que, a Calaf, davant la necessitat d'aigua recorrien a la relíquia de santa Calamanda (Gelabertó, 2005; 190). A Sant Pere de Casserres tenien el Cos Sant, al qual la gent dels rodals acudien «(...) *en especial per falta de aygua (...)*»; el 1736 es deia que tenia el crani esclafat perquè en èpoques de secada el dugueren en processó al riu «y lo mullaren» (Pladevall, 2007; 53-54).

En cas de necessitat, la gent del pla del Bages anaven en processó a Sant Benet per demanar l'aigua a sant Valentí. Una carta dels regidors i batlles de

territori de Osona son impetrades gracies de nostre señor Deu en temps de secadats en darnos pluja e vos del cel hirrigant (sic) e fructificant los fruyts de la terra per nostra sustentacio humana segons diverses voltes e quasi continuament en temps de necessitat e secadat ses vist per experiència trahent dits martris (sic) de llur lloc e casa processionalment portats ala seu han impetrat de nostre señor Deu e impetren quiscun jorn ans sien tornats en llur lloc plujas e ros del cel (...)», p. 7.

18. AMV, sessió del Consell del 13 de maig de 1622.

19. Francesc Poquí esmenta els anys 1337, 1494, 1549, 1589, 1610, 1655, 1661, 1677, 1680 i 1689. Aquest darrer any es va fer una processó perquè feia gairebé un any que no plovia i, a més de dur-hi els Sants Màrtirs, a la processó hi hagué penitents, cadenes, creus, cilicis, vestits d'esparg i 400 donzelles vestides de blanc i amb un vel negre a la cara. Hi haurien assistit unes 8.000 persones. El dia següent va ploure de manera considerable a la Gleva, i el dia 26 va ploure a Vic durant nou hores seguides. POQUÍ, *op. cit.*, p. 221-226.

Segons la documentació municipal, la processó de 1680 va ser motivada per una sequera general que havia deixat els esplets totalment secs i sense possibilitat de donar el fruit esperat. Aquesta manifestació va tenir lloc el 15 d'abril de 1680, just enmig de la Setmana Santa, fet que no fou impediment perquè fossin les instàncies religioses les qui comencessin la tramitació de l'anada a la Gleva. El dia de la processó no va ploure, diu una nota que sembla redactada amb posterioritat, però sí que ho feu l'endemà al matí. El dia següent, 17 d'abril de 1680, va tornar a ploure «*ab gran exces*» (AMV. Deliberacions del Consell del 9 d'abril de 1680).

Així mateix, l'acta de la sessió del 28 de març de 1683 recull que per necessitat d'aigua es demana al Capítol de poder anar a la Gleva. Com era habitual en aquests casos, s'hi dugueren els Sants Màrtirs. En aquest cas es decideix que es portarà un predicador que farà diferents plàtiques al llarg del camí. La processó es va fer el dia 1 d'abril (aquest detall va ser escrit amb posterioritat), amb gran assistència. Es va sortir a les 8 del matí i es va tornar a les 8 del vespre. Es va fer una plàtica d'un quart i mig «*a la creu de mitja via*». (AMV. Acords del Consell, 1681-1686, vol. 23.)

El Llibre d'Acords del Consell de Vic consigna en el dia 21 d'abril de 1689 que la confraria de Sant Isidre ha fet notar per tres vegades la importància que té la falta d'aigua i demana que es facin deprecacions i rogatives i particularment que es portin els Sants Màrtirs a la Gleva. S'hi accedeix i es disposa el mateix que en el cas anterior (AMV. Llibre d'Acords del Consell, 1686-1691, vol. 24).

El 16 de març de 1691 el Consell acordava fer una processó per demanar aigua i que si la sequera continua es parli amb el Capítol per anar a la Gleva.

Navarcles, Rocafort i Sant Fruitós datada el 18 de març de 1798 demanava el permís del bisbe per fer una processó que consistia en què després de l'ofici,

«(...) salen de la Iglesia por su turno las procesiones de las parroquias, yendo inmediata á las Stas Reliquias la Cruz y procesion del Monasterio todos juntos [h]acia el rio, debajo del convento; en donde cantan alternativamente los Parocos (sic) los Santos Evangelios (...).»²⁰

Tres setmanes més tard, els batlles i regidors de Navarcles i Sant Fruitós tornaven a escriure una carta al bisbe demanant de nou el permís per «*apaciguar los clamores de sus particulares en la calamidad que les oprime.*»²¹

En un sentit semblant, un testimoni jurat de Manresa va declarar que el 21 de setembre de 1607, després d'una sequera que feia anys que durava, es va decidir recórrer als Cossos Sants que tenien a la Seu. Tal com diu aquest testimoni, com que el temps no va canviar, van decidir tornar els cossos al seu lloc, però abans de baixar-los a la capella van fer una processó per tota l'església. En aquell moment, «*(...) a la que foren devant la Capella de Sant Pere [el testimoni] sentí una gran remor dins la caxas, y en lo mateix punt li apareguè que aportava un pès molt gran, y extraordinari, y lo mateix sentí lo qui li ajudava à portar las ditas Santas Relliquias, que era Mossèn Pere Martyr Salvany Prevere (...).*»²² Els dos testimonis —i els consellers i altres persones de crèdit que participaven en l'acte religiós— van sentir un soroll molt gran que

«(...) atribuïren à que los gloriosos Sants no volien que las suas Santas Relliquias fossen tornadas baix en llur Capella, que no aguès plogut. Acabada la processò, y tornats los gloriosos cossos Sants en sa Capella, de allí poch ploguè molt be, his remedià la terra, à gloria del Senyor, y del seus Sants.»²³

A Manresa, ja al segle XIV, hi havia una confraria dedicada al Sant Crist, formada per pagesos, la qual de manera extraordinària feia processons en temps de sequera en les quals es treia la imatge del Sant Crist. La primera notícia que en coneixem correspon a 1748 i cal remarcar que l'any 1788, després de treure Nostra Senyora de Valldaura per implorar la pluja, aquesta va pujar fins al convent del Carme per ajuntar-se al Sant Crist i marxar totes dues imatges cap a la catedral. El 1794 hi ha constància d'una nova processó amb la verge de Valldaura (Torradebot, 1906; 134-136). El protocol noucentista per implorar la pluja incloïa també la presència dels Sants Màrtirs. Aquests sortien dues vegades, però la diferència era que en la primera processó es treien les relíquies

20. ABEV, AEV 910/13 (antic 910).

21. ABEV, AEV 910/13 (antic 910). Carta del 10 d'abril de 1798.

22. TERMES, *op. cit.*, p. 422-423.

23. TERMES, *op. cit.*, p. 423.

Peu de Mitja Via, on les processons vigatanes que anaven a la Gleva feien una aturada.

dels *màrtirs nous* (Maurici, Fruitós i Agnès), mentre en la segona sortien els *màrtirs vells* i els nous, però sempre amb el Sant Crist de la Sang (Torradejot, 1906; 143). El qualificatiu d'aquest crucifix li ve del fet que l'any 1523 havia suat sang, tal com va passar anys més tard a Vic. Més endavant, es dirà que sant Ignasi de Loiola tenia poders sobre els elements aquàtics, «*No hablando de las vezes que ha concedido lluvia para los sembrados à los Pueblos que se la pedian (...)*»²⁴

El Sant Crist de l'Hospital de la Santa Creu de Vic també tenia el seu vessant meteorològic,²⁵ un sentit que va ser recollit l'any 1850 pel canonge Ripoll en un document sobre l'origen de la processó que es feia a Vic quan, a causa de la sequera o d'algun altre motiu, es portava la imatge del Sant Crist de l'hospital de Ramon Terrades fins a la catedral.²⁶ A Igualada també tenien un Sant Crist que es treia en cas de necessitat d'aigua i que l'any 1590 va suar sang.²⁷

En algunes zones de la Catalunya de secà, com per exemple la Segarra, la relació entre el món religiós i el món meteorològic va ser molt intensa. El 1634 a l'església de la Verge del Miracle de Cervera hi havia una imatge de marbre que

24. GARCÍA, *op. cit.*, p. 607.

25. Segons una relació dels fets sense datació que es conserva a l'ACOS, el 12 de juliol de 1633, mentre Jaume Miret estava dient missa a l'altar major de l'església de l'Hospital, en el moment de llegir l'evangeli s'adonà que hi havia tres gotes de sang sobre els corporals. Ho va fer notar a diferents persones que havien assistit a l'ofici. Després de resar unes oracions, aparegueren noves gotes, fins a un total de nou. Miret es va assegurar que les gotes no podien ser seves ni de cap animal. Després d'encendre els llums, decidiren posar-ho en coneixement del bisbe i del vicari general: «*Corregui tant la veu de est admirable cas que se aplegà tal concurs de gen que fou presis als Magnífichs Concellers y Administradors del Hospital posar personas autorisadas que no perdessen de vista dits corporals, y suplicas al Sr. Bisbe que se constituís en persona al lloc de la occorrença. A las 12 horas de la nit seguent se ha oit per personas fidedignas tocar la campana per algun espay que no pogué averiguarse que fos per auxili de persona alguna per lo que se cregue ser altre prodigi de Deu en confirmació del ja referit*». ACOS, Hospital de la Santa Creu de Vic.

Sobre aquest tema, val la pena revisar la monografia que va escriure Segimon Conill l'any 1931, en la qual es demostra que els testimonis de l'època «(...) *exclouen absolutament la intervenció de la Imatge que anava coberta amb un vel*» i com hauria estat l'opinió popular la que hauria acabat donant forma a la llegenda i atribuint la sang a la figura del Sant Crist. CUNILL I FONTFREDA, Segimon. *El Sant Crist de l'Hospital de Vich*. 1931, especialment p. 43-55 (s'ha utilitzat la reedició de 2009, que reproduceix fidelment l'original).

26. El dia 19 de setembre de 1650, en una reunió al Capítol catedralici, es posava de manifest que la ciutat havia demanat de dur en processó el Sant Crist a la catedral, «(...) *pera aconsolar al poble de esta Ciutat que ab tanta instancia demana esta processó librant son consuelo y alcanzar la misericordia de Deu en donarnos aygua y deslliurarnos de mal contagiós en la imatge y figura de dit St. Christo*». *Origen de la devota processó que acostuma ferse en la ciutat de Vich, quan per sequedat ó altra calamitat publica...* Vic, 1830, p. 1.

Aquesta processó encara se celebrava el 1854, com ho demostra una carta en què el Bisbat respon una petició de l'Ajuntament de Vic que li demanava que es fes una rogativa reclamada per la confraria de Sant Isidre. Per això, el bisbe va ordenar que es tragués el Sant Crist de l'Hospital en processó fins a la catedral, amb la condició que l'Ajuntament havia de prometre que assistiria a l'acte (AMV. 13.22 Hospitals Santa Creu, pelegrins, Misericòrdia, XVII-XX).

27. PADRÓ Y SERRALS, Juan. *La sagrada imagen del Santo Cristo de Igualada. Historia del origen de su veneracion y prodigios*. 1852. S'ha utilitzat la segona edició (Igualada, 1852), ampliada per Jaume Gomis, p. 50.

segons la llegenda s'havia trobat dins d'un pou ple de pedres i que era invocada en cas de necessitat d'aigua.²⁸

Aquesta imatge va complir les funcions de proveïment de pluja fins que el Sant Misteri *li va prendre el lloc*, quan, l'any 1540, el *lignum crucis*, o sigui un tros de la creu en què Jesucrist va ser crucificat, va sagnar. D'ençà de llavors la seva protecció va incloure diferents aspectes de l'existència comarcal,²⁹ però el més important, i que en l'obra del síndic Giscafres mereixia un capítol individual, va ser «(...) *los grandes favores que empeço a sentir la Villa y su comarca, en particular en tiempo de necesidad de agua.*»³⁰

El Sant Misteri havia anat guanyant lloc en la societat certerina i comarcal en general i es recorria a ell quan les processons i visites a altres santuaris no aconseguien els resultats desitjats per tota la comunitat.³¹ Hi anaven donzelles i nens vestits de blanc amb rosaris i crucifixos a les mans i la cara coberta amb un vel negre. Molts homes vestien roba de sac i cilici, duïen el cap cobert i «*rostros de ceniza*», alguns portaven cadenes o creus de penitència, i «*otros disciplinándose reciamente regando las calles con sangre*», mentre els capellans es vestien amb els pluvials, i portaven creus i relíquies de sants.³² Acabada la missa, en «*(...) un altar q està en un lugar eminente, se pone delante de todo el pueblo la sagrada reliquia: y son tantas las lagrymas, y voces de todos, pidiendo a Dios misericordia, que no parece sino un juyzio.*»³³

A la capital d'Osona, a l'últim quart del segle XVII la germandat de la Verge Maria del Bon Succés de Vic,³⁴ «*regida y administrada per los bracers de aquella en la Iglesia de Nostra Señora de la Merce*», acut al Consell de la Ciutat perquè li doni alguna caritat per ajudar-la a sufragar les despeses de la construcció d'un retaule dedicat a la Verge Maria. La raó era una prometença que havien fet d'ençà d'un episodi de sequera.³⁵

28. Aquesta imatge hauria donat nom a l'església, «(...) y de los muchos milagros que alli obrò: esta señora en beneficio del pueblo: en particular en tiempo de necesidad de agua, que entonces era el unico asylo, como lo es ahora con el santo Mysterio (...)». GISCAFRES, *op. cit.*, p. 15.

29. Va servir per protegir les persones dels perills de mars, rius i, en general, tots els perills aquàtics, a banda de dur a terme miracles relacionats amb la salut. GISCAFRES, *op. cit.*, p. 32-33.

30. GISCAFRES, *op. cit.*, p. 29.

31. Segons Giscafres, que diu recollir dades del llibre del racional de la vila, la primera vegada que es va fer servir el Sant Misteri amb aquesta finalitat va ser el 1557, disset anys després dels fets. Si aquell any el Sant Misteri va ser capaç d'atreure sis mil persones, en anys posteriors hauria arribat a doblar aquesta xifra. En qualsevol cas, «(...) no se acuerdan averle sacado que Dios no les aya socorrido, y muchas vezes tan ahina y presto que salian con lindo sol, y bolvian con mejor agua, y era forçoso detenerse en la Villa por no poder bolver a sus lugares, en fin cumple Dios su palabra (...)». GISCAFRES, *op. cit.*, p. 30.

32. GISCAFRES, *op. cit.*, p. 30.

33. GISCAFRES, *op. cit.*, p. 30-31.

34. Aquesta confraria s'hauria fundat el 1620 o bé el 1631, segons si es considera que la primera fundació va tenir continuació en la segona (Capdevila, 1931; 26 i 35).

35. «(...) que en las ocasiones que en esta plana y comarca de Vich patint gran sequedat es anada ab solemne professo portant la santa y sagrada imatge de la dita Verge Maria que en sa honorífica capella

La consuetud de la confraria del Bon Succés, de 1866, inclou una dècima en què es diu: «*Los Brassers han procurat que se honrés en sa capella, y molts sian devots de Ella: puig se sab que s'ha alcançat la pluja en la sequedat, lo consol en la aflicció, quant sá Imatge en professó, los frares y poble unit ab cor humil y contrit, han portat á Torelló*» (Ordeig, 1987; 65). Aquesta referència a Torelló deriva del fet que, des del segle XVII, a més d'anar a Sant Segimon,³⁶ també s'anava a visitar sant Fortià (Ordeig, 1987; 61, que reprèn Capdevila, 1931; 54-59). Cal esmentar que en la seva anada a Torelló de 1689, la imatge va suar:

«(...) *després de celebrat dit ofici solemne advertiren alguns que en la cara y coll de la Imatge de dita Señora nostra del Bonsuccés y del Niño Jesus se demostraban y brollaban diferents gotas de aygua clara, y se cridaren uns á altres dels que avian acistit en dita processó y offici pera que vessen ditas gotas de aygua les quals veren ocularment (...)*» (Solà, 1948; 233-234).

Josep Capdevila (1931; 52-53) explicava que, a Vic, davant la necessitat d'aigua s'havien consensuat una sèrie d'actuacions que se seguien amb força cura. Encara que sembla que ja funcionava el 1683, aquest ritual va veure com s'hi afegia la figura de sant Miquel dels Sants més endavant. D'aquesta manera, després que els sacerdots fessin una oració per demanar la pluja, els Sants Màrtirs eren duts a la Seu, on restaven fins que desaparegués la necessitat. Si això no passava, també s'hi duïen les relíquies de sant Miquel dels Sants, que eren exposades junt amb les de sant Benet i santa Escolàstica. Si, malgrat tot, no s'aconseguia el propòsit de la pluja, se sortia en processó fins al Prat de la Riera i es feia una benedicció del terme. A continuació es duïen a la catedral les imatges dels Dolors, el Sant Crist de l'Hospital, la Mare de Déu del Remei i la del Bon Succés. Suposant que encara continués la necessitat, els Sants Màrtirs eren duts a la Gleba. L'últim recurs era portar la Mare de Déu del Bon Succés a Torelló per *visitar sant Fortià*.

En aquest ritual, però, hi manca una altra relíquia que servia per aconseguir la pluja, la de sant Claudi, que es guardava en el convent dels trinitaris

te collocada en dita Iglesia a la hermita o capella del gloriós St. Segimon situada en la montaña de Monseny per intercessio de la qual nos te recort y memoria que no se age alcançat la aigua ques demanave com dels anys de 1660 en lo abril y de 1680 en lo mateix mes y de 1683 y mateix ab molta abundancia podan fer fe tots los que vuy viuen y axi esta continuat (sic) en lo llibre de dita Germanadat y en particular los de 1689 ahont lo mateix die quey tornava la Sma y pia professo de St Segimon que ere als 7 de abril ja se alcança lo benefici de la aigua per remey dels splets ques anavan perdent del tot y despres de poch dies fou ab esta abundancia com las demes vegadas y que en dit any 1683 dita Germanadat a vista de la gran necessitat quey avia de la aigua y que ab tantas rogativas y plegarias com se avian ja fetas no se avia alcançat si la alcançavan promete fer alguna cosa en augment y veneracio de la Verge Maria en accio de gracias del benefici per lo qual se feu lo rataule en dita capella de las charitats que los devots de Maria Santíssima an donat y donan (...)» Carta sense data continguda a AMV, Llibre d'Acords del Consell, 1686-1691, vol. 24.

36. Fortià Solà (1948; 233, seguint Capdevila, 1931; 42) constata anades a Sant Segimon els anys 1660, 1680 i 1683. Després, a partir de 1689, es visita sant Fortià. Una altra visita va ser el 1753.

descalços de Vic. En dóna fe el fet que el 1764 el Capítol eclesiàstic va demanar a l'Ajuntament que:

«(...) se sacasse con solemne procession, el cuerpo de San Glaudis, que se venera en la Iglesia de dicho convento, para implorar a Dios por medio del Santo el beneficio de la agua, que tanto se necessita, para cuyo logro se estan haziendo publicas Rogativas (...).»³⁷

Al Bages quan hi havia eixut es podia anar al Sant Crist de Camps, tal com es veu en el dietari de Salvador Devant, el qual hi hauria anat en diferents anys entre 1680 i 1798 (Hernandes, 2005). De tota manera, davant la sequera de 1798 la gent de Fonollosa no va anar a Camps, sinó que va fer pregàries i una processó en què «han posat los Sans Martis en la hurna» (Hernandes, 2005, 21).

A Cardona, en cas de sequera baixaven en processó la relíquia dels Sants Màrtirs a la capella de Sant Joan del Pont. Aquí, en cas de necessitat, els regidors del veïnat consultaven els pagesos i demanaven a l'Ajuntament que fes la petició a la comunitat de preveres per fer la processó. Després es convidava a assistir-hi els pobles de tres o quatre hores a la rodona. Uns goigs de finals del segle XVIII deien «Oferint-vos Sacrificis donáu bona Pluja als Blats» (Abad, 1816; 151-153). A Cardona mateix, quan els màrtirs no podien aconseguir la pluja es treia en processó la Mare de Déu de la Pietat que es venerava a l'església de Sant Miquel (Galera, 2000; 73).

A Castellnou de Seana tenien una relíquia de sant Blasi, per la qual es creia que el Senyor donava molts beneficis, sobretot contra les febres, la sequera i la fam, i especialment a la gent d'Urgell i la Segarra.³⁸ Uns goigs publicats a finals del segle XVIII recollien aquest tema.³⁹

En aquest apartat també caldria parlar del santuari de Sant Magí, a la serra de Brufaganya, on un testimoni escrit de 1603 parla del fet de banyar el sant per aconseguir la pluja en la font l'origen de la qual li era atribuït: l'ermità «(...) baixaval á la font y allil llansava dins lo toll del agua dientli que nol ne trauria que no plogués: y era infallible ploure en tres dies».⁴⁰

37. AMV, llibre Acuerdos de 1759 a 1766, vol. 40, 8 d'octubre de 1764.

38. «(...) y ha preservat als de Castellnou de febres, aixut, y fam en estos ultims anys de epidémias y sequeadats; pues essent tot lo Urgell afligit per las malas cullitas, y febres putridas y perniciosas en los anys 1785 y 1786 en que casi res se cullí y moriren molts centenars de Personas, de modo que apareixia havia de quedar lo Urgell despoblado: en Castellnou se feren unas suficientes cullitas, y sos moradores no experimentaren los rigors de la epidémia, pues en estos dos anys solamente moriren quinze (sic) Personas, y las mes de estas vellas y atxaquosas (...).» COSTA Y BAFARULL, Domingo. *Novena y goigs del gloriós Sant Blasi bisbe*. P. VII-VIII. L'autor era el rector de Castellnou de Seana.

39. «A vos sempre reclamàm (...) de febrars, aixut, y fam aquest Poble haveu librat: Teniu &C.» COSTA Y BAFARULL, op. cit., p. 42.

40. SEGURA, Joan. *Història del santuari de Sant Magí*. 1887. S'ha consultat la reedició feta per l'Associació Cultural Alt Gaià, 1994, p. 32.

Tal com va dir Cels Gomis (1998; 74), per obtenir la pluja els catòlics tenien tants advocats com pobles hi havia: cadascú tenia el seu.

Fins ara s'ha parlat de com fer front als períodes de sequera, però cal dir que també hi havia rituals destinats a aconseguir que les pluges s'aturessin i el sol tornés a brillar. Així, a la ciutat de vic, el

«Divendres als 30 de mayg [de 1636] en lo mercadal benihí lo terme D. Gaspar Gil bisbe de Vich per las muitas pluias que avia molts dies no cessaven y los splets patian molt y la anyada se anava perdent. Duraren las pluias serca de dos mesos continuament fins als 6 de Juny, que se feu processo general; y serca set Iglesias y com encara duraren als 18 de Juny se feu un solemne ofici de morts general en la Seu, aquest die ya apenas plogue, y lo endema als 19 comensaren la estacio de quaranta horas (...) estos dies cessa totalment la pluia, ab que la anyada no fou mala.»⁴¹

El dia 6 de juny de 1653 es va dur sant Eudald al monestir de Ripoll «*per sol*», fet que es repetí el 13 d'octubre. El 1662 es va posar en marxa de nou aquest ritual «*per las grans plujas*» (Bonet, 1984; 128).

Així mateix, un document reproduït pel canonge Ripoll el segle XIX, l'original del qual estaria datat el 23 de maig de 1736, recull que els procuradors de la confraria de Sant Isidre de Vic han demanat de fer unes «(...) *rogativas per sol perquè las plujas continuas apar que mallogran la cullita (...)*». Davant la petició, es resol que «(...) *se trega en processó acostumada S. Just (...)*»,⁴² els ossos del qual també es movien en algun moment especial.⁴³ El moviment dels ossos de sant Just apareix en l'obra de Josep Massot⁴⁴ (publicada el 1699) i en els anals de Narcís Feliu de la Peña.⁴⁵ Així, doncs, sant Just també era implorat en cas de necessitat meteorològica (ultra la protecció contra els terratrèmols).⁴⁶

41. SANZ, Joan Baptista. *Relació breu dels successos, segonas intencions y locuras, que an succehit y se son fetas en la ciutat de Vich desde any 1634 fins al del 1641 inclusive*. 1902, p. 30.

42. RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume. *Documentos inéditos con que puede ilustrarse y comprovarse la historia del culto (...) S. Justo confessor...* ABEV, ACV Ripoll/26 (2), doc. 27, p. 5.

43. DOMÈNEC, *op. cit.*, p. 52.

44. MASSOT, Joseph. *Compendio historial, de los hermitaños de nuestro padre San Agustin, del Principado de Cataluña...* 1699, p. 260.

45. FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, *op. cit.*, vol. 1, p. 175.

46. Vegeu, per exemple, RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume. *Documentos que pueden servir para ilustrar la historia de los temblores de tierra acaecidos en Cataluña á principios y mitad del siglo quince, de cuyo azote ó se vió enteramente libre ó esperimentó ligeros daños la ciudad de Vich por la intercesion de su hijo y patrono S. Justo confesor*. Vic, Oficina de Valls, 1829.

En aquest sentit, el terratrèmol de 1448, que va enderrocar l'església i el monestir de Santa Maria de l'Estany, però que no va causar desgràcies a Vic, es va creure que no havia afectat la ciutat mercès a la protecció de la relíquia de sant Just. Per això se li va fer una acció de gràcies anual, durant la qual es prohibia el treball. V. i de R., A. «Terratrèmols del any 1448». *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, XXII (1917), p. 157-158. Fa referència a un acord de l'11 de novembre de 1448 del Consell de la Ciutat.

Pel juny de 1761, es demana permís a l'Ajuntament de Vic per fer una rogativa per la necessitat de sol, serenitat i temperança dels vents.⁴⁷ L'any 1763 hi ha constància d'una nova demanda en el mateix sentit d'aconseguir el cessament de la pluja i, el 19 de maig d'aquell any,

«(...) *se resolgué tenir estació conforme estil; y renovantlas [les rogatives] per traurer S. Just, perquè la necessitat insta, se resolgué traurerlo lo endemà al matí dia 20, y que se participás y se convidás segons estil al Sr. Bisbe, al Ajuntament, y al poble ab campaneta.*»⁴⁸

De fet, en un inventari de les relíquies de la catedral de Vic de l'any 1832 encara es parla del *Corpus Sancti Justi Confessoris*, que es troba en una caixa de plata, «(...) *qui ad reddendam aeris serenitatem saepius invocatur*».⁴⁹

IMPLICACIONS SOCIALS

Aquesta relació, que no pretén ser exhaustiva, de personatges sants vinculats a necessitats meteorològiques sembla confirmar que al món rural els miracles que es buscaven no estaven únicament relacionats amb la cura del cos, sinó també amb el bé de la comunitat: la supervivència material i la protecció contra inundacions, tempestes, pedregades, plagues de llagosta i sequeres (Kamen, 1998; 183, 194). Justament en aquest sentit de protecció de la comunitat val la pena recuperar el cas de Cardona, perquè permet entendre alguns aspectes de la utilització social de les ideologies i l'enfrontament cultural entre grups socials.

Segons Salvador Pons, a qui va seguir el pare Domènec,⁵⁰ el 25 d'abril de 1581 (diada de Sant Marc) Hug de Montcada, bisbe d'Urgell, va visitar la vila i va demanar als cònsols que li donessin les relíquies dels Cossos Sants dient que la seva mare, en el moment del seu naixement, havia estat tres dies amb dolors de part i gràcies a ells se n'havia pogut sortir. El cònsol li digué que, malgrat que els ducs de Cardona havien fet portar els cossos, mai no els havien tocat ni se n'havien endut cap part, però amb tot hi va consentir. De manera que li van donar «*les santes relíquies*», motiu pel qual:

«(...) *lo poble se avalota contra del Consol en cap, de tal manera que li digueren cobras les reliquies que avia dades no podent les donar, y quant*

47. AMV, 27.1. Memorials 1500-1700.

48. RIPOLL I VILAMAJOR, *Documentos inéditos...*, op. cit., p. 6.

49. J. R. V. [RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume, Canonge de Ripoll.] *Breve sumario...*, op. cit., p. 2.

50. Segons Domènec, «*Amotinose entonces el vulgo contra el Consol diciendole, q las cobrase: sino q le matarian, y llego a tanto; q se huvo de esconder. Fueron ellos [el poble, el "vulgo"] al Obispo q les tornase sus reliquias, y sirviose Dios, que vino luego tan gran tempestad de piedra, que cubrio las viñas, y campos, la qual cesso en el mesmo punto que sacaron los cuerpos santos, y el Obispo torno sin aver dañado la piedra a campo, o viña: aunque estaban entonces las viñas floreciendo, y los pimpollos muy delicados, como afirman muchos hombres dignos de fe*». DOMÈNEC, op. cit., p. 19 v. Vegeu també Gelabertó (2005; 197).

no, que li costaria la vida. Fonch tanta la afliccio y pena del trist de (sic) Consol, y la temença ques posa en ell (perque li amenaçaven de llançar-lo per la muralla) que realment se ague de amagar en la Esglesia mayor bax del altar del sant Esperit. Despres de moltes dades y preses que tingueren ab lo Bisbe pera que las tornas: fonch servit lo Senyor de mostra una estranya maravella. Y fonch, que subitament se mogue tan gran tespestat de pedra, ques cobriren les vinyes y los camps. Y en lo mateix punt q tragueren los cossos sants, y juntament en tornar lo Bisbe les reliquies, miraculosament cessa la tempestat, sens aver danyat la pedra a ningun camp, ni vinya. Y lo que es de ponderar, que estaven les hores les vinyes en flor y ab los brots tendres y delicats. Y ab tot axo afirmen moltes persones dignes de fe y de credit, que la pedra no feu ningun dany. Aquest miracle testifica casi tota la vila de Cardona.»⁵¹

Una cosa semblant va passar a Sant Pere de Casserres on un manuscrit de 1736 explicava que hi havia una campana trencada que servia per comunir el temps, i que,

«Intentà lo Colegi de Barcelona [de la Companyia de Jesús] acabà de trencar la dita campana, y portar los trossos a Barcelona, per fer ab tan bon metall una fina Campana en la nostra Iglésia; pero luego que se intentà semblant cosa, y tingueren la notícia los Pobles vehins, acudí a Casserras una multitud de gent que, ab las armas a las mans amenassaren de llevar la vida al que se atrevís a trencar la Campana hi (sic) trauerer-la del Campanar; y fonch precís que lo Colegi cedís al motí de aquella gent y no se atreví més a trauerer la Campana, ni parlar de tal cosa.» (Pladevall, 2007; 42-43)

Els casos de Cardona i Casserres deixen veure que hi havia un equilibri d'interessos precari pel que feia a la gestió dels meteors. D'aquesta manera, el control atmosfèric passava, força habitualment, per alguns elements ecosimbòlics de l'àmbit religiós i eclesiàstic i, des d'aquest moment, es podia intuir un cert estira-i-arronsa entre les classes populars i l'Església que també es deixa veure quan les autoritats eclesiàstiques prohibien determinats usos de les relíquies, especialment ficar-les dins de l'aigua.⁵² Per això, en alguns casos com el

51. PONS, *op. cit.*, p. 83. Josep I. Abad reproduceix un document del 4 de juny de 1705 en què es parla d'una visura de les relíquies de sant Celdoni i Ermenter i es diu que dins la caixa hi ha un tros del braç o la cama «(...) ques diu sen aportaba lo Bisbe de Urgell, que per infortuni del temps, com fôu de un apedregada caygué sens fer dany, ni aparexer nívolos, no pará fins haber tornát en dita caxa dita Santa Reliquia, trobant-se ja fora de dita Vila un quart distant &c.!». (Abad, 1816; 107).

52. Fortià Solà (1948; 300) situa aquesta prohibició a l'any 1619, data que coincideix amb el que es diu que va passar al bisbat de Barbastre (ZARAGOZA, Lamberto de. *Teatro historico de las Iglesias del Reyno de Aragon*. Saragossa, 1807, p. 254. (S'ha consultat la versió digital disponible a Google Books el 29 de desembre de 2008.) Gelabertó (2005; 230) coincideix en la mateixa data i explica que va ser el canonge de la catedral de Saragossa qui va demanar a Roma si era lícit o no mullar les imatges en temps

de la Mare de Déu del Pla de Sanaiija, que s'invocava davant la falta d'aigua, els fets eren considerats prou importants i estaven tan ritualitzats que fins i tot incloïen l'actuació d'un notari per assegurar que es conservaria l'*statu quo* i que la imatge seria tornada al seu lloc habitual.⁵³ El mateix passava a Manresa quan, per necessitat d'aigua, es treia en processó el Sant Crist que es trobava al convent del Carme (Torradejot, 1906; 144).

Per la importància que tenia l'ajuda en aquestes necessitats, amb el pas del temps s'havien anat instituint tota una sèrie de rituals que s'estudien en el proper apartat.

TOCS DE CAMPANA I ALTRES RITUALS

Durant l'edat moderna l'agricultura tenia un paper essencial, especialment el conreu de cereals. La població, en un context socioeconòmic que dificultava els intercanvis de grans, vivia pendent que el producte d'una collita fos suficient per alimentar tota la col·lectivitat i assegurar les llavors necessàries per a la propera temporada. Una pedregada, el fred o la calor fora de temps, la manca o l'excés d'aigua, alguna malaltia o una plaga com la llagosta, podien fer que la gana es presentés a qualsevol poble.

Com que no totes les comunitats rurals ni totes les parròquies havien aconseguit *reliquies* com les que s'acaben d'estudiar perquè les protegissin, havien de buscar algun sistema de protecció contra el mal temps. D'aquí l'important tràfic de relíquies que es detecta en el període estudiat, algunes de les quals tenien com a finalitat el control del temps atmosfèric (vegeu el capítol titulat «Les *noves* relíquies»). Però aquesta necessitat de controlar el temps atmosfèric també havia donat lloc a altres mecanismes per fer-hi front, alguns dels quals no estaven massa d'acord amb la posició oficial de l'Església.

En el context que estem examinant, la millor arma contra el mal temps consistia en una sèrie de rituals propiciatoris del benestar climatològic. En aquest sentit, Martín del Río (1551-1608) ja havia avisat els capellans dient-los que, com a prevenció contra el mal temps, a la primavera i la tardor pugessin moltes vegades a la torre de l'església al matí i que beneïssin els camps i el terme parroquial. Comentant aquest punt, Remigio Noydens deia que això duria també el benestar material als pagesos, tot i que no seria només això el que s'hauria de buscar.⁵⁴

de sequera. La resposta va ser negativa. Aquest aspecte es confirma en el *Diccionario de los decretos auténticos de la Sagrada Congregación de ritos*, publicat per Falise l'any 1867, p. 433 (disponible a Google Books, 3 d'abril de 2009).

53. MASSOT, *op. cit.*, p. 360.

54. NOYDENS, Remigio. *Practica de exorcistas, y ministros de la Iglesia...* 1675, p. 120.

Seguint aquestes indicacions, durant les festes de la Creu de Maig, de Sant Pere Màrtir o en altres dates, els camperols i camperoles es reunien a l'església, on beneïen branques d'arbre (pi, olivera, llorer, etc.) que, un cop acabada la litúrgia, eren repartides pels camps, de vegades en processó solemne, per protegir els vegetals dels rigors del mal temps. Així ho reflecteix una consuetuda de Malla escrita pel prevere Joan Lleopart l'any 1700 que diu que «*En las festivitats de devocio com son St Sebastia St Isidro St Pera Martir (...) se fa la benedictio de la olivera y St Roch (...)*».⁵⁵ Una consuetuda de Sant Feliu d'Estiula del segle XVIII també recull la benedicció de rams per Sant Pere Màrtir, «*com est[à] en lo Ordinari*».⁵⁶ Això mateix es deia en el *Flos Santctorum* de Ribadeneira (1645) quan parlava de sant Pere Màrtir i exposava «*(...) que en dia de su fiesta se bendizen en Milan unas palmas, o ramos de olivo, que tienen grande virtud contra la tempestad de piedra, granizo, y rayos (...)*».⁵⁷

En aquestes dates, la comunitat es reunia en el cim d'algun lloc elevat on es repartien uns panets elaborats per a aquesta ocasió. Beneïdes allà o a l'església, aquestes peces de pa servien per desfer les tempestes, guarir malalties i protegir els horts de les bruixes (Bellmunt, 1993; Gomis, 1998). Alguns d'aquests rams o pans se situaven a les portes, finestres i xemeneies de les cases per impedir l'entrada de les bruixes. Algunes plantes com la carlina, la falguera, la ruda o l'arç també produïen el mateix efecte (Roma, 1999).

A Centelles, la consuetuda de 1620 constata de manera indirecta aquest tipus de pràctiques quan diu que en temps de benedicció del terme s'havia de posar una tovalla al pedró, i de manera més directa quan explica que per la Santa Creu era costum sortir al pedró en processó i cada diumenge, fins a la Santa Creu de Setembre, en entrar a missa, es feia la benedicció del terme.⁵⁸

També a Sant Joan de Fàbregues, el *blat dels Menjars* era cedit al rector de l'església a canvi, entre altres coses, que beneís el terme d'acord amb el ritual aprovat per l'Església.⁵⁹ Segons la consuetuda de Taradell de 1686, el 3 de maig (diada de la Santa Creu) s'anava en processó al castell i s'hi resaven els

55. ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetuda de la parròquia.

56. Consuetuds de esta Parroquial Iglesia de St. Feliu de Estiula Bisbat de Vich. Arxiu Parroquial de Sant Feliu d'Estiula. Consuetuda. AP I/2. Segle XVIII.

57. RIBADENEYRA, Pedro de. *Flos Santctorum, o libro de las vidas de los santos*. Barcelona, 1645, p. 313.

58. ABEV. Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

59. «*En el dia tres de maio y en todos los Domingos hasta Santa Cruz de Setiembre salir procesionalmente al lugar llamado Reliquer del Cementerio de la dicha Iglesia, y hacer allí la Bendicion del termino conforme la pag. 110 y siguientes de la tercera parte del Ritual de esta diocesis.*» Copia del expedient sobre pago de blat, dit de menjars, de cera, y gra de Sagristia, pertaïents cada any al Curat de Sant Joan de Fabregas del Bisbat de Vich, escrit per Bernat Bofill, rector de Sant Joan (1799-1800). ABEV. Sant Joan de Fàbregues, W/2. Altres obligacions en el mateix sentit serien que des de principis de juny fins a finals d'agost caldria resar l'evangeli de Sant Joan o fer vint misses dites de menges en temps de sega.

SANT PERE MARTIR,

DEL ORDE DE PREDICADORS,
ADVOCAT CONTRA LLAMPS Y PEDRA.

evangelis en un pedró.⁶⁰ A Sant Feliu d'Estiula, «*Los diumenges desde Sta Creu de maitg, fins à Sta Creu de Setembre se fa Professo, se diuen los Evangelis, y se beneeix lo terme antes de la missa major; y noi ha estil ni ni (sic) consuetud de dir Passio en ningun die*». Un dia de les lledànies, que li semblés bé al rector, es feia una processó a Sant Marc, «*(...) sis pot si diu missa, se torna axis, y se van à cantar los Evangelis al padro de alli*».⁶¹

A Vilanova de Sau, el rector havia de dir diferents misses pels «menjars» a compte de les principals cases de la parròquia i celebrar la pàssia des de Santa Creu de Maig fins a Santa Creu de Setembre, període durant el qual també deia els evangelis cada diumenge al padró del fossar.⁶²

Val la pena aturar-se una mica més en el cas de Malla, perquè segons la consuetud escrita per Joan Lleopart el 1700, de la Santa Creu de Maig fins a la Santa Creu de Setembre hi havia el costum de dir la «passia»⁶³ cada dia i es puntualitzava que:

*«Lo tocar a temps es com la necessitat ho demana (...) asso estiman molt los parroquians y creure hia obligacio per pagar ells lo dret de mongia que es lo blat dalt mencionat (...).»*⁶⁴

Tal com diu aquest text, els tocs de campana per protegir els conreus només es feien quan n'hi havia necessitat i en algun cas els pagesos havien acabat creient que els capellans hi estaven obligats a canvi d'alguna retribució. Així que si creien que no calia anar a les processons, perquè no hi havia perill per a les seves collites, no tenien cap problema a quedar-se a casa. Com a mínim això es desprèn del cas de Malla, on per Sant Marc es feia una processó: en la diada de l'any 1760 va ploure i els pagesos van dir que era costum que s'hi podia anar un altre dia, que si plovia ja estaven contents.⁶⁵

Aquest no és l'únic cas en què es mostra la discrepància entre la interpretació eclesiàstica i la popular: fins i tot Hermenter Martí, un capellà de Gurb que el 1818 va publicar un catecisme que va ser apartat de la circulació per ordre

60. Antoni Pladevall, nota històrica escrita al darrere dels Goigs a lloança de Santa Creu del Castell de Taradell (bisbat de Vic). Barcelona, 1963. Col·lecció de Goigs Santa Eulàlia, 44. S'ha consultat l'exemplar de la col·lecció de goigs de l'ABEV.

61. Consuetuds de esta Parroquial Iglesia de St. Feliu de Estiula Bisbat de Vich. Arxiu Parroquial de Sant Feliu d'Estiula. Consuetud. AP I/2. Segle XVIII.

62. ABEV, Consuetud de Vilanova de Sau (1647-1666), I/1.

63. Segons el diccionari Alcover-Moll, «*Narració evangèlica de la passió i mort de Jesucrist, que es recita o canta en les misses del dia dels Rams i del dimarts, dimecres i dijous sants; cast. pasio*».

64. ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetud de la parròquia.

65. Aquesta dada sembla afegida en la consuetud de l'any 1700 que havia redactat Joan Lleopart. Ho demostra el tipus de tinta i la disposició del text. És de suposar que l'autor d'aquest incís va ser Anton Vilar, que va arribar a la parròquia de Sant Vicenç el 1760, just quan els pagesos es van negar a anar a la processó: era el seu primer any a la parròquia i semblaria que alguns parroquians li haguessin intentat fer creure que no era obligatori anar a aquella processó. ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetud de la parròquia.

del bisbe Strauch, plantejava als seus lectors si era lícit «(...) *observar los ayres, méntras se canta la Passió, pera saber que vent regnarà despues en lo decurs del añ*», i els responia que no, que era una superstició, com també ho era el fet de sembrar les carbasses el Dijous Sant o collir herbes remeieres per Sant Joan, tot plegat: «(...) *cosas en que se acostuma allucinar lo poble baix*». ⁶⁶

Aquell mateix any, una visita del bisbe Raimon Strauch a Sant Vicenç de Susqueda (11 d'octubre de 1818) recorda molt el conflicte de Malla. Segons el text,

«Estando informados de que esta parroquia, luego de hallarse con necesidad de lluvia, acude inmediatamente con procesion a la capilla rural de S. Miguel de Moyfre para el logro de aquel Beneficio, omitiendo el hacer algunos dias de Rogativas publicas al Ssmo Sacramento como se acostumbra en todas las Iglesias de Nuestro Obispado, deseando cortar de una vez semejante abuso, disponemos y mandamos al Reverendo cura Parroco, que en lo sucesivo no permita se hagan tales procesiones de rogativas, que no se hayan primero hecho los dias correspondientes de oraciones publicas, que graduarà a tenor de la mas o menos necesidad el mismo cura Parroco.» ⁶⁷

La documentació consultada permet parlar d'altres rituals: el 24 d'abril de 1690, Jaume Farell, en absència dels obrers de la Santa Creu de Palou (Mura), signava una declaració conforme havia rebut dels jurats de Vacarisses i Rellinars una quantitat de diners «(...) *y es per fer cremar un siri devant de St. Sebastià en la Iglesia de Santa Creu de Palou en temps de temporal (...)*». ⁶⁸

Un altre ritual hauria de ser citat en aquest sentit, el *salpàs*: el capellà passava per les cases i barrejava aigua beneïda amb sal. Aquesta mescla era llançada contra les parets i altres parts dels edificis, de manera que així quedaven protegides contra els efectes de les bruixes i contra altres mals. De fet, un document del bisbe Benet de Tocco (1510-1585) establia que «*Los faels podran pendrer ab vasos de la aygua benehida pera aspergirla als malalts, casas, camps, vinyas, y altres cosas, y pera tenirla en los aposentos, y aspergirse amb ella moltes vegades*» (Gelabertó, 2005; 267).

Malgrat que l'Església proposava que en determinats moments de l'any s'acomplís un ritual per protegir la parròquia de les contingències meteorològiques, quan aquesta actuació preventiva no funcionava, calia actuar ràpidament.

66. MARTÍ, Hermenter. *Catecisme de las festas y solemnitats principals de la iglesia*. Barcelona, 1818, p. 76. Sobre la figura i l'obra d'Hermenter Martí, vegeu BARDULET I PALAU, Salvador. «Vint-i-dos anys d'instrucció catequètica a Gurb (Osona): el "Catecisme de les Festes" del Dr. Hermenter Martí». *Qüestions de Vida Cristiana*, 141 (1988), p. 96-112.

67. ABEV, AEV, 1239/2, fol. 30v.

68. ABEV, Mura, administració de la sufragània de Santa Creu de Palou (1683-1727). G-P/2. Antic Q/6. L'any següent (1691) es reproduïx el mateix, però signat per un altre obrer. En altres anys es consigna el cobrament per fer cremar el ciri, però no se n'especifica el motiu.

Una manera de fer-ho era tocar les campanes o comunir el temps, aspecte ritual que en aquell context socioeconòmic adquiria un valor molt més que simbòlic. A Centelles, la consuetud de 1620, escrita pel rector Damià Bolló, explica que les campanes es tocaven quan el mal temps amenaçava i hi havia perill de tempestes.⁶⁹ En una consuetud d'Alpens de l'any 1638 es diu que el rector ha de tocar les campanes:

«Item en lo estiu te de fer tocar a tro pero si la tempestat creix te de fer un senyal llavors venen alguns y ells toca[n] ventant las campanas.»⁷⁰

Aquestes actuacions eren tan importants que el llibre major racional de Magí Canyelles (1669) parla del «*Salari del tocadore dels Temporals*» a compte de la ciutat de Manresa, que es paga el primer d'agost, una pràctica que en tot cas era anterior a 1676. També s'hi parla de la «*Caritat del Rezo de las pacias per los temporals*» durant els quatre mesos d'estiu, que es paga el darrer dia de setembre (Soler, 1896; 66 i 70). El 1736 es deia que una campana de Sant Pere de Casserres servia «(...) *per apartar lo mal temps, y tronadas*» (Pladevall, 2007; 43) i ja s'ha vist el conflicte que es plantejà als jesuïtes de Barcelona quan volgueren fondre-la. A Cardona, en temps de temporal, tocaven la campana dels Sants Màrtirs i pujaven a l'altar major de l'església la caixa de la relíquia.

Igualment, en una visita al Brull del 4 de juny de 1779 es demana que es repari el campanar «*per la necessitat de tocar ditas campanas per las funcions de la Parroquia, majorment en temps de temporal*». Així mateix, en l'índex de la consuetud i rodalies del Brull (segle XVIII) també es feia referència a l'obligació del monjo de «*tocar à temps en los temporals*».⁷¹ El *Capbreu de las Rendas é Drets de la Mongia de la Iglesia de Sta Maria de Seva*⁷² també establia que el monjo «(...) *tots los jorns de desde (sic) Sta Creu de Maig fins à Sta Creu de Setembre haja de tocar a temps si trona ô hi ha tempestat*». La consuetud de Sant Feliu d'Estiula establia que «*En fer mal temps ó temporals lo Señor Rector Comuneix al temps; pero no te obligacio de tocar ab las campanas á bon temps si no li pagan*».⁷³ I la consuetud d'Osormort d'uns anys més tard (1832) explica que el capellà i els feligresos havien acordat que els obrers buscarien una persona encarregada «*de tocar bon temps desde Sta Creu de Maig a Sta Creu de Setembre*».

De tota manera, en aquest cas ja s'insinua un conflicte, perquè aquest document estableix que si el rector, o els seus successors, no volen tocar les campanes, «*en ninguna manera puguia ser obligat a tocarlas*». Però, per què podria

69. ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

70. ABEV, Alpens, I/2. 1638

71. ABEV, Consuetud i rodalia del Brull I/1.

72. ABEV, mensa episcopal, 1115, doc. 25, p. 33. Vers 1780 (?).

73. Consuetuds de esta Parroquial Iglesia de St. Feliu de Estiula Bisbat de Vich. Arxiu Parroquial de Sant Feliu d'Estiula. Consuetud. API/2. Segle XVIII.

Pedró de Sant Isidre de la Figuera.

el rector no voler tocar les campanes? És més, podia negar a les seves *ovelles* aquest ajut del més enllà? La resposta és afirmativa i per entendre les raons d'aquesta oposició no serà sobrer explicar una mica la història d'aquest ritual i com l'havia acollit l'Església.

Les primeres referències que coneixem a aquest ritual en el nostre marc d'estudi es troben en uns capítols manresans de 1409 i en una consuetu vigatana de 1413. En el primer cas es diu que «*ha de sonar a mal temps tantost que veuran o oyran nuvols ó trons*» (Sarret, 1925; 122). En el cas vigatà es deia que entre la festivitat de la Invenció de la Santa Creu i la festa de la seva Exaltació, quan tronés caldria pujar al campanar portant les relíquies de costum i el monjo menor hauria de tocar les campanes fins que desaparegués la tempesta.⁷⁴

Se sap que a vegades aquest tipus d'actuació va donar lloc a algun conflicte entre eclesiàstics i pagesos en el qual l'Església, amb el pas del temps, hauria de prendre partit.⁷⁵ Deixant a banda casos de malentesos, a vegades basats en drets adquirits i remuneracions establertes de manera consuetudinària, els capellans rurals tenien bones raons per negar-se a col·laborar en aquests rituals.

En primer lloc, perquè en força casos els pagesos volien que el clergat sortís a l'exterior per *conjurat el mal temps*, fet que posava en perill la seva integritat física, per exemple exposant-se a ser fulminats per algun llamp (vegeu més endavant el cas de la Gleva o, en un altre sentit, el de Mura).

Però, en segon lloc, perquè l'Església s'havia resistit a entrar en aquest joc i havia declarat que algunes de les pràctiques que es feien es podien considerar supersticioses i, per tant, s'haurien d'abolir. En aquest sentit, cap a l'any 1530 s'havia publicat a Barcelona l'obra d'un teòleg aragonès, format a Salamanca i París, anomenat Pedro Ciruelo, que pretenia que aquest ritual es desenvolupés dins de l'església i que no es traguessin a l'exterior ni les relíquies ni el sant

74. «(...) quando tonuerint debent ascendere in cloquerium, sive vitem supra januas maiores Sci. Petri, et debent portare, (et) secum habere reliquias quas consueti sunt habere. Et cum cognoverint, quod tempestas veniat, debent denunciare monacho minori. Et tunc dictus monachus debet pulsare simbala usquequo Deo propitio cesset tempestas.» Entre les obligacions del monjo menor que recull aquesta consuetu hi havia: «*De sonar el tro é de la Creu trer. Item lo monge deu sonar los senys al tro de la festa de senta Creu de mag tro á la festa de senta Creu de setembre, é abans é depuys si mester hi sera. E deu trer la Creu de fora é posarla hon es acustumat, é deu sonar tots los senys tro que els li fassen senyal que sen lex. E passat lo temps deu tornar la Creu en son loch*». J. R. V. [RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume, Canonge Ripoll], *Constitucion capitular...* op. cit., p. 3-4.

75. Així, el juny de 1790, en una visita pastoral a Aitona (Segrià), com que «(...) los fieles se alborotan y amontonan con la menor señal de nubes y tempestades, haciendo tocar descomedidamente las campanas, conjuras, y a veces exponer el Santísimo Sacramento indebidamente y sin necesidad (...)» s'ordena que «(...) no permita tocar las campanas ni conjure las nubes sino cuando efectivamente haya tempestad, y que ni aún en este caso exponga el Santísimo Sacramento, que sólo podrá ejecutarse cuando la tempestad fuera de tan mala calidad que se tema de ello un estrago pronto, o riesgo considerable (...)», però en cap cas sortint de l'església. Visita del 15 de juny de 1790, citada per BELLMUNT I FIGUERAS, Joan. *Fets, costums i llegendes. Segrià*. Vol. 1, p. 28.

sagrament. El ritual en si no era condemnable,⁷⁶ com tampoc no ho era en el manual d'exorcismes del frare benedictí Remigio Noydens, publicat el 1675, en el qual el seu autor anotava que per conjurar les nuvolades, la pedregada i la calamarsa, «ordenò nuestra Madre la Iglesia un Exorcismo, que hallara el Exorcista al fin del Breviario Romano».⁷⁷ Sabem que al bisbat de Vic a finals del segle xv es va publicar un *Ritus contra fulgura et tempestatem* (Gelabertó, 2005; 131, reprenent Gudiol) i que el 1692 un monjo de Montserrat va publicar un altre manual d'exorcismes contra el mal temps.⁷⁸ Malgrat tot, Noydens inclou en el seu llibre el ritual «no oficial», podríem dir, per exorcitzar el mal temps, encara que intenti desfer moltes creences populars a partir de la física d'Aristòtil.⁷⁹ També, però, és del parer que caldrà que aquest ritual tingui lloc a l'interior de l'església, malgrat que això —diu— no deixarà content el *vulgo*.⁸⁰ Aquesta referència al *vulgo* serveix per reforçar les diferències, en alguns aspectes essencials per a aquest tipus de societat, entre la pagesia i la clerecia, un aspecte que es desenvoluparà tot seguit.

Mig segle més tard, un altre manual d'exorcismes també advertia que «*ha de procurar el Exorcista conjurar siempre en la Iglesia (...) y concurriendo muchas personas (...)*»,⁸¹ tot i que no sembla que es recomanés el mateix quan es tractava de conjurar les plagues d'animals com llagostes o pugons. Posat a la pràctica, això volia dir que s'havien de fer uns rituals preventius determinats, tant per part dels religiosos⁸² com dels feligresos.⁸³ Però, com s'ha vist, no tothom semblava estar disposat a acceptar-ho per les repercussions socials i econòmiques que el mal temps podria comportar.

76. Ciruelo creia que la posició de l'Església en aquest punt, per no caure en la fetilleria o la superstició, havia de ser que «(...) los sacerdotes no salgan fuera de la iglesia para hablar con la nube mala, ni saquen las santas reliquias ni menos el Santisimo Sacramento fuera a la tempestad, porque con más devoción hablarán con Dios dentro de la iglesia que no de fuera, y más presto será oída su oración en el cielo delante de Dios». CIRUELO, Pedro. *Reprobación de Supersticiones*. P. 119.

77. NOYDENS, *op. cit.*, p. 116.

78. GELI, Francisco. *Exorcismus contra imminentem fulgurum & grandinis tempestatem: & in sine Symbolum sancti Athanasii, Salve Regina, & Responsum sancti Antoni de Padua*. 1692.

79. NOYDENS, *op. cit.*, p. 117.

80. «Si bien confieso, que en muchas partes, donde ay Exorcista señalado, no queda contento el vulgo, sino le ven en la puerta de la Iglesia, ò cementerio, son su Sobrepelliz, y Estola, echando agua bendita, y enseñando à las nubes la Cruz.» NOYDENS, *op. cit.*, p. 118-119.

81. CONCEPCIÓN, Luís de la. *Practica de conjurar en que se contienen exorcismos, y conjuros contra los malos espiritus...* 1721, p. 38-39.

82. «(...) en los meses de abril, mayo y junio, cuando suelen venir naturalmente y se engendran los malos nublados cada un año, los clérigos que tienen cura de ánimas o rigen sus parroquias cada mañana suban a la torre de la iglesia de donde se parecen los términos de todo el lugar, y digan no conjuros, sino bendiciones de Dios sobre sus heredades; conviene a saber: psalmos, evangelios y otras oraciones santas con su agua bendita hacia todos cabos.» CIRUELO, *op. cit.*, p. 121.

83. Ciruelo acabava demanant que durant aquests mesos tan delicats, cap al migdia es toquessin les campanes i la gent es concentrés a l'església per orar, de manera que el capellà cantés la passió de Crist i els pagesos resessin oracions «rogando a Dios que guarde los frutos de la tierra».

A Manresa, els Cossos Sants, en cas de temporal, es treien «*alt sobre la esglesia*», fins que en una visita de 1589 el bisbe va manar que no es traguessin fora, sinó que es deixessin sobre l'altar. En saber-ho, els consellers van suplicar la revocació d'aquesta provisió, «*perquè lo poble ne estaria scandalisat si seguia res*», fet que va dur el bisbe a puntualitzar que «*no stiguessen de traurerlos ab huna taula y sils pujaven al comunidor que's tancas is posas ab la decencia convenia*» (Sarret, 1925; 123). Finalment, es va revocar el manament original. Així mateix, el 1769 el bisbe Sarmentero ordenava que no es toquessin les campanes de la manera com es feia fins llavors pel perill que es trenquessin, fet davant del qual el gremi de pagesos va protestar a l'Ajuntament i aquest va enviar un memorial al prelat dient-li que «*la major part de la ciutat està resentida de que s'hagi privat de tocar les campanes en temps de temporal (...)*». El bisbe es va haver de fer enrere un altre cop (Sarret, 1925; 124-125).

La necessitat de conjurar el temps era tan gran que un autor coetani de Ciruelo deia que era estrany el poble on no hi hagués alguna persona encarregada de comunir el temps.⁸⁴ Amb tot, Castañega recordava tot el que hi havia de «*vano, malo, supersticioso y diabolico*» en aquestes pràctiques, encara que no es podia estar de dedicar un capítol sencer del seu llibre a parlar «*De los conjuros catolicos y devotos para las nuves y tempestades*».⁸⁵

Un altre dels mecanismes que va merèixer la condemna de l'Església eren les persones que se suposava que tenien capacitat per dirigir les tempestes i fer-les obeir enfrontant-se a elles,⁸⁶ pràctica a la qual feia referència el 1568 el bisbe Benet de Tocco quan parlava d'una oració que qualifica d'herètica sobre «*fer fugir lo temps ab una fals que llancen o una çabata*».⁸⁷ Un problema afegit era que moltes vegades el seu poder consistia només a desviar-ne la trajectòria, fet que suposava la ruïna per als seus veïns i veïnes. Noydens explica clarament que si una tempesta havia fet mal en algun lloc, els pagesos eren força propensos a pensar que el seu capellà havia estat una mica negligent.⁸⁸ Per això aclareix que

84. «*Los conjuradores y conjuros de las nuves y tempestades, son tan publicos en el reyno, que por maravilla ay pueblo de labradores, donde no tengan el salario señalado y una garita puesta en el campanario o en algun lugar muy publico y alto para el conjurador, porque este mas cerca de las nuves y demonios.*» CASTAÑEGA, Martín de. *Tratado de las supersticiones y hechizarias y de la posibilidad y remedio dellas*. Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, 1994, p. 57. L'original es va publicar l'any 1529.

85. CASTAÑEGA, *op. cit.*, p. 62-66.

86. Martín de Castañega explicava un detall que després recollirà la folklorística contemporània: el fet que alguns conjuradors de tempestes «*les hechan (sic) el çapato del pie para que con el se despidan*». CASTAÑEGA, *op. cit.*, p. 57.

87. AGUILÓ, Marià. *Obra en prosa*. Barcelona, PAM, 1988, p. 130.

88. «*Son muy dignos de reprehension los que en los Exorcismos usan de gracias, y donayres, y aun no contentos con esto se alaban, y jactan que està en su mano echar la tempestad donde quissieren. Cosa, que aunque no la dixeran tienen los labradores tan creida, que en el punto, que les viene algun trabajo de piedra, ò granizo, afirman que el Cura de tal lugar les echò la nube, ò tempestad, acusando de camino la negligencia y tardança de su Pastor; y no es esto el menor de los trabajos, que padecen los Curas en las Aldeas.*» NOYDENS, *op. cit.*, p. 121.

cal «enseñar à todos» i que la gent sàpiga que hi ha persones que usurpen «el oficio de Exorcistas» i que diuen que és una gràcia particular o un do de Déu, i que hi tenen molta més virtut que les altres: aquests, «(...) son sospechosos de pacto con el demonio. Y la experiencia enseña que usan de supersticiones, y vanidades, y otras acciones ridículas, condenadas por graves Autores».⁸⁹

La picaresca arribava al punt que hi havia persones que, a més de desacreditar el clergat local, anaven de poble en poble dient que si no els donaven res destruirien les vinyes i les hisendes.⁹⁰ El problema, és evident, era que el mal temps, en una societat caracteritzada per una economia de subsistència, provocava problemes en el sosteniment de les persones. Avui dia sabem que la mala alimentació continuada genera problemes de salut, perquè torna els cossos menys resistents a les malalties. Així que hi havia motius suficients per intentar assegurar un control, mal que fos simbòlic, del medi ambient i dels meteors. La fam es relacionava amb la pobresa; passar gana era ser pobre, i això tenia les seves conseqüències. La primera d'elles, que qualsevol persona, en aquell context de precarietat, podia esdevenir pobra amb una gran facilitat. Tan fàcilment com que els meteors es conjuressin per portar mal temps en algun lloc.

LA BRUIXERIA

L'edat moderna és l'època de la caça de bruixes, uns éssers que suposaven el contrapunt a les relíquies i cossos sants que s'han estudiat més amunt. De la mateixa manera, les bruixes en les seves trobades ballaven i feien festa, sobretot a la nit, tenien relacions sexuals i provocaven mals a la comunitat pagesa. O sigui, que feien tot allò que l'Església havia amonestat. També és possible que la bruixeria es pugui interpretar com la manera que tenien les classes populars d'explicar uns fets que els amoïnaven i lesionaven els seus interessos o, si més no, com una resposta de la *societat civil* a les contingències meteorològiques. Les conseqüències de les seves accions són prou conegudes: el mal temps, la mort de criatures o algunes malalties; de fet, el mal temps era la seva forma preferida de venjar-se... A hores d'ara no es farà estrany saber que aquest fet es donava en un context d'instabilitat meteorològica molt acusada.

És sabut que un dels episodis més tràgics d'aquesta cacera va tenir lloc al voltant de 1620. El memorial que el jesuïta Pere Gil va enviar al duc d'Alburquerque el 1619 porta una anotació al marge que diu «*Por este tiempo se descubrieron muchissimas bruxas en Cataluña, particularmente en Rossellon, Ostarrique, tierras de Vique, Valles, y en otras partes algunas y cogidas las colgaron (...)*».⁹¹ Antoni Pladevall (1986; 113) deia que entre els anys 1618 i 1622

89. NOYDENS, *op. cit.*, p. 121.

90. NOYDENS, *op. cit.*, p. 122.

91. *Memorial que el padre Pedro Gil rector del Collegio de los Jesuitas dio al duque de Alburquerque en defensa de las bruxas el año 1619*. BUB, manuscrit 1008. fol. 335v. Signat el 10 de gener de 1619.

s'havien penjat bruixes en diferents llocs de la comarca d'Osona, especialment Viladrau, Taradell, Seva, el Brull, Susqueda i Rupit; Albert Benet (1982; 11) parla dels casos bagencs de Manresa, Santpedor, Sallent, Artés, Moià, Calders i Sant Feliu Sasserra. Els fets investigats en els processos exhumats per Ginebra (2007) també se centren en el període 1605-1620. En aquell moment, a Vic foren encarcerades algunes bruixes del Cabrerès, tal com es desprèn de les actes del Consell Municipal del 20 d'agost de 1620.⁹² Aquest òrgan col·legiat va accedir a permetre la utilització de la presó de la ciutat, però va intentar assegurar que s'aplicaria a aquelles dones les prerrogatives que la jurisdicció reial els pogués aportar; així s'acordà que «(...) donen licentia als oficials de les bruixes de fer la causa a ditas bruxas en la present ciutat de Vich procehin los (...)» encarregats del procés segons les regalies reials.

En aquell moment, doncs, la bruixeria no era un fet estrany: l'any 1620, Felip III, en vista del gran nombre de bruixes que hi havia al Principat, va suggerir al virrei que decretés un perdó general per a tots els sospitosos i sospitoses (Garcia, 1987; 13). En el mateix sentit, el 1619, el jesuïta Pere Gil adreçava un memoràndum al virrei en què demanava la suspensió de les condemnes a mort en els judicis per bruixeria iniciats per les corts laiques, dient que només es basaven en confessions obtingudes sota tortura en què declaraven «(...) que ellas an causado tales días tempestades de truenos, rayos y piedra».⁹³

«Porque estas cosas de tempestades y piedras Dios las haze y no el demonio, ni ellas por medio de los demonios, y aunque permite Dios que los demonios lo hagan por exercicio y bien de algunos siervos suyos, como permitio la destruccion de todos los bienes de Job y muerte de sus hijos, y en castigo de nuestros pecados, como lo a permitido en algunas Provincias, cuyas historias nos lo refieren: pero la verdad es que Dios las haze.»⁹⁴

Per un document que es conserva a la BUB sabem que el pas de 1617 a 1618 va viure un context meteorològic molt precari que va fer pujar tant el riu Ebre al seu pas per Tortosa que s'hi van ensorrar 150 cases.⁹⁵ A Camprodon es van ensorrar vuit cases i es va enderrocar una part de les muralles.⁹⁶ A Vic, el 3

92. Aquell dia, el conseller en cap va exposar que «(...) los Jurats de Cabrares [h]an demanat licentia a dit Srs Consellers de poder portar en los carcerl (sic) reals de la present ciutat alguna bruxas que tenen preses per la commoditat y a en ditas persons (sic) de instruments per a tormentar que dits jurats no tenen en cabrares (...)».

93. «Amas desto, algunos juezes proceden a castigarlas con pena de muerte, solo por aver sido convenidos con testigos que an oydo dezir a ellas, que ellas an causado tales dias tempestades de truenos, rayos, y piedra, en tales tierras, y terminos, o distritos de tales ciudades y villas, y ellas mismas lo an confessado y ratificado en tormentos, esto aun es incierto.» Memorial que el padre Pedro Gil..., op. cit., fol. 336v.

94. Memorial que el padre Pedro Gil..., op. cit., fol. 336v.

95. Relacion del grande diluvio, y inundaciones q por el fin del año 1617 y principio del de 1618 huvo casi por toda Cataluña, y por muchas partes de España. BUB, manuscrit 1008, fol. 251-255.

96. ABEV, Arxiu Parroquial de Camprodon, AP A-B-C-M/1/1, fol. 121.

Roc de la Bruixa, Prats de Lluçanès.

de novembre de 1617 a les cinc de la tarda, el cel es va ennegrir i va començar a caure aigua, pedra, llamps i trons d'una manera «(...) *que nunca los nacidos tal avian visto*». Van ser més de vint-i-quatre hores seguides de pluja que van fer créixer el riu Mèder fins al punt que passava per sobre del pont del carrer de Sant Francesc. A més a més, un gran arbre es va encallar al pont i va inundar els carrers de Sant Francesc i d'Esclafidors; més de cinquanta cases resultaren arruïnades (Junyent, 1977). Els habitants del carrer de Sant Francesc van haver de refugiar-se al convent de predicadors, on els donaren menjar i els escalfaren,

«(...) q como era invierno, y es aquella tierra frigidissima padecian mucho todos. Y luego sacaron el Santissimo Sacramento cantando con mucha

devocion y lagrimas hymnos y otras oraciones, pidiendo todos misericordia a Dios. El qual fue servido de que amaynara algun tanto la agua que pudieron passar los Conselleres a dar socorro a los de la dicha calle de S. Francisco. Llevo el rio las morallas de la puente: derribó el Hospital de S. Bartholome: llevo de fundamentos el molino de un particular que se llamava Gallinés, y assi todo entero iba nadando rio abajo, como si fuera una nave, cosa que admira el solo oyrlo: murieron en el dicho molino ocho personas entre hombres y mugeres. En otro molino mas abaxo se ahogaron quatro muchachitos que ahun mamavan. Es grandissimo el daño que por toda aquella tierra de Vique se [h]a recebido en heredades, casas, molinos, etc. Llevo un arco de la puente tan nombrada de Roda. En Centelles y otros muchos lugares, se [h]a padecido muchissimo. Y afirman muchos que en la plana de Vique, y en Puigcerdan y Seo de Urgel se vieron visiones espantosas, y oyeron bozes horrendas de animales y extraordinarias.»⁹⁷

Com insinua aquest document, era un clima favorable per a les visions i l'aparició de bruixes. La persecució de bruixes catalanes va ser fonamentalment un fet del segle XVII,⁹⁸ un moment marcat per una profunda crisi econòmica i social, i immers en un context de catàstrofes naturals constants: els anys 1573, 1576, 1578 i 1581-1582 es van viure grans períodes de freds extraordinaris (Barriendos, 1994; 322-323). Entre 1600 i 1625, a causa del fred (especialment entre 1615 i 1616) i la pluja excessiva (1612, 1617, 1620-1621, 1625-1626, 1628), el país es va abocar a una situació caòtica (Alcoberro, 1992; 11; Peña, 1984; 260).

De fet, climàticament aquest període s'emmarca en la primera pulsó climatològica proposada per Barriendos (entre 1575 i 1610), per a qui el període 1580-1620 correspon a un dels moments de grans inundacions, nevades, temporals de mar i pluges persistents (Barriendos, 1999 i 2005), però sense la presència de sequeres, les quals no apareixeran fins a 1620-1640 (Barriendos, 2005; 20, vegeu també Peña, 1984). També cal anotar que es correspon a una etapa d'estabilització de l'activitat repressiva del tribunal inquisitorial de Barcelona (Gelabertó, 2005; 114-115).

Igualment va ser una etapa amb gran presència de males collites: José María Fontana (1976; 217 i s.) diu que n'hi hagué els anys 1601, 1604, 1605, 1606, 1608, 1612 i 1615. També l'any 1619 hi hagué problemes relacionats amb l'escassetat del blat (vegeu el capítol «El control del mercat d'abastaments»), un motiu que, segons el testimoni de Margarida Mimona (o Mimó), de l'any 1620,

97. *Relacion del grande diluvio...*, op. cit.

98. Encara que la bruixeria hagi estat una pràctica endèmica en el medi rural català, el segle XVII va ser el gran moment de persecució d'aquestes pobres ànimes. S'ha dit que en dos segles (XV-XVII) Europa va veure l'execució de 30.000 a 40.000 bruixes; a Catalunya, de manera provisional, es parla d'unes 400 persones (Alcoberro, 1992; 120), tot i que no falten els autors que hagin dubtat d'aquesta xifra.

havia estat la causa que aquesta dona es donés al dimoni «(...) *per ser una anyada molt mala, que lo blat anave a quatre lliures (...)*». Margarida ho havia fet «(...) *haurà alguns quinze anys poch més o manco (...)*» quan una altra dona li havia dit que li «(...) *amostraria un home lo qual era molt bonico i-m donaria molts dinés i-m faria rica (...)*» (Ginebra, 2007; 72).

Sembla clar que aquests fets tenien algun tipus de relació amb la situació econòmica del món agrari, una situació que com s'ha vist depenia dels avatars meteorològics. En aquest sentit, un informe de l'Audiència Reial de Barcelona escrit el 1621, després de la desastrosa collita de 1618, deia que el delictes de què s'acusava les bruixes era

«(...) *de que con granisso y piedra que hazían caher talavan los campos y miesses y con niebla hazían perder los frutos, y otros muchos males de infanticidios y muertes de ganados (...)*» (Kamen, 1998; 320)

Aquest document demanava que es perdonés totes les bruixes de Catalunya i que els seus casos fossin sostrets de l'administració civil i passessin a ser jutjats per la Inquisició (Kamen, 1998; 321), que històricament està demostrat que va tenir un paper menys rigorós en contra seva (per exemple, Gelabertó, 2005; 148). La resposta del bisbe de Vic, Andrés de San Antonio, va ser que les bruixes existien realment i que, per tant, no es tractava de cap il·lusió. Així mateix, es queixava de la passivitat del Sant Ofici en aquests afers, justificant d'aquesta manera la intervenció dels senyors en la seva repressió (Kamen, 1998; 322).

Per centrar el tema, cal dir que hi ha, com a mínim, dues grans visions de la bruixeria, una de culta i una altra de popular.⁹⁹ En contraposició a la visió culta, les classes populars pensaven la bruixeria a partir dels efectes sobre els elements meteorològics adversos que les bruixes i els bruixots eren capaços de desencadenar. Així, ja al segle XIV, mentre els perseguidors de bruixes que actuaven a la comarca d'Osona pensaven en persones que practicaven un art diabòlic, els acusats i acusades manifestaven sota tortura haver fet curacions, endevinat coses, conjurat la pedregada, utilitzat l'aigua beneïda per allunyar les plagues del camp o elaborat medicaments (Pladevall, 1986; 103). Avui dia sembla clar que els aquelarres van ser una invenció de l'Església i que no pertanyien a les creences populars originals (Russell, 1995; 338; Levack, 1995; 88-90; Alcoberro, 1992; 24-25).

99. Com ha demostrat Carlo Ginzburg (1991; 22), la bruixeria constitueix una forma social de compromís entre la cultura docta i la cultura popular. L'Església no va condemnar aquestes pràctiques fins que el 1233 Gregori IX va instituir el que seria la seva posició oficial; el primer procés contra una bruixa no va tenir lloc fins al 1258 (Pladevall, 1986; 100). Més endavant, a partir del segle XIV, es va dibuixar una concepció (culta) de la bruixeria en què aquesta es basava en el pacte amb el diable. Mentrestant, les classes populars van continuar pensant que les accions de bruixots i bruixes consistien en la producció del mal per mitjans màgics i no naturals (Nathan, 1997; 21-23).

Com ja s'ha dit, la versió popular de la bruixeria té una dimensió medi-ambiental inqüestionable: la bruixeria seria una manera d'explicar i controlar a nivell fenomenològic el medi ambient i algun dels seus processos: les tempestes, la pedra, el fred, etc., tots ells elements capaços de posar en perill la supervivència de les col·lectivitats de l'edat moderna. Per això, segons la versió popular, les bruixes es reunien en algun lloc amb aigua i amb l'ajuda d'un bastó remenaven aquest líquid¹⁰⁰ fins que en sortís un baf fosc:

«(...) *pagavan tres vergasadas en un biot de aygua y aquí mateix se alsà la boira y mal temps, y aquí mateix la padregada (...)*»¹⁰¹

«(...) *y pagàvam algunas vergasadas a una font y axí se alsà una fuma-sota y tantost maltemps de tal manera que caygué una calamarsada però diguéren no feu gayra mal (...)*»¹⁰²

Creat així el núvol, només hi havien de pujar a sobre i dirigir-lo cap on volguessin fer el mal. La lluita entre els capellans o obrers que tocaven les campanes o gestionaven les relíquies i aquests éssers era a punt. Així es recull en un document de 1465 en què es diu que Andreu Noguer, de Montboló (Rosselló), pasturava el seu bestiar a la muntanya quan va arribar una tempesta i va poder sentir aquesta conversa:

«—*Passa, passa.*

—*No puc.*

—*Per què no pots?*

—*Perquè [els sants] Abdon y Senent no m'ho permeten.*»

(Chauvet, 1947; 191)

Com s'ha vist, els tocs de les campanes del poble o el capellà comunint la tempesta impedièn que la bruixa portés a terme els seus plans. Amb aquesta finalitat es van fins i tot habilitar uns espais especials, els comunidors, com va passar l'any 1604 a Santa Agnès de Malanyanes¹⁰³ o el 1614 quan els jurats de Sant Iscle i Santa Victòria de Rajadell van acordar de construir-ne un,¹⁰⁴ o a Sant Martí del Congost on ja se'n té referència el 1731 (Solà, 1983; 41). Per això, als voltants de 1620 hi ha diverses confessions en què es diu que algunes bruixes haurien fet més mal

100. En el procés de Sau es diu que es «(...) *batan dits cripals [gripaus] ab una verga y ells s'inflan y trauhan brumera y en nom del dimoni fan los engüents*». Procés de bruixes en la cort del baró de Savassona. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP W/2. Agraïm a Rafel Ginebra que ens hagi facilitat la transcripció d'aquest document.

101. Declaració de Margarida Baldà, 1619 (Ginebra, 2007; 7).

102. Procés de bruixes en la cort del baró de Savassona. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP W/2.

103. Vegeu el següent article, l'autor del qual és la parròquia de Santa Agnès de Malanyanes: <http://torrens.espacioblog.com/post/2006/05/10/santa-agnes-malanyanes-14> (data de consulta, 3 d'abril de 2009).

104. ABEV, Sant Iscle i Victòria de Rajadell G-P/1 (1611-1854), p. 2.

Comunidor de Sant Martí del Congost (Aiguafreda de Dalt).

«(...) si no fos estat per lo comunir lo temps los capellans lo tocar les campanes, que si no fos per axó apenes dexarien les bruixes res per terra.» (Ginebra, 2007; 88)

«(...) que en lo present terme no·n pogué càurer molta [de pedra] per les campanes y capellans que comunien lo temps y la giraven en altra part (...)» (Ginebra, 2007; 96)

«(...) y quant fórem en vista de Vilanova lo senyor rector de Vilanova, que senyava lo dit mal temps nos girà per Ter avall (...)»¹⁰⁵

105. Procés de bruixes en la cort del baró de Savassona. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP W/2.

Però, per què actuaven les bruixes i bruixots d'aquesta manera? Els processos que es conserven són bastant clars sobre aquest punt: fer-se bruixa o bruixot podia permetre canviar de vida, sobreviure i aconseguir diners.¹⁰⁶ En aquest sentit, el manual de confessors que va publicar Josep Gavarri el 1677 establí que les coses donades pel dimoni no s'havien de restituir, perquè no se sabia si «(...) *las tomò de los bienes de otro, ò del Mar, u de algun tesoro sin dueño*».¹⁰⁷

La bruixa feia mal als animals, als pagesos i pageses i els transmetia malalties,¹⁰⁸ fet que podia acabar amb la comunitat; per tant, aquesta havia de protegir-se: per això algunes persones considerades culpables de bruixeria, com Pere Françoy, foren condemnades a l'ostracisme, a no tornar mai més al seu poble. Així que, a Centelles, l'any 1619 hi hagué una important oposició popular a què una dona tinguda per bruixa anomenada la Peirona fos enterrada al cementiri del poble: sembla que, havent fet el mal a la comunitat, n'havia de restar exclosa perpètuament.¹⁰⁹

Encara que les accions de les bruixes ataquessin persones individuals, el seu mal amenaçava tota la col·lectivitat. Si no detenien les seves accions, el món s'arruïnaria, es deia en un d'aquests interrogatoris (Garcia, 1987; 28). El que estava en joc era la destrucció de la vida col·lectiva, tant si es tractava de la fe catòlica com de la pau social: el clergat i els camperols es posaven d'acord sobre els responsables dels fets, però els condemnaven per raons diferents. Per a uns es tractava de combatre una forma d'heretgia; per als altres era una forma de supervivència econòmica i ecològica.

106. Així, Isabel de Monic, el 1574, va declarar que quan una veïna li va proposar fer-se bruixa, ella va tenir una gran alegria, ja que li prometia que res no li faltaria (Espada & Oliver, 1999; 116). El 1619, una dona que s'havia lliurat al diable deia que ho havia fet perquè aquest li havia promès que la faria rica per tota la vida (Garcia, 1987; 19); una altra promet a una tercera que, si vol servir a un gran senyor, aquest la farà rica i feliç (Garcia, 1987; 36). A Sallent, el 1618, Jerònima Pons, àlies Joana la Negra, declara que una dona li va proposar donar-se al diable i que així no hauria de buscar menjar mai més i que podria venjar-se de l'amant del seu marit (Orriols, 1994; 43). També Marquesa Homet pacta amb el diable quan una altra dona li diu que tindrà un home molt galant que li donarà diners (Orriols, 1994; 56). Caterina Trenca entra en aquest cercle maligne quan li prometen que anirà davant un senyor que li donarà diners, l'ajudarà en tots els treballs i farà per ella tot el que aquesta necessiti (Orriols, 1994; 89). El 1606, Antoni Puig declara que un dimoni li proposa com fer-se ric i deixar de treballar (Gomis, 1987; 212-213). A Antònia Rosquellas, l'any 1620, li prometen diners i benestar (Pladevall, 1986; 128; Sena, 1968; 55-57). Idees semblants es troben en diferents passatges dels processos vallesans i moianesos editats per Rafael Ginebra (2007) i en el procés de bruixes en la cort del baró de Savassona. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP W/2.

107. Qui rebia alguna cosa del dimoni «(...) *pecarà en el modo, pero no en recibirlos, no constando que los ha quitado a otros (...) pero deve hazer las diligencias necessarias primero, para salir de la duda*». GAVARRI, Joseph. *Noticias singularissimas...* 1677, p. 93v.

108. «*Aquestos són Marianna Corbera, Francina Sola, Joan Pagès del terme y baronia de Sau, inculpadas he inculpat de bruxat y bruxot y aver renegat de Déu y la Verge Maria y de haver pres lo dimoni per pare y a sa mare y haver offerts sacrificis y adorat lo dit dimoni y haver entrevingut en fer caura pedra y neula y haver mortas y bruxadas criaturas y comanats golls y altres diversos excessos, crims y neffandos delictes contra la verdadera religió christiana y bé públich.*» Procés de bruixes en la cort del baró de Savassona. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP W/2.

109. ABEV, Arxiu Parroquial de Sta. Coloma de Centelles, vària d'administració. AP Q/1 (antic T/5).

Així doncs, al segle XVII el concepte de la bruixeria inclou el resultat de molts atacs a les formes de supervivència, especialment en una societat de tipus agrari. Segons Claude Lecouteaux (1992; 93), això va ser així des del principi, perquè en origen el vol nocturn de les bruixes no es vinculava a la idea del *sabbat*, sinó que formava part d'un conjunt més complex de ritus agraris destinats a assegurar la prosperitat i la fecunditat a la comunitat. Des d'aquest punt de vista, el vol de les bruixes no buscava altre objectiu que defensar les produccions agrícoles (Ginzburg, 1991) o, com ja hem vist, dirigir els núvols i temporals.

D'aquesta forma, en un cas de Castellar del Vallès (1619), per als camperols les accions de bruixots i bruixes destrueixen els fruits de la terra (Garcia, 1987; 34-35). El 1620 una bruixa de la comarca d'Osona va ser acusada de matar criatures, a través de malalties i verins, de causar tempestats i epidèmies en les collites i grans mals a la terra (Pladevall, 1986; 134). En el mateix sentit, un document reial de 1622 afirmava també que els delictes de les bruixes eren la destrucció de collites, els infanticidis i les morts d'animals domèstics.¹¹⁰

Per això entenem que en els processos de la comarca del Vallès es mostrés interès tant en els *sabbats* com en què s'hi feia: produir la calamarsa, la boira o la neu i enverinar criatures, persones adultes i animals (Garcia, 1987, 18; Ginebra, 2007). D'aquesta manera els interrogatoris demanaven als camperols i camperoles qui eren les persones sospitoses de transmetre malalties, fer mal a les persones, als animals o als fruits de la terra. S'entén clarament, doncs, que

«La mayoría de las causas judiciales fueron promovidas por la presión popular de las comunidades campesinas que, de este modo, exteriorizarían sus temores colectivos.» (Gelabertó, 2005; 114)

Com va mostrar de forma clarivalent Cels Gomis (1987; 67), segons el poble, els principals mals de les bruixes eren el mal temps, els temporals i les precipitacions de calamarsa. També les bruixes estudiades per Pladevall (1986; 142-143) o Ginebra (2007) s'havien especialitzat a provocar la calamarsa i per aquest motiu es reunien en els *sabbats*, després dels quals arruïnaven collites, enverinaven herbes destinades als animals, feien perdre les glans, mataven porcs, etc. El mateix va passar en l'únic cas manresà del qual tenim una mínima informació (Sarret, 1925; 121). El mal de les bruixes era l'atac al món agrícola (mal temps) i ramader (matar animals). Així doncs, la bruixa atacava el sistema productiu i fins i tot la societat, repartint malalties, embruixant altres persones, etc. (Lisón, 1983; 62 i 188).

110. «(...) el delito que se les castigaba era de que talaban los campos y miesses con piedra que hazían caer y niebla que comía los frutos y otros muchos males, infanticidios y muertes de ganados (...).» Citat parcialment per Joan Reglà i reprès per TORRE, Juan L. de la. «Bruixeria i superstició en la inquisició catalana». *L'Avenç*, 61 (juny de 1983), p. 51. Vegeu també Alcoberro (1992; 12). L'original és el manuscrit 2440, f. 85-88 de la Biblioteca Nacional.

Tenir més que els altres era perillós, sobretot si els altres no es beneficiaven d'alguna manera d'aquest canvi de condició econòmica (Roma, 2000 i 2002). Però en una societat agrària, la diferència entre el benestar i la misèria depenia de les precipitacions anuals i de la seva distribució, de les temperatures, de la humitat, etc., és a dir, del medi ambient. La bruixeria popular era, des d'aquest punt de vista, una manera de donar forma i de controlar el medi ambient a nivell fenomenològic davant la qual era millor prevenir que guarir (en aquest punt és on entraven en joc tots els rituals que s'han repassat més enrere). La calamarsa que destruïa una collita era una amenaça per a l'economia camperola del lloc i això podia desencadenar una crisi social que podia acabar amb els més febles del veïnat penjats a la forca. Aquesta possibilitat és més clara quan se sap que «*La fallida de les collites va tenir com a conseqüència l'activitat de buscadors de bruixes que recorrien el camp identificant els culpables*» (Kamen, 1998; 317).

La bruixeria va ser una forma de defensa de la comunitat que al seu torn era utilitzada pels més humils per continuar vius:¹¹¹ quan es pensava que una persona era bruixa, tothom intentava fer-se amb ella per evitar els embruixaments dels seus fills, ramats i collites (Violant, 1981; 109), per bé que les bruixes fossin les persones més miserables o pobres de la comunitat rural (Gomis, 1987; 117; Pladevall, 1986; 160; Levack, 1995; 190-197).

Quan una sèrie de fets meteorològics adversos (gelades, calamarsa, pluja, sequera, neu, etc.) se succeïen, la mentalitat camperola estava preparada per interpretar aquestes conjuntures com un signe de Déu, com el treball del diable o com el resultat de l'acció de les bruixes (Behringer, 1999; 335). Va ser aquest context meteorològicament crític el que va aportar els elements necessaris perquè s'enguegués una representació del medi humà i natural que estava latent en la mentalitat camperola. Així es va establir una clara relació entre els fets objectius que responien a la dinàmica física del medi ambient (el que s'ha anomenat Petita Era Glacial) i certes formes d'acció social que tenien a veure justament amb la representació d'aquest medi: les rogatives a favor o en contra de la pluja i la bruixeria. La hipòtesi d'una relació inversament proporcional entre rogacions i bruixeria sembla confirmar-se a la llum dels estudis de Barriendos (1994,

111. Ser bruixa podia tenir alguns avantatges: es podia tenir allò que no es tenia. A Viladrau, hi vivia una vella que se suposava bruixa que aprofitava la por dels seus veïns: si deia que unes pomes li semblaven bones, la gent corria a donar-n'hi per evitar el seu embruixament (El Montseny, 1991; 398). Cels Gomis (1987; 53) explica un cas de Girona on es veu que no fer caritat als pobres pot ser perillós perquè aquests podrien ser bruixots desitjosos de venjança. En la declaració de Joana Vilar (segle XVII) s'afirma que aquesta havia provocat la calamarsa sobre una casa perquè els seus habitants no li havien fet caritat (Orriols, 1994; 124). En aquest sentit, Pladevall (1986; 141) explica que una bruixa de Taradell va demanar caritat sense èxit a Espinzella. Segons les actes del procés, una gran pedregada va caure poc després sobre aquesta masia i això serví d'explicació d'aquest fenomen. Aquest tipus de bruixeria va ser molt freqüent a l'Anglaterra dels segles XVI i XVII, on moltes acusacions de bruixeria van començar com a conseqüència d'una negació d'ajuda econòmica a les persones que demanaven caritat de porta en porta (Levack, 1995; 145). Vegeu també Gelabertó (2005; 121).

1997), Martín Vide (1997) o de Behringer (1999). Entenem llavors que obres com la de l'abat aragonès Blasco Lanuza (1652; 736-740) diguin que *vent* significa dimoni i que els diables anomenats *Aereo* són els que formen les tempestes.

Deixebles del Mal, les bruixes van ser percebudes com a responsables dels canvis provocats per la Petita Era Glacial (Behringer, 1999; 335) i de vegades les seves persecucions van ser instigades per la població més feble (Behringer, 1999; 341). A partir d'aquí podem entendre fets geogràficament interessants: les ciutats sembla que no van conèixer les grans persecucions de bruixes, just al revés del que va passar en el món rural (Behringer, 1999; 345).

LA PLAGA DE LLAGOSTA DE 1687

Per entendre el funcionament d'aquest tipus d'actuacions per assegurar el bon temps o minimitzar l'impacte de les inclemències, cal tenir present que, en qualsevol cultura que ens moguem, la resposta que es doni als episodis de mal temps sempre ha de ser l'apropiada a les causes que se li atorguin o, com va dir Francesc Poquí, que «*Por el efecto se conoce la causa*».¹¹² Que des del nostre punt de vista ens sembli que no hi ha cap vincle entre les accions rituals que s'han exposat i el funcionament atmosfèric, simplement és un anacronisme i un detall irrellevant. No hem de deixar-nos dur per la nostra visió del món, ni pensar que tot el que fa olor de passat i superstició hagi de ser sospitós de falsedat, perquè qualsevol sistema cultural es basa, pel que a nosaltres ens interessa, en relacions observades de causa a efecte. L'única diferència entre la gent del segle XVIII i nosaltres és que nosaltres vivim immersos en el món de la ciència —una aproximació a la realitat que en aquell moment tot just començava a despuntar— a la qual demanem que ens demostrï la falsedat d'alguns plantejaments. I, tal com diu Geri-Ann Galanti, una hipòtesi científica podem demostrar que és falsa; però les creences dels altres no.¹¹³

L'experiència havia demostrat que quan als animals els apareixia una llaga a la boca aquesta s'havia de fregar amb un producte format per diferents components, entre els quals la sal beneïda. A més, també calia beneir l'estable dels animals que n'haguessin resultat afectats.¹¹⁴ De manera que hi ha una mena de continuïtat entre la medicina o la veterinària popular i el món de les creences religioses; l'objectiu i el subjectiu. Justament això és el que van fer a Osseja (la Cerdanya) el 1732 davant d'una epidèmia d'aquestes característiques.¹¹⁵ El 1686,

112. POQUÍ, *op. cit.*, p. 18.

113. GALANTI, Geri-Ann. «*A scientific hypothesis can be proven wrong. The beliefs of other systems cannot*». *Caring for patients from different cultures*. Filadèlfia: Universitat de Pensilvània, 2004, p. 16.

114. *Remey contra la nova malaltia del bestiar, tant cavalls, com eguas, bous, vacas, mulas, matxos, tosinos y altres que serveixen al us del home: à la qual malaltia si no se aplica prompte remey, los dits Bestiars moren dins vint y quatre horas*. Barcelona, 1682.

115. «*Vuy, die 20 de maig de 1732, feu vot lo poble de Osséja de fer celebrar missa cantada, professo, per dit any tant solament a sant Roch, per que intercedis ab Deu Nostre Senyor donas un bon remey al*

Joan Fàbrega, un pagès de Cererols (Súria), també havia fet servir una cura semblant davant d'uns fets que es «(...) *digue que era una gran bruixaria (...)*». El mateix pagès també explicava que durant la plaga de llagosta de l'any següent «(...) *agafaren gran gent que deyen que eran bruxots y nos prova ninguna cosa sino que era castich de deu (...)*» (Ferrer, 1988; II, 485).

De manera que els recursos basats en les relacions causa-efecte tant podien ser espirituals com materials, com es veu en el manual d'exorcismes de Remigio Noydens (1675). Aquest, tot i que acabava conclouent que la causa de les plagues de pugons, llagostes, erugues i «*savandijas*» en general eren els pecats del poble,¹¹⁶ deia que els remeis que se li podien donar tant podien ser espirituals com naturals. Els naturals consistien a «(...) *hazer de noche por los campos muchas hogueras de fuego; porque las Langostas, como son amigas de luz, se acogen à sus llamas, con que se acavan muchas*»;¹¹⁷ i entre els espirituals hi havia l'aigua beneïda, les pregàries i els conjurs. El que no estava ben vist, i la Inquisició ho havia prohibit, era l'excomunió d'aquestes bèsties i el seu tracte com si tinguessin ús de raó.¹¹⁸ Un dels remeis que proposava Noydens era fer una missa al camp amb una commemoració de sant Gregori (Noydens deia que ho havia vist fer a Flandes i Alemanya, on rarament tenien lloc aquests estralls) i processons durant la primavera.¹¹⁹

Per això s'entén que l'any 1687, davant la plaga de llagosta, un document publicat a Girona establís que les seves causes eren els pecats humans, especialment el fet de no pagar els delmes.¹²⁰ Establertes les causes, calia buscar-hi remeis, i aquests foren alguns exorcismes i actes religiosos (com per exemple un que consistia a utilitzar «*la aygua que los Feels tocan ab las Reliquias del Sant (...)* mes conegut que hi ha contra la Llagosta», és a dir, sant Gregori).¹²¹ A banda d'aquesta ajuda *espiritual*, s'empraven també «*remeis naturals*», com llaurar la terra perquè els ous fossin cremats pel sol o menjats pels ocells, cremar-la o,

bestia sobra de una plaga que petien de una bombolla que los venia en la llengua y no tenir cuydado de sa curacio los venia a caurer, y lo remey era fregar ab un poch de vinagre, sal, pebre y alls, procehint primer esser benehits y aplicats dits remeys no se mort ninguda Deo dante.» Citat a SARRETE, J. *Les paysans de Cerdagne sous l'ancien régime*. Nîmes: Lacour éditeur, 2007, p. 25.

116. Noydens conclou: «*Y sobre todo procuren todos la enmienda de su vida, pues suele nuestro Señor embiar semejante castigo por los pecados del pueblo (...)*», i ho justifica amb el que diu el Salm 77 (NOYDENS, *op. cit.*, p. 126).

117. NOYDENS, *op. cit.*, p. 124.

118. NOYDENS, *op. cit.*, p. 124.

119. «*Lo que tambien importa mucho, es, que los Curas, y Clerigos, con mucha gente del lugar salgan en Procession, y bendigan los campos en los meses de Março, Abril, y Mayo, para que nuestro Señor por su divina bondad, los conserve, y libre destos animales, que tan lastimosamente abrasan sus frutos.*» NOYDENS, *op. cit.*, p. 125.

120. «*(...) tots los motius de semblant plaga son nostres culpas, y pecats; però entre ells dos son los que irritan mes la Divina Justicia, pera que nos castigue ab llagosta. Lo primer es, no pagar los delmes à la Iglesia com se deu (...)* Lo segon es la falta de Justicia (...).» *Relació dels motius, per los quals nos castiga la Divina Justicia regularment ab la plaga de las Llagostas...* Girona, 1687, p. III.

121. *Relació dels motius...*, *op. cit.*, p. VIII.

quan ja eren grans, penjar ratpenats morts als arbres més alts o cremar-hi moltes llagostes.¹²²

Parlant de la mateixa plaga, el bisbe gironí Miquel Pontich va afirmar que la gent es podia «(...) *persuadir, que nostres pecats causan esta desgracia, y que millorant la vida, y convertintnos à Deu podèm prometrens lo remey*».¹²³ Per això va manar que el primer diumenge o festa de precepte es convoqués els parroquians i «(...) *los presenteu lo quant importa desanujar à Deu (...)*».¹²⁴ Per això assenyalava un dia de dejuni i manava que es fessin unes rogatives, amb una missa en honor del patró de l'església, seguida d'una processó «*per los llochs queus (sic) apareixerà de la Parroquia*», però que acabessin a l'església. La lletania es repetiria cada diumenge i festa de guardar «(...) *per obligar millor ab la intercessió dels Sants, à nostre Senyor se apiade de tants treballs, y nos concedesca sa Divina gracia*».

Els testimonis de l'època fan palès que la plana de Vic va ser una de les zones més afectades per aquesta plaga¹²⁵ i que va ser a Centelles on s'originà la revolta dels Gorretes o Barretines,¹²⁶ un fet que hi va estar vinculat d'una manera o altra. Aquí, l'any 1692, Francesc Poquí també estava d'acord en què la causa de les llagostes eren els pecats, especialment no pagar els delmes i la manca de justícia. Entre els remeis, n'hi havia tres d'humans (segons el seu estat, llaurar la terra, enterrar-les o caçar-les al matí o al vespre quan volaven poc), tot i que «(...) *el primer remedio, y mas eficaz, es recurrir à la Misericorida de Dios*» o a les relíquies d'alguns sants (l'aigua on s'haurien banyat les relíquies de sant Agustí, per exemple). Però, en el nostre cas, davant la plaga de 1687 es va recórrer als Sants Màrtirs i a sant Just.

«Pues en Julio de 1687 llegando la Langosta en Vique, hechas muchas rogativas, partiò de la Cathedral una devotissima Procession llevando las sacras Reliquias de estos Santos: saliò fuera los muros, se exorcizo la Langosta, y hecha una devota platica se collocaron las de los Santos Mar-

122. *Relació dels motius... , op. cit.*, p. XVII i s.

123. PONTICH, Miquel. *Nos Don Fr. Miquel Pontich per la gracia de Deu... Encara que sia tant patent à tots la noticia de la plaga de las Llagostas...* ABEV, 1687, varis 211, p. 146.

124. PONTICH, *op. cit.*

125. «(...) *y este año passaron desde Cervera hasta el Empurdán que son cerca de veinte y sinco leguas, en la parte de Urgel y en lo más de la Segarra no dexaron cosa verde ni grano (...). La mayor abundancia de ellas este anyo se vieron en la parte de Calaf y la plana de Vique en estas partes hicieron mucha cría y habiéndola dexado aunque no tanto en el campo de Tarragona, Panedés, Pla de Baxes, Solsona, Cardona, Manresa, Luçanés, Valles y alguna poca en las comarcas de la costa.*» Contingut en el manuscrit *Sucesos de Cataluña desde el año 1640 hasta 1693* (BNC, ms 503). Extret de SIMÓN, A. «La plaga de llagosta de 1684-1688 a Catalunya». *Revista de Girona*, 94 (1981), p. 20.

126. DANTÍ, Jaume. «La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)». *Estudis d'Història Agrària*, 3 (1979), p. 82. Per a Dantí una de les causes immediates d'aquesta revolta va ser la crisi econòmica a causa de les males collites originades arran de la plaga de llagosta (p. 87). Tant Henry Kamen com Antoni Simón i Antoni Pladevall (1987) consideren també que la revolta dels gorretes o barretines de 1688 hauria tingut en la seva base la pobra collita de l'any 1687, «(...) *motivada fonamentalment per les considerables plagues de llagosta que assolaren Catalunya l'any 1687*» (SIMÓN, *op. cit.*, p. 19-21).

tyres en la Capilla de San Lorenzo, y las de San Justo en la de San Sixto, por algunos dias: Y sirviendo de baluartes incontrastables defendieron los frutos de la Parroquia del voraz exercito, con gran consuelo de los Ciudadanos: Y el año siguiente de 1688, quando temian no coger cosa, por la innumerable multitud de Langostas, fue la cosecha mas copiosa, y abundante que han visto en nuestros tiempos.»¹²⁷

Joan Guàrdia, un pagès de l'Esquirol, va escriure unes idees semblants sobre aquesta plaga,¹²⁸ i uns *villancicos* que es van cantar a l'església de la Pietat l'any 1688 deien:

«Hasta la fiera langosta, (sean testigo los campos) su voraz diente reprime: que si interceden [els Sants Màrtirs], no masca.»¹²⁹

Cal també recordar que es deia que un sant tan vigatà com Miquel dels Sants, exorcitzant les llagostes havia protegit la collita del seu amic Diego de Haro Porcel: aquests animals només se'n van menjar les males herbes.¹³⁰

Les dades de l'Arxiu Municipal de Vic indiquen que quan la llagosta va arribar a la Plana el Consell de la Ciutat va rebre Narcís d'Anglasell, membre de l'Audiència del Principat i del Consell de Sa Magestat, el qual demanà que s'actués amb mesures sacres, però també humanes, contra la plaga de llagosta. Segurament era sincer quan deia que volia que Vic esdevingués un cas exemplar en la resposta donada al problema.¹³¹

En vista de la demanda, el Consell va decidir crear una junta per tractar el tema, junta que podria prendre els acords que considerés oportuns, però que inicialment no tenia capacitat per fer cap despesa pel seu compte. El mateix dia es va acordar pagar totes les despeses fetes «(...) *per las rogativas tant divinas com profanas, se son fetas per [remei] de la plaga de las llagostas que de present tenim en esta Ciutat y plana de Vich*».¹³²

127. POQUÍ, *op. cit.*, p. 215-216.

128. «(...) *lo aspart que la jent tanian y las pragàrias que fèan a Vich de profasons y al Sr. Bisba digé missa al mix de un camp y astant dient missa las llagostas arribaren, que dèian que quant neva molt no cau la neu tant espesa, y los de Vich traguéren als Sants Martris a Sant Llorens y allí als féran una baraca defora y allí astàvan dos canonjas y dos capallans y un consaller y dos siutadans, y a Sant Sabastià astàvan als fraras caputxis comanint-las, que ellas tanian tota aquella serra (...)*» (Pladevall & Simón, 1986; 54).

129. PLA, FRANCISCO(?). *Villancicos que se cantaron en la iglesia de nuestra senyora de la Piedad, a los Santos Martyres Lucian, y Marcian, en accion de Gracias: el dia 3 de Agosto por verse libre de la voraz Langosta la Ausetana Campaña en el año 1688*. Sense cap dada. Es conserva a l'ABEV, a la carpeta dedicada als Sants Màrtirs.

130. SAN GERONYMO, Antonio de. *Vida del beato Miguel de los santos*. [1780?], p. 249. Cal tenir en compte que sant Miquel va morir abans que aquesta plaga arribés al nostre àmbit d'estudi.

131. Acta de la sessió del 14 de juliol de 1687. AMV, Llibre d'Acords del Consell, 1686-1691, vol. 24. Cal esmentar també que el 27 de juny el Consell de la Ciutat havia fet portar el Sant Crist de l'Hospital a la Seu en processó. Sabem que també s'hi va portar la relíquia de sant Just. CUNILL, S. «Una plaga de llagostes a la Plana de Vich». *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, XL (1921), p. 30-32.

132. Acta de la sessió del 14 de juliol de 1687. AMV, Llibre d'Acords del Consell, 1686-1691, vol. 24.

Quatre dies més tard, però, el Consell es tornava a reunir perquè Narcís d'Anglasell havia dit als membres de la junta que havien de posar calç sobre les llagostes que enterraven, perquè si no hi hauria problemes de salut, especialment amb la calor que feia. Com que la calç s'havia de comprar, la junta va considerar que valia la pena reunir el Consell de la Ciutat, el qual li va donar poder per gestionar autònomament les seves despeses.¹³³ El cost econòmic de fer front a l'estat d'emergència va donar lloc a una situació que té un cert interès: el dia 2 d'abril de 1688 el Consell decidia demanar al Capítol que contribuís a les despeses, petició a la qual es contestà positivament promentent pagar la desena part dels costos. Però el dia 11 de maig de 1688 ja s'acordava que el Capítol pagaria una tercera part de les despeses.

Malgrat que el Capítol va convocar els representants de la junta a una reunió al claustre de la Seu per parlar de la «*extintio y matansa de la plaga llagostina ab la qual deu N. S. nos esta castigant*», la seva proposta no només va ser de caràcter espiritual: es va proposar a la junta que per extingir la llagosta es «*(...) fa necessaria (...) que se estiendasen 48 homens a quiscun dels quals fossen donats un real de plata, tenint per cert que ab aqueixa paga se treballaria molt mes, y se disminuiria mes lo numero de dita plaga (...)*».¹³⁴

A Sallent es va fer una processó i es va treure el Crist de Sant Pere, els Sants Màrtirs i el Santíssim Sagrament. El 21 de març de 1688 es va fer un jubileu a l'església que incloïa una processó i una caritat pública, «*(...) ab que lo comú de la vila i terme de Sallent an pastat tres corteres de blat per dita caritat, i l'an donade a la porte de la iglesia dit die los consallés ab que i avie vÿsens i catorse panellsets, i no bastaren, i donaren dos dinés a cada un dels que no avien agut panellsets, i se'n anaren quinsa o setsa rals de aquexa manera*». En aquest poble, cada dia sortien trenta o quaranta persones per matar les llagostes i el bisbe feia pastar pa i el rector donava vi per a refresc de la gent que hi anava.¹³⁵

A la capital del Bages, a causa en bona part de la plaga de llagosta i la mala collita posterior, es produí l'anomenat Avalot de les Favetes, una revolta atada pel desacord en matèria de delmes entre els canonges i el municipi. Els revoltats demanaren, a més de la supressió del delme i d'impostos als productes del camp, apartar la noblesa del govern i donar participació als camperols en el Consell (Ferrer, 1987; 368). La ciutat es va dividir en dos bàndols, els Favetes (que pertanyien a la confraria de la Puríssima Concepció) i els Tremendos o Avalotadors (membres de la confraria de la Santa Creu, que com s'ha vist incloïa fonamentalment llauradors) (Ginesta, 1987; 20). A Cardona, davant aquesta plaga es van

133. Acta de la sessió del 18 de juliol de 1687. AMV, Llibre d'Acords del Consell, 1686-1691, vol. 24.

134. Acta de la sessió de l'11 de maig de 1687. AMV, Llibre d'Acords del Consell, 1686-1691, vol. 24.

135. BENET I CLARÀ, Albert. «Plaga de llagosta a Sallent als anys 1687 i 1688». A: *Joana la Negra una bruixa sallentina i altres episodis d'història sallentina*. Sallent: Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Naturals, 1983, p. 45-47.

treure les relíquies dels Sants Màrtirs fins a l'Era del Duc, on s'exorcitzà i es beneí el terme (Galera, 2000; 68).

Amb motiu d'aquesta plaga, diverses ciutats i pobles de Catalunya es posaren sota el patronatge d'algun sant. L'any 1688, la universitat de Piera prengué per patró la imatge del Sant Crist que hi havia a la vila i prometé de fer-li un ofici i una processó anuals per recordar la seva protecció davant la sequera i la misèria.¹³⁶ A Ripoll, el poble va demanar a l'abat del monestir de fer pregarries públiques per acabar amb aquests insectes, motiu pel qual es dugueren les relíquies de sant Eudald en processó al monestir (Bonet, 1984; 128). Així mateix, en el cas de Barcelona, l'arribada d'aquesta plaga fins a la ciutat, junt amb l'incendi del convent de la Mercè de 1687, «*va ser interperitada pel Consell com el senyal perquè la Mare de Déu de la Mercè fos coronada patrona de la ciutat*».¹³⁷ Uns goigs de 1688 així ho recollien.¹³⁸ A la Vall de Ribes, uns goigs dedicats a sant Valentí, de l'any 1695, també deien «*Quant la llagosta venia, della nos vareu deslliurar, quant tot per pluja patia fereu aviat lo Sol clar*».¹³⁹ A l'Alguer, aquest honor es va atorgar per sorteig a sant Narcís.¹⁴⁰

LES RAONS DEL MAL TEMPS

En un context en què la cultura s'impregnava de valors religiosos, la clerecia va adquirir un paper transcendental des del moment que es creia que la religió podia aportar solucions als problemes humans que avui dia considerem naturals. Així, malgrat que l'Església considerés que l'origen d'aquestes contrarietats no era natural, es va trobar davant de la natura i va ser convidada a regular-ne el funcionament. Amb el pas del temps això va donar lloc a dues maneres diferents d'entendre el funcionament del medi ambient i la relació medial, una pròpia de l'Església i l'altra de la pagesia, de manera que les causes del mal temps eren diferents segons qui les volgués explicar. D'aquesta manera, l'Església de l'edat moderna va mostrar-ne una visió centrada en el càstig dels pecats i comportaments desviats de les persones.

No es pot perdre de vista que les demandes pageses es feien especialment des de la festa de la Santa Creu de Maig fins a la de Setembre, perquè, com diu Girbau (1996; 433), a finals del segle XVIII hi havia una «(...) *important concen-*

136. *Llibre d'or del Sant Crist de Piera* (<http://www.santercrist.cat/historic/v1/votdepoble/>) (data de consulta 8 d'agost de 2008).

137. BUJ I BUJ, Antonio. «Les plagues de llagosta. Algunes reflexions sobre una calamitat no tan natural». *Quaderns Agraris*, 28 (2003), p. 8. Vegeu també Kamen (1998; 195).

138. «Elogios de la milagrossissima imagen de Maria Santíssima de la Merced, Patrona de Barcelona», a Batlle (1924; 89).

139. «Goigs a Sant Valentí presbitero de la Vila, y Vall de Ribas a hont esta lo seu santissim Cos», a Batlle (1924; 102).

140. ARMANGUÉ, J.; SCALA, L. «Sant Narcís i el lladre de sants». *Revista de Girona*, 199 (2000), p. 54-55.

tració de processons en el mes de maig, moment preparatori de la collita». La constitució de l'Església de Vic de l'any 1600 va donar categoria de ritus major a les festivitats de la Santa Creu (la de la Invenció del 3 de maig i la de l'Exaltació del 14 de setembre) i, tal com diu el canonge Ripoll, això hauria donat una major presència de la relíquia de la creu de Crist que existia a Vic des de mitjan segle XIV.¹⁴¹ Així, l'any 1633 el rector de Mura deia que el «*Die de Sta Creu colitur in tota parroquia de Mura ex devotione*»¹⁴² (abans era de devoció però ara és festa colenda a tota la parròquia), possible prova de la força dels interessos pagesos en aquest sentit.

Bona part dels escriptors eclesiàstics de l'edat moderna van intentar justificar els episodis de mal temps, des del punt de vista agrari, com a càstigs del comportament humà inapropiat o com a proves de la manca de fe dels fidels.¹⁴³ Això és el que va passar a Bellpuig d'Urgell quan el 1611 les coses no havien anat massa bé i va caldre recórrer a fer una processó de nivell comarcal per intentar solucionar el problema de la manca d'aigua. D'aquesta manera, van anar a buscar la Santa Creu que es guardava al monestir dels Àngels i la van banyar. Estaven demanant pluja quan de sobte va començar a ploure només en un espai de trenta passos al voltant de la creu,¹⁴⁴ distribució que va ser explicada pels pecats de les persones congregades. Igualment, el 1748 el bisbe Muñoz afirmava que Déu castigava amb «(...) *sequetats, y falta de ayguas, esterilitats, carestias, fams (...)*» alguns comportaments humans (Gelabertó, 2005; 171). Així mateix, el dietari de Salvador Devant diu que l'any 1782 havien anat a visitar el Sant Crist de Camps «*y no pogueren al Cansar pluja per molts pregarias que feren per causa de nostros pecats*» (Hernandes, 2005; 11).

Mig segle abans, un edicte del bisbe de Vic Ramon de Marimon, de 9 d'octubre de 1734, tractava especialment el tema del treball en dies festius, que encara que pugui semblar que no tenia relació amb el que estem tractant, com es veurà tot seguit, hi estava molt vinculat. Segons Marimon, el papa havia decretat, i així s'havia aprovat en el sínode de 1721, una reducció del nombre de festes religioses, de manera que això permetia que es poguessin observar millor les que quedessin. Tot i que aquest tema serà tractat més endavant (vegeu el capítol «Treballar els festius»), cal ara tenir en compte que el bisbe afirmava, entre altres coses, que les tempestes i plagues que acabaven amb les collites tenien alguna cosa a veure amb el fet de no respectar els

141. *Origen de la devota processó...*, op. cit., p. 1.

142. «Pratigas y costums y obligaciones fahedores per los Rectores, hobrers y sacrista de St. Martí de Mura... escritas per mi Gabriel Pont... a 25 de desembre del any MDCXXXIII», contingut a ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

143. Segons Salvador Pons, la causa per la qual Déu enviava esterilitats, sequeres i fam eren els pecats humans. PONS, op. cit., p. 9v. Vegeu-ne més exemples a Gelabertó (2005; 170-171).

144. «*Porque solo treynta passos al derredor se mostrava del Crucifixo la lluvia con tan subita abundancia.*» *Relacion verdadera de un milagro grandissimo que ha contecido en la insigne Villa de Belputxe*. Barcelona, 1611. SP. Conservat a l'AHCB.

dies de descans.¹⁴⁵ El mateix va manar el bisbe Muñoz l'any 1748 (Gelabertó, 2005; 327-328). Així mateix, un document de la Mensa Episcopal de Vic de 1786 establí que el fet de no respectar els descansos «*provoca a la Divina Justicia â enviar en su castigo, frecuentes calamidades*», i deia que calia que els eclesiàstics ho expliquessin en les seves «*instrucciones publicas*».¹⁴⁶ De fet, la data en què es va publicar aquest document sembla suggerir una certa resistència de la pagesia a respectar aquest calendari sagrat, fet que provaria que entre el món pagès i els estaments eclesiàstics hi havia una certa distància quant a la interpretació de les causes del mal temps i les plagues.

En el mateix sentit, a l'inici de 1795 el bisbe de Vic, Francesc de Veyan i Mola, resumia la situació d'uns anys que no semblen massa propicis¹⁴⁷ tot dient que la divina justícia havia enviat aquests flagells per castigar els pecats de les persones, «*(...) avisandonos con ello que no quiere nuestra perdicion, sino que nos convirtamos y vivamos en su gracia. Quiere con las adversidades temporales despertar nuestro adormecimiento è insensibilidad sobre los males eternos que nos esperan si no mudamos de conducta*».¹⁴⁸ El problema era, doncs, d'ordre espiritual i Veyan proposarà que s'hi respongui amb mesures de la mateixa categoria. D'aquesta manera, ordenarà dur a terme una sèrie de sermons o exhortacions, «*que suele llamarse Mision*», que començarien el dia 11 de gener. Així mateix, el bisbat havia atorgat als confessors de la diòcesi, durant el termini de quinze dies, «*(...) la facultad de absolver de todos los pecados, y censuras que por derecho y Constituciones Sinodales nos estàn reservados*».

L'Església, doncs, va intentar posar-se la meteorologia al seu costat i convertir-la en el càstig o el premi als comportaments humans:

«Esta es la mayor rudeza, la mayor torpeza, la mayor ceguera, la mayor obstinacion, y el mayor olvido que jamas pudo imaginarse. Que no llueva por nuestra malicia sobre nosotros, que se agosten los campos, y las semillas se mal logren: y que veamos [h]oy aqui, mañana alli, caer grani-

145. «*(...) que lo millor remey per los treballs, que pateixen en sas casas, y haciendas, temporals, y plagas, que arruynan las cullitas, es la puntual, y religiosa observansa de las Festas, y que la inobservansa de ellas es la rael (sic), y verdadera causa de las desgracias, y desconsuelos, que experimentan: Y los fem present, que per mes exorcismes, y conjurs de tempestats, y per mes plegarias, que multipliquen, es de temer nols oja Deu, menysprea las suas oracions, duren los castichs, y malas cullitas, mentre no se aplicarán à tractar las Festas, y Dias dedicats à Deu Nostre Senyor ab la deguda reverencia.*» Per aconseguir el seu objectiu, el bisbe no dubtarà a demanar la col·laboració de la justícia secular i ordenarà que «*(...) dos vegadas cada any traduñida en llengua vulgar (...)*» es publiqui a la missa la constitució sobre els dies festius del sínode de 1721 i l'edict que comentem. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 34 (9 d'octubre de 1734).

146. ABEV, Mensa Episcopal, 1117, doc. 60.

147. «*Gimiendo estamos hace dias por las calamidades que nos afligen: enfermedades frecuentes y funestas que han desolado muchas familias: esterilidades de la tierra por falta de lluvias en tiempo oportuno, y por otras intemperies: desastres repetidos y extraordinarios en una guerra justa y necesaria, y que por tan cercana à nosotros, nos amenaza con los mayores horrores y peligros.*» Don Francisco de Veyan, y Mola por la gracia de Dios y de la Sta. Sede Apostolica, Obispo de Vique. Document imprès [3 de gener de 1795]. ABEV, Mensa Episcopal, 1121, doc. 47, sp.

148. Don Francisco de Veyan, y Mola..., op. cit.

zos[,] los rayos agudissimos, y que no procupemos aplacar à Dios con la enmienda de nuestra vida?»¹⁴⁹

«Dizen pues los ciegos hombres, que las calamidades comunes, las muertes, las hambres, la sequera, &c no las da Dios, ni vienen por su mano receptadas, ni despachadas en su Chancilleria soberana; sino que, o suceden acaso, o por disponerlo assi los hados, o influyrlo assi las estrellas, y [h]aver havido (sic) tal o tal constelacion, o conjuncion magna.»¹⁵⁰

O sigui, que el culpable de tot no era el destí; que tot plegat no havia estat causat per una conjunció astral, com volien algunes explicacions força de moda en aquell moment. Davant de tot això, Thomas Ramon exposava que hi havia dues menes de mal. Un era el mal de culpa (o sigui, els pecats) del qual Déu no era l'autor «sino permissivamente». L'altre era el mal de pena, com ara «(...) las guerras, hambres, esterilidades, sequeras, granizos, terremotos; y otros á este tono, [dels quals] no solamente permissivamente, pero comissivamente es Dios autor dellas (...)».¹⁵¹ Com es pot veure, la diferència entre un i altre es troba en el paper que hi té Déu: mentre en el cas de les culpes generades per les mateixes persones el seu paper únicament és permetre el càstig, en el cas de les penes el seu paper és actiu, perquè Déu és «autor dellas».

En un sentit semblant, el jesuïta Pedro de Ribadeneira distingia entre tribulacions (segons ell del llatí *tribulo* que volia dir planta espinosa, *abrojo*) temporals i eternes i establia en el capítol tercer de la seva obra que Déu era l'autor de les tribulacions i que se servia de les criatures (animals) per afligir l'home. Cal remarcar la poca importància que donava als elements meteorològics en aquests càstigs,¹⁵² tot i que també deia que

«(...) la guerra, la sequedad, la hambre, y pestilencia, los incendios, y las otras calamidades que Dios nos embia, son para castigo de los pecados, que comunmente se hazen en la comunidad.»¹⁵³

El jesuïta Onofre Relles plantejava que els pecats del poble eren els que generaven la venjança divina i per aquest motiu feia dir a Bernat Calvó que hi havia hagut un any d'esterilitats al bisbat de Vic.¹⁵⁴ De fet, un manuscrit del

149. RAMON, Thomas. *Conceptos extravagantes y peregrinos, sacados de las divinas y humanas letras y Santos Padres, para muchas y varias ocasiones que por discurso del Año se ofrecen predicar*. 1619, p. 49.

150. RAMON, *op. cit.*, p. 53.

151. RAMON, *op. cit.*, p. 59.

152. «*Quexaysos de la esterilidad, y de la hambre: como si la sequedad causasse mayor hambre que la violencia, y la necesidad no creciesse con la codicia de ganancias, y con los precios excessivos de las cosas?*» «*Quexays os, que se os cierre el cielo: teniendo vos cerrados vuestros alholis y graneros en la tierra.*» RIBADENEYRA, Pedro de. *Tratado de la tribulacion, repartido en dos libros*. Barcelona, 1591, p. 161.

153. RIBADENEYRA, *Tratado de la tribulación*, *op. cit.*, p. 88v.

154. «*Son los pecados del Pueblo los que ponen el açote de la venganza en las manos de Dios; son la*

segle XVII en què es recull la vida d'aquest sant deia que «(...) exortava St Bernat lo poble que aquelles sterilitats venian per los peccats dels homens y que sesmenassen y fessen penitencia de llurs culpes (...)».¹⁵⁵ El 1692, el prevere de Sant Esteve de Vilacetrú reprenia aquest tema dient que «Suele Dios castigar à los hombres, en pena de sus delitos, con Guerras, hambres, pestilencias, y otros males (...)» i aclaria una mica més:

«Tambien suele Dios castigar à los pueblos, con un modo particular, y es, maldiziendo à la tierra: de donde se sigue, que el viento la seca, el Sol la abrasa, y el Cielo no le dá lluvia: en vez de plantas, produze abrojos, en vez de flores, dà espinas; y en vez de frutos, niega el comun sustento (...)»

*«Por el efecto se conoce la causa; y como el efecto de la maldicion, es muchas vezes, la falta de agua; de que se siguen las sequedades, y esterilidad de la tierra (...): habiendo sucedido en Cathaluña falta de lluvia, sequedades, y esterilidades muchas; es de pensar, que fueron efectos de alguna maldicion ocasionada de los pecados.»*¹⁵⁶

En aquest context cultural i des del punt de vista de l'Església, la resposta davant de les necessitats que se suscitaven en aquells moments tan delicats passava moltes vegades per la confessió i la comunió, tal com ho advertia el manual d'exorcismes de Luís de la Concepció.¹⁵⁷ Ja s'ha vist que els bisbes de Vic i de Girona ho seguien al peu de la lletra. Però en aquest mateix context no era estrany que moltes de (les imatges de) les marededéus o d'alguns sants adquirissin, a ulls de les classes populars, poders per influir sobre el funcionament de la natura. Així, per parlar d'una única font documental, podem tornar a citar Narcís Camós.

Només al bisbat de Vic, Camós explica que davant la manca d'aigua la gent anava al santuari de Vilalleons,¹⁵⁸ al santuari del Coll o a Vallclara (Sant Andreu de Bancells); que els habitants de Castellar anaven a Montgrony cada 11 de juliol per un vot que havien fet quan una vegada havia caigut una pedregada; allà mateix, «*en tiempo de tempestades*», tocaven una campana que se suposava

piedra de aguzar donde azicala su Divina Magestad los filos de la Espada de su Justicia.» RELLES, Onofre. *Vida, virtudes, y milagros de San Bernardo Calvó, religioso cisterciense, abad de santas Cruzes, y obispo de la ciudad de Vique.* 1689, p. 73-74.

155. «La vida y miracles del glorios sanct Bernat Bisbe de Vich». ABEV, ACV 36/7, fol. 37-48. Segons el catàleg de l'ABEV, seria un manuscrit del segle XVII, fol. 48.

156. POQUÍ, *op. cit.*, p. 16-18.

157. «*Es convenientissimo, que los fieles, à quienes amenaza el daño de la Langosta, y otros animales que suelen destruir los frutos de la tierra, ò tempestades; sean amonestados por el Cura, y Alcaldes de la Villa, ò Lugar, para efecto de Confessarse, y Comulgar, antes que se hagan los conjuros.*» CONCEPCIÓN, *op. cit.*, p. 166-167.

158. L'11 de maig de 1526 el Consell de la Ciutat de Vic aprova que per necessitat d'aigua es vagi en processó a Vilalleons. AMV, PORTELL, Marcià. *Indice de los Acuerdos de la Ciudad de Vich des del año 1424 (...) hasta el 1718 inclusive...*, 27 de gener de 1739. La mateixa font recull que el 3 d'abril de 1529 «*Por la misma necesidad [falta d'aigua] acordó el Cabildo Eclesiástico, y la ciudad de ir con Processión á Sta Magdalena de Conangla.*»

GOIGS EN

DEL GLO-

SANT

PATRO

VILA DE

ALABANSA

DEUS PAGÉS

ISIDRO,

DE LA

MADRID.

Puig que sempre sòu estat
de pagesos gran honor;
guardaunos sempre de mal,
sant Isidro Llauredor.

Madrid, mare de reys grans,
es vostra patria famosa,
senho vostra mes ditxosa,
que per serho de reys tants:
Ja humilla á vostres peus sauts
la corona y cetro de or; etc.

Vostra mare ab alegría
vos consagrà á la sens par
Maria, estrella del mar,
y en lo seu amor vos cria:
Per lo tant qui en Vos confia,
li donau vostre favor; etc.

Pagés sòu que ab esperansa
llaurau la terra suhant,
y rompéu lo cel orant,
que es una nova llauransa:
La terra gran fruyt vos llansa,
y lo cel mes y millor;
guardaunos sempre de mal,
sant Isidro Llauredor.

¶. *Justum deduxit Dominus per vias rectas.*

Missa acostumáu ohir,
mentres quels altres treballan;
peró los Angels devallan
á vostre ofici suplir:

Lo cel se os digná servir,
y s' fa per Vos llaurador; etc.

Vostra clemencia sentian
no solament los pobrets,
peró fins los aucelets,
quant en l' hivern fam patian:
Los quals mansos se venian
á vosstras mans sens temor; etc.

Com sant Ramon passá l' mar
de Mallorca á Barcelona,
vostra Esposa, santa dona,
lo Xarama va passar:
Lo qual feu pera provar
sa enteresa com de flor; etc.

Entre 'ls miracles sabuts,
es aquell que vareu fer,
quant al rey Felip tercer
donàren vida y salut:
Tota Espanya á Vos acut
ab esperansa y amor; etc.

Miracle fonch que espanta,
quant de una dura penya
traguéreu Vos aygua tanta,
com vuy en Madrid se ensenya:
Es gran font y manantial,
y cura de tot dolor; etc.

De pedra guardau los blats,
si 'us reclaman de bon cor;
curau coixos y ulcerats,
de tot mal, febra y dolor:
medicina cordial
contra qualsevol rencor; etc.

De pagesos y casats
sòu la gloria y honra gran;
dos subjectes mes amats
en lo mon no s' trovarán:
¡oh qué amor tan conjugal
conservàreu sens rencor!
guardaunos sempre de mal, etc.

TORNADA.

Puig estau ja col·locat
en lo cel ab gran honor;
guardaunos sempre de mal,
sant Isidro Llauredor.

¶. *Et ostendit illi regnum Dei.*

OREMUS.

Deus, qui glorificantes te glorificas, et in Sanctorum tuorum honoribus honoraris: concede propitius; ut qui beati Isidori gloriosa merita colimus, ejus pia patrocinia sentiamus. Per Christum Dominum nostrum.
¶. Amen.

que havia estat trobada junt amb la Mare de Déu; que nostra senyora del Puig de França «*obra mucho también en mitigar tempestades de tiempos, en cuyas ocasiones la han sacado y han experimentado tranquilidad en el tiempo*». També a Vallclara i a Vidabona s'hi acudia per demanar la protecció de la seva verge contra les tempestes. En aquest darrer cas també «*(...) la han sacado algunas veces a la puerta de su iglesia, con que se mitigaba mucho*».¹⁵⁹

Davant d'una plaga d'erugues a la vall d'Osor, diu Camós, l'any 1584 la gent va pujar al santuari del Coll en processó; el resultat va ser que van aparèixer uns escarabats que es van menjar les erugues. Per curar els bous malalts, algunes persones acudien a nostra senyora de Salselles. Recordem que la imatge de la Mare de Déu de la Gleva l'havien portada a banyar al riu Ter després d'un període de sequera de 18 mesos (vegeu més enrere).

Precisament aquest santuari va ser destrossat per un llamp l'any 1759. Malgrat l'aparatositat dels fets, cap imatge no va resultar danyada, ni es va haver de lamentar cap víctima mortal. Segons el llibret que explica els fets, publicat l'any següent pels obrers del santuari, en vista de la magnitud de les destrosses, els pecats de la gent de la rodalia havien d'haver estat molt grans.¹⁶⁰ Així mateix, després del càstig, amb el santuari en un estat ruïnós molt evident, es corria el perill que la població perdés afecció a la Mare de Déu de la Gleva, o sigui «*(...) lo retiro, y la fuga de la Santa Imatge*». Si això arribés a passar, ¿qui protegiria els veïns de les plagues i sequeres?, es demanaven els obrers del santuari.¹⁶¹

A més d'aquests perills, la Mare de Déu també servia per protegir-se de les tempestes. Va ser precisament en una d'aquestes conjuntures que es va produir el lamentable fet, precisament en el moment que semblava que el perill havia passat.¹⁶² Aquesta falsa treva va permetre que s'escapés sense cap mena de lesió

159. CAMOS, *op. cit.*, p. 367.

160. «*Ara: si es veritat, com realment ho es, que tots los infortunis, y desastres grans, y xichs, que passen en lo mon, los distribueix Deu mes, ò menos irritat per los pecats dels Homens (...)*» *Relació del que feu, y no devia, y del que pogue, y no ho feu lo llamp, que en lo dia 2 de octubre del any 1759, cayguè en lo Santuari de Maria Santíssima de la Gleva, treta a llum per los Obrers del expressat Santuari*. Vic, [1760], p. 18. ABEV, Varis, 155, p. 99-109.

161. «*En las pestas, en las llagostas, en las sequedats, y en las demès plagas, y epidemias, que frequentment afligeixen als mortals, [¿]â qui haviam de acudir infelissos, y miserables deseparats de aquesta Celestial Imatge, que en todas las afliccions, y ahogos sempre ha estat lo ultim refugi?*». *Relació del que feu, y no devia...*, *op. cit.*, p. 20.

162. «*Es estil del Santuari, quant hi ha tempestat de Trons, y Llamps, refugiarse al Temple, y implorar la protecció de la Senyora ab lo Rosari, en que també acostuma assistir la gent de aquell Raval. En efecte lo Capellà de la casa acudí allí: ensenguè dos ciris: se aparellà per la funció; pero ja fos, que per ser la hora del reculliment (serian entre las dos, y las tres de la tarde) ningun dels hostas tingué notícia de la funció, que anava á ferse: ja fos, que ni â ells, ni als moradors del Barri los causas gran horror la borrasca: ja fos, y es lo mes segur, que Deu ho disposás aixis; lo cert es, que sols comparegueren en la Iglesia un Home del veïnat, que diuhen de baix, y una Dona del de dalt; en vista de la poca concurrencia li aparegue al Capellà resarse, com se resá, lo Rosari per si sol, y de baix en baix (...)*» Això va fer que l'acte no durés gaire i va permetre que quan s'ensorrà l'església no quedés pràcticament ningú al seu interior. *Relació del que feu, y no devia...*, *op. cit.*, p. 12.

l'ermità i una altra persona que intentaven aturar la tempesta tocant les campanes.¹⁶³ Quan els va semblar que ja ho podien deixar, perquè feia estona que no tronava «(...) y los nuvols podian haverse desaogat ab la molta aigua, que havian plogut (...)», l'ajudant se'n va anar mentre l'ermità es va quedar endreçant alguna cosa. Va ser llavors que li va caure el llamp i «(...) lo Hermità quedá lelo, sense advertencia, sens moviment, sense sentits, sense acció; ni tant sols per a demanar auxili». També alguns romeus que havien anat al santuari van ser ferits, però no hi va haver cap víctima de consideració.

L'obra que narra els fets diu textualment que «No es menester tenir trenta anys de edat, per haver vist tres vegadas combatut del Llamp aquest Temple».¹⁶⁴ El fet que en tan poc temps hi haguessin caigut tres llamps es va interpretar com si aquests haguessin estat avisos del mal comportament dels parroquians. De tota manera, és un fet que contrasta amb les dades contingudes en un text de 1779 que parlava de la ciutat de Vic i deia que en més de trenta anys no hi havia hagut cap mort violenta, tot i ser una població de més de dues mil persones.¹⁶⁵ I afegia que aquesta protecció segurament tenia relació amb la presència dels sants màrtirs Llucià i Marcia.¹⁶⁶

Com s'ha vist, marededús i sants protegien els interessos humans; eren alguns dels pocs mecanismes que es tenien per intentar controlar el funcionament del medi ambient. No es pot dir que aquest medi fos mal conegut; l'única cosa certa és que no era fàcil de controlar amb els coneixements de l'època.

Com ja s'ha dit, aquests fenòmens que avui dia considerem naturals podien tenir el seu origen en el comportament no adequat d'algunes persones. Per exemple, com s'ha comentat, el mal temps podia deure's al fet de no respectar els dies en què no es podia treballar.

163. «Desde que lo temporal començá á donar mostrás de la sua feresa, y bravura, estava lo Hermità en lo piso mes alti del Campanar, ventant ab un Company las Campanas.» *Relació del que feu, y no devia...*, op. cit., p. 13.

164. *Relació del que feu, y no devia...*, op. cit., p. 19. Les memòries de Bernat Puigcarbó parlen de dues morts per llamps els anys 1730 i 1731 (Ginebra, 2005; 102-103).

165. El cens de 1797 parlava de 8.366 habitants a la ciutat de Vic (ABEV, Mensa Episcopal, 1124, doc. 88). El cens de Floridablanca donava una població de 8.919 habitants (citat a Girbau, 1996; 103).

166. «Esta paz, que profesan entre sí los naturales, parece que los concilia la del Señor en las pocas desgracias, que à proporcion de los muchos vecinos se experimentan, y en especial teniendo suspendido precisamente para la Ciudad y Parroquia el castigo de los rayos, sin embargo de ser en la Primavera y Verano tan frequentes las tempestades, que escasamente se pasa semana que no las padezca, y à veces por ocho, diez y mas dias consecutivos, cayendo muchas en la Ciudad, sin que jamás hayan muerto persona natural, ni pasagera dentro de los limites de la Parroquia, lo que atribuyen al favor de sus Santos Hermanos y Patronos Luciano y Marciano.» *Relacion de las solemnes fiestas, con que la ciudad de Vich, en el Principado de Cataluña, celebró la beatificacion de su felicisimo hijo, el beato Miguel de los Santos, en el siglo Argemir... en los dias 4, y siguientes, hasta el 13 inclusive del mes de Octubre de 1779.* Barcelona, 1779, p. 39-40. ABEV, ACV, Ripoll/42.

TREBALLAR ELS FESTIUS

Més enrere s'ha vist que algunes de les causes adduïdes pels estaments eclesiàstics per justificar els episodis de mal temps passaven per no haver respectat les festes religioses (vegeu el capítol «Les raons del mal temps»), tot i que curiosament no recordem que hi hagi hagut cap episodi de bruixeria que hagués començat per aquest motiu.

Tradicionalment, l'Església havia condemnat el treball i algunes conductes massa llicencioses en dies festius. Però amb el pas dels segles les coses aniran canviant. De fet, al segle XVII ja es troben autors, com Alonso de Andrade, que pensen que no tots els motius tenen igual pes a l'hora de trencar el precepte de no treballar els dies festius. Seguint sant Tomàs, Andrade considerava que era pitjor no celebrar els festius per dedicar-se a jugar que no per treballar.¹⁶⁷

En aquest punt, cal fer un petit incís per remarcar l'existència de força exemples morals o llegendes que feien referència a aquest tipus d'accions. Així, Andrade parla del «*Castigo de un Cura, que fue à caça un dia de Fiesta*»: el capellà surt a caçar abans d'anar a missa i, capficat seguint una presa, fica la mà en un cau amb intenció d'atrapar-la i se l'enduen a l'infern. En surt gràcies a la invocació a la Verge de Guadalupe.¹⁶⁸ Aquests fets se suposa que haurien tingut lloc l'any 1553 al bisbat de Coria (Extremadura).

Si en aquest cas l'exemple feia referència a una actitud que es podria considerar ociosa com la caça (tot i que potser no ho era en aquell moment), dos nous exemples feien referència a persones que volien fer diners treballant els festius i que van acabar castigades. El primer era un llaurador que va dir als seus jornal·lers que escardessin el blat el primer dia de Pasqua. Ells s'hi van negar, però, «*èl ciego con la codicia*», els hi obligà: en començar a escardar van trobar els seus ulls i va haver de purgar tres anys de ceguesa per tres hores de feina.¹⁶⁹

L'altre exemple que explica Andrade és un altre llaurador «*avar*» que va agafar la destrall per anar a treballar un dia festiu i s'hi va quedar enganxat, càstig a conseqüència del qual va patir molt. En la seva obra també es parla de cases que es cremen per treballar els camps en festiu, fins al punt que en un cas es crema tot el que és de qui no descansa i se salva el que pertany als seus veïns.

167. «(...) es mayor pecado quebrantar las Fiestas, jugando desordenadamente todo el dia, que arando, y dà la razon, porque esta es de obra buena, y util a la Republica, y aquella no: lo qual se deve entender con su grano de sal, quando verdaderamente se quebrantan jugando todo el dia dexando la Missa por el juego, ò por arar, como se verá claro en el exemplo siguiente (...).» ANDRADE, Alonso de. *Itinerario historial que deve guardar el hombre para caminar al cielo...* 1684, p. 149.

168. Aquest exemple també es troba a CORELLA, Jayme. *Practica de el Confessionario*. 1695, p. 35. Corella diu que si Déu castiga d'aquesta manera les persones que practiquen un treball lícit com és la caça en un dia festiu, «(...) que harà con los que gastan las fiestas en profanidades, bayles, danças, juegos, y trabajos serviles?».

169. ANDRADE, *op. cit.*, p. 151. Aquest exemple també es troba a BAUCELLS, Francesch. *Font mistica, y sagrada, del paradís de la Iglesia...*, [1703], p. 189.

Igualment, una noia que cull les espigues de blat que cauen als llauradors les troba ensangonades, per treballar en festiu.¹⁷⁰

En un sentit semblant, el 1699 el doctor en teologia Josep Plens parlava de no trencar les festes i deia que «(...) *vos referire un[s] quants exemples, que en realitat son per aturdir*». Aquests exemples eren un cas tret de Jaume Meyrol en el qual una dona que cosia una camisa la va trobar amarada de sang; també, segons un altre autor, a una dona que volia cosir se li van assecar els braços. Plens també explicava els casos d'«*Un Pagès, que un dia volguè trauer terra per fer un forn, lo trobaren sepultat en lo fosso. A un Moliner que en dia de Festa volguè picàr la mola, se li quedà la ma apegada ab lo martell (...)*».¹⁷¹

Un cas interessant en aquest sentit és la llegenda de l'anomenat roc de Sant Hilari, situat entre els termes de Vidrà i Santa Maria de Besora. Segons aquest relat, el dia de sant Hilari —patró del poble— un pagès de Vidrà anava al tros a treballar en comptes d'anar a missa. Un pobre que va trobar pel camí li va recordar la data, però al pagès li va semblar que la feina no podia esperar. Així que va començar a treballar fins que un gran roc es despreguè de la muntanya i el sepultà.¹⁷² Malgrat que no tenim constància d'aquesta llegenda, hi ha indicis per afirmar que aquesta pedra ja era present al segle XVII, com es desprèn d'un document manuscrit de 1924.¹⁷³

Més endavant, d'ençà que en el concili de 1727 es va poder tractar el tema del treball en dies festius, es va demanar al papa que mantingués vigent el precepte d'oïr missa i de no fer obres servils, però només en determinats dies (71 en total, incloent-hi els diumenges).¹⁷⁴ La resta de festius es podia treballar públicament, tot i que es mantenia l'obligació d'oïr missa. El papa ho va aprovar el 22 de maig de 1728.

A partir d'aquell moment, els capellans van començar a transmetre les noves instruccions als seus fidels, però també es van haver d'encarregar de donar compte al bisbe de si algú treballava quan estava prohibit. Així mateix, s'exhortava la justícia secular que no permetés treballar en festiu. De tota manera, en cas de necessitat justificada, es podia demanar dispensa prèvia al bisbe. En

170. ANDRADE, *op. cit.*, especialment p. 151-153.

171. PLENS, Joseph. *Catechisme pastoral de platicas doctrinals, y espirituals*. 1699, p. 307.

172. LLEONART, Maria M. «Les sorpreses al buscar llegendes». A: *II Jornades de literatura excursionista. Memorial Artur Osona i Formentí*. Barcelona: UEC, sd, p. 173-175.

173. «*Codol ò roch de S. Hilari. Aquest roch ó roca sembla no estava en el lloch que ocupava un roch d'igual nom al ferse la carretera, ó sigui dintre la propietat ó cerca'l terme que fa de partio entre'ls masos Noguer, tocant a la carretera: en 1630 consta se firmaren els capítols entre'n Palou y na Serra en el códol de S. Hilari prop de la Sala.*» *Notes sobre Besora*. Manuscrit. ABEV, Arxiu Parroquial de Santa Maria de Besora, registre de documents, AP X/1. Podria haver estat obra del prevere Ignasi Viñas. Vers 1924, p. 549.

174. A Vic, després de les constitucions de Tarragona de 1556, hi havia 85 dies festius anuals, incloent-hi els diumenges. Gelabertó (2005; 326), seguint Kamen, diu que a Catalunya, el 1684, el nombre total de festes observades era de 110.

cas de no poder fer la sol·licitud per escrit abans, es podia demanar al rector d'escriure un paper dient que considerava que les causes eren justes i que no hi havia hagut temps material d'anar a tramitar la llicència deguda.¹⁷⁵

Malgrat que encara no s'havia firmat el concordat, la col·laboració i l'entesa entre el poder religiós i la Corona eren bones. Una missiva reial del 20 de maig de 1723 ja havia demanat al bisbe de Vic que es respectessin algunes normes durant els actes litúrgics i que els contraventors fossin denunciats a les autoritats reials per ser castigats.¹⁷⁶ L'any 1727 es demanava de nou que la justícia secular ajudés a complir aquestes normes d'origen religiós.

En aquest context de col·laboració, reconegut oficialment després del concordat de 1738,¹⁷⁷ l'any 1781 es va publicar una reial provisió a instància de l'audiència del Principat de Catalunya amb l'objectiu de «*corregir el abuso que se notaba en él de no guardarse el precepto de santificar las Fiestas*». Aquesta norma prohibia als catòlics llaurar i fer cap tipus de feina, i tenir les botigues obertes, i a «*(...) los Judios, y Moros que no labren en público, ni en lugar donde se pueda ver, ò oír que labran (...)*». A més a més, es prohibia expressament que ningú donés llicència per llaurar aquells dies i es recollia una cèdula de 1777 en què s'ordenava que durant la sega i en perill de perdre'n els fruits es demanaria al capellà un permís per treballar en nom de tots els pagesos.¹⁷⁸

En aquest punt cal fer esment d'un document de la Mensa Episcopal de Vic de 1786 que deia que no respectar els festius «*provoca a la Divina Justicia â enviar en su castigo, frecuentes calamidades*» i en el qual es demanava que això fos explicat als fidels.¹⁷⁹ Aquell mateix any (1786) a Sant Pere de Torelló es va prohibir treballar en l'arranjament d'un pont pel qual, el dia següent, havia de passar la processó que es dirigia al santuari de Sant Roc. El bisbe Veyan amenaçava que si es continuava treballant en festiu, «*cesara de haber la sobredicha procesion*» (Girbau, 1996; 442).

En aquest sentit, el governador militar de Vic, en un document del 13 de maig de 1801, parlava del fet de treballar els festius i esmentava algunes provisions anteriors, de la segona meitat del segle XVIII, que no es complien. Per

175. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 35, edicte del bisbe Ramon de Marimon de 29 de setembre de 1728.

176. ABEV, Mensa Episcopal, 1100/1.

177. *Concordato entre la corte de Roma y la de España*. Madrid, 1738.

178. «*No disimularéis trabajar en público en los días de Fiesta en que no está dispensado poderlo hacer, oído el santo Sacrificio de la Misa; y en el caso de que al tiempo de la recoleccion de frutos por el temporal, ù otro accidente huviere necesidad de emplearse en ella algun dia festivo de dicha clase, pedireis la correspondiente licencia al Párroco en nombre del Vecindario, sin que sea necesario pedirle cada vecino; cuya concesion deberán hacer los Párrocos habiendo justa causa graciosamente sin pensionarla con título de limosna, ni otro alguno, siendo una declaracion de haber verdadera necesidad que dispensa el precepto.*» *Real provision de S. M. y señores del consejo expedida en vista del expediente...* Madrid, 1781, sp. ABEV, Mensa Episcopal, 1111.

179. ABEV, Mensa Episcopal, 1117, doc. 60.

això ordenava i manava que la gent s'abstingués de treballar els dies de festa, especialment aquells treballs

«(...) con que mas comunmente se quebranta el santo precepto como son acarrear estiercoles, tenderlos en los campos, escardar los panes, sembrar mijo, y otros granos, acarrear las mieses y hacinarlas entrar la paja y hacer pajares, prepararlos extraher carbon y leña no solo con carros y acemillas si que tambien en hombros, y finalmente prohibo toda especie de trabajo corporal a la vista del Publico, como tambien que los mercaderes vendan en sus tiendas, y fuera dellas todo lo que no sea comestibles (...).»¹⁸⁰

Una carta del capellà de Santa Eugènia de Berga, dirigida al canonge de la catedral de Vic, va tractar el mateix tema el 8 de febrer de 1801. Segons aquest religiós:

«Lo treballar en lo die de Festa en la Parroquia de Vich, es publich, y notori, y si no se dona alguna seria providencia, penso que en breu temps ninguna feyna dels camps quedaria libre de exercirse en dits dies. Per lo sembrar se trauhen carregas de fems, y tal vegada carretadas, se escampan los fems, y penso que alguns arriban à llaurar. En la Primavera se herbejan blats, cavan lleguns. Entrant en lo estiu, ò temps del segar, se fan alls y fajols, encaraque sia en principis de juriol, y se arrancan llegums tot lo die, si be la consuetut no permet sino fins a las nou horas del matí. En lo temps de batrer se tragan las garbas a las heras. Se fan modalons, entrant dintre de la Ciutat molts carregas de palla, y fan pallers, y se componan, y pican las heras ahont han de batrers, y finalment en tots los dies de festa del any ixen de la Ciutat Matxos, que van a buscar carbo, y carregas de llenyas; y sobre tot se veu una multitud de homens que portan feixos de llenyas à coll, valentse de la ocasió de esser los Pagesos en la Igsia, per desbastarlos los arbres. Acò es tant cert que noy ha mes, que eixir à passejar fora de la Ciutat per veureho tots los dies.»

Aquest capellà continuava explicant que per Nadal ja havia donat part al canonge *«(...) de diferents de Vich que passajaban devant de esta Rectoria ab feixos, y carregas de llenyas, y carbó, y lo pitjor es, que los Parroquians de estas y altra Parroquias van introduhint estos mateixos abusos, y si los volem reprendre, diuhen si hi ha una lley per ells, y altre per los de Vich»*.

Aquest fet ja s'havia posat en relleu en una visita pastoral de l'any 1758, quan el visitador va anotar que en aquesta parròquia es treballava els festius, *«con poco temor de Dios y en menosprecio de las constituciones synodiales*

180. ABEV, Mensa Episcopal, 1126, doc. 28.

deste obispado», fet que suposava un dany espiritual i un escàndol per als qui ho veien. El visitador recordava que aquelles persones que ho fessin podien ser excomunicades i perseguides pels batlles.¹⁸¹

La relació entre el treball festiu i la protecció mediambiental es deixa veure en un ban publicat per Jaume Torrens, batlle de Folgueroles, l'any 1817. En ell es prohibia treballar els diumenges i festius i «*Que mientras la Santa Vera Creu estarà fora de la Yglesia per profesons o rogativas ningú puguia treballar públicament baix de dos pesetas*».¹⁸² El mateix es troba en un ban de l'Ajuntament de Torelló del 3 de maig de 1859.¹⁸³

De tota manera, hi havia treballs que es podien dur a terme en els moments que ordinàriament estava prohibit treballar, com va passar a Manresa l'any 1688 en el moment de l'avalot de les Faves, quan el bisbe va donar permís per treballar i segar amb l'excusa que la llagosta feia malbé els camps.¹⁸⁴ També a Torelló, el 1755, per poder fer un retaule es van concedir 40 dies de perdó a qui fes una almoïna amb aquesta finalitat; i a Osormort, el 1770 s'havia de fer una rectoria nova i es va permetre treballar els festius i fins i tot es van concedir 40 dies d'indulgència per a les persones que hi contribuïssin. Una cosa semblant va passar a Osor el 1792 o amb la reforma de la catedral de Vic en temps del bisbe Hartalejo (Girbau, 1996; 55 i 71) o el 1779 a Sant Julià de Vilatorrada.¹⁸⁵

De fet, després de divuit anys fent confessions principalment per Andalusia, el franciscà Josep Gavarrí¹⁸⁶ demanava un tracte especial per a altres casos. Així, «*Y el ir por una carga de leña en los tales dias, no será pecado mortal, como no [h]aya escandalo, y como el cargar, y descargar, y el hazerla no passe de dos horas*».¹⁸⁷ Com es veu en aquest cas, un sector de l'Església no era tan primmirat com el capellà de Santa Eugènia pel que feia al treball dominical.

En un sentit semblant, el caputxí navarrès Jaime de Corella, seguint autors de prestigi reconegut, també permetia regar i estendre la palla (*parva*) per batre-la durant l'agost, «*Porque la costumbre tolerada por los Superiores, y legitimamente introducida, prevalece contra la ley Eclesiastica (...)*». En aquest cas, fins i tot era legítim exercir un treball remunerat durant els festius.¹⁸⁸ En

181. ABEV, Visita a Santa Eugènia de Berga del 26 de setembre de 1758.

182. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

183. Arxiu Municipal de Torelló, 1.12. Administració general. Bans i edictes.

184. FERRER I ALÓS, Llorenç. «L'Avalot de les Faves a Manresa. Un moment de la revolta de la terra a Catalunya el 1688». *Recerques*, 11 (1981), p. 129.

185. ABEV, Visita a Sant Fèlix de Torelló, 10 d'octubre de 1755. Ídem visita Osormort, 17 de juny de 1770. Ídem visita Vilatorrada, 18 de juny de 1779.

186. Natural de Barbastre, mort el 1689. El 1672 havia publicat unes *Instrucciones predicables* que van tenir molt èxit (la segona edició, feta a Sevilla, va tirar 2.000 exemplars i es va acabar abans d'un any). AUBERT, R. *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*. Vol. XX. Paris: Letouzey et Ané, 1984, p. 134-135.

187. GAVARRÍ, *op. cit.*, p. 66-68.

188. CORELLA, *op. cit.*, p. 32.

relació a tot el que s'ha vist abans, es pot posar sobre la taula el fet que tampoc no estaven obligats a fer dejuni els penitents que demanaven aigua en cas de necessitat, entre altres.¹⁸⁹

Aquestes idees també es troben en el manual de Francesc Baucells, un autor que vincula algun d'aquests temes a l'atenció a les ànimes que es troben en el purgatori.¹⁹⁰

En aquest capítol s'ha vist que no es pot separar el món simbòlic i ritual del món objectiu, econòmic o meteorològic, i que les prescripcions eclesiàstiques s'havien anat adaptant a les realitats locals en què es trobaven. D'aquesta manera, s'havia sabut trobar una solució de compromís que permetia els treballs de subsistència alhora que incloïa el respecte a l'ortodòxia eclesiàstica. En alguns llocs es podia anar a recollir llenya els festius, si no era massa notori i no s'hi estava més de dues hores; en l'àmbit vigatà, durant l'estiu o en temps de sega, es podien plantar alls i fajols o arrencar els llegums, sempre i quan es fes abans de les nou del matí. L'estament eclesiàstic i les classes pageses havien arribat a diferents solucions de consens segons el marc local o comarcal perquè en cas contrari els perills potencials que es presentaven haurien pogut fer trontollar l'estructura de tota la societat rural.

En el marc urbà, el gran nombre de dies festius lligats a la tradició religiosa serà també un inconvenient a l'hora de permetre una incipient industrialització. D'aquí que també en aquest marc hi hagués molt interès a evitar les actituds festives i, finalment, a reduir el nombre de dies en què no es podia treballar.

189. «Los que se açotan por su gusto en la Semana Santa, ò en las Processiones, por falta de agua, ò peste, ò guerras, &c. no estàn obligados al ayuno. Y lo mismo se ha de dezir de los que llevan en las dichas Processiones Cruzes grandes, ò van en Cruz con una espada, ò hazen otra qualquiera mortificación grande, por no poderse hazer sin dexar de ayunar.» GAVARRI, *op. cit.*, p. 68v.

190. BAUCELLS, *op. cit.*, p. 44.

EL MÓN FESTIU

Si el mal temps atmosfèric era interpretat en funció de categories socials —com els comportaments desviats, el fet de treballar els festius o la conxorxa d'alguns elements diabòlics—, les actuacions que es duïen a terme en alguns actes festius o religiosos podien igualment suposar la perdició de moltes persones i en alguns casos generar episodis de mal temps. En aquest sentit, celebrar les festes exposava la gent a no treballar i a fer despeses innecessàries; però, a més a més, en alguns casos els comportaments que s'hi desenvolupaven aconseguïen aixecar la ira divina. Com a mínim, això pensava una part de l'estament eclesiàstic.

Els comportaments d'alguns fidels a les esglésies eren considerats elements de diversió i de desviació social, tal com apareix en molts textos de l'època;¹⁹¹ però, malgrat que aquestes actituds no fossin ben vistes per l'Església,¹⁹² no eren altra cosa que l'expressió de la sociabilitat en les societats de l'edat moderna mitjançant les quals es construïa la realitat social en què vivien aquelles persones. Aquests rituals servien també com a marcs de trobada de la comunitat: la missa i les cerimònies que tenien lloc a l'església o al seu voltant propiciaven la trobada de persones que vivien a prop,¹⁹³ especialment en el medi rural, on la dispersió era encara més gran. Per això, moltes vegades s'hi tancaven negocis, es pactaven casaments o es tenien altres comportaments considerats impropis.

-
191. ALVAREZ, Antonio. *Addiciones a la sylva spiritual y su tercera parte*. 1644, p. 507-508. PLENS, *op. cit.*, p. 311-312. MARCHESI, FRANCISCO. *Advertencias muy utiles, para los que desean ganar el jubileo del año santo, y demas indulgencias que benignamente nos concede N. M. la Iglesia*. 1700, p. 22 i s.
192. Aquesta situació havia dut el bisbe Tocco de Girona el 1573 a denunciar els abusos dins de la catedral, abusos que consistien a portar-hi gegants, àligues, dracs, ballar-hi i tirar-hi coets (Kamen, 1998; 245). Una cosa semblant va passar amb el bisbe de Barcelona, Dimas Loris, l'any 1598 quan va insistir «ques guarde en las iglesias quietud, repòs y silenci. Y no permetan balladas los diumenges o festes de guardar, de matí en temps de las missas y sermó, ni en llochs sagrats, ni permetan se representen farças o condeias (sic) al divino o en las iglesias o llochs sagrats» (Kamen, 1998; 153; vegeu també les pàgines 245 i s.). Fins i tot sembla que aquesta conjuntura va afectar les representacions teatrals de temàtica religiosa i origen medieval, com va passar a Cervera (Kamen, 1998; 153) o amb les danses de la mort al bisbat de Girona o els pastorets i representacions de la passió (Solà, 2006; 827 i 830).
193. Boneta comenta un sermó de sant Vicenç Ferrer en què el Sant reprèn les dones dient que, com que no es veuen durant la setmana, quan s'ajunten el diumenge al temple, «(...) todo es hablar de sus trages, ò sus modas: contra lo qual dice: que menos malo sería quedarse á dormir en su casa, que venir á hablar á la Casa de Dios. Sobre que dice en otra parte: que si fuera possible, havia de haver en la puerta de cada Iglesia un Sastre, que al entrar, cosiera la boca á las mugeres». (BONETA, J. *Gracias de la gracia*. [Vers 1719], p. 64.)

Així, una visita del 6 d'agost de 1686 a la parròquia d'Aiguafreda prohibia jugar a pilota i oir missa des de la plaça (Masnou, 1988; 101), actituds que no semblen ser massa extraordinàries en aquells anys, perquè, tal com diu Gelabertó (1988; 622), no era estrany que els capellans participessin en els jocs de pilota o de taula. Així mateix, l'any 1700, en una consuetud de Malla es recull que per Nadal es diuen matines i es fa la missa del gall «(...) *en temps que sian acabadas a la punta del die y no abans porque los pastores no tingan temps de inquietar ningu cremant fexos y tancas (...)*».¹⁹⁴ Igualment, una visita a Santa Coloma de Centelles del 26 d'agost de 1753 ordenava als parroquians «(...) *que esten en el choro con la maior quietud y silencio*» (Pladevall, 1987; 173-174). I en una visita a Sant Andreu de Tona, el 4 de juny de 1756, es prohibeix pujar al coro perquè «(...) *al subir al choro los seculares en tiempo de Divinos oficios se sigue confusión y turbación a los fieles (...)*». Els feligresos de Sant Pere de Valldeneu no es comportaven decentment i mentre es feia la missa es quedaven a fora i conversaven de manera poc cristiana (visita del 8 de maig de 1760). A Sant Hipòlit de Voltregà, el 1797, per Sant Joan i per Pasqua alguns joves es prenen la llibertat de disparar molts trets de foc i de llençar, «(...) *truenos, y cohetes en la puerta de la iglesia, en sus inmediaciones y en el campanario, mientras se celebran los divinos Oficios y tambien en las procesiones que se hacen en los expresados dias, llegando a tanto el exceso que hasta los mismos jovenes que llevan hachas o luces en la procession tienen el atrevimiento de disparar cohetes en medio de ella (...)*» (Girbau, 1996; 436). A Centelles, per la festa major d'hivern dedicada a Santa Coloma es produïen «*irreverencias y otros excessos de griterias y bullicios*» pel fet d'entrar i sortir joves armats per disparar des del campanar, del qual s'apoderaven «(...) *con violencia y tocando las campanas con desorden*» (Girbau, 1996; 436).¹⁹⁵

En aquell moment, el món religiós i el món festiu, la devoció i la festa estaven molt a prop, es tocaven i a vegades fins i tot algunes persones els confonien, de manera que les cerimònies religioses de l'edat moderna, amb la missa al capdavant, incloïen també molts elements seculars, amb els quals sembla que convivien sense massa problemes.¹⁹⁶ Un exemple es troba en els *privilegis* de la

194. ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetud de la parròquia.

195. Val la pena remarcar que Pladevall (1987; 174) no troba cap referència de la Festa del Pi anterior a 1750. De tota manera, com hem vist anteriorment l'any 1620, amb motiu de l'arribada de la relíquia de santa Coloma ja hi havia hagut «*molta lluminaria y tirs de arcabussos per la vila*» (*Llibre en lo qual se acentan las cosas pertocants als Obres de la Iglesia parroquial de Sta Coloma de Centelles... essent Rector lo Rnt Damia Bollo... any 1617*. ABEV, Centelles, Sta. Coloma, G/2 (1617-1751)). Aquell mateix any, en una consuetud escrita pel mateix rector Bolló també es deia que el monjo tenia l'obligació de «(...) *enramar per Nadal dita Iglesia llançanthe garbells y te de obligatio penjarhi dos centes neulas*». (ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620). De tota manera, sembla que les referències directes més reculades a la Festa del Pi són de 1753, tot i que està clar que la utilització del trabuc era molt anterior. REGUANT, Prudenci. *El Pi de Centelles: mite, ritu i experiència*. Valls: Cossetània, 2006, p. 27.

196. L'any 1617 s'escrivia: «*Despues de la Missa mayor en algunas fiestas principales, por no estar ociosos, se ocupan en baylar con el sonido de quatro musicos llamados jutglares: los quales tañen ciertos instrumentos y flautas, llamadas en su lengua xirimias, cornamusa, tamborino, y fluyiol. Estos*

Confraria dels Sants Màrtirs de la ciutat de Vic, on al segle XVII es deia que els diumenges de cinquagèsima els cofreres tenien l'obligació de fer «(...) *solemnnes completes ab molta lluminaria axi dins la Iglesia com de fora als portals y musica axi de cançons com de menestrils (...)*». ¹⁹⁷ L'arribada de la relíquia de santa Coloma a Centelles, l'any 1620, també va ser celebrada «*ab molta lluminaria y tirs de arcabussos per la vila*». ¹⁹⁸ En aquest mateix poble, per Sant Jaume, dos fadrins, preferentment francesos, captaven i s'encarregaven de cercar «(...) *menestrils per sonar los officis en lo die de dit sanct*». ¹⁹⁹ A Ripoll, quan el 1653 es dugué Sant Eudald per implorar el sol, hi hagué «*moltas escopetadas*» (Bonet, 1984; 128). En cap dels casos anteriors no consta que hi hagués problemes en la barreja de celebracions profanes i sagrades. Però això no sempre va ser d'aquesta manera.

La idea que amb el pas del temps l'Església s'hauria fet menys permissiva a aquestes manifestacions populars podria quedar reforçada sabent que era força habitual que el clergue convidés les famílies a ballar durant la cerimònia de la seva primera missa (missa nova), aspecte, aquest, que va ser prohibit pel bisbe de Barcelona el 1598 dient que el clergat «*ni en la primera missa ni en altre temps ballen*». De tota manera, dins de la mateixa església hi havia algunes diferències, com per exemple la de Noydens, per al qual no era prudent prohibir als pagesos de ballar, perquè d'aquesta manera s'evitava que es dediquessin a coses pitjors. Tot i que era pecat que el clergat ballés públicament, tampoc no veia cap inconvenient en què ballessin «*entre ellos secretament*», com solien fer-ho en els convents (Kamen, 1998; 253-255).

Actituds com les esmentades van dur el bisbe Bartomeu Sarmentero a prohibir, l'any 1753, que es parlés en els temples i que no es pogués entrar a cap església, ermita o capella «*ab barretina, y lligats los cabells; y portant ret*». ²⁰⁰ Així mateix, quan l'any 1632 es publiqui la *Trassa per reedificar la iglesia catedral de la ciutat de Vich* (que no s'arribà a executar) (Junyent, 1976), Damià Bolló no s'estarà de dir que per «(...) *llevar la ocasio se ofereix de pecar en los cañons, ò corredors, y parts amagadas (...)*», «*Dins dita Iglesia no à de aver pilars, ni columnas (...) ni tampoch se á de rodar per detras del Altar major, per llevar tota ocasio de divagar, xarrar, festejar, y de parts amagadas, y axis estara molt defensada*». ²⁰¹

mismos musicos, tañen a canto de organo (dexada la cornamusa y tamborino) con sus xirimias y sacabutxos, en la Iglesia, en la Missa mayor y Visperas». GARCIA DE CARALPS, Juan. *Historia de S. Oleguer*. 1617, p. 48.

197. Llibre dels privilegis de la Confraria dels Gloriosos Martirs S. Llúcia y Martia. ABEV, ACF CONFR/249, p. 2v.

198. *Llibre en lo qual se acentan las cosas pertocants als Obres de la Iglesia parroquial de Sta Coloma de Centelles... essent Rector lo Rnt Damià Bollo... any 1617*. ABEV, Centelles, Sta. Coloma, G/2 (1617-1751).

199. ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

200. Edicte del 22 de març de 1753. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 39.

201. BOLLÓ, Damià. *Trassa per reedificar la iglesia catedral de la ciutat de Vich*. Barcelona, 1632, sp.

Cent anys més tard, l'Ajuntament de Vic demanava explicacions pel fet que des del Capítol s'havia prohibit que l'àliga ballés davant del presbiteri i del santíssim sagrament, tal com s'havia fet des de temps immemorial.²⁰²

En un sentit anàleg, una missiva del rei al bisbe de Vic del 20 de maig de 1723 deia que «(...) *los templos se hallan poco reverenciados, y con especialidad en esta Corte, a donde con el atractivo del concurso, y de la Musica en las fiestas que se celebran acuden a las Yglesias mas por divertimento que por devocion las personas ociosas (...)*».²⁰³ Seguint aquest diagnòstic, el rei va ordenar que s'evitessin aquests extrems i que li fessin saber qui contravenia aquestes disposicions per tal de castigar aquestes persones, actitud que es va posar de manifest de nou l'any 1777, quan es va oferir per castigar per la via civil algunes desviacions religioses, entre les quals hi havia

*«(...) la costumbre, ò corruptela de baylar los dias de Fiesta delante de alguna Imagen, à que se pretende dar culto en aquel dia, ò bien dentro de la misma Iglesia, ò en su Atrio, ò Cementeri, ò quando no se permite en estos sitios, sacandola à la Plaza pública con las insignias de Cruz, Pendon, y Capa Pluvial, y haciendo alli sus bayles, que terminan en alguna ofrenda, o limosna, con que se entiende no solo coonestada la irreverencia, sino convertida en un acto piadoso y de devocion.»*²⁰⁴

En el mateix tema s'insistí el 1780, quan es publicà una reial cèdula que prohibia les danses i els gegants en les processons i altres funcions eclesiàstiques.²⁰⁵ Així s'entén que en una visita pastoral a Osormort del 3 de novembre de 1742 s'ordenés al rector que el primer diumenge de setembre no fes missa cantada per l'adoració de les dones (a l'altar dedicat a la Verge dels Dolors, invocada per als parts), sinó que la celebració fos resada, sense cap solemnitat, en cas que es fessin «ballades»,

202. AMV, Acuerdos de 1735 a 1746, vol. 36, 21 de juny de 1737.

203. ABEV, Mensa Episcopal, 1100/1.

204. *Real Cedula de S. M. y Señores del Consejo en que a consecuencia de cierta Representacion del Reverendo Obispo de Plasencia, se prohiben los Disciplinantes, Empalados, y otros Espectaculos en las Procesiones de Semana Santa, Cruz de Mayo, Rogativas y otras; los Bayles en las Iglesias, sus Atrios, Y Cementerios; y el trabajar en los dias de Fiesta en que no está dispensado poderlo hacer.* Madrid, 1777.

205. Segons Kamen (1998; 256), aquesta prohibició ja es va establir en el Concili de Tarragona l'any 1565. Els fets que motivaren aquesta norma cal buscar-los en la festa del Corpus, «(...) *en donde permanece la práctica de llevarlos en la Procesion de aquel dia (...)*». Amb el precedent de la festa dels gegants a Madrid, que ja havia estat regulada el 1772, acordant-se la prohibició dels gegants i la tarasca que sortien en processó, el rei va acordar «*Que en ninguna Iglesia de estos mis Reynos, sea Cathedral, Parroquial, ó Regular, haya en adelante tales Danzas, ni Gigantones, sino que cese del todo esta práctica en las Procesiones, y demás funciones eclesiasticas, como poco conveniente á la gravedad, y decoro que en ellas se requiere.* *Real cedula de S. M. y señores del consejo, por la qual se manda que en ninguna Iglesia de estos Reynos (...)* haya en adelante Danzas, ni Gigantones, sino que cese del todo esta práctica en las Procesiones... Madrid, 1780. ABEV, Mensa Episcopal, 1111. Segons Kamen (1998; 256-257), el decret de Carles III de 1777, que prohibia tots els balls religiosos a Espanya, va ser ignorat immediatament després de la seva pronunciació i es pot considerar que aquest assumpte va acabar en paper mullat.

«(...) *puix no es just, que aquestas de que no sen segueix res de bo, sian pretextuadas ab las solemnitats de la Iglesia que sols deuen servir per lo culto de Deu Ntre Senyor y de sos Sants. Si algun any prometentli que no ballaran faltan al promés, no tornarà a dise missa cantada sens llicencia nostra en escrit.*»²⁰⁶

En un sentit semblant, la visita a Sant Pere d'Osor del 8 de juny de 1758 també recull que no es permeti la «*passada*» pel cementiri els dies que hi hagi ball, encara que es digui que és per fer gala d'algun sant.²⁰⁷ A Sant Martí Sacalm, segurament aquell mateix any, s'ordenava que no es permetessin els balls que es feien al Far per «*los graves perjuicios que se siguen á la juventud*».²⁰⁸ I, el 1797, Llorenç Sala, un pagès de Tavertet, es queixava al baró de Savassona perquè la tarda de la diada de Sant Jaume el rector allargava expressament i innecessàriament el rosari per oposar-se al ball (Ginebra, 2006; 4-7). Tot plegat en un context en què a finals del segle XVIII es prohibeix que els músics que toquin al cor puguin fer-ho després al ball del poble (Girbau, 1996; 440-441). La música sagrada havia de ser «*seria, grave y devota evitando enteramente la profana y teatral*» (Girbau, 1996; 441). Segurament l'oposició a la música dins dels espais sagrats es relacionava amb la imposició i la invenció del silenci que es produeix durant la Contrareforma (Kamen, 1998; 176).²⁰⁹ Però no només en la música i el ball es manifesta el desencontre entre les festes d'origen civil i religioses al segle XVIII.

La reial cèdula de 1777 que es comentava més amunt prohibia la presència de penitents en les processons, de manera que es posaven en entredit fins i tot les rogatives o les festes de la Creu de Maig que, com s'ha vist més enrere, intentaven apaivagar les tensions socials davant d'una meteorologia imprevisible. Aquest procés va fer que, a principis del segle XIX, una consuetud de Rupit establís que el Dijous Sant es faria una «*(...) processó sens expectaculos, y Disciplinants, y se acabarà ab claró de dia, ab la intelligencia, que tal Professó, no es de obligació, y es enterament á arbitri del Parroco lo ferse, ô no.*»²¹⁰

En aquest context, José Boneta publica (Barcelona, 1706) un llibre sobre l'infern i el purgatori que conté un capítol titulat «*Contra las fiestas, con que solemnizan a sus Santos las Aldeas de la Christiandad*» en el qual pretén «*(...) desengañar que en eso no sirven como piensan à los Santos festejandolos con*

206. ABEV, visita a Osormort de 1742, p. 364.

207. ABEV, visita a Osor, 8 de juny de 1758.

208. ABEV, visita a Sant Martí Sacalm del 9 de juny de 175[8?].

209. En aquest sentit, a finals del segle XVII Jaime Corella reprenia un exemple que ja es trobava a Alonso de Andrade i que deia que un home que no volia anar a missa en un dia que hi havia «*musica, y sermon*» en un altre lloc va ser mort pel dimoni i el va dur a l'infern. A més a més, perquè servís d'exemple, el seu cos va quedar «*(...) feo, como de un condenado, para que escarmienten los que son negligentes en acudir à oír Missa, y no son aplicados à oír los Sermones*». CORELLA, *op. cit.*, p. 35.

210. *Consuetud ultimament combinguda per la servitut de la Iglesia de Rupit*. ABEV, Sant Joan de Fàbregues, W/2.

Toros, comedias, Bayles, y Banquetes (...)».²¹¹ Per fer-ho explica que en més d'una ocasió havia vist, davant l'amenaça de la pluja, traslladar-se la comèdia a l'interior de l'església, fet encara més contraproductiu, perquè «(...) *en venganza de esta profanidad, desgajarse aquella tarde las nubes en granizo que asoló sus campos*».²¹² De manera que el mal temps podia estar relacionat amb els mals comportaments dels parroquians, en aquest cas concret amb la celebració de festes considerades impropies.

Sembla clar que algunes llegendes pretenien reforçar el catolicisme de la gent en aquest aspecte. Així, l'any 1603 es publicava a Madrid la versió castellana de les *Historias prodigiosas y maravillosas de diversos sucesos acaecidos en el mundo*, del francès Pierre Boaistuau. En el capítol 13 d'aquesta obra es parla del fet «*Que dieciocho hombres y quinze mugeres, baylaron por espacio de un año continuo, sin jamas parar, ni cansarse*»²¹³ perquè cantaven i ballaven en un cementiri. Aquesta llegenda, escrita a principis del segle XVII, té una semblança molt clara amb el contingut d'un full solt publicat a Barcelona el 1673 que es pot lligar a les crítiques eclesiàstiques al carnestoltes,²¹⁴ i que té una intenció edificadora i evangelitzadora molt clara. Aquest relat llegendari també presenta una analogia molt clara amb una llegenda de Lloret Salvatge (la Selva) que Isidre Prades²¹⁵ considera que podria haver sorgit arran dels terratrèmols de 1427.²¹⁶

211. BONETA, Josep. *Gritos del infierno para despertar (sic) al mundo*. [1706], p. 398.

212. BONETA, *Gritos del infierno...*, op. cit., p. 398-399.

213. BOAISTUAU, Pierre. *Historias prodigiosas y maravillosas de diversos sucesos acaecidos en el mundo*. 1603. S'ha consultat la versió digital disponible a la Biblioteca Nacional de España (<http://www.bne.es/esp/digi/FORESBIMA.HTML>).

214. «*Sucedio en la Ciudad de Burdeus (sic) en Francia, a los 14 de Febrero de 1673, dia de Carnastolendas, que llevando el Señor Sacramentado por modum viaticis, a un hombre moribundo, vió un Herege Calvinista que los Christianos para acompañar al cuerpo de Christo Señor Nuestro a dicho enfermo, llevaban achas encendidas, y yendo los Christianos con la devida devocion y veneracion, a tan grande Sacramento, quiso dicho Herege, que entonces estava baylando con algunos disfraces, hazer mofa, y escarnio de Christo Señor Nuestro Sacramento. Tomò en sus manos una acha encendida, y con esta tan indecente compostura se fue a la procession, acompañando (con ficcion, y burla) a Christo Señor Nuestro; caso raro! castigo espantoso! al passar a la principal Plaça de la Ciudad, le embió Dios el castigo bien merecido a su delito. Quedose en medio de la Plaça, como una columna immobil, muerto repentinamente, con los ojos entrados, con la acha encendida en la mano, con una forma, y figura tan horrenda que causa espanto a todos los que le miran, y oy le conserva Dios por sus altos juicios en esta postura, y la acha sin disminuir su substancia està dispidiendo sus luzes, y no bastaron ni bastan diligencias humanas para sacarle de dicho puesto.*» Carta nueva que contiene un prodigioso, y raro Milagro, de los mas grandes que ha obrado Dios para manifestar la Real Presencia del Cuerpo de Christo Señor Nuestro Sacramentado, baxo los candidos accidentes de pan; enseñandonos el respecto que devemos tener a Jesu Christo Sacramentado, y los castigos tan grandes, conque sabe Dios castigar, à aquellos que con ficcion, y irreverencia llegan ala presencia de dicho Señor Sacramentado. Barcelona, 1673, sp. Es pot consultar a l'AHCB.

215. PRADES, Isidre. «Els terratrèmols de la sèrie olotina i el cas de la vila d'Amer». *Quaderns de la Selva*, 2 (1989), p. 103-112.

216. Segons la llegenda, en un temps remot va coincidir el pas d'una processó o d'un enterrament amb un ball que se celebrava a la plaça d'aquest poble. El capellà va demanar als músics i balladors d'aturar la dansa mentre passava l'acte litúrgic, però va ser endebades. Seguint la consigna d'un capdanser, va continuar la festa, fins que la terra s'obrí i engolí els músics i dansaires impenitents. Encara avui dia resten condemnats dins del subsòl, els uns a tocar perpètuament els seus instruments i a dansar per tota l'eternitat, els altres. Si poseu l'orella contra el terra encara en podreu sentir la fressa. Algunes

DE PROCESSIONS A APLECS

L'evolució de les processons, que van esdevenir aplecs, és un altre exemple de la sociabilitat moderna i de com s'hi duïen a terme actuacions poc correctes des del punt de vista eclesiàstic, sobretot les que tenien lloc a la nit.²¹⁷ Per això, una de les quatre coses que el rei va prohibir el 1777 van ser les processons nocturnes.²¹⁸ Aquell mateix any, el Capítol de Vic recollia tota la legislació reial sobre el tema i recordava que en alguns aspectes, com ara la imposició de penes pecuniàries, s'havia de demanar la col·laboració de la justícia civil. El document imprès feia públiques les prohibicions de disciplinants a les processons, les processons nocturnes i els balls en els espais sagrats.²¹⁹

Amb aquest rerefons, al Vic de finals del segle XVIII apareix un conflicte en relació a la processó de la festa de Sant Miquel dels Sants. Per una carta de 27 de juliol de 1793 se sap que no n'hi havia hagut prou amb els avisos que s'havien donat anteriorment a les persones que organitzaven la Festa de Sant Miquel dels Sants,

«(...) para que la Procesion que suele hacerse en el dia de dicha Fiesta el 5 de julio se hiziese a una hora proporcionada de modo que estubiese concluida enteramente antes del anochecer, lo que en estos ultimos años ha estado tan lexos de cumplirse ni verificarse, que por el contrario según [está] informado se ha detenido en las calles, hasta mas de las nueve de la noche, y alguna vez hasta las diez, procurandose siempre pretextos para retardar su salida, ya para detenerse mas de lo necesario en las calles, formando un espectaculo mas de diversion que de devocion (...).»²²⁰

versions apunten que aquests fets van tenir lloc a començaments del segle XV i, des de llavors, els massissos del Collsabra i de les Guïlleries es van separar i van deixar pas a l'engorjat per on discorre el riu Ter.

Se sap que el dia 23 d'abril de 1427, més o menys a les onze del matí, comencen una sèrie de terratrèmols que sacsegen la comarca d'Olot i que en aquell moment concret tenen el seu epicentre a Lloret de la Selva. Es tracta d'un terratrèmol, que se suposa d'intensitat 6, a resultes del qual la terra s'esquerdà i començaren a sortir focs i fumaroles pestilents que mataren animals i emmetzinaren persones, alhora que socarraven arbres i plantes. En alguns casos, per aquestes esquerdes començà a eixir aigua que acabà matant els peixos dels rius. A resultes d'això la parròquia de Lloret fou completament destruïda, fins i tot l'església (Fontserè & Iglésies, 1971).

217. Un ban del marquès de la Mina del 5 de novembre de 1665 (signat a Barcelona), per demanda de l'Ajuntament de la capital, prohibia les festes després del toc d'oració, tot i «*que es la hora de mayor concurso*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb. Correspondència. Bans (1760-1767), p. 70.

218. «*(...) por ser una sentina de pecados, en que la gente joven, y toda la demás viciada se vale de la concurrencia, y de las tinieblas para muchos desordenes, y fines reprobados, que no pueden impedir las Justicias aun siendo zelosas.*» Real Cedula de S. M. y Señores del Consejo en que a consecuencia de cierta Representacion del Reverendo Obispo de Plasencia... Madrid, 1777.

219. «*Que no se concientan (sic) procesiones de noche, haciendose las que fuere costumbre, i saliendo à tiempo que esten recogidas, i finalizadas (sic) antes de ponerse el Sol, para evitar los inconvenientes que pueden resultar de lo contrario; Que no se toleren bailes en las Iglesias, sus Atrios, i Cementerios, ni delante de las Imagenes de los Santos, sacandolas á este fin á otros sitios, con el pretexto de celebrar su festividad, darles culto, ofrenda, limosna, ni otro alguno.*» ABEV, Mensa Episcopal, 1126.

220. ABEV, Mensa, 1121, doc. 26.

En aquest sentit, val la pena recordar (Solà, 2006; 818-819) que a partir de 1601 al bisbat de Girona i de 1685 al de Vic es van començar a prohibir les processons que s'allunyessin massa del nucli de la parròquia, en primer lloc una llegua (uns 5,5 quilòmetres).²²¹ De tota manera, se sap que aquestes consignes no sempre es complien i que el 1689 hi hagué queixes perquè algunes processons sortien de la parròquia que els tocava. En el mateix sentit, el sínode d'Urgell de 1689 va prohibir les processons que es fessin a llocs distants «*que no puguin tornar a dinar en lo mateix dia en sas casas, y que en ellas no sen puguen aportar menjar y beurer sinó que hagen de tornar a menjar y beurer en sas casas*» (Kamen, 1998; 262), idees coincidents amb les prohibicions establertes pel Concili Provincial Tarraconense de 1717 (Solà, 2006; 819-820). De fet, el que preocupava els estaments eclesiàstics era que les processons estaven esdevenint aplecs,²²² en els quals l'element festiu era molt més present, i on l'assistència de dones²²³ era habitual (Solà, 2006; 820). Per això s'entén que Ramon de Marimon prohibís a les persones del bisbat de Girona, especialment de la Vall d'Hostoles, que anessin al Far i s'hi trobessin amb la gent del bisbat de Vic (Solà, 2006; 823 i Puigvert, 1986; 156), disposicions que haurien suposat l'abandonament del santuari del Far i el sorgiment de l'aplec del santuari de la Salut (Pladevall, 1980). A sant Gabriel de Veciana, el 1772 es deia que antigament la gent li tenia molta devoció i fins i tot anaven a visitar-lo de nit a peu descalç i s'agenollaven pel camí; però en el moment d'escriure aquest document gairebé no s'hi pujava i quan es feia «(...) *hi pujan per un passa temps*». Si abans els fidels hi pujaven sols i sense que ningú els veiés, «(...) *ara en aquests temps hi pujan ben acompanyats, y ab una continuada (tabola?)*». Aquesta referència a les anades en solitari a la nit, junt amb el comentari de l'autor que diu que això va ser una entrada de «*Caball Ciciliá*», semblen indicar que els fidels es resistien a complir les ordres del bisbe Marimon que prohibien anar a determinats indrets en processó.²²⁴

De fet, la prohibició d'aquesta mena d'actes no només anava en contra de la sociabilitat pagesa, sinó que podia suposar un atac a les formes de protecció mediambientals, com es desprèn d'un passatge del *Catecisme de las festas y solemnitats principals de la iglesia* publicat per Hermenter Martí, capellà de

221. Així mateix, el 1629, el sínode diocesà de Barcelona demanava «*que done remey als inconvenients que resulten de les professions (sic) que van a hermites distants dels llocs o les que van a Nra Sa de Montserrat. Que nos fassen professions sinó que tornen lo mateix dia*» (Kamen, 1998; 241).

222. El nom amb què es coneixen aquestes romeries en català és prou expressiu de la seva utilització social: un aplec seria una trobada de persones de la mateixa comunitat o d'altres comunitats. Era en aquestes trobades on es construïa i es reproduïa la realitat social.

223. A finals del segle XVII es deia que «*D'aplec i de fontada, molta dona ix afrontada*». Citat en el diccionari Alcover-Moll que el refereix al *Gazophylacium* de Joan Lacavalleria (1696).

224. «Memorias, y antiquedats del Glorios Archangel St Gabriel, (...)». ABEV, Arxiu Parroquial de Veciana, AP P/1/2. Datat el 1772. Aquesta processó està documentada en el Llibre de Celebracions Renda de Veciana ab altres documents que de nou s'hi ha unit. ABEV, Santa Maria de Veciana I/1 (1727-1935).

Gurb, l'any 1818. Escrit en forma de pregunta i resposta, aquesta obra es demana per quins motius unes processons es fan pels carrers dels pobles i unes altres fora d'ells, i es respon que:

«*Se fan unas per los pobles, pera que benehesca Deu las casas y sos habitants; y se fan otras per fora, pera que Deu se digne derramar la sua benedició sobre'ls frúits de la terra.*»²²⁵

De manera que prohibir a les processons que sortissin fora dels pobles podia posar en perill la supervivència pagesa i dels grups socials que en depenien. Així s'entén la importància que podien tenir accions com la de l'any 1732, en què el bisbe Marimon advertia que prohibiria les processons a Sant Julià d'Uixols, un recurs per demanar aigua, perquè «*la gent se extravía o queda allí y se fan glotonerías y altres inconvenients*»; com que no li van fer cas, el 1744 es va prohibir la processó que hi anava per Sant Marc (Pladevall, 1991; 140).

Tres anys més tard, el mateix Marimon, en una visita a Manresa del 20 de novembre de 1735, ordenava que no es repartissin ramellets per Sant Marc i Sant Ponç a l'ermita de Sant Marc a causa de la confusió i l'escàndol que s'hi produïa. Per això va manar que no es fes el repartiment ni dins ni fora de la capella, sots pena d'excomunió. Sembla que el motiu principal era que aquests ramellets es donaven a les dones i després es feia un ball; val la pena retenir que en aquella diada i en aquell marc es feien processons per demanar la protecció dels fruits i l'auxili contra les tempestats.²²⁶

L'any 1782, després de la prohibició del bisbe Lorenzana que les processons sortissin de les seves parròquies (1777), els devots que acudien al santuari de la Salut per demanar protecció davant de l'eixut van sol·licitar al bisbe de poder continuar amb aquestes pràctiques, petició que fou corresposta no sense algunes concessions (Solà, 2006; 137, que reprèn l'obra noucentista d'Isidre Matabosch, vers 1862).

Més tard, l'any 1790, «*per justas causas*», es va prohibir la processó de lletanies de l'església de Rupit al santuari de Mondois, l'objecte de la qual era «*(...) impetrar del cel la benedició dels fruits del camp pendants de collita i l'auxili contra les tempestats (...) d'una manera indirecta el poble anava a matar la cuca, és a dir, a demanar el favor diví per tal que ni pugons ni erugues devastessin la collita*».²²⁷ No va ser fins a principis del segle XIX que es va demanar d'acabar amb aquesta prohibició, a causa de què «*(...) sie gran lo sentiment del Poble en no poderse en ella continuar (...)*». En aquell moment, la

225. MARTÍ, *op. cit.*, p. 16. És interessant remarcar que malgrat l'allau de crítiques que aquesta obra va aixecar, cap d'elles no feia referència al tema de les processons. Vegeu JESÚS, Ramon de. *Reflexiones sobre el catecismo de las fiestas y solemnidades principales de la Iglesia que dio a luz el Dr. D. Hemeterio Martí...* Vic, 1820.

226. SARRET I ARBÓS, Joaquim. *Ethologia de Manresa*. Manresa, 1901, p. 71.

227. Girbau (1996; 429), a partir de AEV, Sant Joan de Fàbregues, I.2.

nova consuetudina recull que s'admeten músics a l'església «(...) *prescindint, si es, ô no, estil y costum (...)*». ²²⁸ Els motius de la suspensió d'aquesta processó els va justificar el polèmic rector Bernat Bofill dient que havia degenerat en «*abusos de comer y beber*» i que el bisbe Veyan l'havia prohibida completament el 1797 «(...) *con motivo de los abusos de los juegos de naypes y otros que a la descubierta se hacian en la casa de dicho Santuario y su circunferencia despues de llegada alli la Procesion hasta volverse (...)*» (Girbau, 1996; 172). ²²⁹ El 1799, a Sant Pere de Casserres, amb motiu d'anar a adorar una relíquia, es diu que «(...) *concorre mucha gente de ambos sexos a la referida Yglesia y se cometen en ella muchas irreverencias y puede ser que en un parage desierto sea ocasion de muchos excesos (...)*». Per això el bisbe Veyan manava fer la missa molt d'hora i després tancar l'església amb clau (Girbau, 1996; 67).

Aquesta barreja de les celebracions religioses amb actuacions considerades poc adequades va ser prou important com perquè se'n parlés en un informe sobre la reforma de les confraries elaborat pel Consell de Castella el 1769. ²³⁰ En resposta a aquest document, l'arquebisbe de Tarragona, Juan Lario, va deixar escrit el seu desacord amb les despeses que les confraries feien «(...) *en refrescos, comilonas, Huespedes, máquinas de polvora, bailes, danzas, juegos y otras funciones profanas y mui ajenas al verdadero espiritu de devocion y culto de los Santos*» en un context que semblaria que fossin «*noches del Carnaval*» (Girbau, 1996; 403 i 404). Davant de tot plegat, Lario demanava que no es permetés la celebració de processons nocturnes, ni balls ni festes dins de l'església, així com l'enderrocament d'algunes ermites on no residís cap sacerdot, «(...) *pues de este modo se evitarian muchas malas consecuencias, y se cuidaria mas de las Parroquias no divirtiendo en adorno de los Santuarios y Hermitas frias los caudales que aprovechan poco en ellas*» (Girbau, 1996; 404).

228. *Consuetudina ultimament combinguda per la servitut de la Iglesia de Rupit* (primers anys del segle XIX), ABEV, Sant Joan de Fàbregues, W/2.

229. Entre 1720 i 1726 el bisbe de Girona, Josep Taverner, també havia prohibit a les processons que s'allunyessin més de mitja hora dels pobles. D'aquesta manera, la processó que anava a l'ermita de Sant Roc a Vilablareix, que es trobava a uns deu quilòmetres, unes dues hores a peu, quedava prohibida. Però la realitat és que la gent no hi va estar d'acord i, amb la complicitat del capellà, va decidir sortir en processó fins al mas Saurí, on es desfeia la marxa i el capellà es treia l'hàbit. D'aquesta manera, se seguia «*no ab professó sinó privadament*» fins a arribar de nou a mitja hora del poble, on es formava de nou la processó i així s'arribava a la capella. De tota manera, la processó es va interrompre el 1740 (Puigvert, 1986; 150). De manera excepcional (Solà, 2006; 823) una visita pastoral de 1724 a Sant Esteve d'en Bas estableix que aquest havia de ser el comportament que s'esperava: «*la professó que fan a Sant Miquel per ser molt llarga la faran conforme al edicte de Professons, és a dir, en ser fóra de la vila plegaran la processó y un poch antes de arribar a la capella la tornaran a arreglar, y al tornar faran lo mateix y lo mateix faran en la professió (sic) dita de Morrià*» (Solà, 2006; 823). En aquest sentit, l'any 1771 la visita del bisbe a Sant Martí de Riells prohibia expressament que les processons es poguessin fer «(...) *per los paratges boscosos, y plens de matas, en que s'han fet fins vuy*» (Gelabertó, 1988; 621).

230. No és agosarat aventurar la hipòtesi que les confraries representaven la part menys benestant de la societat catalana. Com a mínim així es desprèn del treball de Girbau (1996; especialment 420).

Com s'ha vist, la gent de l'edat moderna es divertia i amb aquestes diversions barrejava moltes vegades el sagrat i el profà. Quan això passava, es pot parlar de casos de *diversió* en el sentit etimològic del terme, perquè durant l'edat moderna la paraula *divertir* es feia servir en un sentit semblant al de *desviar-se*,²³¹ tal com recull el diccionari Alcover Moll,²³² el *Gazophylacium* de Joan Lacavalleria (1696)²³³ i una visita pastoral a Alps, de l'any 1686, en què el bisbe Antoni Pascual manava que els fidels estiguessin a l'església «*sens divertir-se*» en qüestions de precedències en les processons i actes litúrgics (Planes, 1999; 157). El 1699 Josep Plens també parlava d'un clergue que esperava les noves del seu patge mentre era a ofici, i «(...) *perque se divertia tornant resposta al Patge* (...)» va ser castigat al purgatori amb penes greus.²³⁴

Si, com s'ha vist, durant l'edat moderna algunes maneres de *diversió* prenen forma de joc, un dels moments de l'any en què més es posaven en entredit les normes eclesiàstiques era el carnestoltes, quan no es complien els preceptes alimentaris proposats per l'Església: el 1618, Bisbe i Vidal²³⁵ deia que el dimarts de carnestoltes la gent anava al ball i tornava passada la mitjanit, fet que impedia que dejunessin, però també que les despeses que s'hi feien eren almoines negades als pobres i que de les màscares també se'n seguia l'ociositat, de la qual derivava «(...) *todo el dia pasear mirando mugeres y ellas hombres*».²³⁶ Com es veurà més endavant, l'ociositat era dolenta ja al segle XVII.

El carnestoltes ha estat qualificat moltes vegades com un ritual d'inversió en el qual, ironitzant sobre algun aspecte de la vida quotidiana, es reforçaven uns valors aparentment contraris als que s'exposaven. Això era el que passava amb el tema del menjar. De fet, el carnestoltes es construïa en bona part per oposició a la quaresma i alguns dels textos del segle XVII que Balaguer i Merino va fer publicar destacaven la importància que tenia el menjar en aquesta

231. Una cèdula reial de 1778 diu que les persones que vulguin concórrer en alguna romeria «(...) *no puedan divertirse del dicho camino pidiendo limosna, ni para otro efecto, si no fuere hasta quatro leguas de un cabo ó del otro del dicho camino* (...)». *Real cedula de S. M. y señores del Consejo, por la qual se manda a las justicias de estos Reynos no permitan qüestar ó pedir limosna á ningunos estrangeros eclesiásticos seculares ó regulares, ni les autoricen para vagar é internarse en estos Reynos* (...). Madrid, 1778.

232. «*Divertir: Desviar, allunyar una cosa d allà on està, fent-la anar cap a una altra banda.*»

233. «*Divertir o desviar los diners públichs*» i de què «*Lo dolor se mitiga divertint o desviant-ne lo pensament*».

234. De fet, la paraula que es feia servir per parlar d'una diversió era *esport* tal com es troba en Llull, en la crònica de Pere el Gran o en Ausiàs March. Una altra paraula per fer referència a la diversió era *entreteniment*, que tal com diuen Alcover i Moll, faria referència al fet de distreure amb paraules, accions, espectacles, jocs, etc., que ocupen l'ànim plaentment. En aquest sentit, parlant d'una festa religiosa de l'any 1620 Pere Giscafne deia que «(...) *estava la Iglesia mayor entreteniendo con su apazible vista la muchedumbre de la gente que entrava, y salia* (...)» (GISCAFRE, *op. cit.*, p. 49) i el procés de bruixeria de Sau de 1619 parlava de què les bruixes s'untaven el cos «*quan van als jochs y entreteniments*» amb el dimoni (procés de bruixes en la cort del baró de Savassona. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP W/2).

235. Segons Kamen (1998; 516), aquest era el pseudònim del jesuïta Joan Ferrer.

236. BISBE Y VIDAL, FRUCTUOSO. «Platica o leccion de las mascarar...». P. 31.

celebració,²³⁷ segurament per oposició a una vida quotidiana moltes vegades exposada a grans episodis d'infraalimentació. Si es té en compte que un dels pecats capitals era la gula i que l'Església havia fet bandera pública del menjar amb moderació, s'entén millor el contingut del testament²³⁸ del Carnestoltes de 1625: «á tots vos aviso que lo molt menjar fa viure mal sa y perdre la gent», «aquesta temporada de Nadal ençá he menjat y begut y he viscut molt sa sino fou lo Dijous que begui calent», «En lo temps següent deixo á mos confreres que menjén badejo²³⁹ y bonas congradas y no botifarras ni ventra calent».²⁴⁰

Encara que *el rei dels poca-soltes* deixava clarament establert el comportament en el temps que seguiria la seva mort, no era estrany que l'Església s'oposés de manera militant a aquesta mena de celebracions, com ho va fer el 1743 Gregori Galindo, bisbe de Lleida, quan va sortir pels carrers els dies de carnestoltes per contraposar-se a aquesta manifestació popular fent processons i actes religiosos.²⁴¹ Una conducta semblant apareix en la vida de sant Miquel dels Sants: veient el gran nombre de pecats que es cometien durant el carnestoltes, «(...) se le ocurrió que quizás fuera un medio oportuno para el objeto salir cuatro ó cinco en procesion por la ciudad, llevando todos varios instrumentos de penitencia».²⁴² De manera que van sortir cinc frares en processó: el primer duia un gran crucifix, un altre una calavera, els altres es fuetejaven i Miquel «(...) con mordazas en la boca y cilicios en las sienas tenia en la mano otro pequeño crucifijo».²⁴³ En una parada, mentre el pare Marco predicava sobre els desenganys d'aquesta vida, Miquel va entrar en èxtasi i la multitud el va dur a l'església a braços.

Si el carnestoltes era una de les fonts de perdició i de diversió del moment, les comèdies no quedaven massa enrere, com bé es veu en el llibre de Bisbe i Vidal.²⁴⁴ Per això, el reglament del nou teatre vigatà de 1801 volia fomentar les obres que «descubren las estafas que aborta la ociosidad», en una clara referència a una determinada ètica del treball²⁴⁵ que ja s'ha trobat en el carnestoltes

237. RIBES, Miquel. «Relació breu verdadera y molt gustosa de les famoses festes, balls, saraus, mascare, capuchades, farces y entremesos i altres coses de folga i entreteniment que se acostumen fer en la noble Ciutat de Barcelona en lo temps de Carnestoltes, juntament ab una descripció del carrer de la Palla i de la varietat de viandes y menjar delicats». A: *Lo Carnestoltes a Barcelona en lo segle xvii: Romansos populars catalans, reproduhits d impresos contemporáneos é ilustrats ab notas y documents inédits*. Barcelona: Ed. A. Balaguer y Merino, 1878, p. 7-10.

238. El testament suposa el darrer moment del regnat del Carnestoltes i, com a tal, donava instruccions per a les diades que havien de seguir.

239. Bacallà, peix.

240. «Nou Testament, y última voluntat, del Honorable Senyor Carnestoltes». A: RIBES, *op. cit.*, p. 16-18.

241. Hi ha força informació sobre aquest conflicte a ABEV, Varis, 235.

242. GONZAGA, A. L. *Vida de San Miguel de los Santos*. 1862, p. 72.

243. GONZAGA, *op. cit.*, p. 73.

244. BISBE Y VIDAL, Fructuoso. *Tratado de las comedias*. P. 2 i 26v.

245. De fet, l'objectiu final d'aquest teatre no era altre que «(...) el logro de un establecimiento que acrecienta la educacion, y civilize de todo punto la Ciudad». *Disposición y ordenaciones para el teatro nuevamente establecido en la Ciudad de Vich...*, sp.

GOIGS EN
DEL GLORIÓS
SANT

PATRÓ
REAL VILA

ALABANSA
PAGÉS
ISIDRO

DE LA
DE MADRIT

Puig que sempre sou estat
de pagesos gran honor:
*Guardaunos sempre de mal,
Sant Isidro Llaurador.*

Madrit, mare de Reys grans,
es vostra Patria fumosa,
sentho vostra més ditxosa
que per serho de Reys tants;
ja humilla á vostres peus sants
la corona y cetro d'or:
Guardaunos sempre de mal, etc.

Vostra Mare ab alegría
vos consagra á la sens par
Maria estrella del mar,
y en lo seu amor vos cria;
per tant qui en vos confia
li donau vostre favor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

Pagés sou que ab esperansa
llaurareu la terra suant,
y rompereu lo Cel orant
qu'es una nova llauransa;
la terra gran fruyt vos llansa
y lo Cel més y millor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

Missa acostumau ohir

ŷ. *Justus deduxit Dominus per vias rectas.*

mentres que'ls altres treballan,
pero los Angels devallan
a vostre ofici suplir;
lo Cel se os digna servir
y se fa per Vos llaurador:
Guardaunos sempre de mal, etc.

Vostra clemencia sentian
no solament los pobrets,
pero fins los aucllets
quan en lo ivern fum patian;
los quals mansos se venian
á vosstras mans sens temor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

Com Sant Ramon passá'l mar
de Mallorca á Barcelona,
vostra esposa, santa dona,
á Xarama va passar;
lo qual feu pera probar
sa enteresa com de flor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

Entre miracles sabuts
es aquell que vareu fer,
quan al Rey Felip Tercer
donáreu vida y salut;
tota Espanya á Vos acut
ab esperansa y amor: etc.

Miracle fonch que espanta
quan de una dura penya,
traguereu Vos aygua tanta
com vuy en Madrit se ensenya;
es gran font y manantial
y cura de tot dolor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

De pedra guardaun los blats
si'us reclaman de bon cor,
curau coixos y ulceráts
de tot mal, febre y dolor,
medicina cordial
contra qualsevol rencor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

De pagesos y casats
sou gloria y honor gran,
dos subjectes més amats
en lo mon nos trovarán;
oh que amor tant conjugal
conservareu sens rencor:
Guardaunos sempre de mal, etc.

TORNADA.

Puig estan ja col·locat
en lo Cel ab gran honor:
*Guardaunos sempre de mal,
Sant Isidro Llaurador.*

ŷ. *Et ostendit illi regnum Dei.*

OREMUS

Deus, qui glorificantes, te glorificas et in sanctorum tuorum honoraris; concede propitius, ut qui B. Isidori gloriosa merita colimus, ejus pia patrocinia sentiamus. Per Christum, etc. Amen.

i que reapareix en la condemna del joc. Sabem, però, que el 1762 els obrers de la Pietat i de la confraria dels Sants Màrtirs havien demanat la casa caserna dels estudis «(...) *para poder representar alli comedias (...)*», una part dels beneficis de les quals havien d'anar a favor de l'obra.²⁴⁶

Ja s'ha vist que Boneta creia que caldria evitar o corregir alguns entreteniments, entre els quals el joc i els entreteniments de taula.²⁴⁷ Així, en el seu llibre sobre les gràcies de la Gràcia hi ha alguns passatges sobre la vida de sant Salvador d'Horta que expliquen miracles d'aquest beat relacionats amb el joc. En el primer miracle, una dona de Lleida va demanar al beat que intercedís perquè pogués tenir fills i Salvador li va dir: «*si dexas de jugar à naypes, Dios te los dará*». La dona va deixar de jugar i va tenir una filla, però coneixent la natura del joc, el beat la va advertir que si tornava a jugar, la seva filla moriria, fet que va passar deu anys més tard.²⁴⁸ Un altre episodi de la vida de sant Salvador d'Horta diu que aquest es va presentar a demanar almoïna en una casa on va sentir que blasfemaven i jugaven. A crits que estaven en perill imminent, va fer sortir les persones de la casa armats amb espases. Quan van ser fora, el sant els va dir que es confessessin del seu pecat, moment en el qual la casa es va ensorrar.²⁴⁹ Així mateix, davant la plaga de llagosta de 1687 el consistori barceloní va fer una ambaixada al virrei en la qual li demanava, entre altres coses, que s'evitessin les cases de joc.²⁵⁰

En el cas de Manresa, Sarret i Arbós (1925; 112) va posar de manifest com «*Quan la ciutat estava atreballada per alguna necessitat d'aigua en les terres del terme o de salut pública, es feien pregàries prohibint també el que es pogués jugar (...)*», tal com es veu en unes ordenances de 1427.

Boneta justificava aquesta repressió del joc perquè «*la culpa que mas cunde en este mundo, y que mas atormenta en el otro*» era la pèrdua del temps, com en el cas de «*(...) juntarse à jugar horas enteras, y justificase con que es por passar el tiempo (...)*». Així, perquè «*(...) sea el que mas estampado quede en la memoria*»,²⁵¹ Boneta va dedicar a aquest tema el darrer *crit* del seu llibre sobre l'infern, i el va lligar amb la mort: les persones pecadores havien de ser conscients que «*(...) no solo que se ha de morir, sino que ahora mismo se está mu-*

246. AMV, llibre Acuerdos de 1759 a 1766, vol. 40, 15 de juny de 1762.

247. L'any 1609, el bisbe de Barcelona, Rafael de Rovirola, va escriure les primeres instruccions sobre com s'havia d'administrar el sagrament de la confessió, en les quals afirmava que els confessors havien de «*Repndre les cases de joch (...) repndre les farsas y comèdias, com a coses danyosas, y advertir que los capellans y religiosos no y vagen; repndre lo gran abús que fa en Barcelona de les llistes y sorts*» (Kamen, 1998; 472).

248. BOSCH, Rafael. *Vida y milagros del beato Salvador de Horta*. 1639, p. 31. BONETA, *Gracias de la gracia*, op. cit., p. 203.

249. BOSCH, op. cit., p. 23. BONETA, *Gracias de la gracia*, op. cit., p. 192-193.

250. SIMÓN, op. cit., p. 21.

251. BONETA, *Gritos del inferno...*, op. cit., p. 409-425. La cita és de la pàgina 425.

riendo, y de aqui sacar el proposito de portarse como quien se muere (...)».²⁵² Una cosa semblant es pot llegir en la vida de sant Miquel dels Sants, on, citant el seu procés de beatificació, s'explica que aquest dormia molt poc i que quan li van comentar va respondre que ell vivia més que la resta,

*«(...) porque no es possible llamar hombre vivo á aquel que pierde el tiempo durmiente; que él, obrando a su modo, habria vivido doble que los demás, aunque muriese siete ú ocho años antes de lo que debiera durmiendo cómodamente.»*²⁵³

El diccionari Alcover-Moll documenta l'ús de la paraula *oci* en un sentit lligat a la idea de desviació, més que no a passar-ho bé, en l'obra de Jaume Roig²⁵⁴ i en el valencià del segle XVI,²⁵⁵ fet que demostra que la preocupació per l'oci no és un afer del segle XVIII i que permet pensar que el seu menyspreu va permetre el sorgiment d'un nou món. Per això s'entén la preocupació per la seva presència en determinats grups socials, especialment els qui se suposava que havien de viure del fruit del seu treball.

En aquest sentit, un document de 1791 explicava que en algunes tavernes de Vic hi havia taules *«(...) de trucos, y en todas ô las mas se permitia el juego de naypes, el comer y beber a los jugadores y a toda especie de personas ociosas [...] horas y dias aunque fuesen jornaleros artesanos, etc.»*.²⁵⁶ Aprofitant que el governador de la ciutat era a Ripoll, l'alcalde major va anar a visitar aquestes tavernes i va prohibir que s'hi jugués, *«(...) y que admitiesen a beber y comer en ellas a la gente de trabajo de la Ciudad (...)»*. Arran d'aquest fet, els hostalers es van queixar i es van dictar unes mesures que intentaven *«(...) que no se llevase a los jugadores de beber ni de comer y que no se permitiese a los artesanos y trabajadores jugar en los dias de trabajo (...)»*. De fet, el 1768 el corregidor de Vic ja havia establert que els taverners i altres persones que tinguessin jocs públics a casa no permetessin que es jugués mentre durés l'ofici a la catedral, especialment els dies de festa, i a cap hora durant la Setmana Santa,²⁵⁷ el mateix que s'havia fet a Tàrragona el 1765.²⁵⁸ Un ban d'Antonio Cornel, datat a Barcelona l'11 de juliol de 1799, reprenia les prohibicions de les rifes fetes els anys 1716, 1763 i 1777 i deia que el rei manava prohibir les rifes, *«(...) aunque sea de cosas*

252. BONETA, *Gritos del infierno...*, op. cit., p. 176.

253. GONZAGA, op. cit., p. 75.

254. Jaume Roig (1401-1478) en l'*Spill o llibre de les dones* va escriure *«Tot sacerdocí posat en oci se divertia»*.

255. *«Que del oci naix perea»*, MARTÍ PINEDA, Andreu. *Consells y bons avisos dirigits a una noble senyora valenciana nouament casada*. Obra del segle XVI citada en el diccionari Alcover-Moll, p. 48.

256. ABEV, Mensa, AEV 1021/4 (antic 1021). Els claudàtors indiquen un forat al document.

257. AMV, llibre Acuerdos de 1767 a 1772, vol. 41, 27 de maig de 1768.

258. *«(...) que persona alguna no pueda permitir juego alguno ni jugar en casa ni fuera de ella en el día de fiesta, que no sean celebrados los divinos officios, baxo la pena de tres libras aplicaderas segun Reales Edictos.»* (Ginebra, 2006; 4).

comestibles, y que se diga, que su importe, y producto se aplica á algun Santo, ú otra Obra pia (...)».²⁵⁹ Com s'ha vist, hi ha una important pressió en el sentit d'evitar la pèrdua de temps, de manera que les persones esdevinguin inactives, fet que es creia que podria abocar-les a la pobresa. Més endavant això durà a la reducció de dies festius i a l'increment del calendari laboral de les classes populars urbanes.

259. «(...) *por los graves inconvenientes, perjuicios y daños, que de ello se originan, de que resultan conocidos escándalos, y otras muchas ofensas de Dios, y especialmente con la usura, que en semejantes Rifas se comete (...)*», perquè s'arribava a duplicar el valor intrínsec del que es rifava, «(...) *llegando a tal extremo, que se fixan Carteles en los sitios públicos, en que se hacen saber diferentes Rifas (...)*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb. Correspondència. Bans (1788-1800), ap. 72.

L'ATENCIÓ SOCIAL PER FER FRONT A LA PRECARIETAT

El context social, econòmic i polític de l'edat moderna estava presidit per una important dosi de precarietat que s'intentava gestionar amb uns recursos que podien ser simbòlics o no. De tota manera, les guerres, les malalties o la meteorologia podien suposar canvis importants en les persones de manera que es veiessin abocades a l'exclusió social. El cas és que, potser per evitar la revolta dels afamats, tradicionalment s'havia establert un sistema d'atenció social basat en drets consuetudinaris que intentaven protegir les parts més febles de la societat.

Episodis meteorològicament adversos, com les inundacions de 1617, les grans nevades o sequeres, impulsaven moltes persones a la pobresa, un estat que tradicionalment, i teòricament, no havia estat mal valorat. Per aquest motiu s'ajudava aquestes persones, tant en el marc rural com en l'urbà.

És interessant remarcar que els treballs de Barriendos parlen de dues pulsions climàtiques en el període del nostre estudi, la inicial (de 1588 a 1610) i l'anomenada pulsio Maldà (de 1767 a 1798). Si, com ja hem vist, la primera va tenir alguna cosa a veure amb la cacera de bruixes que apareix en el nostre país, la segona és dóna en un context en què les figures tradicionals d'atenció a la pobresa estan començant a canviar.

LA POBRESA

Durant l'edat mitjana, l'assistència a les persones pobres havia estat una obligació de tota persona cristiana, i justament per això s'havien començat a implantar els asils o hospitals de pobres, institucions que han estat força ben estudiades en el marc urbà.

Sobre les particularitats de l'assistència a la pobresa en el món rural, avui dia se'n comença a saber alguna cosa. Se sap, per exemple, que Ramond de Carbonnières en els seus viatges pel Pirineu havia observat que en els passatges més freqüentats hi havia diferents hospicis. A diferència del que succeïa als Alps, que ell coneixia a la perfecció, «*Dans les Pyrénées, il y en a ordinaire-*

ment deux, qui sont situés au bas des deux montées».²⁶⁰ En la seva obra sobre el santuari de Núria, Fortià Solà (1952; 99 i s.) esmenta diferents hospicis que podrien enquadrar-se en aquesta tipologia. També podria ser que el primer hospital documentat el 1370 a Castellterçol, que estava situat en el camí ral de Moià a Barcelona, fos un «*hospitium de camí ral, meitat lloc d'acolliment i meitat hospital*», igualment com el segon, construït cap a 1668, que era qualificat com d'una «*Casa de pobres, com és lo Espital*» en una visita de la primera meitat del segle XVII (Pladevall, 1991; 347). A Moià caldria parlar de l'Hospital de Pobres de Jesucrist, on des del segle XII s'acollien «*pelegrins, transeïnts, traginers, pobres mendicants, guerrers, mercaders i també malalts*» (Ferrer, 1988; II, 47). Als afores de Ripoll, a la llinda de l'entrada principal del Casal d'en Trinyà encara avui dia es pot veure una inscripció que diu «*1714 in hac domo pro iesu: accipe nudum martinum et iacobum peregrinun*», que Tomàs Ragner²⁶¹ va traduir com *en nom de Jesús entreu en aquesta casa on es vesteix al despullat i s'assisteix al pelegrí*.

Aquest mena d'ajuts era molt important, sobretot en èpoques de crisi. El diari de Joan Guàrdia, un pagès de l'Esquirol, constata l'extraordinari fred de la dècada dels anys quaranta del segle XVII i la meteorologia extraordinària que s'hi va viure.²⁶² En aquest context, l'any 1644 «*(...) mols vivían de erbas y tornàvan tots descolorits que era llàstima, y los pobres que anaven per las portes feien faradad, y lo robar que s'és fet de pa y de bastiar hera cosa de aspart*» (Pladevall & Simón, 1986; 101). En un sentit semblant, en parlar de l'any 1651 —que Guàrdia qualificà com l'any de les tribulacions, la fam, la pesta i la guerra—, escriu «*(...) que si no fóra la misericòrdia de Déu y dels richs los pobres se fóran morts de fam, que los que pasàvan no ténan compta*» (Pladevall & Simón; 1986; 106). En el mateix sentit, una resposta al qüestionari de Francisco de Zamora deia que a Sant Sebastià de Buseu (Pallars Sobirà) «*(...) si pasan algunos pobres les dan de lo que tienen y se les recoge por la noche*».²⁶³

Aquests passatges recorden el costum immemorial de recollir els desvalguts i ajudar-los en els moments difícils, un fet que sembla que era força practi-

260. RAMOND DE CARBONNIÈRES, L. *Observations faites dans les Pyrénées, pour servir de suite à des Observations sur les Alpes*. 1789, p. 194. Sobre aquest tema, vegeu Roma (2006).

261. RAGUER, Tomàs. «Les cases de pagès de la parròquia de Ripoll». *Scriptorium*, 32 (1925), p. 3-4.

262. L'any 1642 una crescuda del Ter a Ribes es va endur 37 cases i diversos molins. L'any següent va fer «*uns frets molt cruels*» que van matar fins i tot les nogueres, les pomeres i la vinya. Per Sant Jaume va caure una pedregada que li va arruïnar tota la collita. El 1644, «*És estada tant cruel la anyada que no's pot pensar (...)*»; al setembre un tornado va devastar part del pas del Congost i la plana de Vic, i va fer destrosses a Sant Francesc-s'hi-moria. L'any següent hi hagué una nevada extraordinària que va impedir el pas dels traginers pel camí del Collsacabra; en un context de vent, el fred va matar molts animals, «*(...) que casi tot lo bestiar gros qui anà a pasturar se va morir; casi tots los ausellets se moriran de fret (...)*». L'any 1649 va ser qualificat pel mateix Guàrdia com «*lo any de l'axut*»; i el 1650 es podia dir «*lo any de les profesons, que no tenen comta*» (Pladevall & Simón, 1986; 100-105). També el 1661 va ser qualificat de nou com a any de l'eixut (p. 113).

263. Document datat el 24 de gener de 1790. ANC, Respostes al qüestionari de F. De Zamora, microfilm C-97.

cat al Cabrerès, com es desprèn de l'obra de Fortià Solà.²⁶⁴ Vicenç Quatreccases, en un any d'escassetat com va ser 1764, deia que hi havia hagut molts pobres i que el 26 de març «(...) *en esta casa ne avem aguts de acollir y donar-los sopa 65, y molts vespres 25 y 30 (...)*» (Ginebra, 2005; 182).²⁶⁵

En el mateix sentit val la pena indicar que quan els hereus de mas Quintanes, a Sant Hipòlit de Voltregà, van demanar permís per poder fer missa a l'oratori privat que acabaven de bastir el 1776 i que havien dedicat als Sants Màrtirs, van afegir com a mèrit en la seva demanda que «(...) *nuestra piedad no permite salga de nuestra casa un mendigo sin remedio (...)*», ahora que prometien seguir igual, «(...) *pensando que este sera el medio mas seguro para alcanzar de Dios los bienes espirituales, y temporales (...)*».²⁶⁶

Sobre la pobresa rural també se sap que algunes de les accions que es duïen a terme per ajudar els més necessitats consistien en donacions d'aliments o roba en moments i llocs concrets. Tal com diu Solà (2006; 795), les visites fetes a les parròquies vigatanes mostren que les almoines de pa del segle XVIII tenien com a funció atendre la massa de pobres que acudien a les portes de l'església per aconseguir una mica de menjar per subsistir. En tenim un exemple de l'any 1633 a la parròquia de Mura, on el dia de sant Miquel «(...) *la casa de la vila acostuma de fer un cantar y dona caritat de pa a la porta de la Iglesia*».²⁶⁷ També a Centelles es donava a la porta de l'església una coca beneïda el dia de Sant Llop i el dilluns de pasqua.²⁶⁸ Un document de finals del segle XVIII diu que l'any 1611 a Veciana s'havia acordat que cada any els caps de casa donarien quatre quartans de forment per distribuir als pobres en la diada de Sant Gabriel.²⁶⁹ A mitjan segle XVII, a Vilanova de Sau cada dissabte es feia una missa per les ànimes dels confreres del Roser i es donava una caritat pagada del bací de la confraria.²⁷⁰

A Sant Feliu d'Estiula, el sagristà «(...) *te de donar la caritat que se acostuma donar als dimarts de Pasqua, y replegar al blat que es per dita caritat, y despues si feta la caritat quedan panellts de sobras distribuirlo per las casas, segons lo*

264. Solà esmenta un *Plan general de govern economich y moral per la casa de Caselles* redactat pel propietari d'aquesta casa del Cabrerès l'any 1832 on es deia que «*Als pobres forasters no pot soportar la casa ferlos caritat, pero se han de recullir y donarlos dos platets de escudella per sopar. Si se saben necessitats prop, socorrerlas en quan se puga y mentres se fassa una collita regular fer una poca de caritat a tots los del terme*» (Solà, 1933; 125).

265. Sobre el tema, vegeu també PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «"Misèries de l'any 1764": narració d una crisi alimentària d Antic Règim per un clergue de la comarca de La Selva». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, 1 (1985), p. 63-78.

266. Document del 21 de juny de 1776. ABEV, Arxius patrimonials. Mas Quintanes. Capella dels Sants Màrtirs (1777-1945), 15.

267. «Pratigas y costums y obligacions fahedores per los Rectors, hobrers y sacrista de St. Marti de Mura... per mi Gabriel Pont... a 25 de desembre del any MDCXXXIII». ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

268. ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

269. «Memorias, y antiquesats del Glorios Archangel St Gabriel, (...)». ABEV, Arxiu Parroquial de Veciana, AP P/1/2. Datat al 1772.

270. ABEV, Consueta de Vilanova de Sau (1647-1666), I/1.

blat que han donat».²⁷¹ Així mateix, una obra del segle XIX sobre la comarca de la Garrotxa explicava que als pobres se'ls ajudava en les masies, bé donant-los menjar, bé acollint-los durant la nit o organitzant sopes en les ciutats.²⁷² Fins i tot en una guia d'Olot publicada el 1908 es donava una llista de les «*Almoynes públicas setmanals de cases particulars*» que existien en aquell moment, de manera que de dimarts a dissabte les persones necessitades sabien a quines cases s'havien de dirigir per demanar la caritat (cal dir que en algun cas aquestes cases eren restaurants o pensions).²⁷³ Sobre el cas vigatà, un document molt interessant és el manuscrit de Joaquim Salarich, *Enfermedades del cuerpo social*, un discurs llegit al Círcol Literari a la dècada dels anys setanta del segle XIX.²⁷⁴

En el nostre àmbit més proper es pot parlar del que va passar a Malla el 26 d'octubre de 1631, quan es congregava la universitat del poble i es decidia fer una llista de persones que es comprometien per escrit a donar determinades quantitats de grans per poder fer la caritat de pa que es repartia a les portes de l'església per Sant Marc, després de fer una processó al puig ses Feixes. A aquest acte se'l coneixia com l'almoïna de les ànimes.²⁷⁵ Tal com hem esmentat al capítol «Tocs de campana i altres rituals», aquesta processó es dirigia a un pedró on es feien alguns rituals per propiciar la pluja. No oblidem que la diada de Sant Marc és el 25 d'abril, un moment transcendental per a les collites que se situa just una setmana abans de la Santa Creu de Maig.

També se sap que els pobres eren ajudats en el moment que alguna persona moria, un costum ja present a l'edat mitjana (Batlle, 1987). En aquest sentit, en morir, Francesc Joan Lleopart, de Vilalleons, dóna tota la seva roba de llana als pobres, «(...) *en particular aquells que aportaran lo meu cos a soterrar y que sien al més pobras*». En el mateix testament també es mana als seus hereus de fer caritat a tots els aplegadors que es presentin a la casa i que portin indulgències per als difunts (Ginebra, 2005; 104). El mateix es feia a la família Quatre-cases de Pruit a la segona meitat del segle XVIII, on en l'enterrament de Francesc

271. Consuetuds de esta Parroquial Iglesia de St Feliu de Estiula Bisbat de Vich. Arxiu Parroquial de Sant Feliu d'Estiula. Consueta. AP I/2. Segle XVIII.

272. PALUZIE Y CANTALOZELLA, Esteve. *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local*. 1860, p. 159.

273. GELABERT, Josep. *Guía ilustrada d'Olot y ses valls (La petita Suissa Catalana)*. 1908, p. 162.

274. ABEV, Sal1(33).

275. «(...) *per a que algunas personas selosas del profit de les animas nos vingues a perdre una consuetud tan antiga com es en esta parrochia de St. Vicens de Malla bisbat de Vich la qual avia instituida nostras passats ço es que lo dia del glorios St. March Evangelista se acostuma donar una caritat de pa a la porta de la iglesia per les animas de purgatori, y com aquella se aye de fer cada any, y aplagar lo blat per la parrochia y la dita caritat del blat se anas disminuint y la gent se vaya augmentant cada dia y per a que la caritat bastas per els pobras y tambe per relatio de algunas personas vellas pues recorda que quant aplegava dita caritat aportava masura o mitx curta y de aqui inferirse que dita aplega no era libera sino forrosa que si fos stada libera no aguera portada masura y axi se determinase dit terme de fer una ordinatio nova y obligatoria de que se fes un acte o scriptura que se obligasa en dit acta y que lo que aplegasa dita almoyna q non prenga manco del que se sera obligats y en dita congregatio fermaren las seguentes*». ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consueta de la parròquia.

Quatreccases, ocorregut el 1752, es va fer una almoïna a la qual assistiren 650 pobres (Ginebra, 2005; 128-129 i 198). En aquest darrer cas és interessant remarcar la relació que la família mantenia amb el pastor Joan Font, acollit des de feia més de trenta anys a la masia i que en morir va ser enterrat en el mateix vas que els seus membres i se li va fer un enterrament «*com si fos estat fill de casa*»: originàriament contractat per tenir cura del bestiar, va passar després a ser acollit a la masia, sense cap retribució a banda de la manutenció. Abans de morir sense cap bé, l'hereu Quatreccases el va fer visitar pel metge a costa seva (Ginebra, 2005; 180-181).

L'any 1719, el Bisbat va demanar a l'Ajuntament de Vic que li traspasés alguna renda el fruit de la qual destinaria al seminari. Amb aquesta finalitat es va anotar en les actes del Consell que el 1453 el prevere Bernat Blanquer havia instituït a Déu i al bací dels pobres per vestir com a hereus universals en el seu testament. D'aquesta manera, s'havia de repartir als pobres una certa quantitat de roba (*drapo, o paño*) la vigília de Tots Sants en els masos Homs de Gurb, Duran de Santa Eugènia i altres tres cases, on es feia la distribució de manera secreta. En aquest document també es parla d'una almoïna dels pobres vergonyants distribuïda pels consellers, de la qual s'ignorava l'origen. També n'hi havia una instituïda per Andreu Adrover, un sabater, el 1419, per distribuir pa als pobres de Jesucrist en el cementiri de Sant Joan de la catedral, que estava administrada pels consellers i el domer major de la catedral.²⁷⁶

Fora d'aquests casos, en moments excepcionals també se socorrien les persones necessitades. Així, per exemple, el 28 de gener de 1646 el Consell acorda «*Que se haga limosna de escudilla (sic) á los pobres durante la inclinencia de los fríos, y la mucha nieve existen en la tierra*»; el 28 de gener de 1665 es recull que es doni per ben feta l'almoïna dels conselles als pobres i convents pel rigor dels freds²⁷⁷ i el 19 de gener de 1729 es fa una sopa pública amb motiu d'una gran nevada.²⁷⁸ Uns fets semblants van tenir lloc el gener de 1734:

«En atención al excesivo rigor del tiempo por la multitud de nieve que ha queído que totalmente priva el trabajo no solo a los que son jornaleros de la tierra; pero si también a los de los demás oficios, y que ensenya la experiencia por la miseria en que se hallan que muchos de los vecinos están totalmente imposibilitados de comer ni de hazer luz, ó fuego para acalentarse, y provehendo que de esto podría resultar en inconvenientes irreparables: Acordó que se dase una limosna de cosa cozina como de Blat de moro, ó de otra especie de legumbres á todos los que se coprendan ser necessitados y durante este presente rigor de tiempo, y que su coste se pague de los propios y emolumentos del Comun (...).»²⁷⁹

276. AMV, llibre Acuerdos de 1773 a 1780, vol. 42, 14 de juliol de 1779.

277. AMV, PORTELL, *op. cit.*

278. AMV, *Indice de acuerdos del M. I. Ayuntamiento desde 1719 a 1833.*

279. AMV, Acuerdos de 1727 a 1734, vol. 35, 25 de gener de 1734.

A la capital d'Osona, els pobres rodavons sembla que eren preferentment acollits a l'hospital de Sant Bartomeu, com a mínim així es desprèn de diferents documents. L'any 1620, per evitar el contagi de mals infecciosos en una època de crisi econòmica, el Consell de la Ciutat aprovava tancar aquest hospici destinat a acollir passavolants (vegeu la nota 424). Més tard, una carta dels administradors de l'hospital de pobres pelegrins «*vulgarment anomenat de St. Bartomeu*» deia que per causa de la guerra i de la defensa de la ciutat de la invasió francesa «*fonch dit espital (sic) casi del tot demolit restant solament en peu algunas parets y archs com ocularment se veu*». ²⁸⁰ El motiu que es dirigessin al poder municipal era que si es reedifiqués aquest hospital es descarregaria l'hospital general de «*recollir los dits pobres peregrins que arriban, y pasan per esta ciutat*», els quals en aquell moment havien de ser acollits a l'Hospital de la Santa Creu. ²⁸¹ Un document de 1716 deia que a Vic hi havia dos hospitals, «*L'altre Hospital de Peregrins, dit de Sant Bartomeu, on es recullen els peregrins i se'ls dóna l'hospici de tres dies*», ²⁸² i un de 1768 «*Que en esta ciudad hay un hospital llamado de Peregrinos, que da cubierto á los que pasan, con un poco de paja para recostarse, teniendo sesenta reales de Renta*». ²⁸³

La poca documentació que es conserva sobre aquest hospital mostra un establiment força petit (als anys setanta del segle XVIII només comptava amb nou llençols i tres llits i sis flassades) i en un estat molt paupèrrim, ²⁸⁴ tot i que se sap que a la segona meitat del segle XVII rebia unes rendes d'un bosc de la parròquia de Taradell. ²⁸⁵

Tradicionalment hi havia, doncs, la creença que s'havia d'ajudar les persones més necessitades. Però amb el pas del temps les coses van anar canviant, com es veu en el fet que, a l'inici de l'edat moderna, el carmelita Cristóbal de Avendaño es queixés del retrocés de l'ajuda privada a la pobresa. ²⁸⁶ Amb tot,

280. AMV, carta inclosa en el Llibre d'Acords, 1655-1663.

281. Carta inclosa en el Llibre d'Acords, 1655-1663, AMV.

282. JUNYENT, E. «Ciutat i terme de Vic en 1716». *Ausa*, vol. VIII (1975-1979), p. 22.

283. AMV, llibre Acuerdos de 1767 a 1772, vol. 41, 8 de juliol de 1768.

284. Relació textual de l'«*Inventari donat per Jaume Joan procurador en cap de la confraria dels sabaters... dels bens propis de esta y del Hospital de St. Barthomeu, propi de la mateixa confraria (...)*». [L'inventari diu que és de 1770, però la data que s'indica en el títol és clarament de 1778]: 9 llençols usats o molt usats, una perola i una paella usades, una olla d'aram, una marmita d'aram, quatre màrfegues usades, un llit de pilars grossos ab capçalera, dos llits (un de banc i un de peu de gall), sis flassades, una campana a la capella, usada, una caixa amb pany i clau per tenir les actes de l'hospital, tres bancs i dues taules i una cadira de braços, deu quadres grans i petits amb diferents figures, un pal-li de tela amb marc, «*un sello per donar señal [i una] altre caixa gran ab son pany, y clau per tenir la roba del Hospital de Peregrins*». ABEV, Conf/101. Confraria dels Sabaters, 1771-1775.

285. Document sense data, però posterior a 1651, contingut a AMV, Acords del Consell, 1681-1686, vol. 23.

286. «*(...) que llamays hospitalidad? Recebir en vuestra casa al pobre peregrino para que descanse si quiera una noche, dar un quarto de casa ala pobre viuda, cuyo desamparo es grande, albergar en vuestra chimenea y lumbré al huerfano, curar al criado quando cae malo sin embiarlo al hospital, esta se llama virtud de hospitalidad, que en los tiempos de la primitiva Iglesia florecia entre aquellos primeros Catolicos: ya por nuestros pecados se ha buuelto esta virtud casa de duende, apenas se conoce en casa particular, ya se ha recogido a los hospitales (...)*» AVENDAÑO, Cristóbal de. *Marial*

malgrat la descripció d'Avendaño i els canvis que s'estan començant a produir, durant els segles XVII i XVIII l'Església i la societat civil continuen la defensa de la pobresa. A Sallent, des del segle XV tenim constància de l'existència d'un pallol, una botiga de blat que intentava assegurar l'alimentació bàsica de la gent del poble i evitar l'especulació en temps de caresties (Ferrer, 1988; II, 237) i, a Torelló, durant el segle XVI funcionava de manera permanent una posa per vendre blat a la gent modesta (Albareda et alii, 1984; 105). A Calders es va crear una botiga de blat per als pobres el 1647 (Ferrer, 1987; 166) i durant el segle XVII a Centelles també funcionava una posa o botiga de blat dels pobres, on se'ls venia el blat «en consciència i a preu estable» (Pladevall, 1987). A Cardona, a la segona meitat del XVI, es crea una botiga de blat del veïnat obra dels pagesos del terme (Galera, 2000; 67). L'any 1722, una visita a Aiguafreda manava que s'hi establís una posa en benefici dels pobres i vint-i-cinc anys més tard es donaven diverses provisions, de manera que «(...) no hi ha raho alguna perquè per la contemplació dels deutors sien defraudats los pobres» (Masnou, 1988; 109 i 118).²⁸⁷

A Oristà, el 5 de maig de 1637, feia testament el rector Montserrat Riera i deixava 200 lliures destinades a la fundació d'una botiga de blat per satisfer les necessitats dels pobres d'Oristà i Carauil en un poble on no hi havia

«(...) ni botiga ni fleca certa de pa cuyt per los pobres, lo que és en gran llàstima y oppratió dels pobres de la parròchia, specialment en temps de fams y carastias no trobant pa per a menjar ni per ells ni llurs fills, com jo e vist de mos ulls.» (Ordeig, 1995; 76)

Ramon Planes ha estudiat amb deteniment el tema de les poses o botigues de blat en el marc rural i afirma que aquests establiments eren àmpliament difosos tant en els nuclis urbans com rurals, i que no van ser una imposició borbònica, com alguns autors han pretès. Entre les referències que en dona, destaquem les que es troben en el nostre marc d'estudi: Guissona (1533), Torà (creada el 1596), Cardona (segona meitat del segle XVI), Torelló, Centelles, Aiguafreda (1689), Madrona i Miraver (Pinell de Solsonès, 1669 i 1771 respectivament).²⁸⁸

Pel que fa al cas de Vic, a part del que es veurà més endavant (capítol «El control del mercat d'abastaments»), es pot dir que el 12 d'agost de 1619 el Consell debat la proposta d'un mestre de doctrina cristiana de crear una «Casa dels minyons de la doctrina de la S^a Concepcio en la Ciutat de Vich», en la

de las fiestas ordinarias, y extraordinarias de la Madre de Dios, Señora nuestra, con sermones al fin de sus celestiales Padres. 1629, p. 184.

287. Una visita pastoral a Sant Martí d'Aiguafreda de 1732 ordena que es faci un llibre per a l'administració de la botiga de blats o posa (ABEV, AEV, 1225, foli 100v), però una de posterior a Aiguafreda (29 d'agost de 1753) parla del pòsit del poble de la Ferreria (ABEV, AEV, 1227, foli 60).

288. PLANES I ALBETS, Ramon. «Les botiges de blat de la ruralia (Madrona i Miraver, 1669/1671)». *Cardener*, 5. (1988), p. 197-225.

qual «(...) *se podrian recollir tots los minyons y minyonas orfans del bisbat procreats de llegitim matrimoni y fills dell en tenir de tretza a catorze any (sic) podrien posar los ab officis y les minyones en casas honradas (...)*».²⁸⁹ S'acorda enviar-ho al bisbe i al Capítol perquè diguin quin és el seu parer. El 1609 a Manresa s'havia creat un hospital de nens orfes (Soler, 1896; 457).

En el mateix sentit, el 1635 s'estudiava la proposta, manifestada en repetides ocasions pel bisbe, de fer a Vic una casa de misericòrdia com hi havia en altres ciutats que es consideraven ben governades. Així «(...) *no anirian pobres per la Ciutat y per ocasio y dexa manera se guardaria que molts donzellas, nos perden y molts minyons que estari (?) en esta vida no perden essent lladres y bandolers, com besta experimentat de moltes (...)*». El Consell va acordar crear una comissió, tot i que no consta que es fes res en aquest sentit. Pel que sembla, es tractaria d'un establiment mixt.²⁹⁰

L'any 1672 el canonge Anton Sala i Cortina va proposar de nou crear un *Hospital de misericòrdia*, «(...) *pera guardar la perdicio de tants infants orfens y personas miserables (...) que van divagant per Ciutat y altres parts encaminantse desta manera a llur perditio (...)*»,²⁹¹ els quals evitarien caure en vicis i pecats, tal com ja es feia a Barcelona i altres ciutats. Tot i que es va crear una junta de ciutadans per tractar el tema i que aquesta va arribar a parlar-ne amb el bisbe, el projecte no va tirar endavant, segurament perquè es volia aprofitar l'Hospital de Sant Bartomeu, administrat per la confraria dels sabaters, la qual no s'hi va avenir.²⁹²

Aquest procés va culminar l'any 1721, quan es va posar en marxa un establiment per acollir dones òrfenes i pobres, la Casa de Misericòrdia (Roma, 2007; Sala, 2007). Més endavant, en temps del bisbe Veyan, hi ha constància de l'existència d'una almoina diària repartida a les portes del Palau Episcopal a favor dels pobres vergonyants i de l'ajut a les dides o vídues que ho necessitessin (Girbau, 1996; 261). Aquest fet es veu en l'exili del baró de Maldà a la capital osonenca quan recull un repartiment de «*llossadas de escudalla en grans ollas de vianda*» a un «*crescut número de pobres, de un y altre sexo*» en nom del bisbe Veyan al palau Episcopal, sota la presència del bisbe.²⁹³

De tota manera, el segle XVIII viu canvis importants pel que fa a l'atenció a la pobresa, canvis que ja s'han manifestat anteriorment, però que ara es generalitzen. Una de les variacions més importants és el fet de distingir entre les persones pobres i aquelles que fingeixen ser-ho. Així, un indult apostòlic de 1778 establia l'obligació, «(...) *entre otras cosas, que los Confesores à su arbitrio*

289. AMV. Deliberacions del Consell del 12 d'agost de 1619, vol. 14, de 1619 a 1622.

290. AMV. Deliberacions del Consell del 27 de juliol de 1635, vol. 16, de 1630 a 1638.

291. AMV. Deliberacions del Consell del 15 de gener de 1672, vol. 22, de 1671 a 1681.

292. AMV. Deliberacions del Consell del 21 d'abril de 1672, vol. 22, de 1671 a 1681.

293. BARÓ DE MALDÀ. *Exili de Barcelona i viatge a Vic (1808)*. Barcelona: PAM, 1991, p. 99.

impongan à las Personas podientes la obligacion de dar alguna limosna para los Pobres», els efectes de la qual havien d'anar «en veneficio de los verdaderos Pobres», de manera que el resultat de la col·lecta no es podia fer servir «(...) en socorrer Vagos, ociosos y mal entretenidos que por no trabajar se hacen mendigos voluntarios, viven licenciosamente, y usurpan a los Pobres necesitados, è impedidos los socorros a q son legitimos acreedores (...)». En la carta reial de gener de 1779, d'on s'ha extret aquesta informació, es deia que els capellans haurien d'informar el bisbe del que es recollís i de les necessitats de cada parròquia i que aquest n'hauria d'informar el rei. Una nota afegida recordava que no es descuidessin les necessitats dels hospicis i cases de caritat.²⁹⁴

UN EQUILIBRI PRECARI

Ara bé, malgrat la posició oficial de l'Església en aquest punt i els equilibris que històricament s'havien anat teixint, algunes vegades els seus representants van tenir veritables conflictes amb els seus parroquians. Pel que ens interessa, a vegades aquests conflictes tenien el seu origen en el fet que els representants del poder religiós no complien els rols que s'esperava d'ells de cara a la protecció de la comunitat i dels interessos pagesos, especialment dels més desvalguts.

En aquest sentit, a l'Arxiu Episcopal de Vic es conserva una carta de l'Ajuntament d'aquesta ciutat, datada el 18 de desembre de 1794, que fa referència al rector de Jorba, el qual manté un important enfrontament amb els seus parroquians. El detonant es troba en el fet que aquest capellà havia canviat la imatge de nostra senyora del Roser que hi havia a la parròquia.²⁹⁵

Aquest fet, aparentment anodí, va tenir una àmplia repercussió.²⁹⁶ Com que els parroquians amenaçaven de portar el tema a la justícia civil, el capellà va començar a no complir els deures que li tocaven, començant per «*ocultar el libro nombrado consueta*» i no tocar les campanes, ni fer la butlla de les ànimes, ni confessar els parroquians el dia de la Mare de Déu. També es negava a celebrar casaments a l'església sufragània de Sant Genís, ni deixava que ho fes cap altre

294. ABEV, Mensa Episcopal, 1109, doc. 30.

295. Carta al bisbe, datada a Saragossa el 9 de gener de 1794. ABEV, Mensa Episcopal, 1121, doc. 49.

296. Cal tenir present, però, que la Confraria del Roser tenia un caràcter marcadament popular que es veu en el fet que acollia qualsevol tipus de persona, independentment del seu ofici o posició social, i que per ser-ne membre no calia pagar cap quantitat en metàl·lic (tot i que a Castellterçol se sap que existia un pagament, segons Pladevall (1991; 237). Tampoc no hi havia un nombre limitat de confreres. Vegeu TAIX, Geroni. *Llibre dels miracles de nostra senyora del Roser, y modo de dir lo Rosari de aquella*. Barcelona, 1690; i més endavant la nota 496, a la pàgina 145. Kamen (1989; 202) afirma que a moltes comunitats la Confraria del Roser va esdevenir durant el segle XVI i XVII l'organització social més important.

Als regnes d'Aragó la seva festa havia estat traslladada a un diumenge del mes de maig, tradicionalment «*quant hi ha moltes roses*», però és interessant retenir que «*lo any de l'axut*», com qualificava Joan Guàrdia el 1649, a l'Esquirol havien sortit amb Nostra Senyora del Roser, «*(...) en duas profesons ab mantell negra, y altres Cristos tots de dol (...)*» (Pladevall & Simón, 1986; 104).

capellà, si no es pagaven 16 rals, una quantitat qualificada d'«*exorbitante*». Tampoc no confessava els diumenges de quaresma i volia que la gent ho fes «*en los dias de trabajo, para que pierdan sus labores, y jornales*».²⁹⁷

En el mateix sentit, Valentí Girbau exposa el cas de Bernat Bofill, rector de Sant Joan de Fàbregues, que manté molts paral·lelismes amb el cas de Jorba. Aquí també el capellà endarrereix expressament la missa del matí a trenc d'alba, «*(...) aun con la particularidad de estar en tiempo de ciegas (sic)*» (Girbau, 1996; 168 i s.).

En un llibre de visites de finals del segle XVIII es conserva una còpia d'una carta dels veïns de Sant Hipòlit de Voltregà que, en el context de reforma de l'església parroquial, es queixen perquè el seu rector, entre altres coses, per Sant Llorenç, Sant Isidre i el Roser havia «*(...) quitado, ó impedido este estilo (...)*», en referència al fet de cantar goigs a l'església. A més a més, consuetudinàriament el capellà havia anat gratis a les rogatives, però darrerament ho havia intentat cobrar. També es diu que «*(...) ha cesado en el estilo y obligación, que no omite otro Parroco, de comunir, y bendecir en tiempo de tempestades, y el particular de la Iglesia de exponer nuestro Amo, y rezar las letanías (...)*».²⁹⁸

Vista l'estructura ecomoral que s'ha exposat més enrere, el capellà, l'actuació del qual no és el moment de valorar, està jugant les cartes que pot en favor dels seus interessos: no tocar les campanes, no confessar els feligresos o fer-los perdre hores de feina per dedicar a aquest afer, etc., actituds plenament racionals en aquell context ecosimbòlic, però que anaven en contra del paper que se suposava que li tocava de fer. La seva actuació, no tocant les campanes o no confessant els feligresos, podia precaritzar la vida de part de la seva parròquia, d'aquí la importància del conflicte.

En un sentit semblant, l'any 1641, a la parròquia de Centelles es va produir un cas que va ser qualificat d'espoli quan es van intentar canviar les condicions consuetudinàries que regien els delmes i les primícies.²⁹⁹ Recordem que una

297. ABEV, Mensa Episcopal, 1121, doc. 49.

298. ABEC, AEV, 1234/2, fol. 128 i s.

299. «*(...) per haver se usurpat los parrochians delme, y primicia, y aversen portats aquells en llurs eras, y cases, per variar en llur favor lo costum inmemorial es en dita Parrochia de delmar en garba à la setena en los camps, mudar aquell à la dezena, y en gra en llurs cases, y eras (...)*» BOLLÓ, Damià. *Decisio de casos de conciencia, sobre lo pagar delmes, y primicias*. 1642, sp.

De tota manera, per un document de l'Arxiu Municipal de Vic sembla que l'any 1631 hi havia hagut alguna modificació des de la mateixa corona d'aquest tipus de normativa i que això hauria alterat les consuetuds del lloc. Carta de l'11 de maig de 1631 adreçada al Consell de Vic, a nom de diversos pagesos, en la qual es diu que ha arribat a oïdes dels pagesos de la parròquia de Vic que a les Corts que acaben de començar a Barcelona s'ha proposat o es voldria proposar per part del síndic de Vic que «*(...) desta hora en havant, u, feta dita deliberatio, los decimadors de dita parrochia poguessen delmar tots grans en garba, o ab pallas juntament*». Però, com és notori, la consuetud diu que cal delmar a l'era «*y netejar los grans*» i d'això en derivaran perjudicis «*(...) als dits pagesos, y otras personas, que cultivan o, fan cultivar sas terras, perço que seran fraudats de las pallas y greix (?), que dellas resulta per la bona cultura de ditas terras (...)*». Contingut en el vol. 16 de 1630 a 1638 de les deliberacions del Consell, AMV, p. 684.

de les causes de mal temps i d'altres calamitats era precisament el fet de no pagar els delmes com es devia. A Centelles els delmes es pagaven de manera diferent i a persones diferents. Una part de la població pagava una setena part de la collita al comte de Centelles, mentre que la resta pagava la desena part al rector. El conflicte va començar quan els pagesos van voler pagar al comte en la proporció que ho feien a l'Església, segons el rector Damià Bolló³⁰⁰ per «*justes causes y rahons*» (Pladevall, 1987; 136-138). Les discrepàncies van donar lloc a un avalot a finals de 1642, quan aquestes persones van ser excomunicades per no pagar els delmes. Això suposava que no podien ser absoltes «(...) *que primer no hagen restituit, y acudit à llur obligacio, conforme de ditas cosas, y penas* (...)». Segons l'escrit de Damià Bolló,

«(...) *quant lo Confessor los declara, que no sols han pecat mortalment; pero encara han comes sacrilegi, y que estàn excomunicats, y per consequent no poden ser absolts, prenen tanta colera, que estan tentats de fer se absolve violentment, de tal manera, que no ha faltat qui ha amenassat de pendrer armas contra lo Confessor. Y altre li va enviar à dir, que si nol absolvia, may hauria fet cosa de ques penedis mes; paraulas tant prenyades, que contenen desafiu, y qualsevol sinistre contra del Confessor.*»³⁰¹

Tal com diu el rector Bolló, «*molts no f[ieie]n conciencia de haver espoliada la Iglesia*» quan s'havien quedat una part del delme, però aquesta actuació, a part del benestar del rector, posava en entredit l'ajuda als pobres locals o, com ho deia Bolló, aquest era un acte pecaminós que defraudaria a terceres persones.³⁰² La raó era que, com que alguns rectors no havien consentit a confessar els excomunicats, perquè no els estava permès de fer-ho fins que els delmes no fossin pagats, alguns pagesos

«(...) *se son combinats, y aconsellats, de que suspenguessen, y llevassen lo pa de absoltas, y otras ofertas, que ells, y llurs passats acostumaven de donar, y oferir à Deu en dita Iglesia per honra sua, y repos de les animes, la qual suspensio fan, pera que non resulte profit à dit Rector, y desta manera vinga à consentir à llur pretensio.*»³⁰³

La pau social era posada en qüestió, tot i no tocar-se la superestructura ideològica del moment: el problema no era Déu, sinó els seus ministres. Aquesta pau es mantenia gràcies a pactes moltes vegades no escrits que formaven part

300. Rector de Centelles de 1617 a 1658, succeït pel seu nebot Josep Bolló de 1658 a 1689 (Pladevall, 1987).

301. BOLLÓ, *Decisio de casos...*, op. cit.

302. «*Sobre lo qual advertescan dits Parroquians, que no complirien, antes be defraudarien, y pecarien, si convertien, y aplicaven dit pa de absoltas, y ofertas en otras obras pias; com son Missas, pobres, ò bassins, &c. Axis com no complirien, antes defraudarien, y pecarien gravement, si aplicaven dits delmes, y primicias à las mateixas obras pias; porque defraudarien à tercera persona.*» BOLLÓ, *Decisio de casos...*, op. cit.

303. BOLLÓ, *Decisio de casos...*, op. cit.

del que jurídicament es coneix com a costum, per això la «*determinació dels doctors*» consultats pel rector de Centelles deia que «(...) *se ha de estar sempre à la consuetud de cada lloch particular, ahont pagan, y reben, y no à la consuetud del Bisbat, y llochs circumvehins, encara que sia diversa*». Per això, en canviar la consuetud del lloc, com havia passat a Centelles, «(...) *han pecat mortalment, y han comes sacrilegi, y que son cayguts en sentència de excomunicacio major latae sententiae, conforme per las Constitucions de Tarragona està disposat. Y que contra dels tals pot procehir lo Ordinari, com contra los invasors de cosas Ecclesiasticas*».

Imbuït d'idees com aquestes, qualsevol canvi en l'estructura assistencial de l'edat moderna podia comportar problemes socials. En aquest sentit, a Centelles, l'any 1626, es va permutar una almoïna que es donava en certs dies de l'any a la porta de l'església pel salari del mestre. Una de les raons per justificar el canvi va ser que no només se n'aprofitaven els pobres,³⁰⁴ mentre que els minyons es criaven amb vicis perquè al poble no hi havia cap mestre per educar-los i es pensava que «(...) *es molt major caritat o almoyna sens comparacio la esperitual, que la corporal y que de la educatio de llurs fills sels te de seguir als pobres de dita vila molt major profit que la almoyna etiam en lo temporal (...)*».³⁰⁵

Al segle XVIII, a Veciana, els problemes derivats dels comportaments considerats inadequats durant les processons (vegeu el capítol «De processons a aplecs») van afectar una almoïna que es donava de manera anual des del segle XVII per la diada de Sant Gabriel:

*«Com lo concurs de gent de diferent sexo, y mes en paratges solitaris y deserts, sia occasio de desordes, deu evitarse lo cridarlo; y mes quants cedirà en major gloria de Deu, y socorro dels Pobres; fent la Almoyna, que repartia en la Capella rural lo dia de St Gabriel, en la Iglesia parroquial; mudant lo dia de ella tots los anys, participant lo que serà als pobres de la Parroquia, qui com á primers acreeadors podran ser socorreguts ab abundancia, escusant donarla als que no son Pobres, y á, altres, que ab capa, y nom de tals son vagabundos.»*³⁰⁶

Un procés semblant va tenir lloc a Sant Julià de Cabrera, el 1734, quan l'interès de «*sé socorreguts ab més abundància los pobres de la parròquia*» es compaginava amb la repressió del dany espiritual i temporal que originava

304. «(...) *que la pia almoyna no es distribuïda sols entre pobres com los fundadors instituïren, y que moralment nos pot sperar (sic) remey en aquest abus, porque com se te donar a les portes de la Iglesia acuden a pendrela tant los richs com los pobres (...)*» *Llibre en lo qual se acentan las cosas pertocants als Obres de la Iglesia parroquial de Sta Coloma de Centelles... essent Rector lo Rnt Damia Bollo... any 1617*. ABEV, Centelles, Sta. Coloma, G/2 (1617-1751).

305. *Llibre en lo qual se acentan las cosas pertocants als Obres de la Iglesia parroquial de Sta Coloma de Centelles... essent Rector lo Rnt Damia Bollo... any 1617*. ABEV, Centelles, Sta. Coloma, G/2 (1617-1751).

306. ABEV, Santa Maria de Veciana, H/1 (1646-1856).

la concentració de gent «*vulgar y desatenta, ociosa y mal criada*» (Solà, 2006; 797).

Però un cas més conflictiu va tenir lloc a Alpens, on existia una almoïna general, instituïda per Jaume Colomer i augmentada per Antoni Prat (al segle XV), que es distribuïa als pobres de qualsevol procedència el dia 25 de març. Arran d'una visita del bisbe Marimon de l'any 1736, es va manar que es fessin sis almoïnes distribuïdes en diferents dies triats aleatòriament amb la intenció d'ajudar millor els pobres locals, els quals eren avisats la tarda anterior al repartiment, i dificultar l'aprofitament d'aquesta almoïna per part dels forasters.³⁰⁷

Amb tot, un testimoni anònim declarava que des de 1742, a criteri del rector i dels obrers, només es procedia a la distribució en un únic dia.³⁰⁸ A banda de la reducció de dies (de sis repartiments anuals es va passar a un), els problemes es van desencadenar en el moment que el bisbe Bartomeu Sarmentero va voler aplicar aquesta caritat al Seminari Conciliar de Vic, intent que no va reeixir. En vista de l'oposició es va decidir destinar el producte d'aquesta caritat a l'Hospital de la Santa Creu de Vic, per atendre els pobres que s'hi presentessin,³⁰⁹ extrem que es va aconseguir.³¹⁰ L'any següent esclatava el conflicte quan diverses persones del poble «(...) *feren lo atentat de apoderarse del delme ab toch de campana y dient mil oprobis de R. Nicolau Vila y de tots los de sa casa dientlos que ells eran los traidors de que havian ocasionat lo perdre dita caritat*».³¹¹

Malgrat l'oposició, un document del 9 de maig de 1775 donava fe que ja s'havia cobrat tot el que tocava de la caritat d'Alpens des de 1728 fins a 1773.³¹² El canvi de destinació que el Bisbat va voler donar a aquestes rendes va ser el que va causar una revolta al poble, com s'ha vist. Segurament era pel fet que la comunitat local havia perdut un recurs que considerava propi, l'almoïna ritual a benefici de la seva part més desafavorida.

Com es veu, una altra manera de posar en perill l'existència de la comunitat era modificar l'estructura assistencial que s'havia anat construint amb el pas

307. «(...) *de aqui en avant nos fassa la Almoyna lo dia 25 de mars [i] ques dividesca en sis parts, y se donia en sis dies diferents, mudantlos cada any á coneguda del Rector, y obreros; de modo, que no se entreguia, quant se haurá de repartir, avisant la tarde de antes als pobres de la Parroquia, ab lo que seran ab mes abundancia socorreguts, com es just, per ser los primers acreedores, [i] se evitaran las ofensas de Deu, y los demes desordes.*» ABEV, Alpens M/3. Document datat vers l'any 1742.

308. «(...) *se distribuïa, y ha distribuït tocant lo vespre antecedent la campanas (sic), y lo andemá á punta de sol se donavas la caritat als Pobres, que generalment concorrian fossent de ahont fossent, sens excloure á ninguns forasters, y si feta la distribució als pobres, que havian concorregut sobrava alguna cosa asso se repartia en altres dias á los pobres necessitats de dita parroquia (...)*» ABEV, Alpens M/3.

309. Com en altres llocs, el gra que se n'obtenia normalment era emmagatzemat esperant el moment més propici per dur-lo al mercat, «*mirant las circunstancias en q poder a favorir dit Poble, i mirar la major utilitat del Hospital*». ACOS, Hospital Santa Creu, 519. Agraïm a l'arxiver Isidre Prades el fet d'haver-nos assenyalat l'existència d'aquesta documentació.

310. Document del 26 de juny de 1772. ABEV, Alpens M/3.

311. *Noticias de la Caritat dels Pens* (1773). ACOS, Hospital Santa Creu, 519.

312. ABEV, Alpens M/3.

del temps per protegir els més febles i mantenir-los en una determinada posició social. Aquesta protecció que oferia l'Església entrarà en regressió al final de l'edat moderna i serà menys eficaç com més cooperació hi hagi entre la justícia civil i l'eclésiàstica.

Normalment es diu que aquesta mena d'ajuda anava destinada a les persones pobres, però en les societats rurals de l'edat moderna la pobresa podia ser un estat transitori, en el qual podia caure gairebé qualsevol persona. Jornalers i petits masovers, en anys de males collites, necessitaven l'ajut de la col·lectivitat per no caure en l'espiral sense fre de la degradació econòmica. Fins i tot, les persones pobres podien recórrer als recursos d'altres parròquies que no fossin les mateixes on normalment residien.³¹³

Els qui més fàcilment podien caure en la pobresa, segons la documentació de l'època, eren les vídues (i persones sense vincles socials en general), les persones invàlides, velles o els jornalers, entesos en un informe de 1716 com «(...) *els individus que cultiven poca porció de terres (...)*», per oposició als pagesos, «(...) *aquelles persones, propietaris i masovers que en quantitat considerable cultiven terres amasades (...)*» (Junyent, 1975; 24).

De les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora, de finals del segle XVIII, se n'extreu la idea que els pobres són molt coneguts, fins al punt que és fàcil identificar-los en el marc local.³¹⁴ En aquest sentit, segons el pagès Bernat Puigcarbó, quan feia mal temps, «(...) *y avia molta mala gent*» rodant pels pobles, però l'any 1590 anota que «*De mala gent no n-i avia, sinó los Ermenteres, y tanpoc no enujaven ningú (...)*» (Ginebra, 2005; 30 i 32). També a Pruit, el 1764, els Quatre cases acollien diferents pobres (vegeu més enrere) i els donaven sopar «(...) *y molts de coneguts, y parens, y que avían estat a casa, que era precís lo aver-los de fer aumoina per poder-los traure de casa (...)*» (Ginebra, 2005; 182). D'altra banda, i parlant en general, es tracta de persones que durant alguns moments de l'any es veuen obligades a implorar el pa; viuen del seu treball quan poden, i quan no poden, viuen de la caritat. Tal com ho deia Salvador Devant en el seu dietari, en determinats moments, com el 1793, «(...) *los treballadors no posquían ariba Aguanyar prou dines que no trobauan feyna per fer*» (Hernandes, 2005; 14). Això feia que, parlant dels habitants de Canejan (Val d'Aran), a finals del segle XVIII es digués que:

313. Joan Guàrdia explica que l'any 1662 «*Los pobras que són pasats per las portas no ténan comta, en particular los de Orgell y Pla de Bages, y molts de ells ab llur família y molts [h]omas de treball, que no trobàvan [qui] als fes treballar*» (Pladevall & Simón, 1986; 113-114).

314. En aquest sentit, en el sermó sobre el quart diumenge de Quaresma, Josep Plens deia el 1699 que calia donar almoïna sense mirar a qui: «*Pero, ò desgracia, y lo poch que se segueix esta doctrina en lo mon a pobres coneguts a aqueixos ser farà almoyna moltes vegades, (vulle Deu no sie ab segona intenció); pero per als demès ni ha socorro, ni alivio ni consuelo, es menester Christians, que la caritat se fassa ab recta, y santa intenció, y sens fer diferencia alguna, que aquest es lo modo mes famòs, y excelent de la caritat*». PLENS, *op. cit.*, p. 149.

«La mayor parte se puede dezir que son pobres, pero se mantienen con lo que cogen y su trabajo, los que mendigan solo son las familias de algunos en tiempo que les viene a faltar el pan; pero no salen del lugar, que en el encuentran limosnas para sustentar su vida.»³¹⁵

Així, el maig de 1736, Bernat Roca, rector de Santa Maria de Borredà, firma un certificat de pobresa de Benet Vilardell, teixidor de lli. En ell diu que Benet és pobre de solemnitat i que ha de mantenir la dona i sis fills (dels quals quatre són noies, una de les quals té una «desgana» que arrossega de fa deu mesos i que la fa inútil per a qualsevol feina). El rector també exposa que li consta que hi ha dies que aquesta família no té ni pa per menjar i que van a casa seva a demanar una almoina per amor de Déu. A Benet Vilardell la misèria el va obligar a teixir (segurament algun tipus d'explotació protoindustrial), amb tan mala sort que va ser descobert i multat, a més de prendre-li la roba que tenia. La demanda del capellà era que li cobressin només una part de la multa i que no li costés més tot aquest procés quasi judicial.³¹⁶

El concepte de pobre inclou, doncs, tota una sèrie de persones que eren conegudes en el marc local, persones obligades a guanyar-se la vida amb el seu treball. Així, a Carme (Anoia), quan algun pobre es posava malalt, passava la justícia a demanar almoina en nom seu per tot el poble.³¹⁷ Per això es pot dir que els recursos destinats als pobres s'adreçaven també als jornalers, com es veu en un document dirigit al bisbe de Vic, datat a Madrid el 15 de juny de 1779, que explica com repartir les almoines que s'havien aconseguit amb l'«*Indulto Apostolico para comer carne*»: s'haurien de repartir entre malalts, vídues, orfes pobres, «(...) y Jornaleros que se hallen convalecientes ò sin destino, no siendo por propia omision (...)».³¹⁸ A més a més, s'adverteix que «*la referida distribucion la hagan en forma publica, con intervencion del Alcalde de primer Voto*», de manera que no es pugui al·legar cap mena de favoritisme en el seu repartiment. També cal remarcar que l'ajuda als llauradors (propietaris de la terra) pobres era una necessitat de gran rellevància, especialment en moments crítics. El capellà de Santa Coloma de Queralt ho explicava en una carta en què deia que els llauradors més pobres estaven a mercè de les inclemències atmosfèriques.³¹⁹

315. ANC, Respostes al qüestionari de F. de Zamora, microfilm C-96.

316. ABEV, Borredà, U/13 (1662-1929).

317. «*En este lugar los mas de los individuos son pobres ò gente menesterosa porque la maior parte de ellos han de ganar su sustento à copia de trabajo; si caien enfermos y son mui pobres passa la Justicia à pedir limosna por ellos por todo el Pueblo para remediar su necesidad.*» ANC, Respostes al qüestionari de F. de Zamora, microfilm C-97.

318. ABEV, Mensa Episcopal, 1110.

319. «(...) que sin embargo de trabajar mucho en su labranza con bueyes ú otra cavalleria, y cultivar alguna porcion de tierra considerable se hallan pobres aunque hombres de bien y honrados: unos à causa de sembrar mucho, y coger poco por las inclemencias de los tiempos: otros por la perdida de alguna cavalleria: otros por tener par de bueyes alfiada (?) (...)» Carta de 31 de maig de 1793. ABEV, Mensa Episcopal, 1121, doc. 40.

En el cas de Gurb, l'any 1802 la pobresa suposava el 5% dels homes del poble i l'11% de les dones. Gairebé el 8,5% de la població eren jornalers; un altre 5% eren «*criados de labranza*» o «*hijos de labradores, i colonos*». ³²⁰ O sigui, gairebé el 30% de la població era pobra o vivia en un estat de precarietat que els podia convertir en pobres en qualsevol moment. Com s'ha vist, la meteorologia podia fer que una família creués la frontera de la pobresa, i a Gurb se'n troba un bon exemple l'any 1724. ³²¹

El mal temps podia ser una causa de pobresa, però hi havia altres elements com ara la pressió fiscal ³²² o la posició social que s'ocupés, sobretot en els casos de propietats emfiteútiques, on no tots els senyors eren igualment exigents ³²³ (recordem que el conflicte pel no pagament dels delmes a la parròquia de Santa Coloma de Centelles de 1641-1642 va tenir el seu origen en les

320. ABEV, fons 2.61.01, Arxiu Parroquial de Sant Andreu de Gurb. Administració del terme civil de Gurb (signatura AP 104). Es pot consultar també a <http://www.francescroma.net/web/Interrogatorio.pdf>.

321. Aquell any, el síndic de Sant Julià Sassorba, Vespella, Gurb i Granollers enviava una carta datada el 16 de juny de 1724 en què deia «*Que a causa del gravissimo estrago ocasionado de la granissa que se ha esparcido en las tierras de Ntras Parroquias (...) se hallan imposibilitados sus moradores de percibir nada dela cosecha, ni aun lo que emplearon para el cemento, añadiendo la circunstancia de prever de lo poco que en las demas Parroquias de Ntro termino se percibirá de la cosecha por lo defectuoso de ella (...)*», tal com es veu en dos certificats «*(...) y lo que mas es que el estado miserables de los individuos les imposibilita no solo el poder manter (?) las dos discreciones que estan padesciendo, si y tambien el poder gastar para la recoleccion de la cosecha y en seguida de ello totalmente desauiciados de poder pagar [els impostos vinculats al cadastre]*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1688-1769) AP 53.

322. El síndic de Gurb l'any 1717 ja havia escrit un memorial en què plantejava obertament aquest tema en parlar del «*(...) estado myserable en que se hallan los individuos que en grave prejuicio del bien publico dejan sus casas en vista de que al tiempo de la cosecha y al de labrar las tierras salen las buenas cuentas y totales de la imposicion del Catastro y a causa de las discreciones malbaratan los frutos que despues se estan muriendo de [h]ambre y dejan de cultivar y sembrar las tierras de que no sacando frutos es lo mismo que si no las tuviessen sin que despues sea este prejuicio atendido motivo por el cual los moradores se hallan tan decadentes coo V. I. estará informado (...)*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1688-1769) AP 53.

L'any 1622, Jaume Sarra y Hisern (del mas Isern de Vic) es queixava al Consell d'aquesta ciutat del fet que s'havien «*impostat moltissims drets*» per arreglar ponts, camins, etc. Aquests drets s'ajuntaven a les imposicions reials sobre els pagesos. Sarra exposava que havien de transportar 98 carretades de fems de Sant Hipòlit de Voltregà a Centelles pel «*perill y total ruina de llurs bous y bestiar per haver hy pocas cases de pagesos*» que poguessin suportar aquesta càrrega tan excessiva, «*ques cosa incomportable*». A més a més, recordava que els pagesos havien de pagar també les talles dels soldats. Per tot això demanava als consellers «*com a bons y vigilants pares de republica*» que vetllessin pels interessos dels pagesos «*qui son tambe ciutadans y gran part de la republica y no la pijor sino la mes necessaria y util per ella y per lo comu y particular*». AMV, document contingut en el vol. 14 de les actes del Consell, de 1619 a 1622, sp.

Un document sense data recull les queixes pel fet que la confraria dels Elois «*de dita ciutat*» (Vic?) volia fer pagar a tots els traginers, fet que resultava molt oneros per als que venien de Puigcerdà, la Cardanya i l'Urgell. AMV, document contingut en el vol. 14 de les actes del Consell, de 1619 a 1622, sp.

323. En aquest sentit, en una carta d'agost de 1726 el síndic de Gurb deia que alguns eclesiàstics i en especial els del Capítol de canonges de Vic «*(...) ensanchan mas la exempcion á sus colonos y medieros que cultivan las tierras de sus masias, queriendo que paguen solo por una parte de los frutos que perciben, no obstante aprovecharse y ser suyas propias las dos, pues dan solo el tercio de los frutos á sus dueños, y assi con estas repugnancias va cada dia el pobre comun arrastrando atrasos que no puede llevar (...)* y todo recahe sobre las espaldas de los pobres». ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1688-1769) AP 53.

diferents proporcions que es pagaven dels delmes segons anessin al comte de Centelles o al rector).

Aquest tipus de normes socials van ser recollides en alguns exemples morals del segle XVII. Així, Alonso de Andrade, jesuïta nascut a Toledo i qualificador de la Inquisició, publicava l'any 1684 un exemple extret de la vida del bisbe sant Severí, segons el qual, a Noruega, els ciutadans de Lauriaco no havien volgut pagar els delmes. El bisbe els va dir que ho havien de fer i els amenaçà que Déu els castigaria. Cobdiciosos, no li van fer cas i el cel els va castigar amb una sequera. Davant de la seva súplica, el bisbe els comminà a demanar perdó i a pagar els delmes; així van tornar les pluges.³²⁴ En aquest cas, Andrade no s'estigué de posar per escrit el valor moral d'aquesta llegenda, el respecte al qual hauria de suposar la continuïtat de les relacions socials fins llavors establertes.³²⁵ De fet, com ell mateix deia, calia recórrer a aquest tipus de relats moralitzants perquè «(...) *en gente tosca hazen poca mella las razones, por la poca [razón] que alcançan (...)*»,³²⁶ d'aquí que el recurs a casos suposadament reals que acabaven sent castigats o recompensats era d'ús molt habitual.

Ja s'ha vist que, com que els pecats del poble provocaven la venjança divina, el jesuïta Onofre Relles els utilitzava per justificar un període de poca pluja ocorregut al bisbat de Vic a l'època de Bernat Calvó.³²⁷ Davant d'aquesta situació, el futur sant va manar que li duguessin el blat nou i vell que tenien «(...) *como de patrimonio de Dios, y renta de los Pobres*». Malgrat que hi havia poca cosa, el bisbe sabia que Déu dóna cent per un i que la liberalitat multiplica l'almoïna.³²⁸ I, de fet, va ser això el que va passar amb el seu blat: que no es va esgotar. Havent manat pastar la quantitat que li semblava necessària, després de fer missa i repartir el pa... sempre en sobrava.³²⁹

324. ANDRADE, *op. cit.*, p. 344.

325. «*En este, i en los demás exemplos tienes un espejo en que mirarte, i un aviso importantissimo, para no caer en el despeñadero del infierno (...) los q pagan los diezmos enriquezen, i los que no los pagan empobrecen, i lo que mas importa, que con lo temporal pierden juntamente lo eterno, que nunca podrá recuperar.*» ANDRADE, *op. cit.*, p. 345.

326. ANDRADE, *op. cit.*, p. 347.

327. «*Por los pecados de su Pueblo como dezia San Bernardo Calvò imbio Dios un año esterilissimo en el Obispado de Vique; de suerte, que la pobre gente no tenia trigo para su sustento, ni otros granos, que substituir en su lugar: de suerte, que ya al principio del año era mucha la necesidad, y hambre de los pobres, y se aguardava mucho mayor quanto iba mas entrando el tiempo. Y aunque es verdad, que conocia Bernardo que aquella hambre venia de la mano de Dios para prueba de los buenos, y castigo de los malos con todo procuró suavizarla previniendo sustento, que pudo para templar con la comida los rigores del castigo, como amorosa madre, que à un mismo tiempo castiga, y acaricia al hijo, no permitiendole las entrañas maternales el rigor sin la blandura.*» RELLES, *op. cit.*, p. 74-75.

328. En aquest punt, el document esmenta dos altres exemples en aquest mateix sentit. El primer és el cas d'una persona que volia posar uns diners «à logro», però la seva dona li aconsella que ho doni als pobres. Quan compra un peix, aquest porta dins seu una pedra que valia els tres-cents escuts que Déu li pagava per la seva liberalitat.

329. «*Y aunque como es costumbre la abundante limosna llamava à otros pobres, no por esso faltò jamás el pan, sinò que à porfia se iba multiplicando al passo, que se multiplicava la necesidad, y los Pobres, produziendo unos panes á otros para alivio de la muchedumbre hambrienta, que no acabava de admirar la virtud del Santo en buscar el alivio de sus Ovejas.*» RELLES, *op. cit.*, p. 75-77.

En Andrade també es troba un exemple que intentava recordar i reforçar el valor d'una idea molt corrent durant l'edat mitjana i la moderna: que l'almoïna donava cent a canvi d'un.³³⁰ L'ensenyament era ben clar: «*Muestrase con una grande maravilla que paga Dios por la limosna ciento por uno*».³³¹ Una versió d'aquest exemple va ser trobada pels folkloristes del segle XIX en una llegenda que feia referència a l'estany d'Engolasters, a Andorra (vegeu, per exemple, Jacint Verdager, 1992; 233-239). Aquestes idees eren presents en la pagesia osonenca, com ho demostra el fet que Francesc Quatrecazes, de Pruit, anotés en el seu llibre de comptes que havien pogut pagar unes despeses gràcies a «(...) *la misericòrdia de Déu que sempre afavoreix. Avem continuat sempre la almoïna als pobres gràcies a Déu, que penso que això és lo que nos à trets que gracias a Déu sempre tot nos à bastat que sempre avem tingut tot lo necessari que avem agut de menester*» (Ginebra, 2005; 124).

LA NOVA VISIÓ DE LA POBRESA

L'apropament a l'edat contemporània comportarà canvis substancials pel que fa al tractament de la pobresa, de manera que durant el segle XVIII la situació dels pobres es precaritzarà a causa d'una nova visió política i social del món del treball i de l'atenció als desvalguts, precarització que se sumarà a la polarització que està vivint el camp català. Malgrat la creença consuetudinària que calia ajudar les persones més desvalgudes, l'ajut a la pobresa va ser qüestionat especialment pels poders laics, com a mínim al segle XVIII. Sabem que moltes vegades es va fer recaure sobre aquestes persones el servei a l'exèrcit i que finalment aquesta actitud es va normativitzar i generalitzar.

Segons Joan B. Sanz, el 22 de juny de 1636 van arribar a Vic un tal Anglada i un altre home per veure «(...) *si podian fer soldats, y com la gent vigatana sie poch amiga de servir en la guerra, encara que animosa en la pau, trazaren ab dos personaties drogas majors de la ciutat destos que viuen sens treballar y abiten de continuo las tavernas, anomenats Telo Puïol, laltre Biscayo, als quals prometeren donar deu reals de cada miño quels entregarian de deu anys en amunt secretament (...)*». Amb aquesta intenció n'agafaren un, però es resistí, els mossegà i es va escapar, talment com ho féu un fuster,

330. Andrade reproduïx un exemple tret de Rompàs de Cantimprato en el qual «*Multiplcò Dios los graneros de otro limosnero con suma abundancia*». Es tracta del cas d'una dona noble de Flandes, que en un moment de gran sequera i tempestes entre els Alps i el mar d'Anglaterra, a conseqüència de la qual moria molta gent a mans de la misèria, havia rebut l'ordre del seu marit, també noble, de posar límit al que podia repartir entre els pobres. Quan va arribar un pobre a casa seva va fer que la criada anés i escurés la cistella (pastera), però se n'hi presentà un altre i li hagué de dir que fes el mateix: la criada, sabent que no quedava gens de farina a la pastera, s'hi va negar, de manera que la dona va haver d'insistir perquè ho tornés a mirar. En anar-hi, ho va trobar ple de farina, proveïda per Déu. Assabentat el marit d'aquesta meravella, van decidir obrir els seus graners i els seus productes es van multiplicar. ANDRADE, *op. cit.*, p. 358.

331. ANDRADE, *op. cit.*, p. 363.

«(...) y com los minyons, o, publicassen per ciutat se juntaren molts y fet un gran esquadro dells, los donaren detras dels ministros de captura, y a pedredas los feren recullir en una casa y al Puiol trencaren lo cap en dos llochs, y despres avent noticia de la maldad de gent gran, fou forsos que per aquietar lo poble los capturas la justicia. Lo mateix succehi en altrás parts.»³³²

L'any següent (juliol de 1637), el duc de Segorb demanava als consellers de Manresa 92 homes, dels quals 15 corresponien a la ciutat, i deia que serien pagats, però els representants municipals van decidir enviar un síndic a Barcelona per informar-se de què s'havia de fer perquè era una pràctica nova i mai vista,³³³ que no sabien si complir o no.

En el mateix sentit, el Consell de Vic va decidir el 27 de maig de 1645 que, per ajudar al setge de Lleida, s'enviaria a buscar els ordinaris i que aquests amb els consellers «(...) fassen arrestar encontinent tots los bracers de la present Ciutat y parròquia de Vich ab las penas convinga, y que apres encontinent se fasse llista de gent per enviar a la armada y siti de Lleyda (...)». També es debat que els consellers puguin enviar una persona per acomboiar aquests bracers. Però per l'acta del 16 de juny de 1645 sabem que s'ha de procedir contra els terrelloners que «son fugits» i uns altres que tot i haver estat *arrestats* finalment no hi havien anat. La causa era que no s'havia trobat prou persones per omplir la quota, situació davant la qual el Consell decideix que se n'han de buscar i capturar més. No és estrany perquè l'any 1646 la confraria del Sant Crist de Manresa ha d'ajudar les dones i la família d'uns quants terrelloners enviats a Lleida que «(...) si no si acut ab lo degut remey perillan de averse de morir de fam, ó de anar á captar per las portas (...)» (Torradeplot, 1906; 80).

Si aquestes quintes forçoses queden dissimulades en un context de gran conflictivitat social, el segle XVIII portarà una nova política en relació a les persones pobres. D'aquesta manera, d'acord amb el que s'havia establert els anys 1717 i 1718, una provisió reial de 1733 establí que «(...) no se concientan Vagamundos, ni Hogazanes (...)» i per aquest motiu encarregava aquest assumpte als justícies que, «por la desidia con que hasta aqui se ha tratado», sembla que no havien cooperat a detenir aquestes persones i enviar-les al servei dels exèrcits.³³⁴ L'any següent (1734) Antonio de Sartine, intendent general de justícia del Principat, firmava una ordre per la qual es demanaven 79 homes per a l'exèrcit al corregiment de Vic, els quals es repartirien per sorteig, amb l'anotació que:

«Por los abusos practicados en ocasion de otras Quintas, en quanto à haverse valido los Justicias de aprehender con titulo de Vagamundos à

332. SANZ, *op. cit.*, p. 30-31.

333. SARRET I ARBÓS, Joaquim. *Historia de Manresa*. 1921, p. 304.

334. AMV, 13.30, bans no vigatans.

muchos Passageros, Jornaleros, y otras personas en grave prejuizio del Comercio, y de muchos Individuos, manda su Mag. no se admitan ningunos de esta Clase en la presente Quinta; y si, que los que anduviessen vagantes, y Desertores, seprehendan y aseguren, para que justificado quienes son, se les dè el destino que por repetidas ordenes està mandado.»³³⁵

Pel que es desprèn d'aquests dos documents, la poca col·laboració de la justícia local —que pretextava que molts mossos s'havien absentat, «ò por exonerar de la Quinta à los hijos del Pueblo» o altres motius—, havia fet recaure aquest pes sobre les persones més febles: «(...) valiendose, ò admitiendo para esto gente libre Vagamunda, Desertores, y con total ignorancia de quienes sean (...)».³³⁶ Per això s'entén que Vicenç QuatreCases, com a batlle de Pruit, el 6 de gener de 1748 rebés l'ordre del corregidor de Vic:

«(...) qua agafàs dos omas per soldats, un de Sant Joan de Fàbregas y altre de Susqueda, a pena de que jo aniria per soldat en cas no presentàs dits soldats a Vich lo dia nou, y dit dia y presentí los dits dos soldats a Vich ab la pena que tania que si ells no fossen bons jo aniria per soldat en cas no fos bo los faria a costas mias, y ne avíam agafats quadre (sic), y los dos an quedat los avien guardats fins vuy dia 7 de fabré que los liberí (...)» (Ginebra, 2005; 133)

Tres anys més tard, arribava a l'Ajuntament de Vic una ordre del marquès d'Ensenada «(...) para limpiar sus dominios de Bagamundos, gente ociosa, y malentretenida (...)».³³⁷ I l'any 1754, complint una ordre que havien rebut, el batlle i els regidors del poble de Gurb signaven un informe en què es deia que hi havia un total de sis mossos solters d'entre 16 i 40 anys aptes per a la plaça de milicians, «Con la distincion que ahun que ahora estan avecindados en este Quadro no son estos vezinos propios de este Quadro porque los seis son criados conducidos para trabajar la tierra y estos son estrangeros y por consiguiene tienen la libertad de [h]oy por manyana de irse como tambien sus duenyos ha despatxarles. Los otros tres son hijos de medieros, y estos aunque a[h]ora se [h]allen avezindados aca en este Quadro pero tambien pueden los duenyos despatxar dichos medieros (...)».³³⁸ També hi havia quatre homes casats que podrien servir per a la milícia, amb fills de curta edat.

L'interessant del cas és que el formulari que havia de contestar el batlle no demanava persones amb característiques concretes, més enllà dels homes que

335. AMV, 13.30, bans no vigatans.

336. Per això calia sortejar qui aniria a fer el servei militar, tot i establir que se'n podrien lliurar els fills de les vídues pobres, els fills únics de pares de més de 60 anys o incapacitats per treballar i els qui estiguessin sols en una casa que conreassin encara que tinguessin germans o germanes.

337. Llibre d'Acords, de 1747 a 1751, vol. 37, 25 d'agost de 1751.

338. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1688-1769) AP 53.

tenien una certa edat o estat civil (també s'havien de relacionar les persones nobles que podrien servir de comandaments), però, com es veu, els ajuntaments i els corregidors intentaven fer recaure aquesta responsabilitat en la part més feble de la societat, moltes vegades en persones estrangeres. Així, el Consell de la capital d'Osona del 28 d'abril de 1762 recull l'obligació dictada pel marquès de la Mina d'enviar a l'exèrcit 6 dels 61 homes que corresponen al corregiment de Vic i acorda convocar els gremis i els procuradors dels llauradors per decidir com trobar-los: pels certificats que es conserven se sap que les persones que es van enviar eren nascudes a Tamarit de Llitera, Còrdova, Llanars, Barcelona (2 casos) i Figueres.³³⁹ Quatre anys més tard, en una situació semblant, es parlava d'un jornaler perjudicial a la república, un «*olgazan*» que feia de músic i teixidor des que no tenia *propis*, un sabater que abans havia estat jugador i que un cop casat estava «*emmendado*» i un altre jornaler també perjudicial a la república, «*(...) por su mal ejemplo en su corta edad*».³⁴⁰ De fet, la manera com en parlava el governador de Vic l'any 1773 ja era prou expressiva: Ramon de Carvajal deia que s'havien d'aplicar a les armes els «*(...) mosos mal entretenidos pero sin delito feo que sean a proposito para dicho servicio (...)*», sempre que tinguessin com a molt 35 anys i fessin un mínim de 5 peus d'alçada estant descalços, fossin robustos, «*(...) y que no tengan otro defecto en su conducta que el de osiosos ynquietos ó jugadores (...)*».³⁴¹ El seu successor encara era més clar: Joan de Desfontaines, el 15 d'abril de 1787 enviava a Gurb una ordre del rei en què es comunicava que el mitjà més oportú «*(...) de evitar que aya osiosos voluntarios, y malentretenidos sin aplicacion al trabajo (...)*» era fer una lleva «*(...) de esta clase de gentes tan perjudiciales á la sociedad, y al estado (...)*».³⁴²

Així, una carta de Ramon de Carvajal (governador de Vic) del 27 de gener de 1774 deia que en vista de la poca gent que es recollia com a «*vagos y mal entretenidos*» que s'enviaven a l'exèrcit, manava als justícies que en sis dies «*(...) den relacion de los vagos y mal entretenidos q se [h]allaren en sus Prespectivos pueblos y Jurisdicciones, notando con particularidad el numero de mendigos q por las noches se acogen en las casas de los labradores, con distincion de Hombres ó Mugerres, de solteros à casados, y de viejos à jovenes y niños (...)*».³⁴³ Just en la línia oposada a la defensada per Avendaño (vegeu nota 286) i a la que seguia el costum local, els pobres havien de ser perseguits fins i tot quan eren acollits en domicilis particulars, com a mínim des de principis del segle XVIII.

339. AMV, llibre Acuerdos de 1759 a 1766, vol. 40.

340. AMV, llibre Acuerdos de 1773 a 1780, vol. 42, 26 d'agost de 1776.

341. Carta de Ramon de Carvajal del 22 de desembre de 1773 en què parla de la poca gent que es recluta per fer el servei militar en la qual adverteix als justícies, «*(...) que si contravinieran aplicando Dilinquentes de otra especie (sic) y se averiguase se les debolveran y seran responsables de los gastos que huieren (sic) ocasionado (...)*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

342. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

343. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

Un text de 1756 recorda la resistència de les justícies locals a aplicar aquestes normatives, però afegeix un element molt interessant des del punt de vista que ens interessa en aquesta recerca: la relació entre el contingent de «*la clase de vagantes*» que es volia enviar al servei de les armes i la conjuntura meteorològica: la poca gent detinguda,

«(...) haze con fundamento rezelar que las Justicias del Reyno descuidan el cumplimiento de tan importante providencia y que la abundancia misma que la fecundidad del año ofrezce, es vizioso auxilio repugnen el trabajo, por que sin el pueden á facilmente mantenerse.»³⁴⁴

Una reial cèdula de 1775 ordenava fer lleves anuals a tot arreu on es trobessin «(...) vagos, y personas ociosas, para darles empleo útil, y aumentar la fuerza militar en ciertos destinos (...) purgando el Reyno por este medio de aquellos vagamundos voluntarios, que expuestos á incurrir en toda especie de delitos, perturban el buen orden, y perjudican á la Sociedad».³⁴⁵ En aquest context, el governador Tomàs de Tobalina ordenava el 9 de gener de 1786 que ningú no pogués demanar almoïna a la ciutat de Vic, encara que fos pobre vergonyant, a partir del vespre (tocat *l'ave Maria*), ni en lloc públic ni en cases particulars, sots pena de 3 dies de presó «(...) y otras arbitrarias, y amàs se le formaràn autos para averiguar su modo de vivir y se aplicará el sugeto á lo que diponen las Reales Ordenes».³⁴⁶ Com s'ha vist, aquestes ordres preveïen l'ingrés en cases de caritat i misericòrdia, establiments força ben coneguts i on l'ètica del treball i la regulació del temps era molt important.³⁴⁷

El 23 d'abril de 1787, el governador Juan Desfontaines manifestava a l'Ajuntament de Vic les ordres secretes que tenia perquè aquella mateixa nit s'executés «(...) la leva general mandada hazer por su Magestad (...)» i com que «(...) á un tiempo no puede el dicho Señor Corregidor con su Alcalde, asistir

344. ACA, Real Audiencia, legajos, 180, doc. 74.

345. *Real Cedula de S. M. y señores del Consejo, para que los tribunales y Justicias Ordinarios de estos Reynos, hagan observar y cumplir la ordenanza de Levas, segun y como en ella se expresa*. Madrid, 1775, sp. S'ha consultat l'exemplar de l'AMV, 13.30, bans no vigatans.

346. Ban del 9 de gener de 1786. AMV, 13.31, bans vigatans.

347. De tota manera, els joves no esperaven que els allistessin i, amb aquest motiu, algunes vegades s'escapaven. Així una altra carta del governador Ramon de Carvajal, del 22 d'abril de 1773, parlava de la «(...) fuga de los mossos solteros que se experimenta en este Principado con motivo del sorteo para el reemplazo del exercito (...)» i recordava que si se'n trobava algun, s'havia de detenir (ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54). També hi ha evidències de casos en què algunes persones es presentaven per formar part de l'exèrcit i demanaven a canvi el que es consideraven importants sumes de diners. Així, el 1762, aprofitant que la reglamentació reial preveia que els ajuntaments poguessin completar el sou atorgat per l'Estat, alguns candidats «(...) piden por su empeño con vil codicia tan exorbitantes precios, que no se hiciese creible sino lo acreditase un exemplar caecido en Castellerzol del corregimiento de Manresa en que uno se atrevio a pedir por alistarse quarenta doblones cuio mal principio anima á seguirle á otros muchos imprudentes, que intentan venderse con vituperio, que los haze despreciables, y dignos de mui severo castigo». Carta datada a Vic el 10 de maig de 1762. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1688-1769) AP 53.

á los diferentes puestos, y tavernas, que deben registrarse, y que necesitava de mas individuos para la direccion de dicha execucion (...)» l'Ajuntament acordava oferir tots els seus membres per ajudar el corregidor.³⁴⁸

L'any 1793 el fiscal general feia present la indolència amb què alguns justícies del Principat procedien contra els vagos i *malentretenidos*, de manera que les normatives que aprovava el legislatiu acabaven no duent-se a la pràctica, en alguns casos «(...) *por una mal entendida idea de clemencia, ó por otros fines*». Segons el fiscal, una disposició que perseguia especialment el col·lectiu gitano no s'havia posat en pràctica en cap poble. En la seva opinió, no podia ser que en una província tan poblada no hi hagués malentretenguts contra qui procedir, «(...) *originandose de aqui el grande beneficio de convertirlos en utiles vassallos, los que antes eran polilla, y carcoma de la Sociedad*». El fiscal era força clar en el que perseguia: protegir la pagesia propietària:

*«Este pensamiento evitaria, puesto en planta, la opresion en que vive lleno de sustos, y temores el infeliz Labrador, que mal de su gusto tiene que repartir el sudor de su rostro con semejantes Araganes conocidos en Cataluña con el nombre de Murris; daria ocasion, á que se socorriese al verdadero necesitado, y á que no aconteciessen los robos, incendios, muertes, contrabandos, y otros excesos, que son consecuencia de semejante género de vida.»*³⁴⁹

El fiscal reconeixia que els justícies dels pobles podien tenir alguna dificultat «(...) *por el miedo en que les hace vivir en muchas partes su falta de fuerza para resistir, y evitar los insultos, que les han hecho en diversos tiempos tales vagamundos (...)*». A més del poc servei que oferien a l'Estat, aquestes persones eren acusades també d'actituds com el comerç de «*ciertos Araganes, y otras brujerías*», de servir d'espies, de promocionar els passatemps i jocs prohibits o de viure com a demandants i aplegadors de les ermites.³⁵⁰

Més endavant, el 2 de juliol de 1803, el corregidor de Vic va fer publicar una providència sobre «(...) *aplicar á las armas los ociosos y malentretenidos que haya en los Pueblos (...)*» que desenvolupava la normativa reial de 30 d'abril. Segons aquest document, en el corregiment de Vic només havien estat recollits 8 homes útils per a les armes, d'una quota que ascendia a 100:

«Concibo que muchos Vagos que pudieran destinarse al remplazo del Ejército estarán provisionalmente, ó aplicados á algun trabajo, ó dispersos por todo el Principado; respecto de los primeros no perderá V. S. de vista que la Ordenanza de Vagos de 1776 exige una aplicacion al trabajo que no sea fraudulenta ni superficial, y que en la Real orden de 30 de

348. AMV, llibre Acuerdos de 1781 a 1789, vol. 43.

349. Document signat a Barcelona 13 de setembre de 1793, AMV, 13.30, bans no vigatans.

350. Document signat a Barcelona 13 de setembre de 1793, AMV, 13.30, bans no vigatans.

Abril de 1745 se reputa por Vago el que teniendo oficio no lo exerce lo mas del año sin motivo justo para no exercerle, como tambien el Jornalero que lo es solo por pretexto para evitar la nota de su desaplicacion habitual, partiendo V. S. del principio que la aplicacion que se trata dar á estas gentes no es una pena, y sí un destino útil á sus costumbres y conductas, honrosa á sus familias, conveniente á los Pueblos, y necesaria al Estado; y comprendo que si V. S. por los medios que le dictare su prudencia y conocimientos practicos consiguiese formar la opinion de las Justicias baxo aquellos principios se executaria con facilidad una operacion tan útil al Principado, y tan precisa al Ejército.»³⁵¹

La persona que firmava aquesta providència, Blas de Aranza, oferia l'exèrcit per ajudar al «*recogimiento de los Vagos que anden dispersos*» i al mateix temps apujava l'edat màxima per al seu recolliment dels 36 als 40 anys.³⁵² També explicava què es faria amb aquestes persones, especialment amb les més joves: serien enviades a l'exèrcit.³⁵³

Com s'ha vist, aquest document remet a una normativa del segle XVIII. En aquell moment, concretament l'any 1774, el rei, buscant el bé del poble, havia fet imprimir un «*Discurso practico de la Industria popular, con el importante objeto de promover (sic) la aplicacion de los Pueblos a las Artes, y manufacturas, que le pueden ser mas utiles y faciles segun la proporcion de su terreno, y producciones*». El primer col·lectiu que havia de dedicar-se a aquestes feines era precisament el de les persones pobres,³⁵⁴ a les quals s'acusava també d'ensenyar als seus fills a no treballar, fet que duia conseqüències desastroses per a la Corona.³⁵⁵ Aquest document també feia referència a les diferències en funció del context social que s'estigués tractant: no era el mateix un poble que una ciutat, pel tipus de relacions cara a cara que s'hi podien donar, perquè en els llocs poc poblats, a diferència de les ciutats, encara la pobresa era una situació vergonyant.

El discurs de la indústria que es comenta —l'inspirador del qual segurament havia estat Campomanes, que també s'havia destacat per la seva pressió sobre

351. ABEV, Mensa Episcopal, 1126, doc. 121.

352. Segons el document, fins al 1775 el límit estava als 36 anys, però al 1779 ja s'havia pujat als 40.

353. ABEV, Mensa Episcopal, 1126, doc. 121.

354. «*Los Pobres son los primeros que deben dedicarse à esta Industria: estan obligados à mantenerse de su trabajo, y no se les ha de permitir que contra lo dispuesto por las leyes se abandonen, y se entreguen a la viciosa libertad y miserable oficio de pedir Limosna, que defrauden, tal vez con engaños y malas artes, à los pobres impedidos, los socorros que necesitan, y les destina la caridad de los Fieles.*» ABEV, Mensa Episcopal, 1113, doc. 88. Document del 18 d'octubre de 1774, enviat al bisbe de Vic.

355. «*(...) en lugar de oficio honrado, enseñan a sus hijos el de los Bagos, y mendigos, de modo que quando entran en conocimiento, no pueden reparar los vicios y costumbre que los enseñó la libertad y las malas compañías, combirtiendo en unos vasallos abandonados, y enemigos de la humanidad, y sociedad de los Hombres, aquellos que vien educados desde su tierna hedad, pudieran ser unos utiles y honrados Ciudadanos.*» ABEV, Mensa Episcopal, 1113, doc. 88.

els grups més pobres— calculava les pèrdues i els costos d'oportunitat d'aquesta situació i apostava per la creació d'escoles i hospicis per als infants i pobres impedits i «obligar al trabajo los [h]olgazanes». Aquesta carta acompanyava alguns exemplars del discurs que es va dirigir als rectors de totes les parròquies, amb la intenció que instruïssin els seus parroquians.

Aquesta petició va arribar a Vic acompanyada d'una carta dirigida al bisbe, datada a Madrid el 30 de juny de 1775, en què es deia que el rei volia que florissin les arts i manufactures al nostre país, «(...) *desterrando al mismo tiempo la ociosidad (...)*», motiu pel qual havia dictat diferents providències i havia fet imprimir un discurs sobre la manera d'educar els artesans. L'autor de la carta continuava explicant el motiu pel qual enviava el discurs reial al Bisbat: aconseguir convèncer la gent que es dediquessin a la indústria i així produir ciutadans honrats.³⁵⁶ Era, doncs, una reforma de les persones ocioses, començant pel treball i l'educació, el que es pretenia.

En un sentit complementari, quatre anys més tard (1778) la Corona regulava i restringia els moviments dels captaires i pelegrins estrangers pel nostre país i manava que els romeus que anessin a Compostel·la hi poguessin anar i tornar demanant almoïna pel camí, però «(...) *no andando vagabundos à pedir por otras partes, pues no se permite à los naturales del Reyno (...)*». Així mateix, la llei 27 prohibia a qualsevol persona que es vestís com a romeu o pelegrí, encara que estigués en peregrinació.³⁵⁷ Cal dir que, tal com es veu en la *Novísima recopilación*,³⁵⁸ aquestes regulacions eren vigents al regne de Castella des de la segona meitat del segle XVI. La prohibició d'«*andar los naturales de estos Reynos en habito de Romeros y Peregrinos*», per exemple, és de l'any 1590. Les persones que no complïssin aquests requisits podien ser perseguides com a rodmons i se'ls aplicaria la normativa reial aprovada el 1775 que preveia castigar-los «(...) *aplicandoles al servicio de mar y tierra, si fuesen habiles, y recogiendo á los que no lo fueren á las Casas de Caridad y Misericordia, para que en ellas se les dedique al trabajo y oficios (...)*».³⁵⁹

L'estudi de la Casa de Misericòrdia de Vic demostra que el treball, tot i no ser l'eix central de la seva existència, era molt important en aquesta institució creada el 1721 per Joan Barnils (Roma, 2007). En aquest sentit, és clar que la Misericòrdia funcionava com un centre de treball, no només des del punt

356. «(...) *que se dediquen à la industria, y educacion que los separa de la ociosidad, y de los vicios, y desgracias que regularmente produce y los constituye unos ciudadanos honrados, utiles à la sociedad, y benemeritos de la Nacion (...)*» ABEV, Mensa Episcopal, 1113.

357. *Real cedula de S. M. y señores del Consejo, por la qual se manda a las justicias de estos Reynos no permitan qüestar ó pedir limosna á ningunos estrangeros eclesiásticos seculares ó regulares, ni les autoricen para vagar é internarse en estos Reynos (...)*. Madrid, 1778.

358. *Novísima recopilacion de las leyes de España*. Madrid, 1805.

359. *Real cedula de S. M. y señores del Consejo, por la qual se manda a las justicias de estos Reynos no permitan qüestar ó pedir limosna á ningunos estrangeros eclesiásticos seculares ó regulares, ni les autoricen para vagar é internarse en estos Reynos (...)*. Madrid, 1778.

de vista reproductiu, sinó també productivament, per bé que aquesta institució tenia un caràcter més assistencial que repressiu. De fet, l'acta de l'Ajuntament del 8 de juliol de 1768 deia que a Vic no hi havia cap casa d'expòsits, sinó que aquesta funció estava agregada a l'hospital de malalts, «*Ni menos hay hospital para recogimiento de Pobres vagos, ni muchachos huerfanos, y aun que seria muy util, no hay rentas para mantenerse*». ³⁶⁰

Més endavant s'exposarà que durant l'edat moderna va aparèixer una important fragmentació dins de la pagesia, de manera que es va incrementar considerablement el nombre de jornalers i persones excloses de la propietat rural. Mentre es consolidava una propietat força ben assentada al camp, una gran massa de proletariat rural s'estava convertint en objecte de persecució pel fet de no voler o no poder treballar. L'amenaça d'internar-los en asils o d'allistar-los obligatòriament a l'exèrcit era cada vegada més plausible a mesura que es perdien els drets d'acolliment en els espais eclesiàstics o laics.

LA REDUCCIÓ DEL DRET DE SAGRERA

La pressió sobre els grups més desprotegits de la societat també es va deixar sentir en aquells anys en la reducció dels drets de sagrera. Aquest procés s'emmarca en el nou context de relació entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, perquè el concordat de 1738 ja establia algunes limitacions al dret d'asil, concretament en el cas que havien acabat en actes violents o que afectessin directament els interessos de la Corona. ³⁶¹

En general, aquest concordat pretén reformar la pràctica del que es deien les *Iglesias frías* (una tàctica que alguns delinqüents feien servir per escapar de la justícia que consistia a dir que el reu havia estat agafat a sagrat i demanar que l'hi tornessin) i evitar el refugi dels delinqüents en les ermites i esglésies rurals. ³⁶² Un d'aquests casos s'havia donat després de l'assassinat de Joan Francesc Beuló i un dels seus «*collegas en lo regiment de la present ciutat de Vich*», que va tenir lloc a Santa Anna l'any 1630. Quan es va jutjar els culpables, aquests van al·legar que s'acollien a la «*immunitat de Yglesia*». ³⁶³ Sarret i Arbós (1925) dedica unes pàgines d'interès a aquest tema en el marc manresà.

El tractament de les persones acollides a sagrat sembla que va ser unitari fins a l'any 1775, excepte en els casos de deserció, de manera que tant era ser militar com civil en el moment d'acollir-se a sagrat: en ambdós casos per treure'ls de la protecció eclesiàstica calia la declaració de sometent per part del tribunal secular. ³⁶⁴ Però més endavant les coses van començar a canviar. Una real cè-

360. AMV, llibre Acuerdos de 1767 a 1772, vol. 41.

361. *Concordato entre la corte de Roma y la de España*. Madrid, 1738. ABEV, varis 62, op. 39, p. 7-8.

362. *Concordato entre la corte de Roma y la de España*. P. 10-11.

363. Carta de gener de 1631. AMV, Llibre d'Acords, vol. 16 de 1630 a 1638, p. 684.

364. Carta del comte del Campo de Alange de 10 de febrer de 1794. ABEV, Mensa, 1121, doc. 31.

dula de 1773 reduïa el nombre d'asilos, d'acord amb el permís atorgat pel papa Climent XIV el Breu, a «*uno ò dos segun la calidad de los pueblos*». ³⁶⁵ Aquell mateix any, Antonio de Linares (capellà de Gurb) enviava una carta al batlle i als regidors de Sant Andreu de Gurb en què es deia que el bisbe havia manat que l'únic lloc immune d'aquesta parròquia fos l'església parroquial i que, per tant, de llavors en endavant ningú no podria refugiar-se a l'Esperança, Santa Anna, Sant Jaume del Romeu i Sant Pau. ³⁶⁶ El mateix feia dies més tard el capellà de Granollers de la Plana (Osona), Pedro-Pablo Abadal, quan signava una petició adreçada al batlle i regidors de Gurb en què donava compte de l'edicte del bisbe Sarmentero en què s'establí que l'església de Sant Esteve de Granollers seria l'única que tindria immunitat. ³⁶⁷ A Manresa es va assenyalar una dependència en el claustre de la Seu (Sarret, 1925; 79).

En aquest context, «*El dia 11 del actual [setembre de 1797] escalaron la carcel de la Villa de Igualada 6 reos que se hallavan en ella por varios delitos, y se refugiaron los 6 en su Yglesia Parroquial*». ³⁶⁸ Entre ells hi havia Antoni Boix, desertor que havia estat detingut sota la sospita de contraban. Lancaster demanava al bisbe que l'extragués de l'espai sagrat per poder-lo jutjar com a desertor d'acord amb la legislació reial, «*(...) â causa de haberse negado el Rector de esta Yglesia a entregar este y los demas reos á el Alcalde Mayor sin obtener antes el beneplacito (...)*» ³⁶⁹ del bisbe.

La resposta del 25 de setembre va ser que el bisbe ja n'havia estat informat pel rector i que li havia donat ordres de complir la normativa reial, però sembla que les coses van canviar quan el rector li va dir que, a més de desertar, a Boix l'acusaven d'altres coses. Per aquest motiu, el bisbe va acabar dient a Agustín Lancaster, capità general del Principat de Catalunya, que «*(...) deberia tambien preceder la caucion de no castigarlo por ellos*», referint-se als càrrecs que no fossin la deserció. ³⁷⁰ Dos anys més tard, un document publicat pel bisbe Veyan l'any 1798 posava en coneixement dels fidels del Bisbat les ordres rebudes de Lancaster, segons les quals

«*(...) los Reos militares, que se refugiaren à la Iglesia, y fueren aprendidos, ò se presentaren fuera del lugar immune (sic), no gozarán de la inmunidad del asilo, aunque tengan papel de Iglesia dado por los Curas, sin*

365. *Real Cedula de S. M. y señores del Consejo ... sobre reduccion de asilos de estos Reynos*. ABEV, Mensa Episcopal, 1100/1. Document de 1773.

366. Carta de 17 d'agost de 1773. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

367. Carta de 2 de setembre de 1773. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

368. Carta del 21 de setembre de 1797 dirigida al bisbe Veyan i escrita per Agustín Lancaster. ABEV, Mensa Episcopal, 1124, doc. 53.

369. Carta del 21 de setembre de 1797 dirigida al bisbe Veyan i escrita per Agustín Lancaster. ABEV, Mensa Episcopal, 1124, doc. 53.

370. ABEV, Mensa Episcopal, 1124, doc. 54.

que intervenga la caucion correspondiente por la jurisdiccion militar; y por lo tanto si semejantes reos hallandose refugiados en lugar imune les pidieren papel ò certificacion de haberse refugiado, excusaràn darlo, advirtiendoles que nada les aprovecharàn, mientras no se de caucion por la jurisdiccion militar (...).»³⁷¹

Finalment, una reial cèdula de l'any 1800 establia «*las reglas que deben observarse en la extraccion de los reos que se refugiasen á sagrado*»,³⁷² legislació a partir de la qual cada vegada es reduiran més aquests drets.

371. *Dn. Francisco de Veyan y Mola, por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostolica Obispo de Vique...* ABEV, Estiula Z/2 doc. 32, sp.

372. *Real Cedula de S. M. y Señores del consejo, por la qual se establecen las reglas que deben observarse en la extraccion de los reos que se refugiasen á sagrado, y en la formacion y determinacion de sus causas.* Madrid, Imp. Real, 1800. ABEV, Mensa Episcopal, 1126, doc. 3.

EL CONFLICTE PER L'EXPLOTACIÓ DELS BOSCOS

A banda de tot el que s'ha estudiat més enrere, cal tenir en compte que els pagesos estaven obligats a respectar els drets senyorials i no podien recollir llenya o altres productes dels boscos que no els pertanyien. En alguns casos tampoc no podien caçar i pescar lliurement en aquests espais no sotmesos a la protecció reial (vegeu el conflicte de la comunitat de Centelles en contra de seu senyor que va acabar amb la concòrdia de 1690, estudiada per Pladevall).

Malgrat tot, en determinats contextos, els pagesos no dubtaven a no respectar aquests drets. Així, Joan Guàrdia, l'any 1646, després d'un hivern de «*grans neus*» es trobava amb pocs glans per alimentar els seus porcs i els va dur a Collfred on els van trobar menjant fages i els van dur a la «*presó*» de Vallfogona, d'on per treure'ls hagué de pagar un dobló de multa (Pladevall & Simón, 1986; 103).

El dret de recollir llenya dels boscos va ser una font de conflictes constant durant l'edat moderna, però sembla que aquests es van aguditzar a la segona meitat del segle XVIII, quan les normes consuetudinàries van ser qüestionades. Sabem que Ignasi Ramon de Sallers, el 1779, va remetre un document a l'Ajuntament de Gurb en què es prohibia «(...) *el corte de leña en los bosques (sic) sin licencia de sus propios dueños (...)*» sota pena de presó.³⁷³ Així mateix, el 1790 hi va haver un conflicte a Sant Hipòlit de Voltregà «(...) *entre los habitantes de la Villa y los Labradores, ô hacendados sobre el derecho de hazer leña en bosques de estos (...)*»,³⁷⁴ però no es va arribar a cap acord, segurament per la conducta poc correcta del corregidor. En el mateix marc també hi va haver un conflicte entre alguns hisendats i l'Ajuntament pel mateix motiu; finalment es va reconèixer la propietat privada dels boscos, però es va obligar els seus amos a vendre la llenya a un preu raonable i a proveir-ne els qui en necessitessin.³⁷⁵

Un estudi fet a la vegueria d'Osona (nom amb què es coneix el corregiment de Vic) durant el segle XVIII posa de manifest la importància dels conflictes du-

373. ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

374. Document de 22 de desembre de 1791. ABEV, Mensa Episcopal, ABEV 1021/4 (antic 1021).

375. ABEV, Quintanes de Sant Hipòlit de Voltregà, documentació judicial, 44.

rant aquest període i com es fan més presents a finals de segle i en els primers anys del segle XIX, amb una frontera força clara el 1765, quan l'Audiència de Catalunya va prohibir tallar llenya en els boscos aliens sota pena de quinze dies de presó i 25 lliures de multa. Si la recollida de llenya i la tala furtiva sembla que va ser un fet habitual, sembla que només van arribar a la justícia local aquells casos que van donar lloc a actes de violència³⁷⁶ o que van representar greus problemes, com la devastació de boscos del Cabrerès que va tenir lloc al voltant de 1744, quan un procés parlava «*de la ruhina y danyo que de poco tiempo a esta parte padecen dichos bosques*», responsabilitat d'alguns habitants de Manlleu, especialment els Payret, una família de forners.³⁷⁷

Però deixant això de banda, cal fer notar que normalment les persones que eren sorpreses en actes d'aquest tipus acostumaven a no enfrontar-se als legítims propietaris del bosc o als seus representants. Així mateix, cal tenir present que no era gens estrany que aquests actes tinguessin lloc a plena llum del dia, a vegades amb grups força nombrosos.³⁷⁸ Aquests fets, com es demostrarà, només s'entenen sota l'empara d'una sèrie de drets consuetudinaris que tradicionalment havien estat respectats.

D'altra banda, les persones implicades, acusades o acusadores, acostumaven a conèixer-se abans; fins i tot havien tingut tractes o negocis entre elles. De fet, la divisió que es produeix en el si de la pagesia es deixa veure en aquest conflicte, perquè el més normal és que es trobin a una banda els jornalers, acusats dels robatoris, i, a l'altra, els masovers o propietaris com a afectats. Són aquests darrers els qui consideren com a perjudicials per a la república els primers, als quals volen allunyar de les seves propietats o recloure a les presons.

En aquest sentit, Miquel Triola, àlies Arna, de Santa Maria de Corcó, que el 1765 estava detingut a la presó de Vic i que seria desterrat del comtat, va ser presentat com a «*debastador de Arboles y bosques, hurtando lenya y hierba, ladron de frutas, Avas y Gallinas, y consiguientemente sujeto mal intenciona-*

376. Com el cas de Jaume Payner, Pere Pujol i altres persones de Manlleu que el 9 de novembre de 1708 «(...) *cerca lo mig die armats ab pistolas i altres armes de foch (...) [van anar] a robar llenya en lo bosch de la ciutat de la vila de la parròquia de Sant Martí (Sescorts) que es en terme de Manlleu, bisbat de Vich (...)*», que va acabar amb una escopetada. També altres en què hi hagué danys corporals, com quan, el 7 de desembre de 1767, Adjudori Parés, masover de la Casilla de l'Hera de la Parella de Sant Feliu de Torelló, de 43 anys, declara que el 26 de novembre a quarts de vuit del vespre, tornant de les terres del mas Espona «(...) *en donde havia hido á buscar estillas de Alamo negro (...)*», pollancre, i les porta en un sac. En passar el Ter, sent fressa i li donen un cop de bastó al cap i un altre a la cama. Veu un serrador de Manlleu a qui coneix de vista i tracte, i un masover de l'Espona, que també coneix de vista, conversa i tracte i els diu: «(...) *que por tan pocas estillas de Alamo negro, que llevava no me havian de maltratar como havian echo (...)*». Veient que li volen prendre el sac amb les estelles, diu que les hi tornin i li responen a «*bastonades*». Ensangrenat, va a casa i mana a una persona que hi troba que vagi a donar-ne part al batlle. ABEV, Vegueria d'Osona, casos criminals.

377. ABEV, Vegueria d'Osona, casos criminals.

378. Un full solt del fons documental que s'està comentant, datat a la dècada dels anys seixanta, parla de tretze persones que van a tallar arbres i recollir llenya amb onze cavalleries. Set d'elles van ser detingudes.

do, perjudicial al dicho lugar y termino de Corcó, y en nada utiloso». Era un clíxé força recurrent: la visió d'aquest tipus de persones queda força clara en l'expressió d'un fiscal que deia que aquesta gent eren «(...) sugetos mal entretenidos, devastadores de Bosques y ladrones hiendo continuamente á tavernas y consiguiientemente perjuhiziales a la Republica, y en nada utilosos».

En conjunt sembla que els petits actes de devastació eren tolerats, però no així les accions de més envergadura. Una d'aquestes va tenir lloc el 23 de novembre de 1790 al bosc del mas Casanova de Dalt, de Sant Hipòlit de Voltregà, quan es produí una topada entre un grup de divuit persones que tallaven llenya sense permís de l'amo del bosc i l'amo (Pau Senmartí i Gallissans) i uns quants mossos que es queixaven que feia temps que hi estaven fent tallades en contra de les ordenances de monts.

Pel procés judicial que es conserva a l'Arxiu Episcopal de Vic se sap que el que va passar aquell dia només era un dels punts finals d'un procés que feia anys que durava. Però aquella vegada els fets van tenir una dimensió nova que va acabar amb quatre persones a la presó, com a mínim des del 12 d'abril fins al 5 de juliol.

La situació del bosc, a tocar de Santa Cecília, va permetre que hi intervingués també el batlle d'aquesta parròquia. En l'informe que va adreçar a l'Audiència explica que els llauradors sentien que «(...) se ven vejados los mas de los dias y de mucho tiempo atras, por unas numerosas cuadrillas de vezinos de la Villa de San Hipolito, que prevenidos y armados con su segur [destral] se presentan (...)» als boscos i tallen la llenya que volen. Per això aquest batlle entenia que el propietari es presentés al bosc amb onze mossos armats.

Aquest conflicte és un dels més interessants que es guarden en aquest arxiu sobre el tema de la devastació de boscos al segle XVIII. I ho és perquè permet veure aspectes molt importants de les mentalitats encontrades sobre aquest tema.

El primer element d'interès apareix quan, en el moment de l'encontre, els llenyataires diuen que és el rei qui els ha donat permís per tallar la llenya. A més, un d'ells diu que seguirà fent llenya tota la seva vida, com ho havia fet el seu pare, que no havia viscut d'altra cosa que de robar (no se sap si és cert o no). També afirmen, i això és prou significatiu, que ja sabien que els boscos eren propietat dels llauradors.

En aquest clima de tensió, les amenaces van aparèixer amb facilitat. D'aquesta manera, van dir a l'amo que:

«(...) le sugetarian como a los demas labradores y le perseguirian hasta tanto que le tendrian rendido, como a los demas, aunque para rendir á el, se havia menester un alboroto del Pueblo ó un regimiento de Demonios, por ser un hombre de tanto spiritu.»

Com havia passat en altres casos, l'amo va voler cobrar la llenya que s'enduïen, però a un preu exorbitant. Per això els llenyataires s'hi van negar acollint-se a una suposada llicència reial, «(...) *pues si la pagavan á el deverian hacerlo con los demas Labradores, y se harian contraventores del Bando Real (...)*». Finalment van agafar la llenya i se la van endur.

Els documents semblen indicar que l'escalada de violència es va aturar per la presència del batlle de Santa Cecília, però això no treu que el 10 de febrer de 1791 s'ordenés capturar nou persones, totes elles qualificades com a pobres.

Abans, però, el batlle Antoni Valdés comunica al comte de Lacy que ha examinat l'expedient sobre els «(...) *supuestos excessos de los montes de la Villa de Sn Hypolito de Voltregà (...)*» i aquest se situa en contra dels llauradors, tot i que la pena fos molt poc important (cent lliures catalanes aplicades al fons de monts).

Aquest conflicte s'ha de situar en un context caracteritzat per la pèrdua de drets comunals i de privatització de determinats usos forestals. Per això s'entén que la defensa dels acusats es basés en el fet que els qui tallaven la llenya estaven en el seu dret legítim, reconegut en el dret natural. Segons la visió del dret natural que tenia la defensa «(...) *podia cada particular tomarse lo necesario para su sustento (...)*», de manera que el poble conservava el dret de fer llenya.

Això era el que pretenien els habitants de Sant Hipòlit: poder fer efectiu aquest dret que tradicionalment els pertanyia. Segons la defensa, aquest fet no era un caprici, sinó «(...) *reducido a arbitrio de buen Varon, como corresponde, y conforme á los principios de la mas justa equidad, dando á los bosques el menor daño que se puede á proporcion de la leña, que se necesita para el abasto de la Población*».

Un tema interessant és que els llauradors havien defensat la seva posició suposant que hi havia hagut un apoderament grupal de la llenya: «*Conviene en afirmar una circunstancia, que parece ha sido el principal objeto de los labradores, en todas las ocurrencias de cortes, que es aparentar aquadrillamientos, de parte de los vezinos de la Villa*». Aquest fet és molt important, perquè sembla indicar que el que emparava la tradició jurídica consuetudinària era l'ús individual (o com a molt, familiar) de certes parts del bosc, però no els usos col·lectius o que danyessin els arbres (tallar-los les branques principals o de soca-rel). Per això s'entén que l'1 de juliol de 1791 un masover de Sant Hipòlit denunciés que Jaume Ramissa, que acabava de ser tret de la presó, s'havia presentat al bosc de mas Ferran i s'havia enfilat a un roure al qual havia tallat una branca. En la seva confessió l'acusat acceptava haver tallat dues branques de roure, però deia que eren seques (una d'un pam de llarg i l'altra de tres) i que per acabar de fer el feix havia recollit llenya del *monte bajo*. Pel que sembla, abans de fer-ho havia anat a veure els propietaris del bosc i aquests li havien donat permís per agafar llenya del sotabosc i branques seques.

Runes de Casanova de Dalt, l'amo de la qual va tenir un important conflicte per l'ús dels boscos al segle XVIII.

En canvi, el 7 de febrer del mateix any, quatre infeliços (sic) habitants de Sant Hipòlit es trobaven a Casanova de Dalt per fer llenya de «*desperdicios, y monte baxo*» quan se'ls va aparèixer Pau Senmartí amb l'escopeta, auxiliat d'un altre llaurador amb tres homes armats, un altre amb un pal i dos masovers de Senmartí. En aquesta situació aconseguixen que dos homes deixin la llenya. El tercer, que es resisteix, acaba sent lligat pel batlle, i només el deslliguen quan s'hi presenta el batlle de Sant Hipòlit perquè els defensi.

Hi ha un altre cas que presenta un cert interès. El 5 d'agost de 1776, després que es publicués el ban que perseguia els vagos i *maleantes*, a Vilanova de Sau s'inicia una investigació sobre Josep Auger, casat, que és qualificat de «(...) *debastador de bosques, i assi malentretenido, freqüentador de tavernas, i mesones, divertido en Juegos, i que no prestava los alimentos necesarios à su consorte, i familia, como habría podido aplicandose al trabajo (...)*». L'home era un pobre jornaler que no hi acabava de tocar (era força notori que quan se li demanava una cosa en contestava una altra), però el seu cas va posar en relleu l'existència d'una important xarxa social que li va fer costat. Amb tot, va passar gairebé dos mesos a la presó de Vic.

En aquest cas, és interessant veure com el primer testimoni en contra seu és un jornaler ja gran que diu que l'ha vist robar llenya i que «(...) *cortava de los Arboles buenos, à que irrogava perjuzios, i daños (...)*». Dos jornalers més també declararen en la seva contra.

L'acusat, en la seva defensa, va dir que treballava quan tenia feina, però que no sempre en trobava, especialment a l'hivern. Tot i que reconeixia que tallava llenya en boscos que no eren seus, afirmava que només ho feia per al consum de casa seva. Acusat de descuidar la família, la qual havia d'anar a captar, es defensarà dient que la seva família capta quan ell no té jornals per anar a treballar.

La seva defensa es va basar en què l'estaven calumniant i que només anava a les tavernes per comprar el vi i el pa, perquè era pobre i no podia tenir pa, ni ni altres comestibles a casa seva. El seu defensor deixa veure que la seva explotació del bosc no li causava mal, potser fins i tot al contrari:

«(...) ni el cortar la lenya de Arboles buenos prueva el supuesto daño, porque tienen tambien aquellos ramos aridos e inutilis, y desperdicios, que es mas conveniente cortarlos.»

El cas de Josep Auger mostra que tot plegat tenia un sentit: aquest home normalment treballava de jornaler, «(...) *y unicamente algunos dias, en que no puede lograrlo, se ha valido de la industria de que generalmente se valen los demás jornaleros de dicho lugar, de cortar lenya en los Bosques (en que se mirava por los Dueños con mas indiferencia) unicamente para el consumo de su casa, sin haver causado algun perjuicio, ni daño á ningun Bosque por cortar la lenya infructifera, y inutilis*».

Convençuda de la seva innocència, la defensa va proposar tres testimonis, dos dels quals eren llauradors: per aconseguir la seva llibertat i que no fos enviat a l'exèrcit diran que no sap jugar (i exposaran que el coneixen des de petit i que l'han tingut llogat a casa seva) i que sempre ha acceptat tots els jornals que se li han proposat. Un jornaler hi afegirà que mai no ha vist «(...) *que vendiese alguna porcion de leña, si solo, que llevava por el consumo de su casa en la conformidad lo hazen todos los que no tienen Bosques o heredades, de la que*

es infructifera». Un dels seus defensors serà un llaurador, per a qui l'acusat havia treballat, el qual dirà que la seva família passa regularment a demanar almoina pel seu mas. Amb tot, el 31 d'agost, els regidors i el síndic personer de Vilanova certifiquen que el coneixen per «(...) vago, ocioso, y poco trabajador» i que «(...) mucha parte del año vive de la lenya y palos recoge sin que tenga patrimonio alguno y assi inquietando á quién lo tiene». Tal com hem dit, i malgrat això, finalment va ser posat en llibertat i va poder continuar fent la mateixa vida que havia dut fins aquell moment.

Amb l'arribada del segle XIX el conflicte del bosc, a la vegueria d'Osona, va entrar en un nou marc, a partir del qual la fragmentació social es farà molt més evident. El que permetrà aquest canvi serà una figura jurídica, el ban penal.

El títol de ban o *bando penal* era un document que qualsevol propietari podia demanar a l'Audiència de Catalunya reclamant per a ell o ella l'usdefruit en exclusiva de les seves propietats. L'audiència el concedia, sense perjudici de tercers, en aquells casos en què existia una propietat indiscutible d'una hisenda. Després, la persona que l'havia demanat podia exigir al corregidor o al batlle del seu municipi la lectura pública del ban (pregó) i demanar-ne el compliment en casos d'infracció.³⁷⁹

Amb aquesta nova regulació jurídica apareix un clar procés de construcció social del delictes, que finalment adquiriria unes formes rutinàries. El recurs als bans s'ha d'interpretar com l'acció per donar legitimitat a les demandes dels propietaris o masovers davant d'unes persones excloses de la propietat rural que sempre podien justificar les seves conductes a partir d'alguns drets tradicionals i consuetudinaris. En aquest sentit, els bans actuarien com a contrapunt de la tradició secular (el costum en el sentit jurídic del terme, reconegut en l'ordenament jurídic català i espanyol fins i tot avui dia com a font de dret). Per això tots els processos tenen quatre parts importants:

1. Una referència a un ban que s'havia llegit antigament (molts d'ells en els primers anys del segle XIX) que prohibia tallar llenya en boscos que no fossin propis i castigava amb multes i presó els contraventors.
2. La demostració de la possessió a dreita llei del bosc on s'han produït els fets.
3. L'acusació contra les persones sospitoses, situada en un moment i lloc concrets.
4. Uns testimonis que testifiquen a favor dels interessos dels acusadors.

379. Per tenir una idea de l'abast del problema diguem que l'any 1806 l'Audiència va haver de respondre a 69 peticions d'aquesta mena de bans procedents de tot Catalunya i que el 1808 en foren 27; el 1831 foren 19 i el 1832, 30 casos. Dades extretes de ACA, Reial Audiència, Carlos IV, 18-20. Signatures 1226-1229.

ELS DRETS DE PAS

El fons de l'Audiència de l'Arxiu de la Corona d'Aragó conté molts bans promoguts per pagesos que demanaven evitar els perjudicis que patien les seves heretats a causa de transeünts, bestiar i veïns. Entre els perjudicis hi havia els casos de devastació de boscos ja estudiats, però també les entrades sense permís del bestiar a pasturar en determinats boscos o pastures. En aquest cas també s'afegia a la llista de greuges el fet que els animals (i a vegades les mateixes persones) obrien rastres i camins en aquests indrets. En alguns casos es diu que els veïns també afecten les hisendes «*abriendo zanjas*».

Una altra qüestió que és interessant de retenir és el fet que en alguns casos, com el que denunciava el marquès de Monistrol el 1808, es parlava indistintament del mal que feien el bestiar i els veïns. Aquest aspecte queda molt clar en els bans vigatans dels primers anys del segle XIX.

El primer cas és el de Jacint Bru de Sala, de Vic, que el dia 20 de març de 1800 manifesta al corregidor que és amo de diferents finques en diferents llocs del corregiment de Vic (Folgueroles, Malla, Sant Feliu de Torelló, Múnter i Tona), algunes d'elles conreades, altres amb arbres fruiters, boscos, erms o prats per a pastura:

«(...) libres de toda servidumbre, de formacion de caminos nuevos, de leñar, de pacer otros Particulares en ellas, y sin embargo no dudan otros particulares entrar en ellas â apacentar sus ganados, formar caminos nuevos, cortar leña en las mismas, y hacer aunque ocultamente otros actos perjudiciales â su dominio, y posesion causandole daños, y perjuicios en dichas posesio[n]es, y tierras, y en la leña y demas suyo propio y de que necesita por si, y por sus Parceros, y Familia.»

Per això demana que se li concedeixi, despatxi i es publiqui un ban general i penal en els llocs esmentats que prohibeixi

«(...) â todo y qualquier vecino de dichos respectivos Pueblos, y de qualesquier contiguos â ellos en caso convenga, de poder de dia, ni de noche con animales cargados, y sin carga â pie ni de otro modo, entrar en fincas, tierras ni posesiones algunas de ellas, â formar caminos nuevos, bajo qualquier pretexto, â cortar y hacer leña, ni con ganados, y animales pequeños, mayores, de lana, ô pelo, pacer dentro de las mismas, tanto si son cultivos, de trigo, y otros granos, y frutos, como si son plantas de arboles fructiferos, igualmente, que de encinas, robles y restantes, y aunque hiermas, y de prado, ô hierbas para pastos y todo tanto de dia como de noche (...).»³⁸⁰

380. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

Un any més tard (1801), Francesc de Vilar i de Burguès, de Sant Boi de Lluçanès, demana un ban perquè posseeix terres «*de considerable extension*» als corregiments de Vic, Manresa i Camprodon, comptant boscos, erms, terres de conreu, prats i arbres plantats. Tot això,

«(...) queda á cargo de los Colonos, Parceros, y Arrendatarios, quienes y demàs de su dilatada familia, en nada obstante de la continua vigilancia y zelo para la concervacion y mejora de las dichas heredades y tierras, se hallan de continuo insultados y provocados de gentes mal entretenidas y ruinas, quales no dudan abrir nuevos caminos[,] perjudicar los pastos[,] cortar arboles para madera y leña, sacar la corteza de aquellos y llevarse el estiercol causando notorio grave e irreparable daño, no solo al dicho mi Principal, como igualmente á los indicados Colonos Parceros y Arrendatarios, retrayendoles de practicar los abonos correspondientes y de cuydar de las tierras de las expresadas heredades segun estilo y practica de aquellos terrenos uso de buen Labrador y conforme á un diligente Padre de familias (sic) (...)»³⁸¹

Durant la primera dècada del segle XIX la resposta a aquest tipus de peticions (com a mínim al corregiment de Vic), per causa de la maquinària administrativa, repetirà sempre la mateixa forma, repetició que permet destriar els temes que representaven un conflicte d'interessos i la resposta que se li donava. Així, entre els drets en litigi hi havia:

- L'accés de persones sense permís a algunes finques, terres o possessions.
- L'obertura de nous camins.³⁸²
- El fet de tallar o furtar llenya o arbres i els seus «*renuevos*» (plançons).
- Robar fems, glans, fruita, blat, llegums, palla.
- Desviar, furtar o usurpar les aigües i arrencar pedres.
- La pastura de la majoria d'animals domèstics en camps de conreu, fruiters, boscos, prats o terres ermes.

Els contravertors eren castigats amb multes de quantia variable, sempre doblada si el delicte havia tingut lloc durant la nit, i amb la pèrdua de les cavalleries i instruments utilitzats en els fets. Cas que no es pogués pagar la multa, es preveia un ingrés de deu dies a la presó, si els fets havien tingut lloc durant el dia, i de vint dies si havien succeït a la nit; això per la primera vegada, perquè en la segona es doblaria el nombre de dies.

381. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

382. «(...) como ni pasar de día, ni de noche á pie, ni á cavallo (sic) por las referidas heredades, y tierras, haciendo caminos nuevos, é inusitados.» ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

El cas ja comentat de Francesc de Vilar és interessant perquè introdueix en el seu escrit un element molt important que posa sobre la taula el paper de les justícies locals. Segons ell, els batlles resultaven poc efectius en la defensa dels drets dels propietaris perquè eren amenaçats i temien pel seu patrimoni. Per això es recorria als corregidors, que segurament no estaven tan atrapats en les relacions cara a cara de pobles i ciutats.³⁸³

La documentació consultada permet deixar clar que normalment es parla de propietats o hisendes, en plural, de manera que ens trobem, generalment, davant de propietaris de diversos terrenys, moltes vegades en llocs diferents i distants del lloc de residència. Així, algunes persones residents a Barcelona demanen bans per a hisendes situades a Tossa de Mar, Vilafranca, Mataró, Llanerers, Sant Boi o Cornellà. En aquest sentit, el 1806, Rosa de Morató, de Moià, es queixa de «(...) *los perjuicios que le causan los vecinos en varias heredades que posee en distintos terminos* (...)».

En alguns casos, aquestes hisendes corresponen a patrimonis nobiliaris, com el baró de Rocafort, el duc de Medinaceli o el marquès de Monistrol, però també hi ha casos com Francesc Colom, metge barceloní, o un cirurgià de Tossa de Mar, junt al capellà d'Espinavesa, el bisbe de Girona (que el 1808 en demana un per a unes terres que posseeix a Domenys, Santa Eugènia i altres llocs limítrofs) o l'apoderat de les cases de beneficència de Barcelona (1831).

Un altre d'aquests multipropietaris que va demanar bans per a heretats del corregiment de Vic va ser Salvador Prat Gibert i Reixach, de Granollers del Vallès. Aquest home, el 9 de maig de 1803 diu que té finques a Santa Agnès de Malanyanes (Vallès), Mataró, Sant Martí del Bas (corregiment de Manresa) i Sant Andreu del Palomar. A Osona també té finques a Múnter, Malla, Vic, Folgueroles i Gurb. La seva queixa és semblant a les anteriors, incloent també que la gent entra en les seves possessions i hi fan nous i inusitats camins.³⁸⁴

El baró de Canyelles, resident a Vilanova i la Geltrú, el 30 de gener de 1806 declara patir una situació semblant en diferents finques que té a diferents llocs, entre les quals diferents propietats a la comarca d'Osona: a Vic (el Coll), a Sant Miquel de la Guàrdia (masos Ferrer, Gelabert i Pujolar), a Manlleu (mas Cortada) (també en té a Caldes de Montbui, el Prat de Llobregat, Llaers, Joanetes, Sant Joan les Fonts i Santa Pau). Per aquest motiu demana un ban que prohibeixi tallar llenya per fer foc o fagines i pasturar bestiar, excepte en un cas. Aquest cas excepcional és a Olèrdola, on el mateix baró reconeix en la seva demanda

383. «*Y respeto que las Justicias segun acredita la experiencia por las amenazas de los contraventores y al efecto de evitar en sus patrimonios graves daños y atropellamiento en sus personas, son menos Zelosos del cumplimiento de las superiores disposiciones, la insinuada comision se extienda á los respectivos corregidores, o thenientes de corregidor que son y serán de aquellos territorios y vecindarios* (...)» ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

384. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

que «(...) se permite hacer leña para el solo uso de los habitantes del expresado lugar y termino, que no tienen bosque propio, â quienes se prohíbe el hacer, ô cortar leña de tales bosques para vender (...)».³⁸⁵

Aquell mateix 1806 Rosa de Morató, de Moià, que té finques a Terrassola, el Brull (mas Boix), Tona (el Garet), Calders, Monistrol de Calders i Marfà, demana un ban i el seu procurador (de Barcelona) escriu:

«(...) por cuyas tierras no dudan los vecinos confiantes, igualmente que muchos forasteros pasar y traspasar â pie y â cavallo con cargas, y sin ellas haciendo caminos nuevos cortando leñas y llevandose las â sus casas, de modo que mi Principal y los Parceros, ô colonos estan expuestos â una continua ruina (...)».³⁸⁶

Aquest és un altre dels casos en què la demanda sembla que vagi més en el sentit de prohibir que cap persona travessi les heretats o faci camins nous en elles, tot i que també s'hi demani la prohibició de tallar i endur-se llenya i «(...) los demas usos, y gestiones perjudiciales â la Dueña (...)».

L'any 1805, Pau Espona Herm i Rossell, ciutadà honrat de Barcelona i veí de Manlleu, que posseeix els masos Herm de Manlleu i Rossell de Granollers de la Plana, el Pujol de Taradell, Reig de Sant Bartomeu del Grau, Fonts a Palau i diferents peces de terra a Sant Hipòlit, se sent «*molestado*» per particulars i veïns i per aquest motiu demana un ban semblant als que s'han vist fins ara.

Fins aquí sembla que eren els grans propietaris i propietàries els qui feien servir aquest mecanisme jurídic per fer prevaler els seus interessos, però el cas és que també s'ha detectat algun masover que hi va recórrer. Aquest és el cas del masover (*mediero*) del mas Godayol, que el 28 de novembre de 1803 va aconseguir que el batlle de Folgueroles publicqués un ban «(...) mandando nadie se atreva â llevarse las ojas (sic) vulgo fullaraca de los honores de dicho manso (...)».³⁸⁷ De tota manera, una anàlisi superficial del conjunt de la documentació suggereix que aquests casos són excepcionals i que els bans penals foren l'arma jurídica de la nova classe d'hisendats, que incloïa pagesos benestants enriquits i algunes famílies d'origen noble.

Dos casos diferents i igualment interessants, tot i que per altres raons, són els dels ajuntaments d'Alinyà i Pineda. L'Ajuntament d'Alinyà (corregiment de Cervera) el maig de 1806 demana un ban i exposa que

«(...) en el termino de dicha Villa hay una vasta extension comunal de terreno en el que se experimentan los maiores abusos en sus hierbas, bosques y demas en grave detrimento de aquellos vezinos y moradores (...)»

385. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

386. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

387. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

En un sentit semblant, el 1808, l'Ajuntament de Pineda (corregiment de Girona) exposa a l'Audiència que no té comunals per pasturar el bestiar de l'abast del comú i que per assegurar l'abastament de carn es va permetre a l'arrendador de la carnisseria pública que podria fer entrar el bestiar a les terres ermes i de guaret, «(...) *â lo que se oponen los mismos dueños queriendo hacer uso del bando prohibitivo (...)*». Per això aquest Ajuntament va demanar que el bestiar de l'abastament comú en fos exceptuat. La resposta de l'Audiència va ser enviar el cas a la sala de Justícia, però ordenant que mentre no hi hagués sentència es podia actuar d'acord amb el que havia establert l'Ajuntament.

En un sentit semblant, l'any 1831 l'Ajuntament de Mataró va haver de demanar un d'aquests bans perquè tradicionalment la persona que arrendava el subministrament de carn a la ciutat podia portar el seu bestiar a pasturar en els terrenys de la rodalia. Com que la ciutat no tenia pastures pròpies, aquell any la taba ja preveia que no es podria deixar entrar els animals a vinyes o oliverars fins i tot després de collits els fruits. L'Ajuntament va recórrer a l'Audiència davant del fet que alguns particulars havien demanat bans per poder fer fora de les seves finques el bestiar municipal i havien promogut instàncies contra els arrendataris, fins i tot quan els animals entraven en terres considerades ermes. El que es demanava era exceptuar el bestiar públic d'aquest tipus de bans (tot i que no coneixem el final d'aquest cas, sembla que es va donar la raó a l'Ajuntament després de consultar el fiscal).

Com es veu, el ban penal també va servir per defensar els interessos comunals, però aquest tema encara necessita ser investigat amb més profunditat.

ELS BANS MUNICIPALS

A part d'aquests bans dictats per l'Audiència i ratificats pel corregiment, els batlles i autoritats municipals també podien ordenar i manar sobre aquests aspectes. D'aquesta manera, l'any 1801 el batlle de Sant Martí de Riudeperes publica un ban en què, entre altres coses, s'ordena que ningú del terme no pugui tallar ni espatllar «*ninguna especie de arbres*» sota sanció monetària i altres penes arbitràries, segons el delictes. Igualment, també es prohibia

«Que ninguna persona del present lloch y terme puguia entrar per los camps ajenos a fer camins ni ha cullir herbas sens llicencia de son Duenyo (...).»³⁸⁸

El mateix 1801 el batlle de la Vola i Curull mana en un ban que «*(...) ninguna persona no se atrevesca per si, ni per altre, entrar per las heretats de altre*

388. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837. Els interrogants fan referència a paraules que no es poden llegir completament per l'enquadració del document.

ab ningun genero de bestia, ni fer camins nous (...)», robar glans, hortalisses, fruita, ni entrar als sembrats, «(...) *ni collir herba per los quintans (...)*».³⁸⁹

«*També: qualsevol que se encontrí adenyar arbres, pena de tres lliuras per cada vegada.*»³⁹⁰

Un ban del batlle de Sant Julià de Vilatorrada de 1803 repeteix idees força semblants: es prohibeix tallar i esporgar arbres sense llicència dels amos, entrar en camps d'altri per fer-hi camins, collir herbes i deixar anar gallines en camps aliens.³⁹¹ En aquest sentit, aquell mateix any (1803) el batlle de Folgueroles fa publicar un ban en què es diu que «(...) *nadie se atreba (sic) á pasar por sembrado alguno, ni á pasar con carreta por parage alguno que no sea camino publico sin licencia de su dueño (...)*».³⁹²

Caldria fer un estudi més aprofundit d'aquest procés de privatització dels usos dels espais forestals, perquè sembla que la seva distribució cronològica és força desigual. Així, en el cas de la vegueria de Vic, pràcticament no se'n troben a la segona meitat del segle XVIII i, en canvi, semblen concentrar-se a partir del XIX. Per la documentació que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó sabem que havien estat habituals també durant el segle XVIII. Llavors, per què no apareixen en el marc vigatà fins mig segle més tard?

A més de la pèrdua dels drets d'accés i explotació de l'espai forestal, l'any 1769 el rei establí la veda absoluta de caça i pesca en tot el regne des del primer de març de cada any fins a finals de juliol «(...) *y en los dias de fortuna y nieves de los siete meses restantes, ó por mas tiempo, si fuere necesario (...)*»,³⁹³ continuant una normativa que ja s'havia començat a aplicar el 1754.³⁹⁴ De fet, aquesta normativa estava pensada per afavorir les persones en situació social privilegiada, que la podien practicar com a diversió, en detriment de les que havien de recórrer a la caça com a mitjà per complementar la seva subsistència.³⁹⁵ Les

389. Camp de conreu immediat a les cases d'una masia. A Torelló és el conjunt de peces de terra conrea-ble d'una masia. A altres llocs de la plana de Vic s'entén com a *quintà* un tros de terra que es conrea després de cinc anys que és rompuda. A la Garrotxa és el terreny de conreu disposat a feixes en el pendent d'una muntanya. Al Ripollès, el *quintà* és un tros de terra que conté dues o més feixes. A la Jonquera, segons Amades, Past. 196, és un camp ben femat per haver-hi pernoctat el bestiar durant algun temps (Alcover-Moll).

390. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

391. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

392. ABEV, Vegueria de Vic, manuals, 1800-1837.

393. *Real Cedula de su Magestad y señores del consejo, en que se declaran por menor las providencias de la Veda anual de Caza y Pesca desde Marzo á Julio inclusive, con las reglas...* Madrid, 1769. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 59.

394. Aquesta normativa ja s'aplicava a Osona l'any 1761, com es veu a ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1688-1769) AP 53.

395. Un edicte de Jaime Miguel de Guzman, del mateix 1754, deia que segons una normativa de 1752 els hisendats i persones de distinció podrien tenir llibertat de caçar amb escopeta i gossos, excepte els quatre mesos de veda i els dies de neu (ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspon-

penes per a qui contravingués aquestes normes eren dures. Malgrat que aquesta normativa es contraposava clarament al que havien establert encara no un segle abans alguns autors de reconegut prestigi,³⁹⁶ l'any 1770 el governador de Vic recordava l'obligació de la justícia de perseguir les persones que caçaven amb fures o altres instruments.³⁹⁷ El maig següent, el mateix governador aclaria que, a més de la caça de guatlles amb escopeta, també es prohibia qualsevol altre mètode (xarxes, reclams, llaços) perquè no es considerava que fossin dolentes per a les collites. També deia que s'havien de recollir tots els mitjans de pesca no permesos.³⁹⁸

dència-bans (1703-1759) AP 69). Més tard, el 1779, Ignacio Ramon de Sellers envia als justícies un exemplar sobre la llei de caça i pesca i diu que des del 10 de agost queda aixecada la veda de caça i pesca i que els justícies permetran aquesta «(...) *diversion a los que por privilegio ó licencia del Exmo Sr Comandante jeneral puedan ejecutarlo recojiendo las escopetas de aquellos á quiénes les falta este requisito, no permitiran el que casen con trampas, laços, orones, y otros instrumentos prohibidos (...)*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

396. El franciscà Josep Gavarrí deia que «*El que caça, ò pesca en lugar vedado, tampoco está obligado a restituir; y aunque esté vedado por el bien comun, ni peca mortalmente. Ni el que corta leña del monte ageno, que no consta lo plantò el dueño, salvo si estava cerrado, ò hizo en el grande estrago, talandolo; y esto se entiende, aunque sea para venderla; y assi, solo estará obligado despues de la sentencia del Juez, a restituir. Y en lo dicho se entiende, que solo pecará venialmente, como no aya peligro de muerte, ò escandalo, ò cosa semejante*». GAVARRÍ, *op. cit.*, p. 92v.

397. Una carta de Ramon de Carvajal, governador de Vic, del 16 de febrer de 1770, deia que «*Experimentando la ninguna vigilancia que an (sic) tenido los Justicias para exterminar de raiz los urones (sic) y todo genero de ynstrumentos de cazar prohibidos repetidas veses (...)*» demana que es compleixin les normes aprovades i que «*se dediquen dichos justisias con el mayor cuydado à recoger quantos urones y proybidos ynstrumentos encuentren y sepan en su respectivo distrito, que me los deberran presentar ymediatamente (...)*». ABEV, Administració del terme civil de Gurb, correspondència (1769-1800) AP 54.

398. Ban de Ramon Ignacio de Carvajal donat a Vic el 31 de maig de 1771, inclòs a AMV, llibre Acuerdos de 1767 a 1772, vol. 41.

EL MÓN URBÀ DAVANT LA PRECARIETAT

La precarització de l'ajuda als desvalguts que s'ha estudiat en el capítol anterior i els canvis estructurals en el camp català que es veuran més endavant es van donar en un moment caracteritzat per un context climatològic força advers, com ho demostra la gran presència de rogatives a favor de la serenitat (1740-1799) o els episodis de sequeres (1761-1790), inundacions (1772-1787) i nevades extraordinàries (1738-1744 i 1781-1811). En aquest context, l'existència humana es va tornar més difícil del que havia estat fins llavors, just en un moment en què les polítiques d'atenció als desvalguts van canviar en un sentit més individualista i liberal. A banda de l'ajut a les persones pobres, que ja ha estat tractat, caldrà a partir d'ara estudiar els canvis que es produeixen en la gestió dels abastaments al món urbà i com aquests van posar en perill la pau social quan es van produir moments de crisi atmosfèrica. Això és important perquè la presència de sectors de població no directament lligats a la producció agrària i d'un protoproletariat ja força nombrós deixava àmplies capes de població urbana a mercè dels organismes *polítics* del moment per fer front a unes escassetats que no deixaven d'afectar-los.

UNA CULTURA DEL TREBALL

Encara que moltes vegades s'hagi dit que el catolicisme afavoria la contemplació, molts textos publicats a la Catalunya moderna insisteixen en la idea que el treball és un factor positiu, o si més no just al revés, que l'ociositat era dolenta i indesitjable. Sense anar més lluny, en la taula del llibre d'Antonio Álvarez de 1595 ja es troba un capítol que parla del «Ocio. *Quan dañoso es y quanto pierden los hombres con el*». ³⁹⁹ Poc després, l'any 1600, Pere Gil escrivia que en algunes parts marítimes del nostre país (Perpinyà, Barcelona, Tarragona, Tortosa i, curiosament, Lleida) «*es entrat tant lo oci*» que algunes persones perdien el seu valor, de manera que calia defugir l'oci. I afegia que els catalans del seu temps eren forts, «*De hont se segueyx que provan be en los officis treballosos (...)*» (Iglésies, 2002; 270-271).

399. ALVAREZ, *op. cit.* La taula és de 1595.

Aquest no va ser l'únic religió que es va manifestar a favor d'una ètica del treball. L'any 1689, Onofre Relles deia que Bernat Calvó, «*Para no dar lugar en su Alma al ocio, que es rayz de todos los vicios, la tuvo siempre ocupada (...)*» resant o fent oficis.⁴⁰⁰ Poc després (1692), Francesc Poquí arengava un seguit d'adjectius despectius a la vagància⁴⁰¹ abans d'arribar a la conclusió que l'*home* havia nascut per al treball.⁴⁰²

En aquest punt cal advertir que no era el mateix l'ociositat que la peresa, perquè la peresa es referia a una dimensió diferent, encara que força propera. Així que, el 1699, Josep Plens parlava de la peresa com d'una mandra de servir a Déu (no resar o no complir els manaments),⁴⁰³ igual que ho feia Josep Batlle.⁴⁰⁴ Per tant, en l'ociositat hi havia una dimensió lligada al món del treball que no era present en la peresa. Dos anys més tard (1701), Narcís de Camps deia que els mals que causava l'ociositat eren infinits i que d'ella en derivaven, entre altres, la luxúria i la deshonestedat; per aquesta raó «*(...) conviene en gran manera no dar lugar à genero alguno de ociosidad, y por consiguiante no rehusar el poner el [h]ombro al trabajo, y mortificacion (...)*».⁴⁰⁵ També el trinitari Josep de Jesús Maria parlava de la maldat de l'oci quan, en la vida de sant Miquel dels Sants, explicava la seva estada a mas Mitjà.⁴⁰⁶

En aquest sentit, el segle XVIII va suposar canvis molt importants, perquè el concepte d'oci ja havia perdut la seva significació originària lligada a la recreació i l'estudi de les arts per passar a significar perdre el temps i no treballar. Així, les constitucions de la Casa de Misericòrdia de Barcelona obligaven les internes i les germanes a fer labors (brodar, cosir, fer mitges, puntes i, en general, tot el que servís a l'Església) perquè això era molt útil per al cos i l'ànima:

400. RELLES, *op. cit.*, p. 67.

401. «*Es la Ociosidad, busca ruidos del Pueblo, incentiva de la lascivia, distraccion del entendimiento, estudio del mal obrar, escuela de toda malicia, principio de toda vellacaria; peste de la Republica, origen de muchos daños, Sepultura de los vivos, madre de la ignorancia, fuente de nuestros males, receptaculo de inmundicia, cebo de la torpeza, madrastra de la salud, y destruccion de las cosas; porque, no solo no adquiere algo nuevo, mas aun gasta lo adquirido.*» POQUÍ, *op. cit.*, p. 13.

402. «*Nació el hombre para el trabajo, aunque no fuè criado para el trabajo; si, para el descanso eterno, que se alcanza por el trabajo: mas no le ha de espantar esse trabajo; por ser el trabajo principio de toda felicidad, y virtud, y a quien sigue la gloria de el descanso.*» POQUÍ, *op. cit.*, p. 13.

403. Tot i això, Plens feia referència al món del treball quan deia que sant Antoni havia preguntat a Déu què havia de fer per salvar-se i, en resposta, aquest li havia enviat un àngel perquè li ensenyés a fer cordes d'espant o palma. PLENS, *op. cit.*, p. 381-384.

404. «*En la tibieza tuvieres en las cosas de Dios, y de su servicio (...) y si Seglar en ir à oír Missa, &c. En la somnolencia culpable quando estuvieres en el Coro, y rezo Divino. En la dissolucion con que estuvieres en el Coro, Templo y presencia de Dios.*» BATLLE, Joseph. *Itinerario del alma pia, por donde la guia su director, y padre espiritual, al perfecto conocimiento, y amor de Dios...* 1699, p. 20.

405. CAMPS I PRATS, Narciso de. *Directorio espiritual de la vida humana en el qual se propone, y declara breve, y sumariamente, lo que toda criatura racional deve creer, y exercitar, mientras peregrina en transito de esta vida mortal hasta llegar al puerto de la Patria Celestial.* 1701, p. 118-119.

406. «*Ningun tiempo se te passe ocioso, aconsejava un Filosofo antiguo à un amigo. No ay cosa mas estimable que el tiempo, ni ay cosa de que menos caso hagan los hombres.*» DE JESUS MARIA, Joseph. *Vida del venerable y extatico padre Fr. Miguel de los Santos.* 1688, p. 31.

«Por el Alma, para oír [fugir] la ociosidad, por ser madre, y señora de todos los vicios (...)».⁴⁰⁷

Ja s'ha vist més enrere la posició de l'Església davant el treball en dies festius i s'ha parlat d'un edicte del bisbe Marimon de 1734. Ara cal dir que aquest manament parlava també de les festes introduïdes per vots i ordenava que en les festes dels patrons dels pobles només hi hauria obligació d'oïr missa, però no d'abstenir-se d'«*obras servils*». Quan es tractés dels patrons de les confraries no hi hauria obligació ni de descansar ni d'assistir a missa.⁴⁰⁸ De manera que es produeix una certa racionalització de la pietat popular pel que fa a la qüestió de santificar les festes. Pel costat laic, tal com planteja Ruaix (1988; 634), el govern de Carles III va posar un gran esforç a fomentar la productivitat i eradicar les pràctiques festives. D'aquesta manera, per un edicte de 23 de novembre del 1774, totes les festes i celebracions gremials van ser traslladades als diumenges amb l'objectiu que es pogués treballar durant la setmana. A més a més, el 28 de gener del 1772 entrava en vigor una reial cèdula que prohibia als menestrals, artesans, treballadors i oficials mecànics caçar i pescar en dies feiners. En un sentit semblant es van impulsar hospicis i escoles professionals. Aquests canvis només s'entenen a la vista del tipus de societat que vindrà en les dècades posteriors, una societat basada en el treball per compte d'altri i en sous de subsistència percebuts per persones cada cop més desvinculades del món agrari.

El treball de Joaquim Albareda (1981) mostra a bastament la presència del treball protoindustrial en alguns pobles de la comarca i la seva complementarietat amb les feines agràries. I el testimoni de Francisco de Zamora indica que el món rural també seguia el ritme de món industrial: «(...) *yendo corrientes las fábricas de pelaires, todos viven acomodados. Pero si no andan bien las fábricas, especialmente las de pelaires, todo son trabajos, porque toda la tierra que tengo referida está poseída por los dueños de las masías, que son muy ricos, y la gente de dentro de las villas y lugares no tienen más que sus manos e ingenio* (...)» (citada per Albareda, 1981; 30).

Tot i que la concentració en fàbriques era excepcional, a Vic, el 1780, Pere Vidal, un empresari tèxtil, donava feina a la ciutat i en pobles de la comarca a 350 dones que feien encaixos i 100 més que filaven lli o cànem, però no es podia precisar el nombre de teixidors que treballaven per a ell, perquè variaven en funció del moment de l'any.⁴⁰⁹ El 1782, la fàbrica d'Antoni Melats, constituïda l'any abans amb la protecció de l'Ajuntament de la ciutat,⁴¹⁰ amb vuit telers donava

407. *Constituciones, reglas, y instrucciones para las hermanas donzellas de nuestro Retiro del Hospital de Nuestra Señora de Misericordia*. Barcelona, 1699, p. 97.

408. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 34, edicte del bisbe Ramon de Marimon, de 9 d'octubre de 1734.

409. AMV, llibre Acuerdos de 1773 a 1780, vol. 42, 10 de març de 1780.

410. El 27 d'agost de 1781, Antoni Melats, de Malla, demana permís per fer una fàbrica de mitges i gorres de cotó que diu que no entrarà en conflicte amb el gremi de teixidors, que fan altres productes. Se li concedeix i l'Ajuntament de Vic li diu que li faran les exempcions previstes per la llei i que se'l protegirà. AMV, 27.2 Registro de memoriales. 1736-1828. Registro de memoriales 1781.

feina a 292 persones, moltes de les quals encara filaven a domicili (Albareda et alii, 1984; 136). La fàbrica de Josep Comes comptava amb set telers el 1772, la de Jaume Queralt tenia cinc telers (1779) i la de Jaume Sabaters (anterior a 1782) en tenia vint (Junyent, 1976; 258).

És aquest mateix segle XVIII el que culmina amb dos fets molt importants. El primer és un avís al públic del 30 de juny de 1792 pel qual la Junta de Comerç del Principat, per promoure l'ús de màquines que permetessin elaborar productes barats i competir amb els estrangers, havia disposat que durant sis mesos s'exposés una màquina inventada per Juan Pedro Cavaille. Es tractava d'un teler que podria donar feina a moltes dones i que tant es podia moure per la força de l'aigua, com d'un animal o d'una persona. La relació de mecenatge a què estava sotmès Cavaille suposava que l'inventor havia d'explicar-ne el funcionament a qui ho demanés, raó per la qual es convidava a qui hi estigués interessat a visitar-la i a demanar-ne instruccions al seu inventor, durant sis mesos. Aquesta màquina, es deia, era barata i podia ser útil per a les fàbriques i «*tambien a las Casas de reclusion, Hospicios y otros Establecimientos pios*»,⁴¹¹ utilització aquesta ben significativa.

El segon aspecte que val la pena remarcar és la creació de societats econòmiques. En aquest sentit, el mes de març de 1793 Jaume Rubio, alcalde major de Vic, i Francesc Codina demanen permís per crear una Societat Econòmica i per això sol·liciten al baró de Serrahí, i aquest al bisbe, poder-se reunir per redactar-ne els estatuts.⁴¹² La demanda deia que es volia fer una societat com la que hi havia en altres pobles. La resposta del Bisbat va ser que no s'hi veia cap inconvenient, ans al contrari, perquè així s'assoliria una «*mayor perfeccion en las artes y agricultura, y todas las demas ventajas de que es capaz este país*».⁴¹³ Per a la constitució d'aquesta societat, l'Ajuntament de la ciutat va cedir la sala capitular i va prometre que més endavant li deixaria una altra dependència per a les seves sessions.⁴¹⁴

El tema del treball en la cultura catòlica va ser tractat entre 1904 i 1905 per Max Weber en una sèrie d'assaigs que més tard s'agruparien sota el títol de *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. Moltes de les idees que Weber va adjudicar a la cultura protestant segurament es podrien traspasar sense problemes al catolicisme del nostre país, el qual finalment va aconseguir el creixement agrari i industrial. El context català que s'ha repassat podria ajudar a entendre algunes coses interessants.

411. ABEV, Administració del terme civil de Gurb. Correspondència, bans (1788-1800), ap. 72.

412. Carta del baró de Serrahí del 9 de març de 1793 dirigida al bisbe. ABEV, Mensa, 1121, doc. 24.

413. Carta al baró de Serrahí, segurament del bisbe, del 14 de març de 1793. ABEV, Mensa, 1121, doc. 24.

414. AMV, Acuerdos de 1790 a 1800, vol. 44, 10 de gener de 1794.

EL CONTROL DEL MERCAT D'ABASTAMENTS

En un context com el que s'acaba de veure, el preu dels aliments bàsics tenia una importància cabdal; i aquest preu tant podia variar en funció de l'estat meteorològic com de l'especulació humana, com s'estudiarà en aquest capítol. És molt sabut que l'edat moderna havia taxat els preus d'alguns productes per protegir l'estructura social de les tibantors de la dinàmica econòmica i que per això es parlava de *preus justos*, tot i que alguns autors, com Josep Gavarrí, ja acceptaven alguna mena d'especulació.⁴¹⁵

Tot i que és possible que aquestes actuacions tinguessin més sentit en el món urbà que en el rural, aquest joc amb els preus dels aliments bàsics podia posar en perill l'existència de la comunitat local tant o més que els elements meteorològics estudiats més enrere. Però el cert és que darrere de la taxació dels preus s'amagava una estructura moral en què no es podia ser ric a qualsevol preu i en la qual la societat en conjunt i els seus individus en particular s'haurien de preocupar pels seus elements més desafavorits.

Per això, des de l'inici de l'edat moderna, el govern municipal de Vic havia anat adquirint prerrogatives pel que feia a la gestió de l'alimentació bàsica (Junyent, 1969; 286; Roma, 2009). Aquesta intervenció dels poders municipals en la gestió de les vitualles va prendre un nou sentit al tombant dels segles XVI i XVII quan el Consell de la Ciutat va adquirir els forns del Cloquer i de Sant Just a Martí Joan de Malla, l'any 1612 (Junyent, 1969; 302), de manera que així controlava bona part del procés de distribució dels cereals en atenció a les persones més necessitades de la ciutat.

A més a més, l'any 1603 es van reformar les ordenances que feien referència al mostassaf de la ciutat de Vic,⁴¹⁶ les quals responien a una política clarament intervencionista que es deixarà sentir en les actuacions dels propers anys d'aquesta institució. Només anotem que el 1607 s'ordenava que el blat i altres grans s'havien de comprar al pallol i que no s'hi podien comprar amb la intenció de revendre'ls. En aquells anys també es taxarà i protegirà el mercat de la neu o el glaç, el del peix d'aigua dolça, el dels ocells i la caça morta, la carn, la sal, etc.⁴¹⁷ Com que aquestes disposicions no sempre es complien,⁴¹⁸ les ordinations van ser modificades l'any 1634, tot i que a grans trets es va continuar protegint el mercat local, fita que havia d'assegurar el nou càrrec de venedor

415. Concretament, Gavarrí deia que «*Licito serà vender una cosa al precio rigoroso, y luego bolverla à comprar del mismo que se la comprò al precio infimo (...) La razon es, porque la tal compra, y venta se haze con el justo precio*». GAVARRI, *op. cit.*, p. 95.

416. Aquest càrrec havia estat instituït l'any 1366 pel rei Pere d'Aragó i el 1493 el rei Ferran n'havia aprovat les normes de funcionament. En temps de Felip II es va aconseguir que hi hagués un altre mostassaf, el mostassaf forà, encarregat de vigilar i reprimir els robatoris i malifetes en la parròquia, més enllà dels ravalers de la ciutat. Oficialment va desaparèixer amb el Decret de Nova Planta, que donava les seves feines a altres institucions municipals i als corregidors.

417. AMV, Mostassaferia, 1603, 16.11.

418. AMV, Mostassaferia, 1603, 16.11, p. 87.

del pa. Com demostra tota aquesta documentació, els pobres de la ciutat eren un grup de població que havia de ser protegit⁴¹⁹ i per aquest motiu es van dictar mesures per evitar l'especulació amb el pa i els grans, tant a nivell quantitatiu com qualitatiu.⁴²⁰

De tota manera, quan es donaven episodis de mal temps i la collita era escassa, el preu dels cereals es disparava. Llavors, malgrat els possibles guanys, ni els pagesos ni els comerciants no s'atreuen a posar-los a plaça a un preu tan elevat per por de ser acusats d'usurers,⁴²¹ fet que deixava la ciutat desabastida i que feia més difícil que el Consell Municipal pogués arrendar la seva fleca.⁴²² En aquest context, el Consell podia decidir que es vendria el pa per sota del preu de mercat i prohibir treure grans fora ciutat.⁴²³ Per mantenir el preu de venda també es podia modificar la qualitat del pa i quan això passava la mala alimentació podia suposar problemes de salut i la transmissió de determinades malalties.⁴²⁴

Malgrat tot, un document de 1620 també explica que la gent de Vic va a comprar a pobles de la rodalia, com Calldetenes, perquè allí els preus són més barats.⁴²⁵ Aquesta diferència de preu entre la ciutat de Vic i els pobles de la rodalia tindrà conseqüències desastroses quan anys més tard es liberalitzi el mercat

419. En el mateix sentit, l'acta del 28 de gener de 1619 deia que s'havia acordat posar una botiga de cansalada, *«per lo be y profit dels pobres de la present Ciutat»*. I encara no un mes després s'acordava que no s'arrendés la fleca *«(...) sino que reste en poder de la present Ciutat y perquè de aquella redunde utilitat y profit a la present Ciutat y pobres de aquella (...)»*. (AMV, Consell del 21 de març de 1619). El 2 d'abril de 1620, amb motiu de prendre el càrrec un nou botiguer del blat, es parla de la necessitat *«(...) que los pobres de la present ciutat puguen ser provehits (...)»*.

420. El 27 d'abril de 1619, Gaspar Sellers, jurat del Consell, es presentava al Consell i deia que havia tingut notícia de la destrucció de les peces de mesurar el blat, concretament *«(...) una mitja quartera de les que serveixen per mesurar lo blat en dit pallol, y que ha entes que esclafar, es estat ab dol y frau (...)»*. Per això s'acordava que es procedís conforme era de justícia i a qui es trobés culpable se'l castigués *«rigurosament»*, *«(...) tant contra de la persona que ha esclafada la dita mitja quartera com tambe contra les persones qui tenen ho han tingut mesuras Curtas (...)»* (27 d'abril de 1619). Per evitar cap altre acte vandàlic com aquest, el 22 de maig es proposava que es fessin mesures de pedra per al pallol, *«per evitar tot frau y suspita de aquell en lo mesurar los grans en lo pallol (...)»*.

421. Així, el dia 27 de novembre de 1619, es diu *«(...) que encara que se entenguia que en la present ciutat y a molt blat ningú vol traure en la plassa que es occasio de aver de puair lo preu del blat y si algun (...) no vol dir a quant lo vol vendre (...)»*.

422. El 1619 el dret del blat no havia pogut ser arrendat a causa del seu preu, i de nou es parlava d'una persona que podria arrendar-lo però *«sens treurel a la plassa»*. És força possible que aquest increment dels preus dels productes bàsics es vinculés a un episodi més o menys continuat de manca de precipitacions, perquè el 12 de novembre de 1619 el conseller en cap proposava que *«(...) per la molta necessitat y a de aygua que tenim (...)»* s'hauria de demanar al Capítol de fer una processó i el 13 de maig de 1622 el Consell acordava d'anar en processó a la Gleva per *«la necessitat quey a (sic) de aygua»*. D'aquesta romeria en parla POQUÍ, *op. cit.*, p. 359.

423. El 30 d'abril de 1620 el Consell acordava per unanimitat donar cent rals a Miquel Ros, guarda del portal de Gurb, per *«(...) aver tingut compte ningú tragues blat de la present ciutat (...)»* sense el permís dels consellers.

424. El mes de juny de 1620, per problemes relacionats amb la salut, el Consell aprovava per unanimitat que es tanqués un hospici per acollir passavolants i que els hostalers vigilessin de no acollir gent sense el seu permís. 16 de juny de 1620: *«(...) per ara sia tancat lo hospici de St. Barthomeu y procurat noy reben passatgers (...) y que los Sr. Consellers donen forma (sic) de guardar en los portals de manera que no entren personas estranyas que no vinguin ab (...) desalut (?) (...)»*.

425. Document de 1620 inclòs en les actes del Consell de la Ciutat, vol. 14, de 1619 a 1622, sp.

+

Joan Joan Tu ets hamo per creurer altres
tu o pagaras encara que sias fora de lo que ets
y no seras tu sol al qui rebrar .

no volem tantas trai-
doxiras sino al vostre
cap per las traïdo-
rias que feu quontra
a del pobre

deu guarde las ma-
ns y camas de aquell
que prou voldria que
anes tot per la llei
de deu sino que als
grossus son mes d'lents que
als petits

Amenaces contra el batlle de Tona, 1794. Després de cremar-li un pilot de fusta obrada, es descobreix que també havia estat objecte de diversos robatoris i que algú va dient que volen cremar-li la casa. ABEV.

«Joan Joan tu ets hamo per creurer altres. Tu o pagaras encara que sias fora de lo que ets y no seras tu sol al qui rebrar

No volem tantas traidoriras, sino al vostru cap per las traidorias que feu quontra del poble.

Deu guarde las mans y camas de aquell que prou voldria que anes tot per la llei de deu sino qua als grossus son mes d[ol]lents que als petits.»

de cereals, perquè deixarà desatesa la població on no surti rendible aconseguir el blat a causa del seu baix preu.

Un estudi detallat de la gestió municipal demostra que en aquells anys a la ciutat s'està començant a produir un gir en la política proteccionista en matèria de cereals, tot i que encara s'exercirà en diverses ocasions el dret de la ciutat a fer «(...) *traure en la plassa els blats tenim los ciutadans en llurs cases lo que fos menester per provisio dels ciutadans (...)*»,⁴²⁶ tal com disposava un reial privilegi de 1519.⁴²⁷

El 1643 es produirà un important conflicte a causa del segrest del blat de la rodalia de la capital vigatana, fins al punt que el sotsveguer va amenaçar els membres del Consell dient-los que si tornaven a passar per les cases, que no ordenessin res a la gent, i que els pagesos, en cas que se'ls ordenés alguna cosa sobre aquest tema, no els obeïssin. A més, amenaçà d'actuar judicialment contra els batlles.⁴²⁸ L'any 1645 va ser també un any crític pel que fa al subministrament de cereals i també es va recórrer al seu aprest, fet que va causar, de nou, algunes resistències.⁴²⁹

Els anys 1677-1680 van viure una altra conjuntura de crisi agrària, segurament lligada a un episodi de manca de precipitacions (el 1680 es dugueren els Sants Màrtirs a la Gleva per demanar pluja),⁴³⁰ i també s'hi va respondre amb la prohibició de l'agabellament dels grans i la seva sortida de la ciutat,⁴³¹ la creació d'una junta del blat amb poder sense límit sobre aquest tema,⁴³² la cerca i intervenció dels grans «*per tota la ciutat y demes parts a hont convinga*»⁴³³ i, finalment, la ja esmentada anada a la Gleva per demanar aigua.

Hi ha força documents que mostren que la normativa proteccionista aprovada a principis del segle XVII ja no es complia a finals del XVIII⁴³⁴ i que de les

426. AMV, llibre Acuerdos de 1638 a 1644, 10 de juliol de 1643.

427. El 20 de desembre de 1519, el rei Carles I i la seva mare Joana, per obviar l'agabellament de forments, i a petició del síndic de Vic, facultava els consellers d'aquesta ciutat perquè, junt amb el veguer, poguessin requisar els blats i forments per tota la vegueria d'Osona i vendre'ls a just preu a Vic, pagant-los als seus propietaris originals (Junyent, 1969; 286).

428. AMV, llibre Acuerdos de 1638 a 1644, 13 de setembre de 1643.

429. El mes de juny, en el Consell del dia 16, s'anota que hi ha resistències a què el blat sigui apressat.

430. AMV, Deliberacions del Consell del 9 d'abril de 1680.

431. AMV, Deliberacions del Consell del 3 de febrer de 1677.

432. AMV, Deliberacions del Consell del 3 de maig de 1677.

433. AMV, Deliberacions del Consell del 1 de juny de 1678.

434. Així, malgrat els bans de 1780 que prohibien comprar fruita per revendre-la a la mateixa ciutat, «*sino que aquella haya de vender aquel que le habrá trahido, bajo pena de perder la fruta, y de treinta sueldos*» tal com s'havia establert el 1603 i que el 1772 aquesta prohibició es fes extensible a «*todo genero de vituallas, y comestibles*», l'incompliment reiterat d'aquests manaments va fer que aquest ban es publicqués diverses vegades. AMV, 13.31, bans vigatans.

En el mateix sentit, l'any 1783, Gabriel Codina, un traginer de Vic que comprava en nom de l'hospital general de Barcelona, es queixava d'aquesta normativa perquè deia que anava en contra del que establia el llibre del comerç, que deia que es podia comprar a qualsevol hora. A més, afegia Codina, hi havia gent que comprava blat fora d'hores i que ho feia per revendre'l «*y a veces al instante de*

prohibicions totals es passava progressivament a actituds més obertes,⁴³⁵ sobretot en èpoques de bones collites. De tota manera, la primavera de 1793 encara se seguia intervenint en la marxa del mercat de cereals i el bisbe Veyan deia que tenia establert que tots els grans, excepte els que necessitava «*para el gasto de mi familia se vayan vendiendo poco a poco en los mercados a fin de fomentar el surtimiento del Pueblo, y contener en quanto a mi depende la subida de los precios*».⁴³⁶ Per això, davant la petició del Consell, va ordenar a les diferents parròquies del Bisbat que traguessin el blat al mercat i que no el venguessin a casa o en els convents (per evitar l'especulació).

Si, tal com es veu, la jerarquia eclesiàstica estava interessada a protegir la part més feble de la societat vigatana, una cosa semblant passava en aquelles mateixes dates amb la Corona, la qual el 2 d'abril de 1793 enviava una carta al bisbe Veyan, fent donació de 100.000 rals per repartir entre els pobres del Bisbat.⁴³⁷

Amb tot, a finals del segle XVIII els interessos per la protecció del preu dels cereals comencen a canviar, sobretot a partir de la nova reglamentació que s'establí l'any 1765. En aquell moment, la taxació del preu dels cereals es considerava injusta, especialment per als llauradors,⁴³⁸ i per evitar que aquests fets impedisin l'abundància del regne i debilitessin l'agricultura, el rei havia acordat, «*no solo fomentar con mis auxilios la condicion de los Labradores, sino tambien conciliar, en lo posible, sus utilidades, con la abundancia, y beneficio,*

haverlo comprado» i no se'ls castigava. AMV, 27.2. Registre de memorials. 1736-1828. Registro de memoriales 1781.

435. Tomàs de Tobalina, governador i corregidor de Vic i el seu partit, el 6 de desembre de 1782 va haver de fer un ban en què deia que els atravesadors compraven els comestibles a qualsevol hora, en perjudici del públic, «*quien ha de sufrir el mayor precio que les ocasionan los tales Atravesadores; y siendo digno de remedio estos daños y facilitar medio como puedan proveerse comodamente y de primera mano los vecinos (...)*» ordenava que ningú no pogués comprar en tota la parròquia una sèrie de productes (fonamentalment carns i ous) per revendre'ls a dins o a fora de la ciutat fins que no haguessin tocat les 12 o les 10, segons l'època de l'any. Ban del 6 de desembre de 1782. AMV, 13.31, bans vigatans.

436. ABEV, Mensa Episcopal, 1121, doc. 25 (13 abril 1793).

437. Aquests diners s'havien de distribuir en diferents partides que incloïen els llauradors pobres, sempre que fossin «*(...) empleados en alguna caballeria, utensilio ú efecto preciso para su ejercicio, y de que tenga mas necesidad (...)*», pobres vergonyants, vídues, orfes i «*pupilos*». Document signat a Aranjuez, el 2 d'abril de 1793, pel marquès de la Santa Cruz. ABEV, Mensa Episcopal, 1121, doc. 40.

438. A causa de la «*variedad de los tiempos, y la diferente calidad de los terrenos de mis Reynos, no pueden permitir que subsista sin agravio de los Labradores, y Cosecheros, la Tasa perpetua, y general de los granos, que fija su precio hasta en los años mas esteriles, en que las expensas, y gastos precisos del cultivo exceden del valor de la Tasa, de que resulta la decadencia de la Agricultura; porque experimentando los Labradores despreciados sus frutos en los años abundantes, y que en los esteriles no sacan por la Tasa el costo de sus gatos, y fatigas, se ven oprimidos, y en estado de no poder continuar sus Labores, y los Vasallos sin los Granos necesarios para su alimento, y sin recurso a su compra, por estar prohibido el Libre Comercio, y Mercaderes de Granos.*» Don Juan Phelipe de Castaños... El Señor Marqués de Squilace... me ha remitido... con orden del Rey de 18 de julio de este año... la Real Pragmatica, que se ha servido expedir, aboliendo la taxa de Granos, y permitiendo el libre comercio de ellos, baxo las reglas, que transcribo a la letra. Barcelona, 5 de novembre de 1765. ABEV, Administració del terme civil de Gurb. Correspondència. Bans (1760-1767), ap. 70.

que exige la Causa pública».⁴³⁹ Per tant, s'abolia la taxa dels grans i la seva venda i compra seria lliure «*para que asi en los años estériles, como en los abundantes, ser igual y reciproca la condicion de los vendedores, y compradores*». Així mateix, es permetia el lliure comerç de grans a qualsevol persona, no només als mercaders.

De tota manera, per evitar la malícia i la cobdícia, el monarca renovava les lleis que prohibien els monopolis, «*los tratos ilicitos, y los torpes lucros*», i ordenava que es castiguessin durament aquestes conductes i que es donés una quarta part als qui denunciessin els culpables. Les altres tres parts serien per al jutge i per als «*Pobres del Pueblo donde se cometiese el delito*».

Com es veu, en aquest moment ja es començava a tenir consciència d'una paradoxa: mantenir els preus taxats a un nivell «moralment correcte» protegia els interessos dels estrats més pobres de la societat, però també suposava la limitació d'una de les poques vies que existien per a la millora agrícola i per al progrés de la pagesia més ben assentada. Mantenir els preus baixos impedia l'acumulació de capitals dels propietaris i arrendataris catalans.⁴⁴⁰

Els fets de 1789 —que s'estudiaran més endavant— van servir perquè el corregidor de Vic, Josep Federico i Aguiar, ordenés una reimpressió de la reial cèdula que explicava que s'havia encarregat la reforma del mercat de cereals «*(...) conciliando el beneficio de los Labradores y la comodidad posible de los consumidores (...)*».⁴⁴¹ Es tractava de protegir els llauradors evitant que poguessin malvendre els grans i la palla als especuladors obligant-los a tornar els préstecs en diners i amb interessos prefixats.

La protecció de les classes populars que tradicionalment s'havia posat en pràctica amb la taxació del preu d'alguns aliments xocava al final de l'edat moderna amb una societat que cada cop estava més interessada a generar riquesa. De manera que va arribar un moment en què la protecció dels febles es va començar a veure com un atac als interessos dels propietaris i arrendataris. Així el governador militar i polític de Vic, Francesc Antoni de Borràs, el desembre de 1802 feia públic un escrit reial que pretenia «*(...) el beneficio de los Labradores y la comodidad posible de los consumidores, sin intervencion de manos intermedias que obsten á estos loables objetos*».⁴⁴² Per fer-ho i evitar la «*codicia de los tenedores del trigo, que le reservan con la esperanza de que se aumente*

439. Don Juan Phelipe de Castaños..., *op. cit.*

440. Així ho deixa veure el document 169 de l'ABEV, Mensa Episcopal, 1123.

441. *Real Cedula de S. M. y señores del consejo en que se prescriben las reglas convenientes para evitar todo abuso y monopolio en el comercio de granos...* Vic, 1790 (originàriament imprès a Madrid). De fet la pragmàtica de 1765 ja havia previst que els diners que es pagarien per socórrer els llauradors, amb l'obligació de tornar-los «*en Grano à la Cosecha*», s'havien de regular segons el preu del cap del partit en els quinze dies anteriors o posteriors a la Mare de Déu de Setembre, segons s'estipulés. *Don Juan Phelipe de Castaños...*, *op. cit.*

442. ABEV, Mensa Episcopal, 1126, doc. 98.

el precio» s'havia acordat que es fes complir la Reial Cèdula de 16 de juliol de 1790 que intentava evitar l'especulació amb els cereals.⁴⁴³

En la mateixa línia de protecció dels llauradors, una resolució del Consell de Castella de 1768 prohibia en tot el Principat el subarrendament de terres, «(...) *como medio de precisa incidencia al fomento de los labradores de menor caudal*»;⁴⁴⁴ i una altra resolució, de l'any següent, disposava «(...) *que no se des-poge á los labradores de tierras arrendadas, en perjuicio de la labranza*». ⁴⁴⁵ En un document del 14 de novembre de 1798, Agustín Lancaster es dirigeix al bisbe de Vic i li diu que ha contractat per a les obres públiques un gran nombre de jornalers que la guerra havia deixat sense feina.⁴⁴⁶

Si els estaments públics havien de vetllar per la situació econòmica de les classes populars, una altra manera de fer-ho va ser reformar les prohibicions de menjar carn en determinats dies, especialment davant de casos d'extraordinària necessitat. En aquest sentit, la preocupació per l'alimentació de les classes populars havia donat el seu primer fruit l'any 1762, quan el rei Carles va aconseguir un breu del papa Climent XIII en el qual es permetia menjar productes fins llavors no permesos durant la quaresma. La causa es trobava en la prohibició del comerç marítim decretada pel monarca, arran de la qual faltaria el peix salat i el fresc «*por lo peligroso de los Mares, y la falta de Pescadores*». Amb aquest motiu, es va concedir que, d'acord amb el que disposessin les autoritats eclesiàstiques més properes al territori,

«(...) *puedan comer Huevos, Queso, Manteca, y otros Lacticinios, y tambien Carnes mas saludables, solo en la Quaresma del corriente año; (y exceptuados los quatro dias primeros; los Miercoles, Viernes, y Sabados de cada semana, y toda la Semana Santa de la misma Quaresma) (...)*»⁴⁴⁷

Aquest breu també imposava als rics l'obligació de fer alguna almoina als pobres (que gestionaria l'Església) i comminava els pobres a resar algunes ora-

443. «(...) *con declaracion de que por ahora pueda obligar á los Cosecheros y qualesquiera otros dueños de trigo que le tengan sobrante á que lo vendan al precio corriente para el abasto del público, baxo la pena de perdimiento de todo el que tengan por su resistencia ú ocultacion; y advirtiendolo á los tenedores de dicho género que no puedan negarse á vender el que les sobre á precios corrientes á todos los que lo soliciten; entendiéndose por trigo sobrante aquel que no necesiten sus dueños para el mantenimiento de sus casas y familias, ni para hacer sus siembras.*» ABEV, Mensa Episcopal, 1126, doc. 98.

444. AMV, llibre Acuerdos de 1767 a 1772, vol. 41, 5 d'agost de 1768.

445. AMV, llibre Acuerdos de 1767 a 1772, vol. 41, 10 d'abril de 1769.

446. «*Por la desocupación en que quedaron mas ha de un año mucho numº de jornaleros que à causa de la actual guerra y de la decadencia que ocasiona en el comercio fueron despedidos de las fabricas y trabajos en que ganavan su sustento y el de sus familias, busqué prontamente el medio de remediar un tanto su miseria y precaucionar los peligros à que les exponia su ociosidad è indigencia empleandolos en obras publicas con un moderado jornal (...). Creciendo essa con la duracion de la guerra, y con ella el numº de pobres y el gasto, acudi à la piedad del Rey paraque permitiera hacer una Rifa (...)*» ABEV, Mensa Episcopal, 1124, doc. 164.

447. ABEV, Estiula Z/2, doc. 1, p. 2.

cions a criteri del seu confessor. Unes idees semblants es trobaven en un breu de Climent XIV de 1770 pel qual es concedia una indulgència a aquelles persones que dejuessin i es confessessin i, entre altres coses, fessin una caritat als pobres. De tota manera, el bisbe de Vic, Bartomeu Sarmentero, va manar,

«(...) *peraque se guarde lo Decoro degut, i cesse tot tumulto, é inquietut en las Iglesias, que se han de Visitar per aquest effecte (...) que ningun baci, ò Pobre vaja demanant Charitat dins de aquellas, sino fora en las portas; prohibint enterament en totas ellas conversacions, i passeits (...).*»⁴⁴⁸

L'any 1779 es va publicar un nou breu de Pius VI pel qual es dispensava de la prohibició de menjar carn durant la quaresma dels anys 1779, 1780 i 1781.⁴⁴⁹ Els motius continuaven sent els mateixos: la interrupció del comerç marítim.⁴⁵⁰ Manuel de Hartalejo, bisbe de Vic, ho va manar publicar en un edicte del 4 d'abril de 1779 que deia que s'establiria un indult de la prohibició de menjar carn.⁴⁵¹ Però, malgrat tot, el desembre d'aquell any el mateix bisbe feia una valoració no gaire positiva dels resultats d'aquest edicte. Davant d'aquest resultat, el bisbe Hartalejo intentarà corregir alguns abusos que han aparegut arran d'aquest indult⁴⁵² i establirà una mena de llista de preus mínims per a aquests casos. Hi ha constància que aquest indult va ser prorrogat en anys posteriors.⁴⁵³ Així, «(...) *ademas del Privilegio de comer carne, y gastar menos en mantenerse, logrará el merito de la Limosna, como si por su misma mano la repartiera.*»

En la mateixa línia, l'any 1782 va circular una carta impresa de la secretaria del bisbat de Vic en què es recordava el que havien de fer els criats i les criades que menjaven per compte dels seus amos, els jornalers i treballadors en general, i fins i tot els pobres de solemnitat en relació a «(...) *usar del indult de menjar carn.*»⁴⁵⁴

448. *SSMI. DNI. N. D. Clementis divina providentia papae XIII. Jubileum Universale.* ABEV, Mensa Episcopal, 1117, doc. 60.

449. *Breve de nuestro muy santo padre Pio VI para que los arzobispos, obispos, y abades (...) puedan dispensar la gracia a los Fieles Cristianos...* Barcelona, 1779, sp. Va ser signat el 23 de desembre de 1778 a Roma.

450. «(...) *y por hallarse infestados los Mares, y haber escasez de gentes que pesquen, faltan los pescados salados que son el principal y comun alimento de los Pobres, y los Regulares que hay en los sobredichos Reynos, è Islas (...).*» El funcionament era el mateix que s'havia posat en pràctica el 1762. *Breve de nuestro muy santo padre Pio VI para que los arzobispos, obispos, y abades...* Sp.

451. ABEV, Mensa Episcopal, 1110.

452. «*Nos consta que por una Peseta se dispensó a un hombre Rico, y à toda su Familia, que se componia de diez Personas, y que si huviesen comido de Pescado, habrian gastado muchissimo, según el valor, que tubo, y tendrá esta especie de comida. Algun Padre de Familia nos aseguro, que havia gastado en su casa comiendo de carne 20 [?] menos, que el año antecedente comiendo de Pescado.*» ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 47.

453. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 51, pel qual el bisbe Antoni Hartalejo, a 30 de gener de 1782, estableix que Pius VI ha prolongat per quatre anys l'indult de menjar carn fent alguna almoïna per als pobres.

454. Carta del secretari Simón i Lluçà al rector de Sant Feliu d'Estiula. ABEV, Estiula Z/2, doc. 11.

Aquests fets semblen tenir una relació força clara amb una carta impresa amb data de 9 de novembre de 1767 en la qual Ignacio Martínez de Villela, vicari de Saragossa, contestava una missiva de Juan de Peñuelas, escrivà del Consell de Castella, que ordenava als eclesiàstics que actuessin contra uns «abusos supersticiosos, y falsas creencias» i que els ensenyessin quins eren els seus errors.⁴⁵⁵ Entre aquests errors i abusos hi havia el «Partir la Vieja al medio de la Quaresma», que simplement consistia a fer una aturada al mig de l'abstinència i celebrar-ho amb un bon àpat. Aquesta missiva va arribar al bisbat de Vic, el qual va escriure una carta de resposta a Juan de Peñuelas el 7 de desembre dient que faria que els capellans fessin notar les errades als seus parroquians.⁴⁵⁶

LES REVOLTES A LA CIUTAT DE VIC

Els episodis de mal temps dels segles XVII i XVIII van posar les bases per a descontentaments populars que algunes vegades van donar lloc a aldarulls, i no només per la gestió dels cereals. Així s'ha dit que l'augment de demanda de glaç que es va produir als segles XVII i XVIII estava vinculada al procés de refredament global del vell continent (Solé, 2006; 54; Fontana, 1976; 55 i s.). En aquest sentit, el 12 d'agost de 1620, el mostassaf acut al Consell i exposa que ha «(...) tingut molta queixa de molts ciutadans per no trobarse glas en la present ciutat y com vehis que per so y [h]auria avalot feu diligencia de visitar les cases dels qui venen glas (...)».

S'ha de dir que en aquell moment el glaç estava considerat i legislat com altres aliments bàsics (Solé, 2006; 61) i sabem amb certesa que hi havia obligació per part de les persones que n'arrendaven el subministrament de tenir-ne sempre a la venda.⁴⁵⁷ Per aquesta raó, la concòrdia entre el comte de Centelles i aquesta vila (1690) concedia la «(...) facultat de vendre neu ab obligació de haver de tenir (...) neu des del dia de Pasqua de resurrecció fins al dia de Tots Sants (...)» a un preu taxat (Pladevall, 2000; 27-28). Tal com ho diu Pladevall (1994; 48-51), a partir del segle XVII el glaç es convertí en una necessitat popular i en un negoci lucratiu, fet que dugué algunes ciutats, com Manresa, a prendre-hi part. Segurament en seria bona prova el fet que l'any 1746 es va signar una concòrdia entre el Consell de la Ciutat de Vic i el bisbe per la qual els religiosos i religioses tindrien el subministrament a la meitat del preu que se servís als laics.⁴⁵⁸ El glaç era tan important que l'any 1660 Joan Fontanelles es queixava al Consell de la Ciutat per haver estat desinsaculat perquè, tot i tenir-hi encara

455. *Nos el Dr. D. Ignacio Martínez de Villela...* ABEV, Varis 236, doc. 36, p. 286. Vegeu també Varis 235, doc. 17, p. 112.

456. ABEV, Mensa Episcopal, 1119, doc. 78.

457. MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari. «Els arrendaments del proveïment de neu a la ciutat de Tortosa en el primer terç del segle XVII». *Recerca*, 5 (2001), p. 53-66. Vegeu també ROURA I SABÀ, Pere. «Els pous de neu de Maçanet de Cabrenys». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 22 (1989), p. 206-225.

458. ABEV, Mensa Episcopal, 1124, doc. 55. AMV, actes de 1746, 14 d'octubre de 1746.

casa moblada, no habitava a Vic. Per justificar el seu vincle amb la ciutat i assegurar-se la preeminència social, l'afectat deia que estava tan vinculat a Vic «(...) *que tots los dies y envio a comprar la carn, lo vi y lo glas, per lo sustento de ma casa (...)*».⁴⁵⁹ També el 1705, davant l'assetjament de la ciutat de Barcelona, el capellà Jaume Avellà va escriure que no deixaven entrar-hi res, «*ni la neu*» (Simón, 1993; 46). En un sentit semblant, el 13 de novembre de 1737 arribava un paper a l'Ajuntament amb el «*Computo prudencial del que ha menester en el año un ecclesiástico ordinario con dos de familia (...)*», atribuït al canònic Joan Barrera, en què una de les coses que s'hi recull són «*seys meses de nieve á dos dineros por libra*».⁴⁶⁰

L'estudi dels descontentaments i les revoltes vinculades al comerç de cereals o de glaç que es van produir en el marc vigatà durant aquest període mostren diferents elements comuns. El primer d'ells és un ampli consens en contra de l'especulació amb les vitualles considerades bàsiques,⁴⁶¹ fet que s'intentava combatre amb la fixació de preus, i fins i tot la seva rebaixa en moments puntuals.⁴⁶² Un segon element és la creença que el poder municipal havia de gestionar aquests afers, especialment després del Decret de Nova Planta,⁴⁶³ i que això donava a la capital d'Osona la capacitat per registrar les cases de la parròquia i llocs units, incautar-se'n els cereals i fer-los dur al mercat, fet que alguna vegada va causar problemes amb els seus propietaris. A més a més, es posava una gran

459. AMV, carta de Joan Fontanelles als consellers (14 de febrer de 1660) inclosa en el Llibre d'Acords, 1655-1663.

460. AMV, llibre Acuerdos de 1735 a 1746, vol. 36, 13 de novembre de 1737.

461. Així l'any 1619 hi havia hagut un conflicte quan dos botiguers encarregats del pallol foren acusats d'intentar especular amb el preu del blat enviant-lo a Olot i desabastint la ciutat de Vic, «(...) *lo que redunda en notable dany y perjudici dels pobres de la present Ciutat (...)* per esser ocasió de alterar-se los preus dels blats y pendrer augment (...)». AMV, acta de la reunió del Consell de l'Ajuntament de Vic del 8 de gener de 1619.

462. A finals de 1748, es va publicar un edicte del corregidor que prohibia les pràctiques dels agabelladors, motiu pel qual els agutzils van sortir a la Plaça per fer baixar el preu que es demanava pels cereals, acció secundada per un grup de gent i que va fer intervenir el secretari del corregidor, el qual amenaçà els comerciants amb penes de presó si no en rebaixaven el preu. El resultat va ser que la gent que volia dur el blat a la Plaça, espantada pel que podria passar, va retirar els seus grans i alguns dels arrendataris van acordar no tornar a dur blat a la ciutat. Tot i que el corregidor va fer retirar els seus agutzils, el dissabte següent faltaren grans al mercat, fet que va causar malestar entre la població, «(...) *de forma que esta falta ha motivado algun desorden de clamores entre las Gentes que los necesitavan comprar y cuyas voces han motivado al Cavallero Regidor Decano viendo no podia por si sosegarles, à pasar recado a su Señoria para poder juntar Ayuntamiento (...)*». Finalment l'Ajuntament va posar el cas en coneixement del monarca i va demanar que els agutzils «(...) *no saliesen a la Plaza à embarazar à vendedor alguno, como en efecto se ha obtenido (...)*». També «*Acordo el que no se fixen precios à los trigos, y granos, y que por los mismos Regidores se publique, y haga entender à todos los Labradores, y Arrendatarios que sin reparo entren trigos ala Ciudad, con el seguro que no se les precisará à venderlos à precios destinados, sí alos que conviniere entre los Vendedores, y Compradores, y que si esta providencia no basta, se tome otra resolucion para poder conseguir la entrada de trigos (...)*». AMV, Llibre d'Acords, de 1747 a 1751, vol. 37, sessió del 7 de setembre de 1748.

463. L'article 46 del Decret de Nova Planta establia que «*Los Regidores tendrán à su cargo, el Gobierno Político de las Ciudades, Villas, y Lugares, y la Administracion de sus Propios, y Rentas, con que no puedan hacer enagenacion, ni cargar censos, sino es con licencia mia, ù del Tribunal, à quien lo cometieremos, y los que entraren nuevos recibirán las cuentas, de los que acaban con asistencia del Corregidor, ò Bayle, el qual hará execuciones sobre alcances sin retardacion*».

atenció a què totes les transaccions es fessin a la Plaça, i no en cases particulars.⁴⁶⁴ Un altre punt a destacar és el fet que es buscava que entre productors i consumidors hi hagués els mínims intermediaris possibles, de manera que durant molts anys la pràctica de deixar els grans propis a un/a altre/a perquè en gestionés la venda va ser mal vista i fins i tot prohibida.⁴⁶⁵

Aquest conjunt de creences explica que les classes populars esperessin i demanessin als seus regidors que intervinguessin en el mercat. Ja s'ha vist el que va passar en els fets de 1620 quan va faltar el glaç, i es va repetir el 24 de maig de 1773 quan el personer Pere Cathalà i Serra va manifestar al Consell «(...) *que se halla con fuertes instancias del Publico, paraque se sirva el Ayuntamiento dar las providencias que estime por convenientes, paraque se saque trigo en la Plaza, respecto de que se ha experimentado alguna escases*».⁴⁶⁶ A la ciutat, el poble s'ha convertit en actor i ha après el paper que ha de representar, talment com si fos una obra de teatre.

Un conflicte de l'any 1734 entre el soguer Antoni Mas i l'Ajuntament permet saber que el consistori feia patent la seva obligació de tenir fleca pública i abastir de pa els veïns, tots els anys «*assi fertiles como esteriles*», i que la ciutat tenia establertes unes ordinations per les quals es prohibia a qualsevol veí vendre pa, «(...) *con la pena de comisso [i] multa de 10 L y la de ser quemados la Artesa y demas paramentos en caso de contrafaccion (...)*».⁴⁶⁷ El 1789 les masses enfurides ho van posar a la pràctica sota la mirada dels membres del Consell, amb una teatralització que es repeteix en altres ciutats.

La revolta més important va tenir lloc a Vic el dia 10 de febrer de 1789. Va ser un «*desorden popular*» a resultes del qual pel juliol encara es deia que molta

464. A mitjan febrer de 1748 manquen els cereals i el preu comença a pujar; davant d'aquesta situació, l'Ajuntament acorda fer un registre dels blats de la ciutat i parròquia (dia 15), però en la sessió del 17 de febrer de 1748 ja es reconeix «(...) *que esto ha motivado entre el Pueblo un publico clamor por temor de que no les faltase el abasto de pan hasta la cosecha venidera (...)*». Per això s'obliga a fer aquestes transaccions a la Plaça: «(...) *con que se manda á todas y qualesquier Personas de qualesquier grado y condicion que sean, que no se atrevan por si, ni por interpuesta Persona a vender, ni comprar trigo ni otra especie de granos dentro de las casas de ningun Particular, sí que solamente lo puedan vender y comprar en la Plasa del Mercadal y en los días del mercado, y los vendedores solamente puedan vender en dicha plasa, y días de mercado la proporcion que se les destinará por el Ayuntamiento baxo la pena del trigo, o granos que se habran vendido o comprado, y su precio perdido, y otras de arbitrarías*». AMV, Llibre d'Acords, de 1747 a 1751, vol. 37.

465. L'abril de 1750 començava un llarg conflicte arran de la prohibició de tenir testaferrós per vendre en nom de comerciants que no fossin de la ciutat, encara que fossin les seves dones, i de l'obligació de dur tot el gra per la plaça del Mercadal i el pallol, fet que va fer que el 13 de juliol de 1750 encara es parlés dels «(...) *continuos y publicos los clamores de los mas de los vezinos de la Ciudad (...)*» i que quatre dies més tard es reconegués que aquestes provisions havien fet més mal que bé i que el preu havia seguit pujant perquè els forasters i els arrendadors no van acudir a la seva cita amb el mercat vigatà, «(...) *por haverlos quidato la libertad, que siempre havian gosado de valerse de persona de su confianza, que por lo regular era de Cribradores (...)*». AMV, Llibre d'Acords, de 1747 a 1751, vol. 37, sessió del 17 de juliol de 1750.

466. AMV, Llibre Acuerdos de 1773 a 1780, vol. 42.

467. AMV, Cartas de la ciudad, 1740-1753, vol. 18. Carta del 5 de desembre de 1746.

gent havia hagut de deixar la ciutat per por de ser empresonada. Havent passat quatre mesos, encara no s'havia pres cap decisió, ningú no havia estat acusat i no estava clar que ningú hagués anat a presó.⁴⁶⁸ Aquesta situació hauria fet intervenir-hi el bisbe Francesc Veyan i Mola en favor «(...) *de un considerable numero de familias pobres de dicha Ciudad (...)*».⁴⁶⁹

Després d'un rigorós hivern, els preus dels cereals s'havien disparat fins al punt que les classes més desfavorides de la ciutat de Vic no podien comprar els cereals o la farina amb què feien el pa. D'altra banda, a la ciutat ja hi havia alguns forns i fleques que venien el pa d'una manera més o menys lliure. En aquest context, en passar un carro de blat per la plaça del Mercadal, el 10 de febrer, les dones i alguns elements populars van aturar el traginer i van demanar a les autoritats locals que l'obliguessin a dur el seu gra a la Plaça i a vendre'l a preus assequibles. Els fets van continuar quan un grup de persones van cremar diferents instruments dels forners de la ciutat (les pasteres) i destruïren algunes fleques. Lluny d'acabar-se, els incidents es repetiren més endavant amb menor virulència fins que passat l'estiu les persones que havien estat detingudes van ser indultades. Abans que això passés, la ciutat de Vic va viure en un clima de constant inseguretat, algunes persones van abandonar la ciutat per por de les represàlies i sembla clar que la desconfiança es va instaurar entre els veïns.

El document del bisbe Veyan remarca la pau social que fins llavors havia viscut la ciutat, explica clarament l'origen dels fets, que no era altre que el mal temps d'aquell hivern,⁴⁷⁰ i remarca la seva manca de premeditació.⁴⁷¹ Tot plegat encaixa perfectament en la tipologia de revolta del pa que va analitzar E. P. Thompson (1979) ja fa anys.

468. Carta del 8 de juny de 1789. ABEV, Varis 242, doc. 66, p. 362.

469. ABEV, Varis 242, doc. 66, p. 363.

470. «*Las circunstancias del tiempo eran mui fatales. La cosecha de granos que es la unica que produce este pais fue cortissima en el año pasado. El extraordinario rigor y duracion de los yelos del ultimo invierno, consumo todas las hortalizas y yervas en que consiste casi todo el mantenimiento de la gente pobre. Veíase reducida a sustentarse unicamente del pan y del maíz; y al paso que por la falta de yervas necesitaba mayor cantidad de estos alimentos, sobre tener que pagarlos mui caros, no podia lograr el arbitrio de amasar el pan en sus casas por no hallar trigo para comprarlo. En tan triste constitucion parece menos estraño que se acalorasen los animos de esta pobre gente, y que sin reflexion se precipitasen a ocupar el trigo que ellos con su dinero no podian lograr, y veían que entraba para los que hacian trafico con el amasijo no solo para la Ciudad sino para otros Pueblos.*» ABEV, Varis 242, doc. 66, p. 364. AMV, Libro de cartas de la ciudad de 1781 a 1799, vol. 22.

També Pere Martir Coll va escriure en el seu dietari que l'any 1788 «(...) *ha estat lo més mísero que los escritos y memòria dels homes han aconseguít. De blat generalment sols se cullí la llabó*» (Roura, 2005; 251).

471. «*Su primera intencion se vio que unicamente se dirigio à ocupar el trigo para comprarlo; y congregada casualmente con esta ocasion la muchedumbre fue facil que se comoviese e insultase contra unos (...) a quienes juzgaba autores de una especie de monopolio que ocasionaba la falta ò escasez de trigo venal: y como por otra parte no se hubieren observado antecedentemente incidios algunos de comocion ni se vio prevencion, ni uso de armas, es manifesto que no hubo premeditacion para que lo que executaron, sino que se hizo por precipitacion y a impulso de un movimiento repentino.*» ABEV, Varis 242, doc. 66, p. 364. AMV, Libro de cartas de la ciudad de 1781 a 1799, vol. 22.

La documentació de l'Ajuntament de Vic demostra que els fets van tenir una durada força llarga en el temps i que el 17 de març, «(...) *subsisten aun inquietos los animos de los habitantes de esa ciudad, habiendose atrevido á registrar tumultuariamente un carro cargado de salvado atropellando á su conductor con escándalo público*».472 La nit del 9 al 10 de maig es van reproduir els incidents a la ciutat.⁴⁷³

La resposta de l'Ajuntament —i l'actuació del bisbe en el moment de demanar l'indult— demostren la protecció i la defensa dels interessos dels revoltats: el 26 d'agost s'acordava que els diners que havien sobrat de comprar blat per esperar la nova collita s'apliquessin «(...) *en subsidio de los encarcelados, y familias de los reos contra los quales se procede criminalmente (...)*».474 En un sentit semblant es podria interpretar el fet que, després d'escoltar l'Ajuntament, el baró de Serrahí va decidir no donar permís per refer els forns destruïts per «*los amotinados del dia 9 de febrero (sic) de este año, y [que] pertenecian a tres panaderos de esta ciudad (...)*».475

Els fets de Vic de 1789 corresponen a un seguit d'avalots que es van produir en diferents poblacions de Catalunya (Mataró, Arenys, Martorell, Vic, Sabadell i Sant Boi, segons Roura, 2005; 258) i que ja fa anys van ser estudiats per Moreu-Rey (1967, vegeu també Roura, 2005; 250 i s.). Una de les ciutats en què hi hagué incidents va ser Mataró, a resultes dels quals es va plantejar un problema als administradors de la catedral de Vic.

Un document notarial que es guarda a l'Arxiu Episcopal de Vic informa dels fets de Mataró. Es tracta, segons el document, «(...) *de la Comocion o Motin estudioso (?), que en la noche del dia primero de Marzo proximo pasado se experimentó en la presente Ciudad (...)*» de Mataró, el principal actor de la qual era Jaume Vilardell, curtidor i ajudant de pregoner, nascut a Sant Celoni però resident a Mataró.⁴⁷⁶ En el mateix fons documental també es conserva una

472. Carta del Comte del Asalto (còpia). Cartes rebudes per l'Ajuntament, vol. 49, de 1788 a 1790, p. 131.

473. «(...) *en la noche del nueve, al diez de este mes, algunos malechores, cometieron el exceso de quebrar los vidrios de las casas del Corregidor, Alcalde mayor, y quatro Regidores, y apellidandose Justicia abrieron varias casas (...)*» Còpia d'una carta enviada al comte de Lacy, inclosa en l'acta del dia 14 de maig de 1789. Llibre d'actes, vol. 43, de 1871 a 1789, p. 280v.

474. Sessió del 26 d'agost de 1789. Llibre d'actes, vol. 43, de 1871 a 1789, p. 290v.

475. Vegeu les cartes de l'11 de juliol i de l'1 d'agost de 1789 a Cartes rebudes per l'Ajuntament, vol. 49, de 1788 a 1790, p. 158 i 167.

476. Vilardell era «(...) *otro de los que hacian cabeza de otro Motin, diciendo con voces tumultuarias que se havia de pegar fuego a toda la Ciudad: que con otros se dirigió a la Casa Rectoria para tocar la campana à Somaten, ò à rebato: que iba convidando à otras Gentes para ello, diciendo que habian de matar à Antonio Roman[.], Revendedor de Granos, y a Ignacio Boet[.], Comerciante, y que les havian de quemar sus Casas: que en efecto destrozaron las puertas principales de la Casa de dicho Antonio Romaní, saqueando un caxon de la mesa que tenia en su botiga; robaron el dinero que havia, se llevaron sacos, ò talegas para ensacar trigo, hicieron pedazos de Vales, libreta de deudas y otros papeles que encontraron en dicho caxon, impòrtando el total del Dinero, Vales, papeles, y libretas mas de mil, y ochocientas libras catalanas: que fue otro de los que destrozaron un carro para arrimarse: que despues pegaron fuego à dos Pajares de la casa de Ignacio Boet: que en la noche del dia segundo del mismo mes de Marzo, se presento dicho Jaime Vilardell en casa del Sr. Governador*

carta de l'alcalde de Mataró del 7 de maig de 1789 que demanava l'extracció de Vilardell de la catedral de Vic, on el sospitós s'havia refugiat per no caure en poder de la justícia.⁴⁷⁷ Aquests documents van anar a parar a mans del canonge de la catedral de Vic i vicari del Bisbat, Fèlix Vila i Coll, el qual, en una carta del 18 de maig de 1789, aporta una informació de gran interès per al tema que estem tractant: Jaume Vilardell s'havia refugiat a la catedral de Vic a l'empara del dret d'asil de l'espai sagrat que s'ha vist més enrere (vegeu el capítol que porta per títol «La pobresa»). La intenció del notari i de l'alcalde mataronins era que sortís de la protecció eclesiàstica, una protecció que no deixa de ser curiosa després de les amenaces que havia proferit contra alguns capellans, amb la garantia que si no era trobat culpable seria retornat a aquest espai sagrat.⁴⁷⁸

La resposta del vicari va ser que a Catalunya no hi havia pràctica que els jutges eclesiàstics autoritzessin l'extracció dels reus del sagrat. A més a més, hi havia també un problema de jurisdicció (els fets havien tingut lloc al bisbat de Barcelona, i el sospitós estava acollit al bisbat de Vic). Tot això, eren arguments que sostenien la tesi del vicari: «(...) *no parece que los delitos que se refieren en la carta de Vm y certificacion que me incluye son de los exceptuados del goze de inmunidad*».⁴⁷⁹

No sembla que Vilardell fos expulsat de l'espai sagrat. De fet, malgrat els atacs que havia dedicat a l'estament eclesiàstic i la pertorbació social que havia representat la seva actuació, incrementada pel fet de ser ajudant de pregoner, el Bisbat va aplicar en el seu cas el dret d'asil. Podria ser que hi tingués alguna cosa a veure el fet que se l'acusés de lluitar contra persones suposadament usureres, actitud, aquesta, que estava clarament en contra del discurs ideològic eclesiàstic (Puchades, 1999).

dor, diciendo que las Gentes se habian buuelto à sublevar en gran manera, y que seria peor que en la noche antecedente si no les baxavan el Pan a siete dineros la libra: que el dicho Jaime Vilardell en la tarde del dia tres del mismo mes de Marzo insultó la Casa del Cura Parroco, diciendo con voces tumultuarias, que si no se baxava el Pan vendrian los de algunos lugares vecinos y se quemaria toda la Ciudad: que despues faltó al respeto al Vicario Antonio Francás, diciendo que en la noche quemarian las puertas de la Rectoria y tocarian la campana à Somaten, ò à rebato (...)». Document del 14 d'abril de 1789. ABEV, AEV 1021/4 (antic 1021), carpeta corresponent a l'any 1789.

477. «*Este gravissimo delito, qualificado, y fomentado con deliberacion, à exemplo del que se experimentó en la ciudad de Barcelona, en la tarde, y noche del dia anterior, y con el seguro de haver marchado a ella en la mañana del propio dia primero de marzo, el Regimiento de Dragones de Sagunto, aquartelado en esta [ciutat](...)*» Demana que «(...) *no puede, ni deve al parecer servir al reo Jayme Vilardell el asilo que ha tomado en la Santa Yglesia Cathedral de essa ciudad (...)*» i que deixi que l'alcalde major de Vic l'en extregui. Carta del 7 de maig de 1789. ABEV, AEV 1021/4 (antic 1021), carpeta corresponent a l'any 1789.

478. El notari Fernando Gusi i Nos «(...) *me manifesta (...)* que a su parecer no puede ni debe gozar del asilo uno que se refugió à la Sta. Iglesia desta Ciudad, que dice llamarse Jayme Vilardell, por los delitos que en su carta de Vm y en otra certificacion se expresan cometidos por el en esa Ciudad de Mataró y su cercania; y me pide y ruega Vm tenga yo à bien permitir que se extrayga del sagrado por el Sor. Alcalde Mayor expresado, à cuyo fin Vm le ha pasado officio de la misma fecha, ofreciendome Vm y asegurandome en todo evento de que se declarase deber gozar de la inmunidad debolverlo al mismo sagrado (...)». ABEV, AEV 1021/4 (antic 1021), carpeta corresponent a l'any 1789.

479. ABEV, AEV 1021/4 (antic 1021), carpeta corresponent a l'any 1789.

Més enrere s'ha vist que la documentació eclesiàstica permet afirmar que el detonant final d'aquest avalot va ser l'extraordinària gelada de l'hivern de 1788-1789, un moment en què fins i tot el riu Ebre es va glaçar al seu pas per Tortosa (Fontana, 1976; 36). Però aquesta causa natural anava acompanyada d'altres elements pròpiament humans.

Una carta del 2 de març de 1789 adreçada al baró de Serrahí⁴⁸⁰ explica que als pobles de la rodalia de Vic el preu del blat era més car que a la ciutat i que per això no arribava blat a la capital: els «forasteros» preferien vendre'l a fora, i no pas a Vic. La mateixa idea es troba en una carta del baró de Serrahí dirigida al corregidor i a l'Ajuntament de Vic en què s'explica que a principis de març encara hi ha dificultats perquè els comerciants forans duguin blat a Vic «(...) á causa de que en los pueblos de la comarca se vende à precio mas alto (...)» que el que es pot trobar a la Plaça de Vic, on es ven «(...) por menor precio de lo justo». ⁴⁸¹ El document que els representants dels gremis van enviar al govern de la ciutat planteja que l'escassetat havia estat produïda pel mal temps, però que hi havia tingut un paper molt important l'especulació d'uns quants forners. ⁴⁸² La mateixa idea apareix en una carta adreçada a la ciutat. ⁴⁸³ S'ha de tenir en compte, però, que a Vic eren els gremis els qui des de 1771 tenien arrendades les fleques públiques.

El que estava passant, en definitiva, era que el comerç dels grans s'estava liberalitzant i que aquests fluïen cap a les zones on eren més ben pagats, i per aquest motiu alguns productors locals no s'atrevien a portar el seu gra al mercat per por de vendre'l a preus baixos o, pel contrari, de ser acusats d'usurers, ⁴⁸⁴ tal com es recull en una carta del baró de Serrahí del 7 de novembre de 1789 adreçada a l'Ajuntament de Vic. ⁴⁸⁵

480. AMV, Libro de cartas de la ciudad de 1781 a 1799, vol. 22.

481. Carta del 6 de març de 1789 a Cartes rebudes per l'Ajuntament, vol. 49.

482. AMV, Llibre d'Actes, vol. 43 (de 1781 a 1789). Carta inserida entre les pàgines 254 i 255 (inicialment numerada com a 255 però posteriorment ratllat).

483. «(...) en ninguna parte estaban los abastos, y en especial el trigo á precios mas comodios y regulares, que en esa Ciudad, por la exacta observancia de las Reales Cédulas y demas ordenes comunicadas en el asunto; y por consecuencia, no se permitia ni toleraba el mas leve monopolio en este particular.» Carta de l'11 de maig de 1790, dirigida a l'Ajuntament. Cartas a la Ciudad, 1788 a 1790, vol. 49, p. 201.

484. Hi ha un altre factor que cal tenir en compte i és que no sempre les autoritats públiques actuaven com s'hauria esperat. És el cas del corregidor de la ciutat, José Federico (que es va incorporar al càrrec el 1790, i per tant no hauria tingut res a veure amb els fets de 1789), que va ser investigat per diferents abusos de poder, entre els quals un document confidencial de 1791 l'acusava del fet que el zel amb què demanava els albarans a la gent que volia treure gra de la ciutat de Vic si no volien ser multats havia «(...) retraído la conduccion de ellos [grans] à los mercados (...)». «Esta disposicion, segun sospechas del publico, es para negociar mejor por su cuenta los granos que se han conducido desde Barcelona à Vich (...)». «Finalmente, es abominable su concepto en todas las clases del vecindario, y del corregimiento, hallandose retraído el comercio particular, y el externo por los embarazos, penas, multas, y rapacidad, de manera que se supone haver cesado los grandes mercados y haverse trasladado à otros Pueblos distantes de su vista, y providencias.» ABEV, Mensa Episcopal, 1021/4 (antic 1021).

485. Arxiu Municipal de Vic, Cartas a la Ciudad, 1788 a 1790, vol. 49, p. 181.

EL LLEGENDARI I LA MORAL

És possible que la reacció del bisbe i de l'Ajuntament s'expliqui per la concepció que l'Església i les classes dirigents tenien sobre la qualificació que calia donar al que es prenia d'una altra persona en cas de necessitat: el manual de confessors del caputxí Jaime Corella (1688) exposa que en cas de necessitat extrema es pot prendre el que és d'altri, però només en la quantitat que sigui necessària. Segons la jurisprudència eclesiàstica, caldria entendre per necessitat extrema quan hi perillés la vida; i el fet de prendre el que fos necessari suposava que aquesta part no havia de ser restituïda (tot i que alguns autors opinaven que calia fer la restitució si la persona millorava molt clarament la seva fortuna en el futur).⁴⁸⁶ A més, encara que incorria en pecat mortal qui prenia allò que servia per al sosteniment d'una altra persona, Corella afirmava que el que seria immoral i il·lícit dependria de la quantitat apropiada i de la qualitat de la persona que patís la pèrdua. Per clarificar la seva postura, Corella utilitzava un exemple basat en el robatori de blat quan era al camp en forma de garbes. Per saber si era lícita o no aquesta captura, calia saber la quantitat que se n'havia pres, el preu de mercat del gra, si l'amo hauria esperat l'increment de preu o no per traspasar-lo a una altra persona, i finalment si la víctima era pobra o rica. Per tant, no era l'acte el que es condemnava, sinó el resultat que produïa en l'altra part, i això depenia de qui fos aquesta altra part.⁴⁸⁷ Possiblement aquesta creença consuetudinària podria explicar el fet que l'any 1598 un sastre d'Artés es defensés davant de la Inquisició dient que «*el robar no es pecado, que los unos hemos de vivir con los otros, que los que tienen han de favorecer a los que no tienen*» (Kamen, 1998; 128).

El missioner franciscà Francesc Baucells, el 1703, reprèn aquest tema i afirma que es pot prendre legítimament quan hi hagi extrema necessitat, situació que es produïa quan hi havia perill de la vida, «*(...) porque en extrema necessitat, todas las cosas son comunas; y així en tal necessitat pendrer lo necessari, per lo socorro de la vida, no es ningun pecat (...)*», però si no és extrema necessitat no és lícit robar res «*i dir lo contrari està condemnat per Innocencio XI*».⁴⁸⁸

Parlant del tema de la usura en l'intercanvi de cereals, Corella planteja un altre exemple que pot resultar il·lustratiu. La pregunta és si es podia parlar d'usura en el cas que algú deixés blat a un altre al mes d'agost, sota la condició que aquest li tornaria al mes de maig. Corella considera que per decidir això cal saber si el prestamista pressuposava que el seu preu pujaria o baixaria. Si es donava el cas que tant podia pujar com baixar, «*No es usura el mutuar con esta condicion*», perquè el risc el corrien ambdues parts. Ara bé, es podria parlar

486. CORELLA, *op. cit.*, p. 95 i s.

487. CORELLA, *op. cit.*, p. 94.

488. Idees semblants es troben a BAUCELLS, *op. cit.*, p. 216.

d'usura si el préstec es feia suposant que el preu dels cereals pujaria (tot i que hi havia autors que no hi estaven d'acord, pretextant precisament que el qui deixava es privava d'aquesta manera d'un guany potencial).⁴⁸⁹

Tot el que s'ha vist en els darrers apartats apunta cap a la idea de l'existència del que Thompson (1979) va anomenar *economia moral de la multitud*. En el seu llibre, aquest autor deia que aquesta economia moral era «*ambiance*» (que en castellà es va traduir com a *paisatge*). Tot i que Thompson no ho digui, hi ha elements suficients per pensar que, a més a més de formar part de l'ambient, o precisament com a part d'aquest ambient, alguns elements folklòrics ajudaven a mantenir vigent la idea que no es podia especular amb el preu de determinats béns i que s'havien de preservar els drets de sagrera.

El primer d'aquests elements és la vida de sant Galderic escrita per Reginald Poc (1627), un predicador nascut a Planoles, doctor i catedràtic de teologia a Perpinyà, on s'explica una llegenda que recorda els drets d'asil i com alguns elements sagrats els asseguraven.⁴⁹⁰ Poc també comenta que quan, davant de la sequera, se sap que la gent acut a sant Galderic «(...) *danse por perdidos los trigeros que dessean carestia para mejor y mas caro vender su[s] trigos; en sabiendo que saben baxa [del Canigó] el santo, baxan tambien el precio (...)*».⁴⁹¹

Si el llibre de Reginald Poc recull algunes llegendes que s'explicaven sobre el monestir de Sant Martí del Canigó, a l'altra banda del Pirineu, concretament a l'Empordà es deia que els sorolls que se sentien a l'estany del Bruel eren els bruels d'un bou que s'hi havia ofegat. Segons la llegenda, publicada per Joan Amades (1936; 84), el senyor del castell de Verdera va ser obligat a ofegar-se en les aigües d'aquest estany mentre intentava fugir d'una multitud de persones que volien impedir que acumulés tot el blat de la comarca per fer-ne pujar el preu. Segons Pla i Cargol (1944; 26), els sorolls que se sentien eren els d'un pagès avar a qui se li va podrir el blat que guardava amb intenció d'especular amb ell i que, penedit, el va voler llençar a l'aigua. Els animals, el carro, el blat i ell mateix van desaparèixer al fons del llac. Malauradament no tenim constància documental de la presència d'aquesta llegenda en moments anteriors al segle

489. CORELLA, *op. cit.*, p. 113.

490. Segons explica, a la pàtria de Sant Galderic hi havia un príncep catòlic però tirà, noble de sang, que usurpava les hisendes dels seus vasalls i dels pobles veïns, els robava a força d'armes el blat i demanava diners fiats i no els tornava. Els seus vassalls van acudir al «*padre que es de todos*» demanant que els donés a Galderic com a protector de «*sus hijas, mugeres y haciendas*» i que el seu temple «*les sirviessse de inmunidad Castillo y ciudad de refugio*», de manera que van començar a recollir totes les seves dones, filles, bestiar i hisenda al temple. De tota manera, el tirà no ho va respectar i va enviar dos germans seus al capdavant d'un grup de soldats per seguir apropiant-se del que no els pertanyia. Malgrat tot, no ho van poder portar al molí perquè Déu va castigar el noble amb lepra i els germans es van discutir amb els soldats per veure qui es quedava el botí i van morir tots. Quan es va saber el que havia passat, els perjudicats van anar al lloc i els van trobar agonitzant enmig de la seva pròpia sang. Els van deixar allà perquè se'ls mengessin els llops i les aus de rapinya. Poc, Reginaldo. *Compendio de la vida, muerte, y milagros de los dos Gloriosos Labradores, san Galderique de Canigon, y san Isidro de Madrid*. 1627, p. 43-44.

491. Poc, *op. cit.*, p. 92.

xix, però és probable que es pugui remuntar com a mínim al segle xviii per l'analogia que presenta amb altres llegendes (vegeu Roma, 2000).

Una d'aquestes llegendes la va publicar, l'any 1684, Alonso de Andrade en dos «*Castigos temporales, y eternos de dos logreros*», extrets de la vida de sant Antoni de Florència.⁴⁹² En un d'aquests exemples ja es parla del cor de l'avar, i és que aquest òrgan era emprat com a metàfora per parlar de la manca d'escrúpols d'alguns comerciants. Així, a un *logrero* a punt de morir li aconsellen que es dolgui molt de cor dels seus pecats, però ell diu que no té cor, que el té dins de l'arca on guarda els diners. Un cop mort, obren el cofre i troben el cor entre les monedes. Tot el que havia estat seu s'ho van quedar els hereus, per això Andrade sentenciava que no s'havien d'atresorar els béns, perquè amb la mort tot es perdia, «(...) *y si quieres ser muy rico, pon tu hacienda en manos de los pobres, que ni ay letra de cambio mas cierta, ni cambio mas seguro, ni persona que mas presto, y mas cierto la llave à donde la hallaràs doblada, y con tan crecida usura, que tendràs ciento por uno, y lo gozaràs eternamente en la gloria*».⁴⁹³

Així mateix, el 1688 el franciscà Miquel Vila explicava també el cas «*De como predicando san Antonio [de Pàdua] las exequias de un rico avariento, declaró que su corazón se hallaria en el arca de su tesoro*».⁴⁹⁴

El mateix Vila explica el cas de dos germans nobles i rics que el 1672, durant una carestia de blat, un d'ells dóna tot el que té als altres, mentre que el germà s'ho queda de manera avariciosa. Quan al primer se li acaba tot el blat, acut al seu germà i només rep com a resposta que si no hagués donat res, encara en tindria. Llavors, per obra de sant Antoni, el camp del germà generós madura de cop i el poden segar, fet que es repeteix una segona vegada i es pot fer una altra collita. En canvi, el blat del germà avar es torna carbó. En veure-ho,

492. «*El primero fue: que hubo un hombre avariento, enemigo capital de los pobres, amigo declarado del dinero, por cuya codicia no dudava de atropellar con todas las leyes divinas, y humanas, sin perdonar à logro, diligencia, ni ganancia. Comprava el trigo antes de nacer, à la primera muestra de la siembra, con dinero adelantado, à precios muy baratos: guardavalo, ensilavalo, y no lo sacava hasta que valia muy caro, aunque viesse pedecer (sic) de hambre las Ciudades, y caerse los pobres secos, y muertos de pura necesidad.*» Com es pot imaginar, Déu el va castigar, de manera que, estant un dia a la vora del mar amb uns mercaders, mentre el poble tenia necessitat i ell no la volia socórrer amb el blat que tenia, «(...) *de los mismos silos suyos salió un exercito de ratones, y se vinieron à él, y en presencia de los mercaderes le acometieron, dexando à los demás, con tal porfia, que todos juntos no bastavan para defenderle, saltandole a los ojos, i à la cabeça, mordianle por todas partes, sin poderse valer*». Veient-ho, els seus companys el van agafar i el van dur a la seva barca, però com que no eren els animals qui el castigaven, sinó Déu, no va poder fugir perquè del mateix vaixell van començar a sortir més ratolins «(...) *q dieron sobre él, y le royeron, i despedazaron vivo, siendo tanto mayor su tormento, quanto menores eran los bocados q le davan, prolongandose la pena y aumentando el dolor. Desta manera se le comieron vivo, hasta q orandole las entrañas, llegaron al corazón, y perdió rabiando la vida, para empear la muerte eterna, sin que las diligencias de sus amigos fuessen para liberarle de aquel tormento, cortandole Dios el vestido de la pena, de la misma tela de su culpa, y engendrando del trigo que ensilava, los animales, y verdugos que le diessen el castigo merecido*». ANDRADE, *op. cit.*, p. 231-232.

493. ANDRADE, *op. cit.*, p. 232.

494. MESTRE, Miguel. *Vida, y milagros del glorioso san Antonio de Padua*. 1688, p. 82.

mor; i només morir, el carbó es torna a convertir de nou en blat. La lliçó moral era molt clara:

*«Escarmienten los codiciosos, y enemigos de Pobres, y alientense los que usan con ellos la devida piedad, pues aun en esta vida premia Dios à estos, y no dexa sin castigo à los otros (...).»*⁴⁹⁵

A finals del segle XVII, el predicador Jeroni Taix va escriure una obra en què es tractaven les virtuts del Sant Roser per restituir les usures i els béns mal guanyats amb la intenció d'aconseguir l'extensió de les confraries del Roser. En aquesta obra apareix un altre exemple en què es condemna la usura.⁴⁹⁶ En un sentit semblant, un altre exemple explicava que un cavaller de Bretanya no tenia pietat amb els pobres i els robava creient que eren *«lo robo, y despulla dels richs»*. Però després d'ingressar a la confraria del Roser va començar a repartir els seus béns amb liberalitat i caritat. Taix també explica el cas d'un home ric que es torna pobre i ingressa a la confraria al qual es diu que si perseverava *«Deu nostre Senyor moltes riqueses, y bens temporals»* li donaria perquè així pogués servir-lo millor. Com que va fer servir els béns temporals per a bones obres, Déu li va donar bona fi.⁴⁹⁷ El mateix havia passat amb un rei a qui se li van augmentar els tresors perquè havia ingressat a la Confraria del Sant Roser.⁴⁹⁸

Una altra d'aquestes narracions morals la trobem en una obra de principis del segle XVIII i el seu autor, Josep Boneta, reconeix que la farà servir com a exemple en les seves prèdiques:

*«Pasando yo por un Lugar me contaron que pocas noches antes, durmiendo un hombre se le cayó encima un granero, que rebentó al peso del mucho trigo, dexandolo en su misma cama muerto, y sepultado, y como durmiese de cerebro, hallaron que el trigo se le metió por la boca, el qual hubo antes con antes de sufocarlo (sic). Pregunté si el dicho hombre comerciaba con el trigo? Respondiendome que sí, lo que ellos me refirieron por contingencia, lo reservé yo para predicarlo como exemplo á tantos como hacen servir el trigo para sus usuras, á pesar de las humanas, y divinas Leyes que lo prohiben.»*⁴⁹⁹

495. MESTRE, *op. cit.*, p. 226-227.

496. *«Fonch en Italia un gran usurer, nomenat Jaume, lo qual se feu en breu temps molt rich (...), però que resava el rosari a la Verge Maria. «Estant un dia dient lo Rosari devant una Imatge de la Verge Maria, ohí aquell dia, y apres moltes altres vegades una veu, que li deyha, Jaume, Jaume, dona a mon Fill, y a Mi tant estret compte, com tu lo prens als teus devots. Y com açò li diguessen moltes vegades, fonchli donada molta ocasió de esmenar la sua vida, y restituhir las usuras que mal guanyat havia. Finalment vinguda la hora de la sua mort, veu com lo Angel sant Miquel posava totes les sues bones obres de una part, y del altra part los dimonis posaven les males obres, y com pesassen mes les males, que no les bones, y ell per açò estiguès molt trist, veu com la Verge Maria posà en la balança ahont estaven les bones obres un Rosari, ab lo qual les bones obres pesaven molt mes que no les males.»* TAIX, *op. cit.*, p. 109. Aquest llibre havia estat publicat abans en castellà a València.

497. TAIX, *op. cit.*, p. 109-111.

498. TAIX, *op. cit.*, p. 157.

499. BONETA, *Gritos del infierno...*, *op. cit.*, p. 174-175.

Pocs anys després el jesuïta Francisco García explicava un miracle de sant Ignasi en què una persona «(...) *que amenazando una gran tempestad, encomendò à San Ignacio un monton de trigo, que tenia limpio en la era, y descargando gran golpe de agua todo al rededor, en su era no cayò una gota (...)*».⁵⁰⁰

D'altra banda, també és interessant de retenir el fet que alguns goigs servien per vehicular passatges de la vida dels personatges sants en els quals es parlava de la generació del benestar agrícola, en un sentit semblant al dels exemples comentats més enrere. Així, en uns goigs publicats a Barcelona el 1716 i dedicats a Nostra Senyora de Guarga es llegeix «*Miracle fou singular lo de la sitja de blat, puix plena va ser trobada no aventni un gra restat*».⁵⁰¹ Igualment, en uns altres goigs de 1730, dedicats aquest cop a Nostra Senyora del Miracle, patrona de Balaguer, es deia que «*De Trigo la casa llena halla el hambriento, Señora si vuestro favor implora en tan estremada pena*».⁵⁰² En el mateix sentit, uns goigs de 1760 de la parròquia de Vila-Seca, dedicats a sant Bernat Calvó, reprenien el tema de la multiplicació del blat i el vi:

«Algun temps de carestia falta a molta gent lo Blat, y per vostras rogativas, lo vostre es multiplicat, de sort que lo pa sobrant fou, per vostra intercessió.»

*«Altre any de esterilitat, ab tres Raïms solament, tots los cups de vostra Casa foren plens de Vi placent; y dell als pobres donant, fou mes gran sa augmentació.»*⁵⁰³

Uns goigs publicats a Barcelona i a Vilafranca, sense data però segurament del segle XIX, dedicats a Nostra Senyora de la Bleda, a Pacs, deia «*guardaula de carestia, de llangosta y pedregada*».⁵⁰⁴

Tot plegat indica que la usura fou mal vinguda en aquesta societat, com es veu en la disputa dialèctica de finals del segle XVIII entre Eudald Corriols i Martín Benessat sobre si la usura era lícita o no, polèmica que va començar perquè el tractat sobre la usura de Corriols havia tardat a rebre permís per ser imprès. Segons Corriols, la defensa de la usura era present en el calvinisme i havia estat prohibida per l'Església catòlica. Però Benessat es defensava dient que opinava el mateix que Corriols, de manera que tots dos estaven contra la usura.⁵⁰⁵

500. GARCÍA, *op. cit.*, p. 607.

501. «Goig en alabança de Nostra Senyora de Guarga», a Batlle (1925; 39).

502. «Gozos de Nuestra Señora del Milagro, Patrona de la Ciudad de Balaguer», a Batlle (1925; 43).

503. «Goigs del Gloriós Sant Bernat Calvó, Bisbe de Vich, batejat en la Iglesia Parrochial de Sant Esteve Protomartyr, de la vila de Vilaseca», a Batlle (1925; 64). Aquests goigs també diuen que «*La Vila de Vilaseca, desitja votar breument, fervos tots anys una festa, suplicantvos de la Oruga la total extinció*».

504. Col·lecció de goigs de l'ABEV.

505. ABEV, Varis, 241, p. 65, 89 i 91.

En un context basat en una estructura productiva fonamentalment agrària i d'autosubsistència, el mal temps, motivat o no pels comportaments inadequats, era el factor més determinant que podia fer que qualsevol persona abandonés el seu estatus social i esdevingués pobre. I encara que teòricament la pobresa fos considerada una virtut, la gent s'estimava més no haver-se de veure en aquest estat. En aquest marc, les revoltes del pa van respondre a un desajustament entre les expectatives de les classes populars i la realitat del nou context socioeconòmic que es va posar en marxa al final de l'edat moderna. Per dir-ho ràpidament, en poques dècades s'havia passat de protegir els interessos de la part més feble de la societat a una situació de lliure mercat, tot i que molt imperfecta. S'esperava que les persones treballessin per guanyar-se el pa de cada dia i se suposava que el treball generaria riquesa i que la lliure circulació de grans afavoriria els propietaris agraris. Eren els inicis de la revolució agrària a casa nostra.

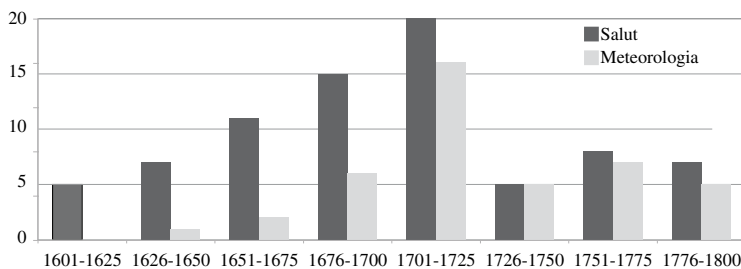
En aquest context, l'ociositat era dolenta i perillosa i perdre el temps es considerava pernicios. Els pobres ja feia anys que es dividien en bons i dolents, ociosos i treballadors. La societat catalana havia de ser cada cop més una societat productiva en la qual la pobresa començava a ser mal vista. Tot plegat va fer més difícil la subsistència de les classes populars. Si a sobre, com s'ha vist, el fred o qualsevol altre element meteorològic matava la collita de grans o herbes, la pau social era posada en perill... Per fer front a tot plegat, les classes populars continuaven creient en personatges sants que els podien alimentar i que protegien els seus interessos i la seva salut. Això malgrat que es podria pensar que el nou context climàtic (suposadament millor) permetria que els miracles més habituals fossin els relacionats amb la cura del cos i no tant amb la supervivència material lligada a inundacions, tempestes, pedregades, plagues i sequeres.

A LA RECERCA D'UNA NOVA PROTECCIÓ

No sembla agosarat afirmar que, a nivell general i deixant de banda els aspectes relacionats amb la salvació de l'ànima, en el període estudiat les necessitats existencials més importants se situaven en el terreny de la salut i de la meteorologia. Com a mínim així es desprèn de l'estudi dels goigs datats de l'edat moderna, els resultats del qual permeten dividir el període que estem estudiant en dues fases clarament delimitades.⁵⁰⁶

ELS GOIGS

Si s'estudien els goigs que es van publicar a Catalunya entre els anys 1600 i 1800, sempre i quan la seva datació no presenti cap mena de dubte, i es classifiquen els *serveis* que els personatges a qui es dediquen prestaven als seus fidels, la primera cosa que en ressalta és la importància que hi tenen els temes de salut i els problemes relacionats amb el funcionament del medi ambient que podien danyar el món rural.⁵⁰⁷ Així, en xifres generals, durant aquests dos-cents anys apareixen un total de 78 goigs (65%) dedicats a protegir la salut mentre que en 42 casos (35%) es parla d'aspectes meteorològics (cal remarcar que també hi ha molts casos en què es demana el que podem qualificar de *protecció inespecífica*).

Les advocacions en els goigs dels segles XVII i XVIII (salut i meteorologia).

506. Per dur a terme aquest estudi s'han utilitzat fonamentalment els llibres de Joan Baptista Batlle (1924 i 1925), que reproduïxen uns dos-cents goigs dels segles XVII i XVIII, i la col·lecció de goigs de l'ABEV. S'ha prescindit d'aquells goigs que no indiquen clarament la seva data de publicació.

507. Coincideix en aquesta idea Gelabertó (2005; 253), per a qui el discurs mèdic i científic no deixa de ser marginal fins a la segona meitat del segle XVIII (p. 165).

Un cop dit això, és interessant remarcar que cronològicament no es distribueixen de manera uniforme en tot el període analitzat. Només uns goigs de temàtica meteorològica es van publicar abans de 1650, i en el total del segle XVII foren nou (davant dels trenta-tres del segle XVIII). Així, si durant el segle XVII la distribució és de trenta-vuit goigs dedicats a la salut davant de tan sols nou de temàtica meteorològica, la tendència canvia al segle XVIII, on es troben quaranta casos de salut i trenta-quatre de caràcter meteorològic.⁵⁰⁸

Els goigs permeten pensar que alguna cosa va fer entrar la preocupació pels temes mediambientals en els aspectes pels quals es podia demanar protecció al sagrat (protecció contra les tempestes, la sequera o la pedregada, protecció per als sembrats, les bèsties o contra la llagosta o les erugues).⁵⁰⁹

Aquest canvi de tendència es veu en els goigs dedicats a sant Cristòfol, perquè dels quatre goigs diferents que se'n coneixen, els dels anys 1642 i 1676 se centren en el tema de la protecció de la salut (sobretot de la pesta, tot i que no es descuiden de referir-se a la «sanitat sensera») mentre que els de 1711 i 1719, a banda de la salut, ja inclouen el tema de les tempestes. Així, els goigs de 1711

508. La proporció es manté (17/14) si s'estudien els goigs vigatans sense data però que es poden situar en el segle XVIII en funció de les persones que els van editar, la durada de l'activitat de les quals és força coneguda.

509. D'entre totes aquestes advocacions, val la pena destacar les següents, ordenades per ordre cronològic: «*Espera que ha de tenir molt libre de tempestats à las Vinyas, y Sembrats, y molts fruits que recullir*» (sant Desideri, Mataró, 1688). «*faltant aygua per la plana venen moltas processons y ab clemencia soberana reb las santas devocios: may sen van sens benehici*» (Sant Crist, Balaguer, 1689). «*Quant la llagosta venia, della nos vareu deslliurar, quant tot per pluja patia fereu aviat lo Sol clar*» (sant Valentí, Vall de Ribes, 1695). «*De pedregadas guardau los blats que son per la terra, en tenir una candela, de pedra los deslliurau*» (N. S. del Puig de França, 1701). «*en plujas, y sequetats pedra, trons, y tempestats a vos acudeixen*» (N. S. de Finestres, Girona, 1704). «*En viento y temporal, no ay cosa igual como à vos apellidar, teneys virtud de curar de todo mal*» (sant Valentí, Sallent, 1708). «*de llamps, y de pedregada, de foch, y de tempestat, com qui te vostre Retrato del contagi es preservat*» (sant Cristòfol, 1711). «*suplicam ab molta devoció, nos guardeu los fruits de la terra*», «*Suplicam Verge Sagrada nos ajudeu, en tota hora, y punt*» (N. S. de la Serra, Sant Boi de Lliçà de Munt, 1716). «*quens guardeu de Trons y Llamps, y los fruyts de tempestats*» (santa Bàrbara, Sant Feliu de Buixal·leu, 1717). «*Suspeneu del Cel la ira, en borrasca, y tempestat*» (sant Marc, 1720). «*fer que la pedra noy toquia: Laygua en la necessitat impetraunos del Senyor*» (sant Vicenç, Sant Vicenç de Malla, 1729). «*De Trigo la casa llena halla el hambriento, Señora si vuestro favor implora en tan estremada pena*» (N. S. del Miracle, Balaguer, 1730). «*Dels camps las Ratas llançeu; y curau als animals, als blats ab pluja regau per sustento dels mortals en temps de esterilitat*» (sant Elies, 1730). «*Puix que sou consol de Pobres, y que ja may vos cansau, dant remay a nostres coses de salut, y altres mals: per pluja sou advocat com tenim esteril lany, siau nostre amparo, y guia Sant Christo del Hospital*» (Sant Crist de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, 1734). Martorell «*no tem del Cel inclemencia*» (N. S. del Pontarró, Martorell, 1739). «*Perço Deu vos ha apropiats contra neula, pedra y llamps: y per preservar los Camps de pedra, y tempestats*», «*de Llamps, Pedra, y Tempestats guardaunos ab tot consol, al Vi, Blat i demes grans cullim per vostres favors*» (sants màrtirs Bonifaci i Amans, Monistrol de Calders, 1753). «*Si lo Cel amenaçant se nos mostra ab llamps, y trons, guardàu de pedra als contorns exposant vostre Cos Sant*» (sant Palladi, catedral de Barcelona, 1753). «*Faltes de aygua remedia*» (N. S. de Carrasumada, Torres de Segre, 1799). «*Vé a ser Iris del Vallés vostre Cos, puix lo fecunda, y en Vos la esperanza funda de la cullita el Pagés; preservan nostre Confi de la plaga assoladora*» (sant Germà, sense data, Sabadell).

GOIGS DEL

MARTYR SANT
cantan en la sua Parro
Eisbat de Vich;
part de las

GLORIOS

VICENS, QUE SE
quial Iglesia de Malla,
ahont se veneran
suas Reliquias.

Puix de Deu sou tant amat
pregau per nos al Senyor,
Vicens Benaventurat
nostre Patró, y Protector.

De Guesca sou natural,
Ciutat noble en Aragò,
per servir al Eternal,
estudiareu ab fervor:
Iquereu assenyalat,
com de tant gran preceptor, &c.

Predicant lo Evangeli
ab grandissim esperit,
per vostre Prelat Valeri,
qui estava impedit:
Vos prengueren, y lligat
os portaren al Pretor, &c.

Al instant que arribareu
feuos Decia açotar,
y à Deu sempre alabareu
per merce tant singular:
Après en la Creu posat
vos obriren ab rigor, &c.

En graellas vos posaren
pera provarvos millor,
y si be vos abrasaren
restareu mes pur quel or:
hont se veu vostre quilat
fer de grandissim valor, &c.

ψ. Gloria, & honore coronasti eum Domine.

OREMUS.

Adesto, Domine supplicationibus nostris: ut, qui ex iniquitate nostra reos nos esse cognoscimus.
Beati Martyris tui Vincentii intercessione liberemur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Barcelona: En casa IOAN IOLIS Estamper, al carrer dels Cotoners, any 1729.

A la presò lo Pretor
posarvos de nou manà,
ahont ab gran resplandor
lo Senyor vos conforta:
Decia ab aço indignat
volgueus vencer ab amor, &c.

Quant vos estava tentant
ab paraulas com de mel,
sempre estiguereu constant
ab la fé del Rey del Cel:
Lanima aveu donat
à las mans del Creator, &c.

Lo Tirà ab crueltat
manà llançar vostre Cos,
perque no fos enterrat,
ans be menjat de algun gos:
Mes fonch per vn Corp guardat
per vn singular favor, &c.

De Malla esta Parroquia
vostres Reliquias venera,
y en vostre amparo espera
fer que la pedra noy toquia:
Laygua en la necessitat
impetraunos del Senyor, &c.

TORNADA.

Alcançauos lo perdò,
y del Cel la eternitat
Vicens Benaventurat
Vos, qui sou nostre Patró.

R. Es confititisi eum super opera misericordiarum suarum.

deien «*de llamps, y de pedregada, de foch, y de tempestat, com qui te vostre Retrato del contagi es preservat*» (publicats a Barcelona el 1711).⁵¹⁰

Una tendència semblant es troba en els goigs dedicats a sant Vicenç, en els quals es passa d'una protecció inespecífica o de la protecció contra els pecats en general («*siau nostre intercessor*», «*lliuraunos de tot pecat*») dels anys 1682 i 1716, a «*fer que la pedra noy toquia*» i a assegurar l'aigua necessària per al camp el 1729. Cal esmentar que aquest canvi, com es veurà més endavant, va lligat a l'obtenció d'una relíquia de sant Vicenç a la parròquia de Malla.

Un cas encara més clar es troba en unes cobles dedicades a Nostra Senyora de Salcelles (Lluçanès), publicades el 1710, en les quals es llegeix que van ser compostes per mossèn Andreu Puig de Ripoll, en una data que no s'especifica, però «*corregidas de nou, y ajustada una cobla per lo temporal*». Aquesta cobla pel temporal deia que

«*En lo temps del temporal nos feu mercès cumuladas, preservantnos de aquell mal que causan las nuvoladas, convertint las pedregades en aygues netas, y bellas.*» (Batlle, 1925; 57)

Sembla, doncs, que els goigs anaven canviant de forma, segurament en relació amb el canvi dels interessos socials. No deixa de ser simptomàtic, però, el fet que aquesta preocupació per la meteorologia es va donar en un moment que no sembla que fos el més crític, meteorològicament parlant, de l'edat moderna. Per això es podria pensar que la introducció de les preocupacions meteorològiques en els goigs estigués lligada a la nova posició social que estava prenent la pagesia benestant en el món rural (vegeu més endavant).

És clar que els goigs posen la salut de les persones de l'edat moderna i les seves collites sota la protecció de personatges sagrats i que amb la mateixa finalitat en aquests segles hi va haver un important moviment de relíquies al nostre àmbit d'estudi (vegeu el capítol «*Les noves relíquies*»). A aquest marc general cal afegir-hi el procés de reinvençió que van viure alguns sants i santes del nostre país, en bona part lligat al nou context que es va produir després del Concili de Trento (vegeu el capítol «*Els nous sants i santes*»).

Avancem que sant Isidre havia estat beatificat el 1619 i canonitzat el 1622 i que hi ha constància d'algunes processons o oficis dedicats a ell a partir de 1620. Així mateix, sembla que va ser al segle XVIII quan sant Antoni Abat va ser festejat al bisbat de Vic. Aquest procés, que les dades qualitatives permeten pensar que va ser molt intens al segle XIX, es va donar també en altres sants com sant Ermengol,⁵¹¹

510. «Goigs del glorios martir S. Christofol», a Batlle (1925; 69).

511. «*Embiste el Sol la campaña secandola, y Armengol cubre de nubes el Sol, y llueve con copia estraña: parece os habeis mostrado del Sol, y lluvia Señor.*» La tornada diu: «*Moyes de Urgel ilustrado de su sed remedador: Armengol de Urgel Prelado, rogado á nuestro favor*» (*Gozos al glorioso san Armengol obispo, y patron de Urgel*. Manresa, SD). «*Vos sou tal Benefactor quel Terme queda guardat de pedra*

sant Bartomeu,⁵¹² sant Salvador d'Horta, sant Miquel dels Sants o sant Ignasi de Loiola.

ELS NOUS SANTS I SANTES

El període que s'ha estudiat mostra una gran presència d'actituds i valors religiosos en àmplies capes de la població,⁵¹³ com es veu en l'acord del Consell de la Ciutat de Vic del dia 5 de gener de 1678 de pagar una quantitat de llenya que els consellers havien posat a l'abast de

«(...) *la pobre gent [que] son vinguts pera curar per un Religiós Francisca [que] se troba a esta Ciutat lo qual cura miraculosament de tot genero de mals y per dita causa acut en esta Ciutat a milanars de personas de las parròquies (?) de la montanya serdanya, empurda, rossello y de moltes altres parts experimentant cada die miraculosas curas com tot lo mon sap y veu (...).*»⁵¹⁴

Com es veu en aquest text, algunes persones, en aquest cas religioses, però no necessàriament d'aquest estat, eren capaces de moure milers de persones de regions força distants davant la promesa de la curació de les seves malalties i deformitats. Una d'aquestes persones va ser Salvador d'Horta (1520-1567), a qui uns goigs publicats a Girona l'any 1627 demanaven salut: «*vullaunos dar sanitate ò Beato Salvador*», però que al segle XIX també se'l va invocar per protegir l'agricultura.⁵¹⁵ La seva excessiva generositat en el primer aspecte el dugué a enfrontar-se amb les autoritats del seu orde.⁵¹⁶

y sequedat ab lo vostre gran favor. Sobreabundant lo honor nos socorreu ab lo sol» (Goigs que's cantan en la capella del gloriós S. Armengol Bisbe de Urgell, y patró de Prats del Rey... Cervera, 1887).

512. En unes *Cobles del gloriós apostol sanct Barthomeu*, estampades a Girona el 1617, no es parla de la climatologia sinó de pregar pels pecadors i que sigui el seu advocat (potser especialment en temes de salut, tot i que no està clar), però en uns goigs de 1833 dedicats a sant Bartomeu, patró de Sessorgues, impresos a Vic per Ignasi Valls, es diu «*Quan los sembrats necessitan del riego celestial acudiu molt liberal si ab viva fé vos cridan las paridas ajudau á tots com fills nos preneu*».

513. En tenim un exemple en el cas de Joan Guàrdia, un pagès de l'Esquirol que va estar a punt de morir l'any 1667 en el moment de caure de dalt d'un paller. Tot va ser tan ràpid, «*que sols no pogí fer un crit de "Mara de Déu" sinó que tingi a la memòria la Santíssima Trinitat, que molt de veras me era ancomanat de matí a l'axir de casa, que tinch per molt sert que l'oma que dirà de bon cor lloada sia la Santíssima Trinitat, Para, Fill y Asperit Sant, tres personas y un sol Déu, y regonexerà a Déu per Criador, que en tot aquex dia no pendrà mal pus, ab mi se és mostrat tal miragla*» (Pladevall & Simón, 1986; 116).

514. AMV, Actes del Consell de la Ciutat, 5 de gener de 1678.

515. Uns *Goigs en alabansa del català dels miracles el beato Salvador de Horta, que se cantan en la sua capella del Sangles de la parròquia de Sant Pere de Roda* (Vic, 1845) diuen que a la capella de Sangles (Roda de Ter) la gent hi acut «*suplicantvos sanitat, y dels camps lo fruit copiós*». En uns *Goigs en alabansa del Beato Salvador de Horta, que's cantan en la iglesia de Santa Magdalena de la vila de Sant Feliu Sasserra* (Barcelona, 1887) es diu «*suplicant-vos sanitat, y dels camps lo fruyt ditxós*».

516. Salvador Pladevall, el futur Salvador d'Horta, va ser fill d'uns llauradors rics que van esdevenir pobres i, en posar-se malalts, van ingressar en un hospital de Santa Coloma de Farners, on es quedaren un cop recuperats. Allí va néixer el futur sant. La seva especialitat eren les profecies i els miracles relacionats

Salvador d'Horta no va ser canonitzat fins al 1938, segurament perquè el Concili de Trento havia fet més difícil l'aprovació de nous miracles.⁵¹⁷ A més a més, en el moment en què es volia iniciar el seu procés de beatificació, el papa Climent VIII (pontífex del 1592 al 1605) va decretar que només es veneressin els sants aprovats per la Santa Seu i aquells que haguessin estat venerats amb una antiguitat mínima de dos-cents anys.⁵¹⁸ Una mica més tard, Urbà VIII (pontífex del 1623 al 1644) va decretar que els processos de beatificació serien exclusius de la Santa Seu i va prohibir que les persones que no haguessin estat beatificades o canonitzades fossin representades amb aurèoles.

Aquest mateix context també va fer que el procés de beatificació de sant Miquel dels Sants es dilatés en el temps,⁵¹⁹ i hagués d'esperar al segle XIX, tot i haver estat començat poc després de la seva mort, el 1625.⁵²⁰ Malgrat això, per a la veu popular era considerat sant. Un cas semblant es va produir amb els Sants Màrtirs, per als quals el Consell de la Ciutat de Vic acordava el 21 d'abril de 1665 demanar a Sa Santedat que declarés la seva festa de precepte,⁵²¹ i el 25 octubre de 1724 que es gastés el necessari per assolir el res dels Sants Màrtirs.⁵²²

Una cosa semblant va passar amb sant Bernat Calvó (mort el 1243), canonitzat el 1723. Segons Onofre Relles, no hi havia cap dubte que Bernat Calvó havia estat canonitzat via *voce Populi*, «(...) porque dende su muerte ha sido tenido por Santo, no solo de los Ciudadanos de Vique, sino tambien de toda Cataluña, visitando sus Sagradas Reliquias con mucha frecuencia, aprobando esta canonizacion los Obispos, y ordenando fiesta à su santa memoria».⁵²³ El

amb la salut. Malgrat l'oblit que ha patit, va ser un sant amb una important dimensió popular, fet que el duagué a ser mal entès pels seus superiors, fins al punt d'enviar-lo a la Inquisició i d'haver de canviar diverses vegades de lloc de residència. Per això va viure en diferents convents, d'alguns dels quals va ser allunyat «(como si fuera algun Frayle escandaloso)», de manera que es pot afirmar que «(...) algunas vezes no le trataron con suavidad, y termino devido (...)». L'origen d'aquest tracte s'atribueix a la seva generositat amb els pobres i als miracles que obrava (es deia que n'havia fet més d'un milió), fets que atreïen dues mil persones o més cada dia als llocs on parava. Els parracs dels seus hàbits eren recollits com a relíquia, i una cosa semblant es podria dir de l'aigua que rajava de la seva font. Un manuscrit de 1797 en parlava com a «penitente ilustrado por sus prodigios de España sacado».

517. Diem que era més difícil sense un convenciment total, perquè sembla clar que el fet de delegar aquest poder en els bisbes obria la porta a què les diòcesis poguessin actuar amb més llibertat en aquest sentit.
518. GARCIA DE CARALPS, *op. cit.*, p. 100 i s. Henry Kamen, seguint Peter Burke, explica que «Paradoxalment, el segle XVI amb el seu caire religiós va ser l'època en què Roma va abandonar el seu antic privilegi de canonitzar els sants: no se'n va canonitzar cap després de 1523 i durant un període de seixanta-cinc anys, i va ser només més (sic) quan la Contrareforma estava més avançada que Roma va recuperar la seva confiança i, amb l'ajut de Felip II, va reprendre aquesta tasca amb la canonització de Sant Diego de Alcalá. A partir de llavors, les lleis per canonitzar sants eren mol més estrictes» (Kamen, 1998; 182).
519. El 1630, Gil González Dávila, parlant de sant Miquel dels Sants, deia «(...) de cuya beatificacion tambien se trata, i le veremos muy presto colocado entre los Santos, i invocado por tutelar de su patria, que fue Vique (...)». GONZALEZ DAVILA, Gil. *Compendio historico de las vidas de los gloriosos san Ivan de Mata i S. Felix de Valois*. Madrid, 1630, p. 70v.
520. *Breve compendio histórico de la vida del beato Miguel de los Santos*. Vic, 1856, p. 23 i s.
521. AMV, PORTELL, *op. cit.*
522. AMV, *Indice de acuerdos del M. I. Ayuntamiento desde 1719 a 1833*.
523. RELLES, *op. cit.*, p. 236.

culte a les seves relíquies, que Relles fixa en una antiguitat superior als tres-cents anys, es posava al costat d'altres indicadors de la seva canonització popular: el seu nom estava escrit en martirologis i lletanies, es feia missa en el seu honor, tenia fundats alguns beneficis sota la seva invocació, se li havien aixecat altars o temples, se li dedicaven exvots, havia fet miracles, s'encenien espelmes al seu sepulcre o es pintava «*su Imagen con rayos, ó ponerle en puesto publico*».⁵²⁴

En el cas de Bernat Calvó, no hi havia cap butlla de canonització ni cap paper autèntic que ho justificués, deia Relles, però a finals del segle XVII algunes autoritats eclesiàstiques ja ho donaven per fet i era «*muy provable*» que realment hagués estat canonitzat. L'opinió de Relles era que caldria consultar aquest punt a la Santa Seu, però no per la via de la canonització «*(...) porque seria mucho gasto, y seria menester largo tiempo, sinó llevarlo por el culto immemorial, que ha tenido el Santo en su Iglesia de Vique*», tal com s'havia fet amb sant Oleguer i sant Pere Armengol, «*(...) y por este camino mas facil, y mas breve alcançaron, no solo la declaracion del culto, sinó tambien el rezo, que se pretende*».⁵²⁵

Tal com ho plantejava Joan Garcia de Caralps el 1617, calia vigilar l'acceptació de nous sants, beats, relíquies i miracles: arran del Concili de Trento, «*(...) en las novedades se ha de mirar mucho*».⁵²⁶ És per aquest motiu que la seva obra sobre sant Oleguer aportava documents i proves de l'antiguitat del tracte sagrat d'aquest sant baró, tal com Relles feia amb Bernat Calvó.

Relles deia que hi havia canonitzacions particulars i universals.⁵²⁷ La particular tenia un límit provincial o de bisbat i la feia el bisbe o el concili, però alguns papes com Alexandre III o Innocenci III ho havien intentat evitar en vista dels abusos que s'havien produït, «*(...) pues en una parte fue reverenciado como Martyr uno que avia muerto con la borrachez (...)*» o, tal com havia dit Ribadeneyra, parlant de sant Martí Bisbe, aquest havia resat sobre la tomba d'un màrtir que en realitat havia estat un lladre. En canvi, la canonització universal era aquella en què el pontífex declarava a tota l'Església la santedat d'algú. D'aquesta manera es donava permís per inscriure'l en el catàleg de sants, per fer-li un ofici solemne cada any i que fos honrat com a tal. Aquesta canonització era atribució exclusiva del papa, però Relles puntualitzava que «*No es canonizacion hazer Santo à alguno, sino declarar que lo es (...)*», ritual aquest que estava reservat al pontífex a la vista de la vida i els miracles del candidat o candidata, recollits en un procés.⁵²⁸

524. RELLES, *op. cit.*, capítol 40 (p. 226 i s.).

525. RELLES, *op. cit.*, p. 233-235.

526. GARCIA DE CARALPS, *op. cit.*, p. 101.

527. El mateix es veu en COSTA, Raymundo. *Oracion panegyrica*. P. 30.

528. RELLES, *op. cit.*, p. 222-232.

La distinció entre sants canonitzats i no canonitzats suposava que als no canonitzats no se'ls podia fer cap ritual en nom de l'Església (oracions, inclinacions, reverències) «*revestidos con Albas, Estola, y Casulla, o con capa pluvial*», però sí a nivell individual. De manera que el culte oficial a sant Oleguer va haver d'esperar fins a 1675, quan Roma en va aprovar el culte. Una cosa semblant va passar en altres casos.⁵²⁹

Segons Reginald Poc, tampoc Galderic no havia estat canonitzat mai pel pontífex, sinó que formava part d'un moment històric en què «*tanto montava*» l'aprovació papal com la veu del poble.⁵³⁰ Poc parlava també d'un altre sant pirinenc, l'abat Ermengol d'Urgell, el qual va seguir una sort semblant a la dels casos que s'acaben de comentar. Per això una carta de 25 de desembre de 1731, escrita des de la catedral de la Seu d'Urgell i enviada al bisbe de Lleida, demanava que Ermengol pogués «*(...) obtener nuevo, y peculiar Rezo, con Rito Doble, y extension, à lo menos, à todos los Reynos de España, como le tuvo antes de la prohibicion de S. Pio V (...)*».⁵³¹ Amb aquest document el que es volia era que el destinatari (el bisbe de Lleida) s'adherís a la «*suplica, que hazemos à la Santa Sede, sobre la extension de dicho Rezo, que anciosamente apeteçemos*». Una cosa semblant va passar amb sant Eudald, segons una documentació de principis del segle XVIII parcialment reproduïda en el número LIII de la revista *Scriptorium*.

Un cas semblant al de sant Oleguer (1060?-1137) va succeir amb Maria Cervelló, més coneguda com a Maria Socós. Per això l'any 1693 Lluís Barutell escrivia que no l'estranyava la declaració del culte immemorial d'aquesta santa, «*(...) pero causame mucha admiracion la dilacion de quatro centurias que han corrido, antes que se lograra esta felice declaración*».⁵³² La canonització de Maria de Socós suposava que a partir de 1692 se la podia representar amb diadema i raigs solars que la identificaven com a santa (fet que malgrat tot ja havia passat abans). Però Raimon Costa afirmava que el fet que hagués estat reverenciada com a santa i que el bisbe hagués decretat la seva beatificació feien que el papa no tingués altra alternativa que la seva canonització.⁵³³ Això el portava

529. L'any 1689 deia Onofre Relles: «*(...) Bernardo està canonizado, por lo menos por voz del Pueblo, y permission de los Obispos; assi estan canonizados en Girona (sic) San Narcisso, y San Olegario en Barcelona, y otros infinitos en otras muchas partes del mundo. Tambien San Roque no està mas que canonizado por voz común, y permission de Obispos, que permiten en sus Iglesias rezar de tan glorioso Santo.*» RELLES, *op. cit.*, p. 231.

530. «*Pero està certissimamente canonizado san Galderique segun el ritu y estilo de las canonizaciones antiguas, de tal manera que seria temerario cualquier obispo que mandasse derribar sus altares, quitarle la diadema, prohibir la adoracion de su santo cuerpo, y veneracion de sus ymagines (...)*» Poc, *op. cit.*, p. 110.

531. ABEV, varis 239, doc. 34, p. 512.

532. Segons Barutell, Maria Socós no havia estat beatificada abans de la seva canonització per Innocenci XII, 403 anys després de la seva mort. BARUTELL Y ERILL, Luís. *Discurso panegirico en la canonizacion de Santa Maria de Cervellon...* 1693, p. 4, 16 i 20.

533. COSTA, *op. cit.*, p. 19-21.

a dir que la canonització no volia dir un canvi d'estatus, sinó que el que feia el papa era oficialitzar un estatus que Maria ja tenia.⁵³⁴

En la mateixa línia que Costa, i en referència als miracles que havia fet Maria Socós, Esteve de Corbera, el 1629, parlava de «*La voz del pueblo, que como voz de Dios, es la primera q publica las verdades (...)*»,⁵³⁵ i per defensar el seu culte recorria a la «*voz y fama pública*». Pocs anys més tard, concretament el 1634, Pere Giscafne també feia referència al «*(...) refran tan repetido, que la voz del pueblo, es voz de Dios (...)*».⁵³⁶ També reprenia aquest tema el jesuïta Onofre Relles, el 1689,⁵³⁷ quan puntualitzava que «*No es canonizacion hazer Santo à alguno, sino declarar que lo es (...)*».⁵³⁸

El recurs a l'opinió popular per justificar el comportament canònic d'alguns beats va esdevenir un factor essencial a partir del moment en què el Vaticà va demanar als sants que ho haguessin estat per assentiment popular o que com a mínim el seu culte tingués una durada superior als dos-cents anys. De fet, aquest tipus de *campanyes* no sembla que fossin estranyes en aquell moment, perquè el document original es guarda a l'ABEV, dins d'un lligall que pertanyia al bisbe Veyan. En ell es troben documents referents a diverses *campanyes* per canonitzar sants, de manera que es veu clarament que «*la voz del pueblo es voz de dios*», perquè per canonitzar Marina de Escobar (de Valladolid) es va fer un «*Interrogatorio por donde se han de examinar los testigos que huvieren de deponer acerca de la santidad, virtudes, fama, y milagros de la Venerable virgen doña Marina de Escobar, vezina de la Ciudad de Valladolid*».⁵³⁹ Tot i que no se n'han pogut consultar els resultats, l'interrogatori era un autèntic treball de camp etnològic abans d'hora.

Una de les coses que es valorava en aquell moment era que la veu del poble es manifestés immediatament després de la seva mort, i, si era possible, com més multitudinàriament millor. Així, tot i haver mort a la una de la matinada, i per tant no saber-se'n res, el matí següent «*la gente á tropel*» va acudir al convent per veure el cos del futur sant Miquel dels Sants. Això va obligar a dur el seu cos a la capella major,

534. Segons Costa, si fins aquell moment el culte de Maria de Socós depenia de l'arbitri humà, a partir de la seva canonització quedava subjecte a un «*decreto divino*»: «*(...) antes fue pacto de los hombres, y ahora es efecto de una ley, y precepto de Dios*». Abans era una qüestió de pietat, i ara ho era de justícia: «*Antes se podia darle culto, y no se devia; ahora se puede, y se deve*» (p. 24). «*(...) siendo el Pontifice boca, y lengua de Dios (...)* aprobando su Santidad, ha dado al culto pasado una firmeza perpetua (...)» COSTA, *op. cit.*, p. 25.

535. CORBERA, Esteban de. *Vida i hechos maravillosos de D. Maria Cervellon llamada Maria Socós*. 1629, p. 57.

536. GISCAFRE, *op. cit.*, p. 4.

537. «*De dos maneras puede alguno ser canonizado, ò voce Populi: Quia vox Populi, vox Dei, apobando despues los Obispos; ò voce Pontificis; ò sea particular de alguna Iglesia, ó el Universal Romano.*» RELLES, *op. cit.*, p. 226.

538. RELLES, *op. cit.*, p. 222-232.

539. ABEV, varis 239, doc. 45, p. 548 i s.

«Puesto allí, no hubo ya reparo, ni bastó cerrar las puertas con sus candados de hierro; pues forzados estos ó rotos, se arrojaron al rededor del cadáver sacerdotes, seglares, religiosos, condes, marqueses, caballeros, auditores de la real Cancillería, abogados, señores y, en una palabra, gente de todas clases y condiciones.»⁵⁴⁰

En el mateix sentit s'expressava un altre text també de mitjan segle XIX.⁵⁴¹ Era la veu de Déu (vegeu-hi el poble), que també s'havia deixat sentir en altres casos de la mateixa manera (sant Dalmau, sant Salvador, etc.), sempre intentant estar en contacte amb el cos sant i, si podia ser, enduent-se'n algun tros. Es diu que de sant Miquel se n'endugueren les ungles i fins i tot un tros de carn, o que el van despullar tres vegades en endur-se parts del seu vestit.⁵⁴²

Pel que s'ha vist, la veu del poble era la que es convertia en veu de Déu. El cert, però, és que aquesta veu del poble en algunes ocasions era construïda o mediada des de sectors eclesiàstics o civils. Així, una carta en nom dels consellers de Barcelona demanava que amb motiu de la canonització de Maria de Socós la ciutat de Vic se sumés a Barcelona en la celebració, fent algun acte, i suplicava també «*se digne manar fixar los cartells inclusos del testament poetich*».⁵⁴³ Per tant, podria molt ben ser que aquesta devoció fos més aviat de tipus populista que popular, si més no en algun cas.

D'altra banda, en aquell moment hi havia alguns autors que tenien clar que havien d'adaptar les hagiografies al nivell cultural de les classes populars. Roig i Jalpí ho posava clarament de manifest en el seu sermó sobre sant Cristòfol, escrit «(...) *no solo para los curiosos, y entendidos, sino tambien para los vulgares* (...)».⁵⁴⁴

De manera semblant, Reginald Poc es demanava perquè encara duien la relíquia de sant Galderic a Perpinyà en cas de sequera, tenint en compte que podia fer el mateix efecte des del monestir del Canigó estant. La seva explicació era: «(...) *porque no se atribuya sino al santo el milagro*».⁵⁴⁵ L'autor afirmava que això també passava amb altres sants com sant Ermengol, santa Madrona i el mateix sant Isidre a Madrid: d'aquesta manera se «(...) *conmueve mas el pueblo*».⁵⁴⁶

540. GONZAGA, *op. cit.*, p. 178-179.

541. *Breve compendio histórico de la vida del beato Miguel de los Santos*. Vic, 1856, p. 21-22.

542. GONZAGA, *op. cit.*, p. 179-180. L'any 1625, el bisbe de Valladolid deia que el seu cos havia arribat despulat a la sepultura perquè li havien agafat l'hàbit per relíquia. També li havien pres els cabells (però no parlava de les ungles). *Parecer que dio el señor obispo de Valladolid, acerca de la santidad, vida y milagros del venerable Padre fray Miguel de los Santos, de la Orden de Descalços...* Barcelona, 1625, reproduït per GONZALEZ DAVILA, *op. cit.*

543. Carta continguda a AMV, llibre Acuerdos, 1691-1697, vol. 25.

544. ROIG Y JALPÍ, Ivan Gaspar. *Sermon historico-panegyrico del illustrissimo martyr S. Christoval (...) añadida en el fin la prodigiosa vida, y admirable passion deste Inclyto Soldado de Christo...* 1683, p. 50.

545. POC, *op. cit.*, p. 100v.

546. POC, *op. cit.*, p. 101.

Un manuscrit que es conserva a la Biblioteca del Seminari de Barcelona recull els sants de la diòcesi de Barcelona que tenien culte però que no havien estat inclosos en el martirologi romà. El document és posterior a 1714 i parla de sant Medir (assimilat al que els documents antics anomenen Meterius i a vegades Emeterius),⁵⁴⁷ sant Salvador d'Horta, Jofre de Blanes,⁵⁴⁸ Juliana i Semproniana (Sant Cugat), Helena, Dionís Areopagita, Anastasi, el príncep Carles de Viana,⁵⁴⁹ Ramon Buire, Pere Cendra, les verges Inès de Paranda i Clara d'Assís, Ponç Carbonell, Eleonor, reina de Xipre (filla de Pere d'Aragó i de Joana de Foix) i els bisbes de Barcelona Olimpí, Nundinari, Quirze i Ydalió (?).

En aquest context, alguns sants i santes van ser adaptats als nous temps, i, seguint el procés que hem vist en estudiar els goigs, es pot pensar que la protecció contra les contingències climàtiques va fer-se més present. Així, un sermó escrit per Josep Pinyana el 1699 parlava de la Mare de Déu de l'Aldea i deia que aquesta afavoria especialment la ciutat de Tortosa i la seva comarca, «(...) pues en los ahogos mas apretados, ya en faltas de salud, ò en faltas de agua, la traen en procession devota, y nunca se buelve, que no favorezca».⁵⁵⁰ El cas de Pinyana és interessant perquè la major part de la informació que aporta l'ha extreta de l'obra de Narcís Camós, i «*lo demàs es tradicion, y experiència*».⁵⁵¹ Però Camós no feia cap referència a la manca d'aigua,⁵⁵² fet que segurament s'hauria de posar en relació amb la tendència que s'ha vist més enrere en el canvi en les temàtiques dels goigs (vegeu el capítol «Els goigs»).

547. Sembla interessant anotar que els perseguïdors de sant Sever li demanen si l'han vist mentre està treballant a l'hort «(...) y conociendo por su respuesta ser Christiano, le prendieron, y llevaron (...)» a Sant Cugat, on fou martiritzat. De manera que en aquest document no apareix la narració de les faves que creixen per enredar els botxins. *Santos que no estan descritos en el Martirologio Romano; pero sin embargo tienen algun culto Ecclesiastico en la Ciudad, y Diocesis de Barcelona*. Ms. 161. Biblioteca del Seminari Conciliar de Barcelona. S. XVIII (posterior a 1714), sp.

548. De família il·lustre del Principat, predicador del convent de Santa Catalina de Barcelona, segons el document hauria estat «socio» de Vicenç Ferrer. Trobant-se tots dos al Roselló predicant, el rei Martí els cridà a Barcelona. Van passar per Vic on «(...) con sus fervorosos sermones extinguieron las mortales enemistades que allí habia entre dos poderosos vandos de los quales eran cabezas del uno los Mallas, y del otro los Savasonas, cavalleros principales que se perseguian con tal furor, y odio, que de cada parte habia á menudo muchas muertes, pero Dios por los meritos de Su Siervo, y de la eficacia de la Divina palabra redujo á concordia aquellos dos Partidos perdonandose mutuamente los agravios, y muertes que entre si se habian causado y de este mutuo perdon, y concordia se hizo escritura publica por Julio de 1409». Va ser molt devot de la Verge, la qual el visitava sovint. Va morir, jove, el 1414. *Santos que no estan descritos en el Martirologio Romano...* Sp.

549. La seva imatge estava a la catedral de Barcelona, a la capella de Santa Tecla i Sant Sebastià, al claustre de la catedral. Se'l venerava com a sant Carles. Mort el 1461, per ordre del seu pare el seu cos va ser transferit a Poblet el 1472. El 1542 se'n separà un braç que s'adorava en aquest monestir. Un dit es va dur a València, on es venerava a l'església de Sant Vicenç Màrtir. La seva imatge es distribuïa en estampes per als fidels. Se'l representava amb malalts al seu costat, perquè els curava. *Santos que no estan descritos en el Martirologio Romano...* Sp.

550. DE PINYANA I GALVANY, Joseph. *Gratulatoria sacra, panegyrica oracion en accion de gracias por el beneficio de la lluvia deseada, y pedida, por medio de la virgen SS de la Aldea, en su imagen, traida de su hermita à la M Ilustre Cathedral de Tortosa...* ABEV, Varis 193, 1699, p. 223.

551. DE PINYANA I GALVANY, *op. cit.*, p. 223-224.

552. CAMÓS, Narcís, *Jardín de Maria*. P. 157 de l'edició de Girona de 1772.

També creiem interessant esmentar que la gent recorria al cos de sant Pere Armengol, que estava enterrat a la Guàrdia de Montblanc, davant la manca d'aigua⁵⁵³ i que malgrat que s'havia intentat canonitzar el 1228, aquest fet no va ser possible fins a principis del segle XVII, quan es va aportar com a element destacat aquesta utilitat per protegir les collites. El cos sant de Maria Socós, tot i estar fora del nostre àmbit d'estudi, era invocat per calmar els temporals marins.⁵⁵⁴ En aquest sentit no sembla que sigui sobrer explicar que en el nostre àmbit d'estudi es troben diferents imatges de Crist que van suar o rajar sang i que es van fer servir per demanar la protecció en temes meteorològics. A banda del Sant Crist de Piera, el 1453 i el 1523 va suar sang el Sant Crist de Manresa; el 1540 sagnava el de Cervera; el 1590 el d'Igualada; el 1627 rajava el Sant Crist de la cova de Manresa, i el 1633 sagnava el sant Crist de l'Hospital de Vic. Totes aquestes imatges, excepte el cas de la Santa Cova de Manresa, eren utilitzades per aconseguir la pluja o el control atmosfèric en general. Una cosa semblant va passar el 1689 quan va suar la Mare de Déu del Bon Succés de Vic.

Tot plegat hauria de permetre que els interessos de la pagesia, que en aquell moment estava vivint un important procés de polarització social, poguessin ser defensats i vehiculats per nous personatges sagrats (per exemple, sant Isidre) i que d'aquesta manera es posés també en relleu la preeminència social del seu sector més ben assentat. Aquest procés d'atribució de significat resulta clar en sant Isidre i sant Antoni Abat. Però també es troba en sant Miquel dels Sants i en sant Ignasi de Loiola.

Sant Ignasi de Loiola

Un cas interessant en aquest sentit és el de sant Ignasi de Loiola, perquè a mida que anava passant el temps, els miracles s'anaven fent presents en la seva biografia. D'aquesta manera, en l'obra de Ribadeneyra (1584) només es parla de certs episodis de mal temps vinculats a la pèrdua de fe dels habitants de les illes Maluques. I és que aquest autor creia que la santedat no necessàriament implicava la presència de miracles; per ser sant calia ser caritatiu, punt en què reconeixia que les classes populars tenien una altra perspectiva.⁵⁵⁵

De fet, els miracles que es van presentar per justificar la seva canonització eren tots dedicats a tornar la salut a les persones, i encara en l'obra d'Andrés

553. CORBERA, *op. cit.*, p. 222.

554. Vegeu, per exemple, Fernando de Barcelona, *Glorias resumidas de Cataluña: en verso endecasylabo*. 1797 BNC Ms. 12 disponible a <http://mdc.cbuc.cat/cdm4/document.php?CISOROOT=/manuscritAB&CISOPTR=11981&REC=3>, fol. 107v.

555. «De manera que los milagros no se han de pedir a nadie, como si dellos dependiese la santidad necesariamente, mas hemos de nivelar y medir todo este negocio con la verdadera regla de la caridad». Moltes vegades Déu declara la santedat amb miracles, «(...) mas esto ni es siempre (como diximos) ni necessario». RIBADENEYRA, Pedro de. *Vida del padre Ignacio de Loyola, fundador de la religion de la Compañia de Jesus*. 1584, p. 424v i 431.

Pedra sobre la qual s'agenollava sant Ignasi de Loiola al santuari de la Salut de Viladordis (Bages).

Lucas de 1633 es parlava de miracles relacionats amb el foc i el mar, però no amb altres elements rurals.⁵⁵⁶ Però ja l'any 1645 una obra publicada a Madrid atribuïa a sant Ignasi un miracle relacionat amb la climatologia agrària i la protecció en contra d'alguns temporals marins;⁵⁵⁷ anys més tard es deia que el cingol que havia deixat a Viladordis «(...) en tiempo de tempestades, que son allá muy frequentes, le sacan, y bendizen con él los campos»,⁵⁵⁸ i dues dècades més endavant s'hi afegia, «No hablando de las vezes que ha concedido lluvia para los sembrados à los Pueblos que se la pedian (...)».⁵⁵⁹ La voluminosa obra de Francesc Xavier Fluvià, de 1753, també insistirà en el tema «(...) que muchas vezes ha concedido milagrosamente la lluvia para los sembrados, pidiendola los Pueblos, por su intercession (...)»⁵⁶⁰ i posarà un parell d'exemples de fora del nostre país:

556. LUCAS, Andrés. *Vida de S. Ignacio de Loyola patriarca, y fundador de la Compañia de Jesus*. 1633.

557. «Un hombre que vio el cielo muy cargado, en tiempo que él tenia trigo en las heras, temeroso del daño que le podia suceder, acudio a san Ignacio, haziendole un voto; pagòle el Santo la confianza que de su patrocinio tuvo, porque sobreviniendo tan grande tempestad, que se llevó el trigo de las parvas vezinas que estavan al rededor, y nadando todo lo demas en agua, no cayò una gota en su hera.» NIEREMBERG, Ivan Eusebio. *Honor del gran patriarca San Ignacio de Loyola, fundador de la compañía de Jesus en que se propone su vida, y la de su Dicipulo (sic) el apostol de las Indias S. Francisco Xavier*. 1645, p. 83.

558. ROIG Y JALPÍ, Juan Gaspar. *Epitome historico de la muy ilustre ciudad de Manresa*. 1692, p. 345-346.

559. GARCÍA, *op. cit.*, p. 89 i 607.

560. FLUVIÀ, Francisco X. *Vida de S. Ignacio de Loyola fundador de la Compañia de Jesus*. 1753, vol. 2, p. 361.

*«En el reino de Bohemia es mui frequente el uso del agua bendita de San Ignacio: con ella obra el Señor grandes prodigios; y lo es casi continuo èl que experimentan los Labradores, rociando con ella sus campos; pues sin otra diligencia les defienden de los ratones, de las heladas, de otras plagas, y de la piedra; y aun si alguna vez se han apedreado los frutos estando verdes, por no haver usado de tan eficàz preservativo, bendiciendoles con aquella maravillosa agua, llegan à sazonar, como si nada huviesen padecido.»*⁵⁶¹

El segon exemple se situava a Coimbra, l'any 1637: en fer el senyal de la creu amb la relíquia de sant Ignasi sobre els camps empestats de llagostes, aquests insectes es tiraren a terra en senyal de rendiment, com si l'adoressin, i després van arrencar el vol i no hi van tornar mai més.⁵⁶² Pocs anys abans, al Piemont, la intercessió del sant havia fet fugir una plaga de llops.

Un manuscrit del segle XVIII que es guarda a la BUB, després de parlar de miracles particulars del sant, normalment lligats a la salut, passa a parlar de la protecció que ofereix als comuns:

*«De suerte que las poblaciones, que le tienen por Patron, ó en que su devocion esta muy extendida, desde entonces no solo han reconocido varias vezes, que Dios por intercession suya los libra de epidemias, y de estragos, de guerra, de falta de agua para los sembrados, y de otros trabajos, sino que muchas han crecido notablemente en numero de riquezas, y lustre de sus habitadores, y lo que incomparablemente es de mayor importancia, en la piedad.»*⁵⁶³

Entre els exemples que apareixen en aquest manuscrit, hi ha una protecció contra un incendi i dues contra plagues molt perjudicials (la de llops i la de llagostes ja esmentades).

Els *Recuerdos ignacianos en Manresa* del pare Ignasi Puig (1949) expliquen que l'any 1652 va anar a Manresa un canònic de Sant Serni de Tolosa amb intenció de visitar els llocs ignasians. En ser a la Santa Cova, es volgué endur un trosset de pedra que va conservar en un reliquiari de plata. Un cop a Tolosa, davant d'una epidèmia, el religiós va introduir el reliquiari a l'aigua que es donava per beure a les persones contagiades, tot demanant la intercessió de sant Ignasi. Puig diu que, segons les cròniques, aquest procediment va curar més de 500 persones només a Tolosa. En vista del resultat, «(...) se creyó en Italia, Alemania y otras regiones poder sustituirla por el contacto con otras reliquias de San Ignacio o aun de su medalla, a fin de obtener el agua milagrosa» (Puig, 1949; 99).

561. FLUVIÀ, *op. cit.*, vol. 2, p. 366.

562. FLUVIÀ, *op. cit.*, vol. 2, p. 367.

563. *Compendio de la Vida del Glorioso Patriarca San Ignacio de Loyola*. Manuscrit BUB, Ms 2034. Segle XVIII. P. 281-283.

Pedra sobre la qual dormia sant Miquel dels Sants que es conserva a l'oratori de la seva casa natal a la ciutat de Vic.

Sant Miquel dels Sants

Ja s'ha explicat anteriorment que la relíquia de sant Miquel dels Sants va ser utilitzada per protegir-se de períodes de secada, de manera que amb el temps va adquirir, en aquest terreny, la mateixa categoria que els Sants Màrtirs (la relíquia va arribar a Vic el 1780). En una biografia del sant que es va publicar amb posterioritat a 1778 també es llegeix que passant per Espinzella li haurien aparegut tres homes «*de hermoso, y venerable aspecto*», un dels quals li féu abandonar la seva intenció inicial de retirar-se a Sant Segimon i li proposà que es posés uns sarments sota el llit i una pedra, «*(...) y que durmiese sobre ellos, usando de la piedra por cabecera, ò almoada*».⁵⁶⁴ L'infant vigatà això ho va fer, i un document datat entre 1751 i 1777 parlava d'un «*(...) tros de pedra sobre la qual ans de ferse religiós dormia [sant Miquel dels Sants] en lo mas Mitjá de Miser Campana constituhit en Santa Eugenia de Berga, cerca*

564. SAN GERONYMO, *op. cit.*, p. 25.

de Vich». ⁵⁶⁵ La mateixa idea es retroba en un text de 1779, on es deia que «*La piedra de su cabecera todavia se conserva oy (sic) dia en el oratorio de Don Ignacio Ramon de Sellés*», ⁵⁶⁶ i en altres textos. ⁵⁶⁷

Segons Antoni de San Geronymo, Déu havia volgut manifestar amb aquesta pedra l'aprovació que sentia per l'actitud del sant, i ho havia fet «*obrando en aquella piedra, y por medio de ella algunos prodigios*». ⁵⁶⁸ A més de servir per curar malalties i que els fragments que se n'arrencaven no la feien disminuir, ⁵⁶⁹ un dels prodigis que s'esmentaven estava directament relacionat amb la protecció contra el mal temps:

«*El segundo [prodigio], que siendo aquel termino muy expuesto à nublados, por la immediacion del Monseñ, que los ocasiona muy tempestuosos, y frecuentes, nunca ha caído en aquella heredad piedra alguna; pues cuando amenaza tempestad, llevan allá con la debida veneracion la prodigiosa piedra, y en ella afianzan la defensa, y seguridad contra el inminente peligro.*» ⁵⁷⁰

Una altra obra de 1780 també parla d'aquesta pedra i dels prodigis que se li atribuïen. ⁵⁷¹ De tota manera, sembla que la font original d'aquestes idees es trobava en el llibre de Josep de Jesús Maria (1688), per a qui hi hauria hagut dues pedres, ⁵⁷² o en una crònica de l'orde dels Trinitaris que de moment no s'ha pogut

565. *Notes que fan referencia als records que de Sant Miquel dels Sants se guarden en l'Esglesia dels Trinitaris (Casa de Caritat)*. ABEV, Casa Caritat, 10. De tota manera, sembla que en els goigs estudiats aquesta referència no apareix fins a finals del segle xx, per contra del que passava amb la referència a les bardisses o arços sobre els quals s'hauria rebotat.

566. *Preciosa muerte y solemne beatificacion del venerable siervo de Dios el Beato Miguel de los Santos...* Barcelona, [1779]. Aquest opuscle es va publicar amb motiu de la seva canonització el 1778. La cita correspon al cant VII.

567. La pedra que feia servir de coixí, «(...) *para perpetuo monumento de un tan heroico exemplo de penitencia se conserva oy dia con la maior decencia, y veneracion en el Oratorio de Don Ignacio Ramon de Sellés, principal Cavallero de la Ciudad de Vich, que como dexo notado ya, es el actual dueño de aquella posesion. Parece que Dios ha querido despues manifestar lo mucho que le agradó el penitente fervor de su Siervo, obrando en aquella piedra, y por medio de ella algunos prodigios*», SAN GERONYMO, *op. cit.*, p. 49.

568. SAN GERONYMO, *op. cit.*, p. 49.

569. SAN GERONYMO, *op. cit.*, p. 50.

570. SAN GERONYMO, *op. cit.*, p. 49.

571. REYNÉS, LORENZO. *Resumen de la vida, virtudes, milagros, y preciosa Muerte del Beato Miguel Argemir...* P. 33. També en parla SAN DIEGO, LUÍS de. *Compendio de la vida del beato Fr. Miguel de los Santos*. 1779, p. 34.

572. «*De estas dos piedras la de la cabeza era redonda, y mal igual, y la de los pies larga y llana. El año mil seiscientos y veinte y nueve, se conservavan ambas en dicha casa y heredad de Mijà, donde toda via vivia, y las tenia la mesma que las llevò al bendito niño [Isabel Salabert]. (...) Pues aviendo avido mucha obra en aquella casa de campo, y gastado en ella otras muchas piedras, y aviendo intentado emplear tambien èstas en el mesmo edificio, en llegando à tomarlas para esto, las hallavan mui pesadas, y las dexavan, pareciendoles no eran à proposito, ni venian bien à la obra.*» La pedra que servia de coixí la guardava Diego Sellers, amo de mas Mitjà. «*Por esta piedra ha obrado Dios (segun se refiere en nuestra Cronica) algunos prodigios, despues del sobre dicho de no averla puesto en el edificio. (...) con todo nunca se ha apedreado la heredad, en cuya casa està dicha piedra: que si bien*

localitzar. De tota manera, en el procés per beatificar aquest sant, Isabel Salavert, la dona del masover de mas Mitjà, ja havia dit (17 de desembre de 1629) que eren dues pedres i que havent fet obres «(...) yo las tomaba y al tomarlas me parecían muy pesadas y las dejaba caer en Tierra y pareciendo no venían bien en la obra las dejaron sin saber nada entonces de lo que pasaba de la santa vida de Fray Miguel». ⁵⁷³ Aquest aspecte es repeteix en altres llocs, però no hi veiem cap referència a la protecció atmosfèrica.

En aquest sentit, té una gran importància la relació de la festa que va tenir lloc el desè dia de la sèrie dedicada a solemnitzar la beatificació del sant el 1779. En un acte organitzat pels gremis va sortir un «Carro y comitiva de Eolo», la presència del qual va ser justificada «(...) pues suponiendo en el Beato el favor de Eolo (...) le destinó propicias todas las auras, poniendo en reclusion las tempestades, por si estas pudiesen molestarle en sus continuadas delicias (...)». En aquest context es feren tretze jeroglífics, el darrer dels quals feia referència a la prosperitat i se simbolitzava amb una pintura d'un arc de Sant Martí i els «motetes» deien: «No hay que temer tempestades que otro Eolo las ató», en referència a sant Miquel. En una de les carrosses es podia veure una imatge d'Eolo que portava lligades amb cadenes les tempestes. ⁵⁷⁴

Sant Isidre llaurador

Com diu Carme Sardà (1977), la festa de Sant Isidre originàriament no era de precepte, sinó popular: a Alpens (el 1638) es deia que malgrat que «(...) no es de precepte sino de devoció[,] veritat es que apenas treballan». A Viladrau, on es feia una processó i un ofici (1638 i 1680), també hauria estat una festa de devoció fins a fer-la de precepte («*ex devotione et consuetudine es festa colent*»). Com es veu en aquests casos, amb el pas del temps aquesta festa va anar adquirent major relleu.

En contra del que s'ha dit algunes vegades, és molt rellevant el fet que Solà (2006; 873-874) constatés que en les parròquies que va estudiar no hi havia cap altar dedicat a sant Galderic a qui hagués pogut substituir aquest nou sant beatificat el 1619 i canonitzat el 1622. De manera que la introducció de sant Isidre en terres catalanes no sembla que estigués lligada al nou context polític, sinó més aviat a les necessitats del món rural català. Tal com diu Reginald Poc el 1627, el seu llibre havia de ser dedicat només a sant Galderic, «(...) pero como vide se

la tiene de ordinario en la suya de la Ciudad el que la posee, mas quando amenaza tempestad, la lleva à la heredad.» DE JESUS MARIA, *op. cit.*, p. 33.

573. *San Miguel de los Santos. Proceso de Vich 1631*. Còpia manuscrita del procés de beatificació que es trobava a Roma (1627), feta per Eduard Junyent l'any 1928. ABEV, pendent de catalogació. P. 32.

574. *Relacion de las solemnes fiestas con que la ciudad de Vich celebró la beatificacion de su felicisimo hijo el Beato Miguel de los Santos... en los días 4, y siguientes, hasta el 13 inclusive, del mes de Octubre de 1779*. Vic, 1862. El document està datat al 30 de desembre de 1779.

yva esparciendo la devocion de Isidro, me pareció que siendo tambien labrador, no amargaria a sus devotos si hiziese del comemoracion (...),⁵⁷⁵ idea que coincideix força amb l'opinió de Torradeflot sobre la confraria manresana.⁵⁷⁶

Diferents dades permeten seguir l'expansió d'aquesta devoció al bisbat de Vic. A Manresa, l'any 1624 la confraria de Sant Salvador declara sant Isidre com a copatró, després que un any abans hagués aparegut una nova confraria dedicada a aquest sant (Torradeflot, 1906; 42 i 71).⁵⁷⁷ A Centelles, on l'any 1620 ja es constata una processó en aquesta diada a Santa Maria Savall,⁵⁷⁸ la quaresma de 1625, «(...) ses posada y dita la primera missa ab un quadro gran de pinzell <> altar de S. Isidro pages»⁵⁷⁹ i set anys més tard (1632) Damià Bolló escrivia unes *Cobles de S. Isidro pages* on es deia:

«De pedra, neula, y tots mals sempre foreu advocat, y quant sia necessitats feu fugir los temporals fins las Bruxas infernals vos tenen molt gran temor.»⁵⁸⁰

Francesc Rafat recull que el 9 de maig de 1626 a Rajadell es paga una quantitat per l'obra de la capella de Sant Isidre.⁵⁸¹ El 1631, a Vic, es funda la confraria del Bon Succés, que originàriament va triar sant Isidre com a patró, però ni el bisbe ni els consellers ho van autoritzar «per averhy confraria en la Pietat y lo tenen per patró» (Capdevila, 1931; 35). Per això el seu patró va ser sant Lambert, un sant, segons Capdevila, també vinculat al món agrari. A Sant Genís de Caràüll (Oristà), les visites fetes el 1626 i 1627 parlen de la confraria i l'altar de Sant Isidre i el 1666 es té constància d'una imatge del sant (Ordeig, 1995; 71-72).

El 1749, a Pruit, el visitador s'estranya de la indecència de la capella dedicada a sant Isidre, raó per la qual mana que se li dediqui un retaule (Solà,

575. Poc, *op. cit.*, «Advertència».

576. «Es donchs indubtable que ab la canonizació nasqué la devoció á Sant Isidro entre els pagesos de la Confraria de Sant Salvador. Empro se extengué tant prompte y en tal forma que dintre molt poch temps se establi la Confraria.» (Torradeflot, 1906; 42). Un document de 1624, any en què sant Isidre va passar a ser copatró de la confraria, deia: «La nova canonització (...) del glorios y benaventurat St. Isidro llaurador (...), es estada rebuda en tota esta terra ab gran aplauso y contento de tot lo poble ques veu á la clara está tot ell posat en venerar y reverenciar aquell ab molts grans avantatges y en particular estant posats en asso los que son del art que dit glorios Sant en lo temps que vivia en aquest mon professaba, y com entre altres ne sien los pagesos de la parrochia de Manresa (...)» (Torradeflot, 1906; 43).

577. S'ha dit que a Sant Martí del Congost, el 1586, hi havia una capella dedicada a sant Isidre (Solà, 1983; 34), però la referència sembla dubtosa.

578. ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

579. *Llibre en lo qual se acentan las cosas pertocants als Obres de la Iglesia parroquial de Sta Coloma de Centelles... essent Rector lo Rnt Damia Bollo... any 1617*. ABEV, Centelles, Sta. Coloma, G/2 (1617-1751).

580. *Prosequimus manuale primum de appriisiis intrumentorum receptorum...* Arxiu parroquial de Santa Coloma de Centelles. Manuals notarials de la parròquia. AP R/67 (antic R/48bis), fol. 576v. Aquesta és l'única referència que coneixem en què es lliguen explícitament les bruixes i el mal temps.

581. RAFAT, Francesc. «Materials per a la història religiosa de Rajadell». Centre d'Estudis del Bages. *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 1 (1981), p. 189.

Sant Isidre de la Figuera, Tagamanent.

2006; 874). A Sant Fruitós de Balenyà, en una visita del 2 de setembre de 1759 es parla de les capelles de sant Isidre i del Salvador, «*nuebamente fabricadas*», a les quals es dedica el producte d'una caritat que es feia el dia dels difunts.⁵⁸²

A Malla, el 1760 es feia una processó en honor de sant Isidre que apareix consignada a la consuetud de 1760, però no a la de 1700.⁵⁸³ A Tavertet, l'any 1776 el visitador va manar que es traslladés una processó a l'ermita dels sants Corneli i Cebrià que coincidia amb la diada de Sant Isidre per «*poder obsequiar son patró lo gloriós, Sant Isidro, en la alabable solemnitat*» (Solà, 2006; 818). És el mateix Solà qui indica que els bisbes Sarmentero i Artatalejo van «*promocionar amb interès i certa insistència*» la figura de sant Isidre (Solà, 2006; 874). El treball de Girbau sobre el bisbat de Vic durant el període del bisbe Veyan situa en gairebé el 15% la presència de la confraria de Sant Isidre en una mostra de més de la meitat de les parròquies del Bisbat (Girbau, 1996; 407-408).

582. ABEV, AEV, 1231.

583. ABEV, Malla I/I (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetud de la parròquia.

Creiem que és possible que en aquests casos l'estament llaurador estigués intentant reivindicar la seva posició social per mecanismes simbòlics i religiosos. D'aquesta manera, determinats sants, especialment sant Isidre i sant Antoni, servien per fer senyera dels seus interessos i per manifestar la seva preeminència social, la qual era posada de manifest amb la construcció de determinats retaules dedicats a aquests sants. En aquest sentit, a Rajadell, el 30 d'octubre de 1650 es treuen 26 lliures de la caixa de la confraria del Roser per pagar un retaule dedicat a sant Isidre.⁵⁸⁴ Més tard, cal parlar d'altres casos, com per exemple els que Joan Francesc Morató va construir a Sant Boi de Lluçanès (vers 1700) o a Santa Maria de Moià (el contracte és de 1696),⁵⁸⁵ o el de Pau Costa a Vilatorrada (1690),⁵⁸⁶ tots ells dedicats a sant Isidre.

Sant Antoni Abat

Sabem que també sant Antoni va ser honorat amb la construcció d'alguns retaules, com el que va fer Salvador Gros, l'any 1629, a Santpedor,⁵⁸⁷ i que el 1589 instal·là en una capella de l'església del Carme de Vic la confraria dels traginers, posada sota l'advocació de la Verge de la Providència o del Socors i de sant Antoni Abat.⁵⁸⁸ De tota manera, una consuetud de Sant Feliu d'Estiula del segle XVIII presentava aquesta festa com a festa de devoció,⁵⁸⁹ fet que es repetia a Veciana seguint un decret del bisbe Pascual de 1685. En aquest darrer cas sembla insinuar-se que un edicte posterior hauria retirat aquesta categoria a la festa.⁵⁹⁰

Sant Antoni del Porquet o dels Rucs és un altre cas en què es veu clarament la construcció llegendària de referents religiosos comunitaris. La traducció al castellà de l'original llatí ja conté una referència a la història del porquet esguerrat que suposadament va tenir lloc a Barcelona, on en memòria d'aquest fet «(...) pintaron a los pies de la Imagen deste sancto a este animalejo: y de alli la tomaron otros, y ya es comun esta pintura».⁵⁹¹ En l'obra que Josep Navarro li va dedicar el 1683 es van afegir algunes idees d'autors que no estaven en la

584. RAFAT, *op. cit.*, p. 190.

585. GALOBART I SOLER, Josep. «Una obra perduda de Joan Francesc Morató: el retaule de Sant Isidre de l'església parroquial de Moià». *Ausa*, XV, 130 (1993), p. 178.

586. DORICO I ALUJAS, Carles. «1663-1692. Els anys de joventut de l'escultor vigatà Pau Costa». *Ausa*, XVII, 136 (1996), p. 11-37.

587. SITJES I MOLINS, Xavier. «Salvador Gros, retaulista del segle XVII». *Ausa*, 155 (2005), p. 81.

588. ALTÉS I AGUILÓ, Francesc X. «Una butlla d'indulgències per a la capella de la Verge dels Socors al convent del Carme de Vic, impresa l'any 1528». *Ausa*, 155 (2005), p. 70.

589. «Los días en que se acostumaba á ohir missa matinal de devoció son lo día de St. Antoni Abat à 17 de Janer.» Consuetuds de esta Parroquial Iglesia de St Feliu de Estiula Bisbat de Vich. Arxiu Parroquial de Sant Feliu d'Estiula. Consuetud. AP I/2. Segle XVIII.

590. Llibre de Celebracions Renda de Veciana ab altres documents que de nou s'hi ha unit. ABEV, Santa Maria de Veciana I/1 (1727-1935). Vegeu també ABEV, Santa Maria de Veciana, H/1 (1646-1856).

591. [Aymar Falcon]. *Compendio de la historia antoniana traducida del latin en lengua castellana por el maestro Fernando Suarez...* 1603.

versió francesa original; segurament eren les que feien referència a la vinguda a Catalunya del sant eremita, un fet que havia d'ajudar a afiançar la devoció a aquest sant.⁵⁹² Per això, Navarro, que era «Comendador de San Antonio», utilitzava una cita de Fernando Suárez⁵⁹³ per afirmar que el sant va passar dos anys i mig a casa nostra abans de retornar a Egipte.⁵⁹⁴ Continuant amb aquesta idea, un manuscrit de 1797 deia que «San Antoni Abad vino à Barcelona por el ayre aun viviendo, y dona salud al que la ciudad governava: Fernando Suarez lo asegurava».⁵⁹⁵

Tot i que un cop al desert els enviats del monarca català veuen Antoni fer miracles amb animals (els cura i el van a saludar), aquest tema queda apartat en la narració de Navarro fins que arriba a Barcelona dalt d'un núvol que Déu li ha enviat. Només després d'un combat de tres dies cos a cos amb el maligne i el seu seguici, Catalunya queda lliure de dimonis per sempre més. Arran d'aquesta victòria se li apareix Jesucrist i li dóna poder sobre el foc i sobre el bestiar.⁵⁹⁶

L'obra de Navarro es va publicar el 1683, data que s'ajusta força bé a la tesi sostinguda per Carme Sardà (1977) segons la qual la festa de Sant Antoni Abat seria una celebració del segle XVIII. La primera vegada en què s'esmenta aquesta festa, segons aquesta autora, va ser a Sant Cristòfol de la Castanya i a Castanyedell, però no seria fins a la consuetud de Centelles de 1830 que es parlaria de la benedicció dels animals. De tota manera, s'hi diu que «De tot això de res cuyda lo Rector» (Sardà, 1977; 56). Ara bé, no creiem que aquesta idea sigui del tot correcta, perquè Damià Bolló, l'any 1639, va anotar (o compondre) uns goigs que amb el títol de «Cobles de S. Antoni Abat» deien:

«No sols usau de clemencia guarint de qualsevol mals, pero encara als animals curau de tota dolencia: del foch, dit de sant Antoni semprens vullau deslliurar.»⁵⁹⁷

A més a més, Navarro es demanava per què sempre s'havia pintat aquest sant amb un porquet als peus, i afegia que el mateix Martín del Río no hi havia trobat cap explicació. La seva resposta era que aquest fet només es podia deure al miracle del porquet cec i manco de Barcelona,⁵⁹⁸ idea com s'ha vist també

592. NAVARRO, Joseph. *Portentos de la gracia descubierta en la admirable vida del Principe de los Anacoretas, y Padre de los Cenobiarhas, N. P. S. Antonio el Magno Abad*. Barcelona, 1683, p. 244.

593. Segurament es tracta de l'obra *Compendio de la historia Antoniana*, publicat a Sevilla el 1603, que és la traducció al castellà de l'original francès, segons el CCUC.

594. NAVARRO, *op. cit.*, p. 166.

595. FERNANDO DE BARCELONA. *Glorias resumidas de Cataluña: en verso endecasylabo*. 1797. BNC Ms. 12 disponible a <http://mdc.cbuc.cat/cdm4/document.php?CISOROOT=/manuscritAB&CISOPTR=11981&REC=3>, fol. 104v.

596. NAVARRO, *op. cit.*, p. 157.

597. *Protocolon, sive protocolum receptorum per me Damianum Bollo...* ABEV, Arxiu Parroquial de Santa Coloma de Centelles. Manuals notarial AP R/70 (antic R/51), fol. 1083-1084.

598. NAVARRO, *op. cit.*, p. 239-240.

defensada en la primera edició de la vida de sant Antoni traduïda al castellà.⁵⁹⁹ Per aquest motiu podem dubtar de l'afirmació de Sardà que la benedicció dels animals seria un ritual del segle XIX, perquè ja el 1683 es preguntava Navarro, «(...) *por que el dia de su fiesta (y con alguna especialidad en la Ciudad de Barcelona) se hazen tres bueltas, ò tornos al rededor de su Casa, è Iglesia con los cavallos, mulas, y otros semejantes animales de servicio?*».

Per a Navarro, el motiu dels tres tombs podria haver estat lligat a sant Teodor (que sanava animals empestats beneint-los i als quals els seus amos posaven uns guarniments i campanes beneïts per curar-los i protegir-los contra les malalties). Aquest costum de fer les tres voltes a l'església hauria passat després a sant Antoni, que va ser més conegut pertot arreu. Així els tres tombs serien «(...) *un genero de adoracion, y culto que tributan los fieles al Santo, para tenerle mas propicio*», que hauria tingut arrels paganes.⁶⁰⁰ Un document de 1754 també parla de passar nou vegades per davant de l'església de Sant Antoni (Barcelona), que «*es y no es supersticion*» (Gelabertó, 2005; 217).

En aquest sentit, cent anys després de publicar-se l'obra de Navarro, a la parròquia de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú es van escriure unes *Deprecacions a Sant Isidre llaurador per implorar els beneficis de la pluja* (1788) en què es posava en evidència la protecció agrària d'aquest sant amb frases com «*St. Isidro es remei cert per traurer la sequedat; lo blat prest se torna vert, si lo Sant se ha portat ab professó general*».⁶⁰¹ De tota manera, val la pena indicar que els goigs ofereixen també un vessant sanitari a la figura de sant Isidre.⁶⁰² Mig segle abans, el 7 de maig de 1731, a Gurb s'acordava fer dues misses encarregades pel benefici de sant Antoni Abat fundat en l'altar dedicat a sant Isidre. Si al principi es va dir que una seria dedicada a sant Antoni i l'altra no es va especificar, el 1734 es dediquen les dues misses, una a sant Antoni Abat i l'altra a sant Antoni de Pàdua.⁶⁰³

EL NOU PAPER DE LA PAGESIA

Isidre és un sant vinculat a la pagesia, la festa del qual, a partir de 1727, va ser declarada pel rei «*fiesta de precepto en todos mis Reynos y Dominios*».⁶⁰⁴ Un segle abans, però, Jaume Roig, en la seva relació de les festes per lloar el sant

599. [Aymar Falcon] *op. cit.*, p. 51.

600. NAVARRO, *op. cit.*, p. 241-242.

601. ABEV, col·lecció de goigs, Sant Isidre.

602. Aquest paper es veu molt clarament en uns goigs publicats a Girona per Josep Bro (segurament a finals del segle XVIII). De tota manera, uns goigs vigatans de 1828 posen al costat d'aquesta protecció en matèria de salut el fet que «*de pedra guardau los blats siu's reclaman de bon cor*» i la protecció dels casats (*Goigs en alabansa del princep dels pagesos sant Isidro llaurador, patró de la heroica vila de Madrit*. Vic, 1828).

603. ABEV, Sant Andreu de Gurb I/1 (1662-1735).

604. Carta del rei del 5 d'abril de 1727 en què es fa saber al bisbe de Lleida que el papa Benet XIII ha concedit que el dia de Sant Isidre sigui festa de precepte. ABEV, Varis 239, doc. 32.

de la pagesia, recordava «*quant de minyo fets uns pastors anaven tots molt a prop del Sant y alli sembrant gran confitura molta blanca y dura ques la millor bona llavor que aportaven (...)*». ⁶⁰⁵ Per entendre aquesta frase, cal recordar el que estava passant a Cervera per aquelles dates. Allà, després de l'acte religiós del 14 de setembre de 1620, diada de la Santa Creu en la qual es va celebrar el retrobament del Sant Misteri de la vila, va desfilar un grup de llauradors amb les seves càrregues de confitura,

«*(...) que vertia tantas luzes como confites y canelones llevandose tras si los ojos de los mirones, y la bulla, y la gula de los muchachos, y assi la fiesta q la una, y otra vez han hecho los labradores, [h]a sido de cavalleros que una de las alababanças mayores que tiene esta Villa es ser toda ella mas dada a la agricultura, que a otra cosa (...)*». ⁶⁰⁶

En el cas de Cervera, la desfilada dels llauradors va ser presentada com l'acte més important del dia, segurament perquè «*son muchos, y ricos*» i perquè estaven «*representando su principal oficio que es encomendar a la tierra su semilla pero con la esperanza de cobralla*». ⁶⁰⁷ L'acte consistia a repartir confits pels carrers i places «*(...) y sobre los montes de la gente que por una y otra parte les rodeava (...)*», ⁶⁰⁸ un ritual que segurament s'hauria d'interpretar en un sentit de propiciar les properes collites i que, fent visible el paper crucial de la pagesia en la societat moderna, pretenia reivindicar-ne, mal que fos de manera inconscient, la seva preeminència. Encara avui dia se celebra aquest ritual el dia de Sant Isidre a Cabanes (Empordà). ⁶⁰⁹

La devoció per sant Antoni, sant Isidre i alguns altres sants es podria lligar al nou pes social que estava adquirint la pagesia en el transcurs de l'edat moderna, perquè durant aquest període el camp de la Catalunya moderna va veure com apareixia una elit pagesa al costat de la qual va sorgir un important grup de pagesos pobres o jornalers. Gifre (1999; 227-228) planteja per a la vegueria de Girona una evolució dividida en tres períodes: fins a 1640, quan es consolida la propietat pagesa i els masos forts incorporen noves terres; entre 1640 i 1670, en què la crisi aturà aquest procés, i un darrer període, de 1670 fins a l'inici del segle XVIII, en què es produeix una nova recuperació dels patrimonis pagesos. Una cosa semblant va passar en el cas del Vallès, estudiat per Dantí (1988; 335-336); per a ell, durant els primers quaranta anys del segle XVII es produeix «*la divisió fonda en el si del camperolat*». Passada la crisi i la guerra, cap a finals de segle, el camperolat benestant tornaria a prendre protagonisme

605. ROIG, Jaume. *Relacio de les festes...* Sp.

606. GISCAFRE, *op. cit.*, p. 89-90.

607. GISCAFRE, *op. cit.*, p. 57-58.

608. GISCAFRE, *op. cit.*, p. 58.

609. GIRONELLA I GARAÑANA, Joaquim. *Antics costums, tradicions i llegendes de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 1988, p. 12-13.

econòmic mentre els petits camperols es convertien en jornalers o arrendataris. Aquest procés es va accentuar al segle XVIII.

Els canvis proposats per Dantí han estat estudiats i aprofundits posteriorment (Barbany *et alii*, 1996; especialment 54-59) en una obra que fa especial atenció als elements arquitectònics: els bons períodes per a la pagesia benestant veuen l'ornamentació de les masies antigues amb nous finestrals i el sorgiment d'un nou tipus de masies al segle XVIII.

És possible que aquest canvi social que posava en una posició preeminent una fracció de la pagesia fos anàleg a alguns canvis en altres esferes, com les demandes que es feien en els goigs o l'aparició de noves relíquies, tendències que anaven en el sentit de protegir la font d'ingressos del sector agrari i de dotar-lo de capital simbòlic. Així, l'increment de goigs de temàtica meteorològica coincideix amb el darrer període proposat per Gifre (1999): només tres goigs de caràcter meteorològic són anteriors a aquella fase. Altres indicadors ajuden a sostenir l'existència d'aquest procés de presa de consciència social per part de la pagesia.⁶¹⁰

El primer podria ser l'aparició de bancs reservats per a determinades famílies en les esglésies, un tema que va donar lloc a conflictes com el que van plantejar els hereus de mas Vila d'Alpens, la família dels quals des de temps immemorial havia tingut precedència en tots els actes religiosos celebrats a l'església i en les processons. Com a continuació d'aquesta preeminència, el 1708 va demanar de poder tenir un banc al presbiteri, i li va ser concedit a condició que no entorpís la tasca del capellà. Segons deia la família, el banc hi va estar durant molts anys sense cap oposició de ningú. Però més endavant el síndic del terme de la Guàrdia s'hi va oposar, i finalment el banc es va treure. Davant del greuge, els Vila van decidir recórrer a Sa Santedat, el qual els hauria acabat donant la raó.⁶¹¹

Tot i que sembla que el conflicte d'Alpens tenia alguna cosa a veure amb què els representants del municipi volien tenir el lloc preeminent que fins llavors havia ocupat aquesta masia, el cert és que aquest és un conflicte que es repeteix en altres llocs. Així, a Taradell, l'any 1758 una visita recollia que «*Los de la villa, y labradores [es disputen] los puntos de preheminiencia de Bancos y otras prerrogativas*». ⁶¹² Se'n coneixen altres casos a Tavèrnoles,⁶¹³ Seva,⁶¹⁴

610. Diu Rosa Congost que «A partir de 1796 els que fins aleshores s'havien limitat a autodefinir-se com a "pagesos" van passar a autoidentificar-se com a "hisendats" —una paraula nova que havíem imaginat vella— i van arrossegat en aquest procés comerciants i nobles.» CONGOST, ROSA. «Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 42 (2001), p. 394.

611. ABEV, Alpens, W/2 1709-1711.

612. ABEV, Sant Genís de Taradell, visita del 10 de setembre de 1758.

613. ABEV, visita Sant Esteve de Tavèrnoles, 18 de abril de 1771.

614. ABEV, visita Santa Maria de Seva, 1 de març de 1774.

Castellterçol (Pladevall, 1991; 235), Fonollosa,⁶¹⁵ Sant Boi de Lluçanès,⁶¹⁶ etc. A més a més, és sabut que les segregacions que es produeixen entre 1775 i 1826 dels termes de Sant Hipòlit de Voltregà, Roda de Ter i Sant Pere de Torelló amb les seves masies van estar relacionades amb la rivalitat entre els terratinents i els prohoms dels gremis,⁶¹⁷ una rivalitat agreujada amb el conflicte dels llocs de precedència en la nova església.⁶¹⁸

Igualment, el 1783, Miquel Prat, pagès del Brull, va a veure el visitador i li diu que totes les «*mullers dels propietaris desta parroquia acostumavan acentarse*» als pilars dels altars de Sant Miquel i Sant Isidre, «*a excepció de la Muller de Franco Sala Pagés desta parroquia, y de la seva Muller*». Per aquest motiu demana si poden tenir dos seients «*no llevadissos, sino fixos, a fi de poder estar ab conveniencia, y comoditats com los demás*». En aquest cas, el visitador hi consent a condició que tinguin determinada situació i que «*no sian llevadissos, y en nom de particular, sino en nom de comu*».⁶¹⁹

No massa lluny d'allà, a la Castanya, l'any 1797, Cristòfol Vila i Buscàs, llaurador del Boscàs de la Castanya, diu que de temps immemorial hi ha hagut bancs «*peculiaris en que se acientan las familias de labradores de dicha parroquia*», però mai no hi ha hagut bancs per a les famílies de les dones, i afirma que si es permetés que es possessin bancs per a les dones es torbaria la quietud i harmonia entre les famílies de llauradors.⁶²⁰

Un estudi més aprofundit sobre aquest tema podria donar resultats interessants, perquè una consuetud de Vilanova de Sau de 1891 constata la compra i venda de bancs entre les diferents masies de la parròquia, fins al punt que aquell any va caldre fer una concòrdia entre tots els implicats per assentar les bases futures del gaudi d'aquesta prerrogativa.⁶²¹

615. «*Lo Anÿ de 1798 ÿ Ague grans plets ÿ Contralitats en lo terma que Varan pladeja Un banch en la yglesia lo terma ÿ lo paÿsa que Va Costa 3 sentas lliuras al paÿsa per horda de laudiencia Va pujar lo tinen de Manresa A fer trellat*» (Hernandes, 2005; 22).

616. ABEV, AEV 910/24 (antic 910). Sobre això vegeu també AEV, 910/23 (antic 910).

617. Serrallonga, Vila i Espadaler (1986; 89) reproduïxen un document de l'Audiència del Principat de 1796 que diu: «*como los intereses de los labradores y de los artesanos vecinos del lugar son totalmente distintos y los cargos y obligaciones no admitían cómoda división revelándose siempre los del pueblo que eran ventajosas a los labradores y por el contrario sospechando esos que lo eran a aquellos sucedía con este motivo que las providencias económicas y gubernativas del Ayuntamiento tenían siempre obstáculos y contradicciones continuadas que impedían sus efectos, resultando de aquí repetidos disgustos entre unos y otros y poca o ninguna armonía en el cuerpo del mismo Ayuntamiento...*».

618. Vegeu també SERRALLONGA I URQUIDI, Joan. «Prohoms, propietaris i artesans de camí a la industrialització. La crisi del Gremi de Paraires de Voltregà (Osona), 1760-1790». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, 18 (2000) i ABEV, AEV 1234/2, p. 128 i s.

619. ABEV, visita al Brull, 9 de juliol de 1783.

620. ABEV, Arxiu Parroquial de la Castanya. Correspondència. AP N/1 (antic P/3).

621. *Nou (sic) consuetud per us de la Parroquia de Sta. Maria de Vilanova de Sau fet per lo Rnt. Jaume Pujol, Pbre y Economo de la mateixa en lo any 1891*. ABEV, Santa Maria de Vilanova de Sau D-I/1 (1860-1945).

El segon element podria ser el fet que els administradors de moltes confraries o obres haguessin de ser a parts iguals de la part urbana i de la part rural de la parròquia. Així, a Centelles existia una administració del Ciri de Nostra senyora, que començava les captes per Sant Llop; aquestes aplegues eren fetes per una dona casada pagesa i una altra de la vila durant tot un any, cadascuna en el seu territori.⁶²² A Sant Martí de Mura, l'any 1633, els obrers de l'església es triaven de manera que un fos «*dels pagesos y un de la sagrera*».⁶²³ Aquest cas és interessant perquè aquesta dualitat en la parròquia va donar lloc a un conflicte entre les dues parts, conflicte que ens ha arribat gràcies a la mediació d'Albert de Madriguera, rector de Sant Fruitós de Bages, i Pau Vicens, de Castellfollit del Boix, elegits com a homes de bona fe pels pagesos i *els del lloc* de Mura per acabar amb el litigi iniciat pels primers sobre l'obligació de fer cremar la llàntia davant del santíssim sagrament. L'origen del conflicte es trobava en què els pagesos volien que els del lloc també participessin en el pagament de les despeses que aquest fet els suposava.⁶²⁴

Com s'ha vist en el cas del conflicte dels bancs de Fonollosa, de 1798, Salvador Devant hi veia dos bàndols enfrontats «*lo terma y lo paÿsa*» (vegeu la nota 615), talment com passava a Taradell on els bancs se'ls disputaven «*los de la villa, y labradores*».

Igualment, el 1758, a Espinelves, hi havia dues majordomes de la Mare de Déu, «*una de pagesa, y otra del lugar, delas quales una sea donzella, y la otra casada, y que sean alternativas*».⁶²⁵ El mateix any a Voltregà es deia que s'haurien de triar dos llauradors per fer d'obriers, perquè els veïns de la vila no havien presentat cap candidat durant dos cops seguits, fet que s'havia repetit en l'elecció dels administradors de la confraria del Santíssim Sagrament, on també es triarien dos llauradors.⁶²⁶

Així mateix, en la consuetud de Folgueroles de l'any 1883 es diu que la junta de l'obra de la parròquia està formada per quatre individus de pagès i quatre del poble. Les pabordesses de la Mare de Déu canviaven també cada any, de manera que una fos de pagès (a torns per casa) i l'altra del poble (triada per la pabordessa que havia de deixar el càrrec, amb la intervenció del rector).⁶²⁷

Un tercer element que posa de manifest la nova posició social de la pagesia benestant es troba en les preeminències en els actes religiosos, fet que l'any 1754 va dur un visitador a escriure que:

622. ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

623. «Pratigas y costums y obligaciones fahedores per los Rectores, hobrers y sacrista de St. Marti de Mura... escritas per mi Gabriel Pont... a 25 de diciembre del any MDCXXXIII», contingut a ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

624. Document del 27 de gener de 1757 contingut a ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

625. ABEV, visita a Sant Vicenç d'Espinelves, 29 de maig de 1758.

626. ABEV, visita a Voltregà del 9 d'agost de 1758.

627. ABEV, consuetud de Folgueroles, 1883.

«(...) *el ofrecer primero, tomar la paz, andar o adelantarse en un lugar, o otro, o andar delante, o detrás de las procesiones, y otras funciones ecclesiastica no dara derecho alguno, ni precedencia á los demas, antes bien, si adelante, se querran preferir, como sea apartarse de la manse-dumbre y humildemente del Sr (...).*»⁶²⁸

Un altre cas es troba arran d'una visita a Sant Esteve de Tavèrnoles, quan el visitador va ordenar a dues pageses de masies de la parròquia que no anessin a la processó, a no ser que se situessin al darrere de totes, perquè no es posaven d'acord sobre qui tenia la «*preeminencia en las procesiones que se hacen en la Iglesia sufragánea de Sabassona*». ⁶²⁹

També es podria prendre en el mateix sentit l'aparició de goigs dedicats a capelles particulars, pròpies de determinades masies, en les quals els canvis que s'han vist més enrere en el contingut d'aquestes composicions són ben clars. ⁶³⁰

LES NOVES RELÍQUIES

Això vol dir que mentre el món urbà anava fent la seva via cap a la industrialització, el món rural havia d'assegurar el seu proveïment i el de bona part de les noves poblacions urbanes, en un context d'instabilitat meteorològica molt acusada. ⁶³¹ Segurament la gran quantitat de referències a processons i rogatives que apareixen en el dietari del sastre Salvador Devant (Hernandes, 2005) i la importància de les «*estremitats del tems*» en el de Bernat Puigcarbó (Ginebra, 2005) serien una prova del nou context meteorològic i d'un clima de gran presència de la religió. Un fet interessant del dietari de Devant és que si en tots els casos s'havia acudit al Sant Crist de Camps, davant la sequera de 1798 la gent de Fonollosa va fer pregàries i una processó en què «*han posat los Sans Martis en la hurna*» (Hernandes, 2005; 21).

628. ABEV, Visita a Sant Fruitós de Balenyà, 2 de setembre de 1754.

629. ABEV, visita a Sant Esteve de Tavèrnoles, 8 de juny de 1756.

630. *Goigs al gloriós Sant Fructuós bisbe i màrtir que es venera en la Capella del Mas-Grau de Granollers de la Plana*, publicats a Vic, on es diu: «*Doncs tants miracles obreu en lliurar de tempestats, guardau-nos les heretats que son veïnes al Grau: donant-nos molt copiós grans collites de tot blat*». *Goigs al gloriós Sant Gayetà, venerat en una Capella situada en lo terme de Castelltersol*, publicats a Barcelona, on es diu que «*(...) en esta rural Capella de la casa de Planella dels devots sou venerat: A Castelltersol es dat invocarnos de bon cor*». En un sentit semblant es podria parlar dels goigs dedicats a la capella de Sant Joan al mas Colomer de Taradell (1743-1762); al Galí de Santa Eulàlia de Riuprimer (1828); a la capella dedicada a sant Joan del mas Prat del Colomer de Tona (1894), on es demana que protegeixi les masies, prats i camps; del mas Sant Mamet, de Balenyà, 1815; dels *Goigs de Santa Magdalena ques cantan en la sua Capella, situada dins lo Bosch del Mas de la Parroquia de Roda, bisbàt de Vich* (Vic, 1801), etc.

631. El període de 1760 a 1800 és un moment de grans inundacions tant a Espanya com a Catalunya (Barriendos, 1999), les quals es donaren junt a importants episodis de sequera (Barriendos, 2005). El dietari de Salvador Devant consigna rogatives per evitar l'eixut els anys 1680, 1691, 1749, 1752, 1770, 1771, 1175, 1778, 1779, 1780, 1782, 1788, 1792, 1798 (Hernandes, 2005).

Com es veu en aquest i en altres casos, la Catalunya de l'edat moderna va ser una societat que va viure embolcallada en una cultura molt vinculada al món religiós. En aquells anys el món sagrat donava resposta a moltes necessitats humanes que d'altra manera eren insalvables. En aquest context, algunes relíquies, com els Sants Màrtirs de Fonollosa, asseguraven el bon temps. Per aquest motiu, durant l'edat moderna es produïren força *invencions* de relíquies, malgrat que el Concili de Trento hagués intentat posar-hi una mica d'ordre en el moment d'establir que «*Tampoco se han de admitir nuevos milagros, ni adoptar nuevas reliquias, a no reconocerlas y aprobarlas el mismo Obispo*».

Tot i aquestes prevencions, la documentació moderna parla d'una profusió de relíquies escampades per la nostra geografia, fins al punt que es podria parlar d'un increment de la devoció popular i del culte a les imatges.⁶³² Només així s'entén el contingut d'un document signat a Madrid l'any 1755 que parla de:

«*Las repetidas frecuentes experiencias (...) de falsedades, y suplantaciones, con que la malicia, ò la ignorancia quisieron dar fomento, y promover la devocion de muchas Sagradas Imagenes, y Santuarios de todos estos Reynos, suponiendo multitud de Indulgencias, Jubileos, y otras Concesiones Pontificias (...)*»⁶³³

Davant d'aquesta inflació, s'havien dictat mesures, però sembla que no van ser gaire efectives. Per això, aquest decret d'Andrés de Zerezo y Nieva, canonge de l'església de Toledo, donava un termini de trenta dies perquè es presentessin tot tipus d'indulgències i els papers que les demostrassin davant la Notaria Major de la Creuada per veure si eren autèntiques o no. Si resultaven ser legítimes no tindrien cap mena de càrrec i es tornarien als seus titulars.⁶³⁴

Com s'ha vist més enrere, Josep Capdevila (1931; 52-53) explicava que la relíquia de sant Miquel dels Sants (nascut el 1591, beatificat el 1799 i canonitzat el 1862) era duta a la catedral quan hi havia necessitat d'aigua. D'aquesta manera, aquest sant va ocupar a partir de la seva canonització la plaça de patró de la ciutat de Vic que abans tenien els Sants Màrtirs.⁶³⁵

També s'ha vist que sant Ignasi va veure com, amb el pas del temps, li eren atribuïts diferents miracles relacionats amb la gestió atmosfèrica. En aquest context, l'any 1623, just després de la seva canonització, arribava a Manresa una relíquia del polze dret de sant Ignasi, procedent de Roma (Fita, 1872; 105; Roig

632. «*El culto a las reliquias, que ya estaba presente en el período medieval, va a conocer una espectacular promoción después del Concilio de Trento. A partir de 1575, Roma emprende el ritmo de canonizaciones*» (Gelabertó, 2005; 181).

633. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 27 (1755).

634. ABEV, Mensa Episcopal, 1116, doc. 27 (1755).

635. Segons Rodríguez Borrego, durant el pontificat de Joan XXIII (1958-1963) va ser declarat patró de Vic. (RODRÍGUEZ BORREGO, Andrés. *Movido por el espíritu de Dios. Vida de San Miguel de los Santos trinitario*. Madrid: Postulación General, 1991, p. 299.)

i Jalpí, 1692). Més endavant en devia arribar una altra, perquè el 1753 es parlava de dos dits del sant: un al col·legi dels Jesuïtes i l'altre a la residència de la Santa Cova, això a banda del cingol de Viladordis ja esmentat.⁶³⁶

A Manresa mateix, Fidel Fita reproduïa un document notarial que donava fe que el 1603 (abans fins i tot de la seva beatificació el 1610) s'havien tallat dues pedres d'aproximadament un pam de la Santa Cova i s'havien enviat com a relíquies a la Cort, junt amb tres pollastres i tres gallines descendents de la lloca del miracle que d'ençà de llavors es coneix com a Pou de la Gallina. La reina Margarida d'Àustria es va fer un collar amb or, robins i diamants i alguns grans d'aquestes pedres (Fita, 1872; 75-77; Roig i Jalpí, 1692; 367).

Una cosa semblant va passar amb sant Salvador d'Horta, del qual es coneixen dos goigs del segle XIX en què s'associa la seva figura a la protecció de les collites (vegeu la nota 515). Beatificat el 1606, sant Salvador, que de jove havia estat sabater, va passar a ser copatró, junt amb santa Margarida, del gremi de corders i espardenyers de Manresa. La seva figura ja era representada el 1718 en un retaule i des de 1677 els administradors del gremi havien rebut, per mediació de dos frares del convent de Sant Tomàs de Riudeperes, una relíquia del beat —concretament, un *trocium carnis* de menys d'un través de llarg— provinent de Càller (Sardenya), on reposaven les seves restes. Un incendi de 1714 va destruir el retaule i l'arqueta on es contenia la relíquia, però se'n va poder recuperar una part, autenticada el 1718.⁶³⁷

El dia 22 de març de 1620, el reverend Joaquim Soler, llec de l'orde de Sant Domènec, fill d'Antoni Soler, un sastre de Centelles, arribava de Roma amb una relíquia, autenticada documentalment, de santa Coloma en una caixa de fusta daurada i un jubileu per set anys per a totes les persones confessades i combregades que «(...) *des de las primeras vespres del dia de Sta Coloma fins lo endema al sol post visitaran dita Iglesia y alli pregaran per la pau y concordia entre Princesps Christians, extirpació de la heretgia, y augment de la sta fe catholica*». ⁶³⁸ Cal dir que en aquell moment aquest poble ja comptava amb una relíquia de sant Pere Màrtir, en la diada del qual es feia una processó.⁶³⁹

La rebuda de la relíquia de santa Coloma va tenir un alt contingut ritual: el capellà la va dipositar a la capella de Jesús el dissabte al vespre, i se li van cantar solemnes completes, «*ab molta lluminaria y tirs de arcabussos per la vila*». L'endemà abans de les vespres es va anar a la capella en solemne processó i el capellà va prendre la relíquia i va anar al costat del rector a peu descalç. Junts

636. FLUVIÀ, *op. cit.*, vol. 1, p. 403.

637. GASOL, Josep M. «Culte al beat Salvador d'Horta a la seu de Manresa (1614-1936)». *Quaderns de la Selva*, 3 (1990), p. 45-48.

638. «De la Reliquia de Sta Coloma Verge y Martir» en el *Llibre en lo qual se acentan las cosas pertocants als Obres de la Iglesia parroquial de Sta Coloma de Centelles... essent Rector lo Rnt Damia Bollo... any 1617*. ABEV, Centelles, Sta. Coloma, G/2 (1617-1751), sp.

639. ABEV, Centelles, Santa Coloma, I/1 1599-1620.

van fer el camí de la processó del Corpus fins a l'església, on la van dipositar a l'altar major. Entregada al rector i a la comunitat d'obriers, va ser guardada en una caixa amb quatre claus (una restà en propietat del rector; una altra, d'un prevere de la comunitat; una altra, dels obrers de l'església, i la darrera dels jurats de la vila). En agraïment, es va prometre que se celebraria un aniversari perpetu un dia de l'octava de Santa Coloma per l'ànima del pare de Joaquim Soler i la seva mare.

Fins aquí la notícia de la seva *inveni*ó. L'interès de l'arribada a terres osonenques d'aquesta resta del cos de la santa rau en el que va passar pocs dies després. Damià Bolló, uns dies després de rebuda la relíquia, va anar a donar-ne notícia al bisbe i a dur-li la certificació que era autèntica, però aquest no el va voler rebre «*per estar ell desganat*» (diu Bolló) i el va remetre a un oficial, el qual el va enviar a veure algú de Barcelona (Rafel Rifós) perquè li donés certesa que era veritat. La resposta de Rifós va ser que aquesta era una de les relíquies més certes que havia tingut mai.⁶⁴⁰

El 1631 arribaven a Manresa les relíquies de sant Bonifaci, sant Ubert i altres de mans del doctor Joan Serracanter, que serien popularment conegudes com a Sants Nous perquè en aquesta ciutat ja hi havia uns altres cossos sants aconseguits a l'edat mitjana. Aquestes relíquies també eren dutes en processó en cas de necessitat de pluja.⁶⁴¹

Segons Josep Gudiol, al castell de Saladeures es veneraven les relíquies de santa Amància, autenticades l'1 de setembre de 1675, tot i que aquest cos ja es trobava a Arenys de Mar, a casa de la família Pasqual, el novembre de 1679. El 19 de novembre de 1707 se'n va extreure un os que va anar al convent de Santa Teresa de Vic, autenticat el 24 de juny de 1708.⁶⁴²

Manlleu comptava, des de l'any 1680, amb les relíquies dels Sants Màrtirs (Víctor, Pacífic, Justa i Clara), a les quals havia votat una festa el quart diumenge d'octubre. A finals del segle XIX es deia que «*antiguamente*» es feien servir per protegir-se de qualsevol calamitat. Uns goigs de finals del segle XIX deien:

«*En tota calamitat vostre amparo se experimenta, però sobre tot se ostenta contra pedra y sequedat.*»⁶⁴³

En un sentit semblant, el 6 de juny de 1686 Antoni de Rocabertí i de Pau, ciutadà de Barcelona, donava a la parròquia d'Avinyó les relíquies dels Sants

640. «De la Reliquia de Sta Coloma Verge y Martir», *op. cit.*

641. SARRET I ARBÓS, Joaquim. *Reyal Confraria dels Cossos Sants patrons de Manresa*. Manresa, 1916, p. 35 i 47. SOLER I MARCH, Leoncí. *Descripció de la grandesa y antiguitats de la ciutat de Manresa. Obra inédita de Magí Canyelles –segle XVII– ab la biografia del autor*. Manresa, 1896, p. 232.

642. M. T. [GUDIOL I CUNILL, Josep]. «Les relíquies de Santa Amància». *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, XLVII (setembre-desembre 1923), p. 151.

643. TORRENT GARRIGA, Domingo. *Manlleu. Croquis para su historia*. Vic, 1893, p. 203.

Màrtirs que havia rebut en herència. Aquesta relíquia era formada per parts dels ossos de Crist, Just, Llibert i Victòria.⁶⁴⁴ En una carta del 16 de setembre del mateix any enviada pel bisbe de Vic, Antoni Pascual, al rector d'Avinyó, Miquel Panedas, es donava permís per resar a les relíquies dels Sants Màrtirs d'Avinyó. De tota manera, el bisbe informava el rector que ell no proveïa cap dia en concret per celebrar la festa, perquè això ho havia de votar el poble:

«(...) pero no se segueix de aqui la concesio de dia de festa porque axo no depenga absolutament de mi porque lo Poble deu votarla conforme los decretos de Urbano octau (...) y axy la dita llicencia sols se esten al poder resar dels dits sants i aquell que no oira missa aquell dia no pecara.»⁶⁴⁵

Pocs anys més tard, Pere Pau Atxer, canonge de la Seu de Barcelona, en una carta del 18 de juny de 1698 deia que havia donat el cos de sant Víctor, que li havia arribat per via del seu oncle, a uns representants de la Universitat de Camprodon que li havien demanat. Atxer confiava que «no obstant los temps van tant calamitosos proveeira Deu N. S. per medi de dit glorios St millorar la fortuna».⁶⁴⁶ Uns goigs publicats a Girona quatre anys més tard (1702) deien «La Vila de Camprodon vos reb ab gran alegria, judicant que en aquest dia es la mes feliz del mon puix tenint vostre sant Cos te prenda de gran valor (...) Puix esta comarca en vos, espera ajuda, y favors; siau nostre defensor Victor Martyr gloriós» (Batlle, 1925; 104).

Per posar altres exemples de relíquies que es podien trobar en el nostre àmbit d'estudi, seria interessant esmentar que en una consuetat de Malla, escrita per Anton Vilar amb posterioritat a 1760, es deia que el dia de Sant Vicenç, que era el patró de la parròquia, es cantava missa major i «(...) se trau la reliquia del dit St y (...) se dona à adorar en lo offertori». Aquesta relíquia, junt a la de santa Anastàsia, segons la mateixa font, també era exposada el dia de Corpus.⁶⁴⁷

Com s'ha vist en altres passatges, tenim la sort que l'any 1700 un altre prevere, Joan Lleonart, havia fet una consuetat de la mateixa parròquia en la qual no es parlava de cap d'aquestes relíquies.⁶⁴⁸ L'explicació d'aquesta no concordança

644. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP A-B-C-D-H-Q/1/5, p. 331.

L'any 1865 es parlava de les relíquies dels sants màrtirs Just, Adjutori, Vicenç i Lluçí (*Inventari de tot lo pertanyent à la Yglesia de Avinyó bisbat de Vich, Tal com vas trovar-ho lo dia nou del mes de matj del any mil vuit cents xexanta cinch...* ABEV, Sant Joan d'Avinyó, G-I-J-M-N/1 (1775-1926), f. 104 i s).

645. Carta del 16 de setembre de 1686 enviada pel bisbe de Vic, Antoni Pascual, al rector d'Avinyó, Miquel Panedas. ABEV, Arxiu Parroquial d'Avinyó, AP A-B-C-D-H-Q/1/5, p. 329.

646. ABEV, Santa Maria de Camprodon, P 02/1 (1657-1848).

647. *Consuetat feta per mi Anton Vilar y Espona Pvre y Rector de esta Iglesia Parroquial de St Vicens de Malla Bisbat de Vich ... havent entrat rector en lo mars de 1760 aso es haver comensat ha habitar en dita Rectoria.* ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetat de la parròquia.

648. *Consuetat feta per mi Joan Lleonart Pvre Rector de la Iglesia parroquial de St. Vicens de Malla als 19 de juliol de 1700.* ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetat de la parròquia.

es troba en el mateix fons documental: la relíquia de santa Anastàsia havia estat donada el 17 de setembre de 1690, precisament pel mateix Leonart, el silenci del qual sobre aquest aspecte no deixa de ser inquietant.⁶⁴⁹ La cosa no va acabar aquí i, encara no quatre dècades més tard, el gener de 1729, Gabriel Duran i Alemany, prevere i rector de la parròquia, «*dona a la obra de dita Iglesia la Reliquia de S. Vicens Martir titular, y patro de la dita Iglesia (...)*».⁶⁵⁰ Aquell mateix any 1729 ja es publicaven a Barcelona uns *Goigs del glorios martyr sant Vicens, que se cantan en la sua Parroquial Iglesia de Malla... ahont se veneran part de las suas Reliquias* que informen de la utilitat que s'havia donat a la nova relíquia:

«*De Malla esta Parroquia vostras Reliquias veneran, y en vostre amparo espera fer que la pedra noy toquia: Laygua en la necessitat impetraunos del Senyor, &c.*» (Courcelles, 1990; 119)

A finals del segle XVII, a Castellterçol tenien unes relíquies conegudes com les relíquies dels Sants Màrtirs⁶⁵¹ i sembla que també tenien una relíquia de sant Vicenç. Alguna de les accions que havien protagonitzat aquestes relíquies havien estat la protecció de persones contra els llamps, com el cas que es va donar el 21 d'abril de 1701 quan Josep Vall-llosera i la seva mare, per intercessió dels sants, foren deslliurats dels llamps. El mateix havia passat en el cas d'una pedregada i fins i tot davant la plaga de llagosta. Uns *villancicos* cantats el 1732 mostren la cara atmosfèrica d'aquestes relíquies:

«*Si pide Castelltersol – Sol
Si ruega en cosecha dubia – Lluvia
Si amenaza tempestad – Serenidad
Son de tanta potestad,
Que sin poderes tassados
Dàn en lances encontrados
Sol, Lluvia, Serenidad.
(...)
En tiempo de hambre desecha – Cosecha
En tiempo de desconsuelos – Consuelos
En lamentables destrozos – Gozos
Demosles gracias gustosos,*

649. «(...) que los pares de Sta Margarida de la Ciutat de Vich han donada al Rt. Joan Lleopart pyre Rector de St. Vicens de Malla y a los successors Rectores espontaneamente y graciosament porque fos venerada y honrada dels fels Christians com ha verdaderas reliquias lo qual acte clos es en esta Iglesia de Malla.» ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetudina de la parròquia.

650. ABEV, Malla I/1 (1690-1815). Llibre de rendes de la rectoria de Malla i consuetudina de la parròquia. El 1747 el mateix Duran va fer donació d'un reliquiari de metall i plata per allotjar-la.

651. El 1660, els jurats de la vila i un paborde van dirigir-se a l'abat del monestir de Montserrat per demanar-li alguna relíquia. Triada a sorts, la relíquia escollida va ser la de sant Víctor (Pladevall, 1991; 251). El 1711 en van obtenir una altra de sant Víctor i una altra de sant Valentí (Pladevall, 1991; 256).

*Que estos Santos nos libraron
De la Langosta, y franquearon
Cosecha, Consuelos, Gozos.»*⁶⁵²

Sembla que aquestes relíquies eren les dels sants i màrtirs Víctor, Hipòlit, Damià, Crespí, Marcial, Claudi, Anastasi, Blasi, Castori, Eugènia, Antonina i Lucil·la.⁶⁵³ A aquesta llista caldria afegir-hi sant Vicenç. Segons una relació de Jaume Cuniller, una vegada que pedregava *als primers anys quoy fou St. Vicens*, es va produir un *miracle* en el moment que es va treure la relíquia del sant a la porta de l'església:

*«Item sap lo dit [Cuniller] que una vegada quey ague una gran pedregada als primers anys quoy fou St. Vicens de forma que quyan unas pedras com uns terrossos de glas tragueren la present reliquia a la porta de la Glesia lo Sr. paborde que era y non caigue mes sino un gran xafec daigua lo Sr. Paborde deia es miracle dels Sants⁶⁵⁴ que queian com unas escudellas de aigua conciderant ques fonia en el ayre.»*⁶⁵⁵

També a finals del segle XVII, a Sant Martí de Mura arribaven unes relíquies que havien estat dutes per un canonge de la seu de Manresa en tornar de Roma i que li havien estat concedides per Innocenci XI. També sembla que una de les tres caixes l'havia donada el mateix rector de Mura, de cognom Ricart. L'acte va ser descrit amb els següents termes:

*«Se feu la entrada y recibo de ditas reliquias a 11 de novembre de 1680, anant a profeso a la capella que se ha fet per dit efecte per lo Comu de St. Antoni de Padua, ab gran solemnitat y gran concurs de (...) Ecclesiastichs y lo guer de Manresa, tres canonges.»*⁶⁵⁶

Fet això, el rector les va mostrar al poble i es va fer la festa de la translació. Però el ritual no acabava aquí: per tal que les coses quedessin al lloc que s'esperava, es va haver de votar en quina diada serien venerades:

«Dimecres dia de S. Jordi als 23 de abril del mil sis cents vuitanta hun se feu un ofici ab asistencia de tot lo poble per necessitat de aygua, lo qual digue lo S. Canonge (...) de Manresa posant las reliquias en lo altar, y foren servits donarnos aygua, y a la tarde digueren Completas cantadas, los

652. Villancicos, que se cantaron en la villa de Castelltersol, en las solemnnes fiestas de la traslacion de las sagradas reliquias de los Santos Martyres Vitor (sic), y otros Patronos de dicha Villa ... a 23 y 24 de setiembre de 1732. Cantolos la Real Capilla del Palao de Barcelona, siendo su Maestro el Licenciado Bernardo Tria Presbytero. Barcelona, [1732?].

653. ABEV, Castellterçol Y/2 (1690-1700).

654. Seguim en aquest punt la transcripció de Pladevall (1991), tot i que creiem que l'abreviatura original volia dir del Senyor. En canvi, no tenim cap dubte a llegir sant Vicenç en comptes de sant Víctor.

655. ABEV, Castellterçol Y/2 (1690-1700).

656. ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

goigs, y estan congregat lo poble jo indigne Rector los presenti [preguntí?] cuant los estava be de fer la festa dels SS y tots junts contestaren que era a 12 de novembre tots anys, lo endema de St Marti y que fos de precepte, y los elegiren per a patrons de dita parroquia.»⁶⁵⁷

Un paper sense data, però posterior a 1793, escrit per un rector de la parròquia posava en evidència la utilització d'aquestes relíquies per protegir-se del mal temps:

«Cerca de las Reliquias en temps de tempestats no he trobat res en la consuetud: lo que he practicat es obrir la caixa, y apartar lo vel, que tapa la caixa (...) pera traurerla se ha de pujar de genolls sobre lo altar, de ahon se veu lo perill, que hi ha de pendrer dany la caixa, y malbaratarse tot si escapar la caixa de las mans del qui las trauria.»⁶⁵⁸

L'any 1731 s'autoritzava la col·locació a l'església de Santa Maria de Folgueroles d'unes relíquies de sant Crescenci i de santa Veneranda, aportades pel rector de Folgueroles, Josep Reguer.⁶⁵⁹ Per aquelles dates, arribava al convent de Santa Clara de Vic una relíquia de sant Eudald (Bonet, 1984; 74). El 1751 s'expedia una llicència per venerar les relíquies de la Vera Creu a Sant Feliu d'Estiula⁶⁶⁰ i el 12 d'octubre de 1766 el bisbe Sarmentero, a petició del capellà de la parròquia i en vista de documents suposadament autèntics de 1720 i 1733, certificava que a Gurb hi havia autèntiques relíquies de sant Sever, sant Innocenci, sant Deodat i sant Càndid. El 1867, concretament el 28 d'octubre, es van posar en uns sagraris platejats, per evitar les irreverències de què eren objecte aquests ossos en el lloc on estaven.⁶⁶¹

A Sant Fruitós de Balenyà tenien una relíquia de sant Bartomeu apòstol i una altra de sant Vicenç Ferrer, autenticades el 1730 i de nou el 1753, que se suposa que van ser posades a pública veneració el 24 d'agost de 1754, diada de sant Bartomeu.⁶⁶² En un sentit semblant, les sagrades relíquies de la Santa Creu de l'Hospital de Vic van ser autenticades amb data de 6 de març de 1794.⁶⁶³

A la mateixa parròquia de Sant Fruitós el 1804 consta una autenticació feta a Roma de parts de la Santa Creu, i el 1806 es va donar permís per exposar públicament i rendir culte a una relíquia de sant Fruitós màrtir, autenticada a Roma el 1798. Sobre el document d'una altra autenticació signada a Roma el 13 d'octubre de 1805 es diu que aquestes relíquies havien estat de Francesc

657. Document signat el 20 de maig de 1684 i contingut a ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

658. ABEV, Sant Martí de Mura, I/1 (1692-1900).

659. ABEV, Sta. Maria de Folgueroles, G/2 (1731-1740).

660. ABEV, Arxiu Parroquial de Sant Feliu d'Estiula. Visites pastorals i documents episcopals, AP H/2.

661. ABEV, Gurb, Sant Andreu de Gurb, H/3.

662. ABEV, Balenyà H/1 (1730-1934). Autenticació de relíquies.

663. ACOS, Hospital de la Santa Creu de Vic.

Vilavendrell, rector de Balenyà, que en morir havia demanat al vicari general Pau Coll si es podien venerar, fet que fou acceptat el 21 de gener de 1836, data en què es van posar en un reliquiari a manera de custòdia.⁶⁶⁴

A Sant Martí del Brull, a petició del capellà Pere Rovira, el 4 de setembre de 1686 es reconeixien com a autèntiques les relíquies dels sants Fortunat, Climent i Eusebi. De nou, el 4 de maig de 1782, a petició del capellà (Bernat Mussach) i de dos pagesos (Adjutori Raurell i Miquel Prat), s'obtenia un permís per ser públicament venerades, permís renovat de nou l'any 1825. El 26 de juliol 1782 va ser el torn d'un tros de la Santa Creu.⁶⁶⁵

A Copons, on ja tenien una relíquia de santa Bàrbara, autenticada per Roma el 1729 i donada a pública veneració per Ramon de Marimon el 1734, des de 1836 van tenir uns trossos dels ossos de sant Esteve Protomàrtir i un tros de túnica de sant Antoni de Pàdua, i des de 1837 uns ossos de sant Maür màrtir, de sant Bernat, de santa Cecília, de santa Margarida, de santa Anastàsia i de santa Brígida.⁶⁶⁶

El mes de novembre de 1780 arribava a Vic una relíquia de sant Miquel dels Sants. Tot havia començat quan —aprofitant que arribava a Vic Nicolau de la Verge, provincial de l'orde dels Trinitaris— Ignasi Ramon de Sallés va proposar a l'Ajuntament que seria el moment de demanar-li la relíquia de sant Miquel que el pare Ignasi de Sant Pau havia ofert a la ciutat quan havia vingut a buscar les proves de la vida del sant el 1630, donació que sembla que havia estat ratificada l'any 1779.⁶⁶⁷ Per tirar-ho endavant es va comissionar el mateix Sallés, el qual informà a finals d'octubre que, després de parlar amb els Trinitaris, se li havia fet veure la dificultat que hi havia per obrir el vas i treure una part del cos del sant. En compensació li havien ofert una relíquia que es va enviar a Roma amb motiu de la seva beatificació, amb l'autenticació corresponent, que en aquell moment es trobava a Barcelona. La congregació en faria la donació de manera que passaria a ser propietat de l'Ajuntament i que no es podria treure del convent sense el seu consentiment.⁶⁶⁸ El 24 de novembre de 1780 es deia que havia arribat la relíquia.

Al finals del segle XVIII, el mas Quintanes de Sant Hipòlit de Voltregà tenia diferents relíquies, entre les quals una «*del leño de la S Cruz*» de Jesucrist, que amb data 29 d'agost de 1782 va rebre del vicari general el permís per posar-la a pública veneració en esglésies, oratoris o capelles públiques. En el mateix fons documental també es parla d'uns ossos dels apòstols (Pere i Pau, Andreu, Jaume major i menor, Tomàs, Felip, Bartomeu, Mateu, Simó, Tadeu i Maties), accep-

664. ABEV, Balenyà H/1 (1730-1934). Autenticació de relíquies.

665. ABEV, El Brull H/1 (1612-1930).

666. ABEV, Arxiu Parroquial de Copons AP H/3 (antic Q/3P.III/1).

667. AMV, llibre Acuerdos de 1773 a 1780, vol. 42, 27 d'octubre de 1780.

668. AMV, llibre Acuerdos de 1773 a 1780, vol. 42, 30 d'octubre de 1780.

tats pel Bisbat després de la petició feta per Ramon de Parella i Vivet, domiciliat a Vic, el 22 de setembre de 1794.⁶⁶⁹

En el mateix marc, amb data 3 de novembre de 1831 es concedeix permís a Antònia Quintanes perquè arregli el reliquiari que les conté i de nou es reafirma que es poden venerar públicament. De tota manera, les autenticacions romanes d'algunes són de 1877, data en què també se'n va autenticar una de sant Agustí i un os de sant Isidre «*agricola*». Però anteriorment, l'any 1858, també ho havien estat les d'altres sants, com Josep, Antoni Abat, Antoni de Pàdua o Pau el primer eremita.⁶⁷⁰

Podria semblar que a aquestes alçades del segle XIX actuacions com aquestes ja formaven part de la història, però la realitat no va ser aquesta: l'any 1865, en traslladar el cos de Jaume Balmes, es recollien unes «*Raices de acacia halladas en el Panteon de Balmes, en el cementerio rural*»⁶⁷¹ que encara es conserven a l'Arxiu de l'Ajuntament de Vic. L'any 1881 a Moià es rebien les relíquies de dos sants.⁶⁷² I dos anys més tard (1883) també es parlava d'una troballa d'una verge enterrada en una parròquia del Bages. Aquesta imatge era advocada contra la sequera i se celebrava un aplec en què es repartia pa i vi, que ja el 1907 havia desaparegut.⁶⁷³

De fet, a mitjan segle XIX sembla que es va produir una reactivació de l'interès per les relíquies de la mà del bisbe Antoni Palau. Aquest, en una visita a Manlleu del 26 de juliol de 1857 manava

*«Que no se espongan á la publica veneracion las reliquias que se dicen de los SS. Martires por carecer de la conveniente autenticidad, y que en su lugar se procuren otras que sean autenticas, y esten aprobadas para esponerlas á la publica veneracion pero haciendo de manera que el público no se aperciba de este cambio por no darle á entender que adoraba indecentemente las reliquias de antes.»*⁶⁷⁴

669. ABEV, Quintanes de Sant Hipòlit de Voltregà, 51 (autèntiques relíquies, 1982-1858).

670. ABEV, Quintanes de Sant Hipòlit de Voltregà, 51 (autèntiques relíquies, 1982-1858).

671. Inventario de los objetos existentes en el Archivo municipal de Vich en el día de la fecha. AMV, Plànols d'edificis públics S. XIX. 10.12, sd. Aquesta relíquia es guarda dins d'una caixa de vidre, amb un rètol que la identifica i la data al 1865 i un altre paper que se suposa que deu ser l'autenticació.

672. «*La Iltre. y Real Villa y parroquia de Moyá sumamente agradecida al singular beneficio que le dispensa el cielo en el presente año 1881, concediéndole unas muy preciosas é insignes Reliquias de sus ínclitos Hijos, zelosos defensores de la fé y gloriosos mártires de la Orden de Predicadores, S. Pons de Planella y S. Pedro de la Cadireta; á saber, el hueso Peroné del primero y el Cubito del segundo; celebrará su Recepcion ó entrada solemne, insiguiendo el órden que á continuacion se establece (...)*» [Full religiós popular dedicat als màrtirs de l'ordre dels Predicadors St. Pons de Planella i St. Pere de la Cadireta a Moià.] ABEV, EV/San1(11).

673. *Algunas tradiciones y hechos contemporáneos ó sea la primera página de la historia del santuario de Nra Sra del Grau cuya milagrosa imagen se venera en el lugar del Grau, parroquia de San Vicente de Fals, obispado de Vich, provincia de Barcelona*. Manresa, 1908.

674. Libro de visitas hechas por el Ilmo y Rmo Dr. D. Antonio Palau y Termens por la gracia de Dios y de la Sta Sede Appca Obispo de Vich. ABEV, AEV, 1242/4.

Pocs dies després visita alguns pobles com Sant Martí Sacalm, Rupit, Falgars, Vidrà, Torelló, Vinyoles, Tona o Vilatorça i hi ordena coses com:

- «*Que se ponga una reliquia del Lignun Crucis en el relicario de la Veracruz para llevarla en las procesiones y darla á adorar al pueblo siempre que sea conveniente*» (Sant Martí Sacalm).
- «*Que se procure una reliquia del Lignun Crucis para ponerla en el relicario de la Veracruz en lugar de la que actualmente hay cuya autenticidad y legitimidad son muy sospechosas*» (la Vola).
- «A més a més, el bisbe Palau va dictar moltes altres disposicions en les quals manava retirar moltes ares que no tenien relíquies amb la finalitat de no poder-hi fer missa.⁶⁷⁵

Per acabar aquest capítol, diguem, sense intenció d'aprofundir-hi més de moment, que no era estrany que els espais sagrats acollissin algunes pedres tocades pel sagrat. En destaquem les petjades de Crist, perquè es pot pensar que, en algun moment al final de l'edat moderna o més possiblement a l'inici de la contemporània, es va produir un procés d'*invenció* de noves petjades de sants esparses per la nostra geografia. Aquest procés de creació de noves realitats medials es detecta clarament en altres àmbits i, tots junts, donen lloc al que hem anomenat *cristianització del paisatge*.

675. Libro de visitas hechas por el Ilmo y Rmo Dr. D. Antonio Palau y Termens..., *op. cit.*

LA CRISTIANITZACIÓ DEL PAISATGE

Sembla força clar que durant l'edat moderna a la Catalunya rural es va produir un procés de construcció de nous significants religiosos que es van manifestar en noves advocacions i en l'atribució de nous significats a alguns personatges sagrats. Des d'un punt de vista mesològic també cal dir que aquesta construcció de nous significats va impregnar algunes parts del medi geogràfic, en un procés que es podria qualificar de *cristianització del paisatge*. Per posar un exemple, és en aquest moment quan apareixen alguns hagiopònims prou significatius sobre la nostra geografia. També sembla que és el moment en què diversos sants deixen la seva marca sobre la terra catalana. Segurament va ser al segle XVII quan es va *localitzar* prop de la masia de Quintanes (Sant Hipòlit de Voltregà) la cova on haurien fet penitència els Sants Màrtirs de Vic.

Segons la llegenda, els Sants Màrtirs «(...) *sa faéran bateiar e de continent ells se'n muntaren en hun desert, hon feren fort aspre penitència*» (Ordeig, 1987; 84).⁶⁷⁶ Amb el pas del temps, però, aquest lloc imprecís va ser identificat com una cova propera a mas Quintanes, una masia en la qual les relíquies no eren rares, com s'ha vist. No sabem amb exactitud en quin moment es va fixar aquest espai, però degué ser molt recentment, perquè Jacint Verdaguer (1992; 345-346) deia que la cova dels Sants Màrtirs de Vic es trobava entre Santa Llúcia i una casa enderrocada dita Marsés: «*Se diu també q anàvan a buscar almoyna a Quintanas*». Tal com diu Ricard Torrents (Verdaguer, 1995; 38), «*El topònim de Quintanes no apareix en el poema*» que Verdaguer va dedicar als màrtirs. Sabem amb certesa que l'any 1776 se'ls dedicà una ermita a Quintanes, i Ordeig (1987; 27) sembla indicar que en aquell any «*es transformà en oratori la cova que els serví d'aixopluc*».

Segons es desprèn del treball de Pladevall (1977), el mas Quintanes va viure una bona època entre 1768 i 1776, quan es van edificar alguns espais subsidiaris i la capella ja esmentada. De tota manera, Pladevall no se sent capaç d'assegurar quan es va iniciar la creença en la presència dels Sants Màrtirs en

676. En el mateix sentit, les edicions vigatanes de 1804, 1821, 1827, 1845 i una de Girona (Narcís Oliva, plaça de les Cols), que sembla anterior, dels goigs dedicats als Sants Màrtirs diuen que aquests es van retirar en un desert. S'ha consultat la col·lecció de goigs de l'ABEV.

aquesta finca, però s'atreveix a aventurar que «*fou el pas del segle xvii al xviii o en tot cas certament després del 1650*», perquè ni el pare Domènec ni cap altre autor del segle xviii no en diuen res, ni n'hi ha cap resta arqueològica fiable. «*D'altra banda són bastants els testimonis que indiquen una popularització de la vida i tradició dels Sants Màrtirs en aquesta època*», com es veu en el fet que en aquelles mateixes dates es comencés a venerar santa Blandina (la noia que hauria convertit els màrtirs al cristianisme) o en la localització del martiri a la plaça dels Màrtirs⁶⁷⁷ (Pladevall, 1977).

D'altra banda, es pot anotar que d'ençà del descobriment del temple romà de Vic, a finals del segle xix, algunes persones van adonar-se que s'estava començant a acceptar que sant Marcia i sant Lluçia havien estat cremats davant d'aquest lloc.⁶⁷⁸

També sabem que l'any 1776 Lluçia Quintanes i la seva mare, Francesca Quintanes i Casanova, demanaven permís per poder celebrar missa en l'oratori privat de Quintanes, pretextant que estaven molt lluny (més d'una hora) de l'església de la parròquia i que per causa del mal camí moltes vegades perdien la missa. I, a més a més, hi afegien «*(...) si que tambien para mejor dedicarse a la devocion que tienen a los dos martires Lucia, y Marcian, quienes segun tradicion hizieron penitencia en la misma heredad del otro manso (...)*».⁶⁷⁹

En un sentit semblant, a la segona meitat del segle xvii Manresa viu un conflicte a partir del moment que els caputxins pretenen tenir una cova en la qual sant Ignasi hauria passat part dels seus dies. L'afer devia tenir una gran transcendència, perquè ens ha arribat gràcies als opuscles que es van publicar i que es conserven a la BUB. El primer document és un text de Francesc Vicens, un metge manresà que sembla que l'hauria escrit a instància de la ciutat, en un context en què certs sectors socials negaven la certesa de la Santa Cova o parlaven obertament de més d'una.⁶⁸⁰ La intenció de Vicens era demostrar que de

677. Espai urbanitzat vers el 1734 que duu aquest nom per «*haber-se construït sobre el lloc dit les Corominas dels Màrtirs, per formar part de la dotació del benefici dels Sants Màrtirs creat a la Pietat*» (Pladevall, 1977).

678. Vegeu la nota 1 de GARRIGA Y BOIXADER, Àngel (mossèn). *Los Sants Màrtirs de Catalunya*. 2a ed. Barcelona: Estampa de la Immaculada Concepció, 1890.

679. ABEV, Arxius patrimonials. Mas Quintanes. Capella dels Sants Màrtirs (1777-1945) 15. És interessant constatar que en el mateix fons documental es troben sis pàgines manuscrites d'una llibreta, de qui s'ignora l'autoria i la data, en les quals s'anotaren diferents esborranys d'uns goigs dedicats als Sants Màrtirs. En un d'aquests fulls es diu: «*Goigs dels gloriosos Sants Martirs Lluçia y Marcia fills i patrons de la Ciutat de Vic [que] desde temps immemorial es veneren en la Casa i Rodalia de Quintanas de la parroquia de Sant Hipolit de Voltregá, Bisbat de Vich*». L'interès d'aquest document es troba en el fet que, ratllat, s'hi llegeix un text que havia de ser substituït pel culte immemorial a Quintanes. El text deia «*(...) i que ja en 1755 rebien culte com a patrons de [la Casa i Rodalia de Quintanes]*».

680. De fet, una obra de 1650, escrita pels predicadors del convent de Sant Pere Màrtir de Manresa amb motiu de penjar-se al claustre un quadre del sant, amb al·legories a la seva estada en el convent, acabava dient que sempre que aquest havia estat a Manresa s'havia estat al priorat de Sant Domènec. *Memorial, en lo qual se satisfá a ciertas queexas tenen los RR pares de la companyia, acerca del Quadro del P. S. Ignaci, y del lleterero, ques collocà en lo Claustro del Monastir de S. Pere Martyr, Orde de Predicadors de la Ciutat de Manresa*. Manresa?, 1650 (data de l'imprimatur).

Cova dels Sants Màrtirs, a Quintanes.

cova només n'hi havia una, la que estava en el terreny dels jesuïtes, i per això volia demostrar que els caputxins distorsionaven la realitat pretextant primer que la cova estava sota el claustre del seu convent i després acceptant la presència de dues cavitats sagrades. Vicens es va dedicar a recollir testimonis que demostraven el seu punt de vista, entre els quals el de Pere Bigorra, un ancià de 100 anys.⁶⁸¹ La resposta d'Antonio Juan de Alalba, en nom dels caputxins, no es va fer esperar:

*«Quantas mas sean las Cuevas, en que nuestro Santo repitiesse su retiro, y penitencia, tantos mas seran los motivos para repetir la adoracion, y culto; y tantos mas los testigos de su admirable penitencia.»*⁶⁸²

681. VICENS, Francisco. *Manifiesto en hecho de la verdad, y unidad de la santa, y prodigiosa cueva, que se venera en la ciudad de Manresa, y posee allí la Compañía de Jesus por verdadera, y unica...* [1664]

682. ALALBA, Antonio Juan de. *Evidencia de la verdad opuesta al sentir del doctor (sic) Francisco Vicens medico, que pretende que fue unica la Cueva en que el glorios Patriarca san Ignacio de Loyola con su retiro dio principio à lo eroico de su virtud; y que es, la que oy posee su Collegio de la Compañía de Jesus de la Ciudad de Manresa.* Manresa?, [1665], p. 5.

La intervenció municipal va donar la raó als jesuïtes i també es va publicar aquell mateix any.⁶⁸³

Una altra mostra de cristianització del paisatge es troba a la primera meitat del segle XVIII, quan Feliu de la Peña diu que al castell d'Orís «(...) *en romper qualquier piedra de la Peña, se halla en ella una Concha, como las que llevan los Peregrinos*»,⁶⁸⁴ idea continuada després per Pere Serra i Postius en un llibre sobre les *meravelles raras* de Catalunya on recollia alguns elements del meravellós que corrien per la societat barcelonina. Aquest llibre conté un capítol titulat «*conchas de la montaña de Orís*» en el qual es parla del fet que en trencar alguna pedra d'aquest lloc apareixien al seu interior unes petxines. Avui dia sabem que es tracta de fòssils, però Serra i la societat del seu temps ho va interpretar com un signe que sant Jaume havia passat per aquell lloc segles enre-re.⁶⁸⁵ Segons un manuscrit, degut a la ploma del jurisconsult Lluís de València, que Serra afirma haver consultat el 1715, els amos del castell, «*unos Cavalleros de la mas conocida, y antigua Nobleza de Cataluña*», haurien hostatjat sant Jaume. La prova, a banda de la tradició que ho explicava, era que «(...) *siempre que se rompen con un martillo alguna piedra de la peña sobredicha, en la proporcion rompida, ò que queda, se vè figurada una Concha, que es la insignia del Santo Apostol (...)*». Aquest manuscrit donava unes referències de l'any 1690, una a la ciutat de Barcelona i una altra provinent d'un *causídico*⁶⁸⁶ d'Orís mateix, el qual li hauria fet notar que l'escut del castell d'Orís contenia una petxina. El mateix Serra explicava que després va experimentar-ho personalment l'any 1710 quan es trobava a Vinyoles i que es va endur una pedra a casa seva, tot i que la va perdre en el setge de 1714, quan la seva casa va ser bombardejada.

La cristianització del paisatge que comentem també es manifesta en el fet d'aixecar monuments (capelles, esglésies, monòlits, pedrons, etc.) en record d'alguns personatges sants. En aquest sentit cal parlar de la bardissa sobre la qual es rebolcà sant Miquel dels Sants, que ja apareix en una obra publicada amb motiu de la canonització del sant, en la qual s'explica que, volent imitar sant Francesc, Miquel dels Sants s'havia llençat sobre la planta espinosa, sense que li provoqués cap ferida, i que «*Se conserva todavia esta zarza con toda su verdor*» en una finca propietat del cavaller vigatà Ignasi Ramon de Sellés.

683. *Protesta dels molt illustres consellers, y consell general de la ciutat de Manresa, presentada al molt Reverent pare Fra Angel de sant Hipolít Provincial dels PP Capuchins a l de Octubre de 1664 à cerca de la novament fingida Cova del glorios Patriarca Sant Ignasi*. Manresa?, 1665 (data de l'imprimatur).

684. FELIU DE LA PENYA Y FARELL, *op. cit.*, p. 13.

685. «*En una inaccessible Montaña, en el Termino de Oris, Obispado de Vique, en qualquiera estacion, y dia del año, (...) se puede ver, y observar una famosa maravilla: y es, que rompiendo qualquier pedazo de las grandes peñas que por ella se encuentra, se halla dentro de el como esculpida una perfecta Concha, ya grande, ya pequeña, como aquellas que llevan en el sombreo, y escl[a]vina los Romeros, y Peregrinos.*»

686. Segons el diccionari de la RAE, «*Procurador o representante de una parte en un proceso*».

Oratori de Sant Miquel dels Sants al mas Mitjà.

Els fidels feien servir les seves fulles per alleugerir algunes malalties.⁶⁸⁷ En el mateix sentit s'havia expressat el trinitari vigatà Antoni de San Gerónimo⁶⁸⁸ i Josep de Jesús María, de Salamanca.⁶⁸⁹ Finalment, l'any 1779, per celebrar la canonització del sant vigatà, es va erigir la capella coneguda com Sant Miquel Xic. És interessant retenir com la tradició popular explica l'origen d'aquest pedró en uns altres termes: va ser el càstig a una noia de ca l'Espona que, per no haver de netejar la imatge de sant Miquel i la capella on estava, la va llençar per la finestra. La persona que va trobar la imatge hi hauria aixecat la capelleta (Roviró, 2000; 102).

En un sentit semblant, en l'obra d'Anselm Gonzaga sobre sant Miquel dels Sants s'explicava que a Vic es volia construir algun edifici per recordar el seu fill il·lustre, en el lloc on «(...) *cuando de niño, se revolcaba entre zarzales*», però que de moment s'havia fet tancar l'indret perquè no es perdés la memòria del fet.⁶⁹⁰ Sembla que aquest passatge fa referència al petit oratori dedicat al sant que es troba, pràcticament abandonat, a mas Mitjà.

En el mateix sentit, a l'antiga església vigatana de la Mercè, per la part de fora de la capella del Bon Succés, hi havia una pedra arrodonida de la qual Eduard Junyent explicava que s'hi havia assegut sant Segimon durant el seu pas de camí cap al Montseny (Ordeig, 1987; 32), tot i que aquesta pedra hauria estat atribuïda també a l'esclau de la llegenda de la Verge del Bon Succés i a sant Miquel dels Sants (Capdevila, 1931; 91); en alguns casos es considerava que tenia el privilegi de la immunitat per a certs delinqüents.

Miquel Banús (2003; 93-95) explica que en uns goigs escrits per mossèn Eudald Riubrugent el 1783 i dedicats al santuari de la Salut, parlant d'aquesta Mare de Déu, es deia que «*Aquesta vall deplorava antes molta tempestat; des de que hi sou venerada cessà tal calamitat, en lo Jardí de Maria tal fet està contingut*». Aquests goigs, actualment desapareguts, van en la mateixa línia que el que havia escrit Narcís Camós en el seu *Jardín de María*:

«se edificó en el año 1644 en el mes de Septiembre, en cuya edificación han experimentado de la casa de su término muchos consuelos, pues teniendo grandes daños antes por ocasión de las tempestades, después que

687. *Preciosa muerte y solemne beatificacion del venerable siervo de Dios el Beato Miguel de los Santos...* Barcelona, [1779], cant V.

688. «*Para perpetua gloriosa memoria de una accion por todas sus circunstancias tan singular, se conserva la misma zarza en toda su lozania, y verdor; contribuyendo en mucha parte à su conservacion la devota solicitud del dueño de aquella heredad, que lo es al presente el Noble Señor Don Ignacio Ramon de Sellés, Regidor Decano de la Ciudad de Vich, quien (...) estima aquella zarza como un precioso thesoro: y por tal la aprecia tambien la comun devocion de los fieles, quienes suelen hallar en sus ojos el remedio de sus enfermedades, concediendoles Dios la salud por los méritos del Beato Miguel.*» SAN GERONYMO, *op. cit.*, p. 28-29.

689. DE JESUS MARIA, *op. cit.*, p. 16.

690. GONZAGA, *op. cit.*, p. 184. Aquesta edificació correspon al pedró de Sant Miquel Xic, molt a prop de can Selles (entre l'Hospital General i el col·legi Guillem de Mont-rodon).

se edificó han experimentado más prosperidades, cesando desde entonces aquella tormenta de tiempo y siguiéndose grande bonanza para el consuelo de todos (...).» (Solà, 2006; 29)

Com es veu, segons la llegenda, el diable generava episodis de mal temps i despreniments de pedres i blocs; encara avui dia es poden veure al lloc anomenat les Roques Encantades i, prop del santuari, en el roc de Claperols. Tal com explica Banús, Joan Carbonès, volent remeiar aquestes catàstrofes, al segle XVII va posar sota el roc de Claperols una imatge de la Verge i li va fer una petita capella. Més tard s'hi instal·là com a ermità, de manera que es van acabar els perills atmosfèrics i els esllavissaments. Va ser el mateix Carbonès qui va decidir edificar la capella el 1642.

TOPONÍMIA HISTÒRICA

Elvis Mallorquí (2003; 249) planteja la hipòtesi que la crisi demogràfica baixmedieval, les repercussions del concili de Trento i la política de pobres i expòsits del segle XVIII van permetre «(...) una visió del món molt més influïda pel discurs ideològic de l'església, que acabaria traduïnt-se en la formació de topònims de contingut més explícitament religiós». Les dades de què es disposa actualment així semblen indicar-ho: aquests topònims serien molt recents i haurien necessitat un canvi cultural de certa importància per arrelar sobre el terreny.

Una mostra de la cristianització del paisatge durant l'edat moderna es troba en una sèrie de topònims «de la caritat», fet que es vincula a la hipòtesi proposada per Mallorquí (2003) sobre la importància del nou tractament a la pobresa i que sembla donar-li la raó. Tots aquests noms de lloc, excepte un,⁶⁹¹ se situen en un marc geogràfic molt concret que ràpidament definiriem com el conjunt Osona-Ripollès, tenint en compte que un d'ells se situa, per molt poc, dins de la comarca del Bages. Cal remarcar que el *Jardín de Maria* del pare Camós cita una casa dita la Caritat en parlar de Nostra Senyora del Tura.

En una publicació anterior (Roma, 1999), després d'un treball etnològic sobre el terreny, arribàvem a la conclusió que aquests topònims podien derivar de la realització d'un ritual per protegir l'anyada, però el fet d'haver trobat nova documentació permet donar un enfocament complementari al problema.

En una relació de les almoines de Sant Martí del Brull i Sant Jaume de Viladrover (1692) es feia referència a un camp «*dit vulgarment*» de la Caritat, a prop del mas Ciureda, però pertanyent al mas Prat Jussà (al nord de la masia

691. S'ha utilitzat l'índex toponímic de l'*Atlas topogràfic de Catalunya 1:50.000*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana i Institut Cartogràfic de Catalunya, 1995. 3 vol.

del Burguès, en el terme del Brull).⁶⁹² El document diu que no consta que sigui propi de l'almoïna, tot i que sempre s'hi havia cobrat l'almoïna del Divendres Sant i que per costum se'n deïa camp de la Caritat. Pel que sembla, aquesta almoïna s'havia cobrat del camp, excepte «*de alguns anys à esta part, en que fonch aplicat dit delma per ornaments*». El document suggereix que abans es feia una acapta per les cases de la parròquia que s'afegia al que donava el camp, però en aquell moment ja no es feia a causa del canvi de destinació del producte del camp.

D'altra banda, en un capbreu del mas Prat de l'any 1728 es troba una nova referència a aquest topònim, però que no es tractaria del mateix lloc. El text parla d'una «*fexa de terra constituïda davant la casa y porta del Mas Prat [que] afronta ab una peça de terra alou del dit mas anomenada La Caritat*». ⁶⁹³ Tot fa pensar que existeixen dos camps que porten el nom de la Caritat, hipòtesi que es confirma pel fet que en l'amillament de 1853, en els números d'ordre 19 i 20 hi consten dues peces de terra propietat de la Confraria de les Ànimes, mentre que el mas Ciureda ja no hi consta. ⁶⁹⁴

En el mateix sentit, un manuscrit de 1924 recull que, a Santa Maria de Besora,

*«En 1695 el Rector, Obrers y administradors del Camp de la Caritat l'arrenden baix certes condicions al amo del Pla, entre elles que pague parts a la cinquena. El mateix any comença un plet amb en Pla sobre'l mateix camp, plet que no's veu quina fi tingué pero que sembla degué fallarse á favor dels administradors.»*⁶⁹⁵

Aquests documents històrics, a part de precisar la data en què apareix aquest topònim (finals del segle XVII) també permeten trobar una nova explicació a aquest tipus de topònims. En aquest sentit, cal fer esment que el mateix topònim (significant) pot respondre a processos constitutius i significats diferents. Un cas que sembla força clar és el de la confusió entre Inferm (o *Infirma*) que pot acabar donant lloc a topònims com Infern. El canonge Ripoll en va donar a conèixer un, documentat els anys 980 i 993, que després ha donat lloc al topònim Sentferm, al sud de Vic.⁶⁹⁶ A Osor també es parlava de Los alous dels

692. «*Ultra de dit mas Ciureda te dita almoïna, y es propi della aquell camp dit vulgarment Lo Camp de la Caritat de pertinencia del mas Prat jussa desta par^a (...)*». *Llibre de las Almoynas, que tant per raho de fundació feta, com altrament per consuetut, y devocio se acostuman distribuir tots los anys en certas diadas als pobres de Jesuchrist en las portas de la Iglesia parroquial de sant Martí del Brull, y en las de la de sant Jaume de Viladrover suffragania de aquella*. ABEV, AP M/1 (antic U/4). A la portada, hi figura la data de 1692. L'autor és desconegut.

693. ABEV, AEV 734/40, p. 204v.

694. Amillament i padró de riqueses del Brull i la Castanya. ABEV, AP Y/7.

695. *Notes sobre Besora*. Manuscrit. ABEV, Arxiu Parroquial de Santa Maria de Besora, registre de documents, AP X/1. Podria haver estat obra del prevere Ignasi Viñas. Vers 1924, p. 458.

696. ABEV, ACV Ripoll/26(3). L'*Atlas del comtat d'Osona* també esmenta *Inferma* i *Infirmella*, topònims

Enferms (1731), topònim que ha estat interpretat en el sentit de fer referència a què «(...) *el benefici que es treia d'aquesta partida de terra devia anar per finançar una institució de salut*». ⁶⁹⁷ En canvi, no veiem massa clar el mas Ifern que Moreu-Rey anota al segle XVI (podria ser Isern?). ⁶⁹⁸

ALGUNS HAGIOTOPÒNIMS

Un dels temes interessants de la toponímia històrica des del punt de vista que es planteja aquesta recerca és l'estudi dels hagiòtopònims. En aquest cas concret, ens centrarem només en els casos de l'infern, el purgatori i el paradís. Topònims vinculats a la tradició religiosa catòlica, podrien ser considerats com a bons indicadors de la nova mediança que s'estableix a l'edat moderna... si no fos perquè la seva presència durant aquest període fou insignificant, per no dir nul·la.

Les referències al topònim *paradís* ja són presents al final de l'edat mitjana i en les primeres dècades de l'edat moderna, com es desprèn dels treballs de Clara Arbués, en què es fa referència a un saltant d'aigua prop de Musa (la Cerdanya), ⁶⁹⁹ Joan Coromines ⁷⁰⁰ i Albert Manent. ⁷⁰¹ També al volum XII de la *Catalunya Romànica* (pàgina 32) es parla d'un *locum quod est vocitatum Paradiso*, documentat a la Cerdanya de l'any 948. Gràcies a l'amabilitat de Ramon Amigó, també sabem que el tossal de Paradís, a Cornudella de Montsant, és documentat des de 1622. Per altra banda, durant l'edat moderna era força clar que la imatge que les elits culturals catalanes tenien per referir-se a la muntanya de Montserrat no era altra que el paradís (Roma, 2001). ⁷⁰² En canvi, dels diferents

documentats el 950 i el 980 respectivament. En la recopilació de documents medievals sobre la Catalunya carolíngia, aquest topònim apareix en diferents ocasions: *Inferna* (documentat en una donació del comte Borrell del 16 de juliol de 950), *rio de Infirmos* (documentat en una venda del 30 d'abril de 999), *ipsa Infirmella* (venda del 23 de març de 980) i *at ipsa Inferna* (venda 31 de maig de 980) *Catalunya Carolíngia. Els comtats d'Osona i Manresa*. Barcelona: IEC, 1999.

697. BRUGUERA, F.; ESCORIHUELA, X. «Noms de lloc d'Osor en un llevador del segle XVIII». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 60 (1995), p. 381-382. També apareix en el capbreu del Marquès d'Aitona de 1756-1758 (ABEV, Arxiu Curia Fumada, Cabrera/16).

698. MOREU-REY, Enric. *La rogalia de Caldes de Montbui. Repertori històric de noms de lloc i de noms de persona*. Barcelona: Editorial Teide, 1961. [Annex 48, topònims de Bigues.]

699. ARBUÉS, Clara. *Els espais agraris feudals de muntanya. L'exemple de Músser (Baridà)*. Treball de recerca a la UAB, Biblioteca d'Humanitats. Informació extreta d'una comunicació persona de la mateixa autora.

700. Coromines (*Onomasticon Cataloniae*) cita un document de 1403 (reprès de Carreras Candi) on apareix el topònim Pareys per fer referència al carrer del Paradís de Barcelona, segurament en el sentit de cementiri.

701. «Al segle XVI a l'Albiol s'esmentava un tros, Lo Paradís (...)». MANENT, Albert. «Els hagiòtopònims en els set termes més alts de les muntanyes de Prades». *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 18 (1984), p. 13-17.

702. Segons Onofre Relles, Bernat Calvó va néixer l'any 1180 en una casa noble situada a dues llegües de Tarragona, a Vila-Seca «(...) en una fertil, y apacible campaña à poca distancia del Mar, y si de algun lugar de Cataluña se puede dezir, que goza privilegios de Parayso es sin encarecimiento, deste, por tener el Cielo benigno, y lo mas del tiempo raso, y despejado; el clima, ni ardiente de Verano, ni frio

infern reportats per Amigó, només la coma d'Infern, a Siurana de Prades, està documentada entre 1659 i 1800. I, pel que fa al purgatori, no és fins al segle XVIII que Manent cita el torrent del Purgatori a l'Albiol, tot i no trobar-hi cap topònim referit a l'infern.⁷⁰³

Resulta interessant la manca d'aquests tipus de topònims en la nostra geografia històrica, com es desprèn dels treballs rigorosos d'Elvis Mallorquí (2003) o d'Àngels Casanovas (1994) a nivell local i de la consulta de més de vint anys del butlletí de la Societat d'Onomàstica. Així mateix, dels topònims que estudiem, en els atles de toponímia històrica publicats per Bolós i Hurtado només apareix una referència a *Inferma* que, com s'ha vist, segurament no tenia res a veure amb l'infern. Tenim constància d'un clot de l'Infern contingut en la delimitació de la parròquia de Sant Martí Sacalm de 1855 (Pladevall, 2005; 39).

A ponent de la ciutat de Vic hi ha tres masies anomenades el Cel, el Purgatori i l'Infern que originàriament es trobaven en el terme de Sentfores i formaven part de la parròquia de Santa Eulàlia de Riuprimer. Aquest no és l'únic cas en què aquests topònims apareixen associats.⁷⁰⁴

En el cas del Purgatori, la primera referència que n'hem pogut localitzar es troba al padró de 1875. La primera referència a la masia de l'Infern es troba en el padró de 1888-1889. En canvi, de la masia del Cel no n'apareixen referències directes fins al padró de 1904. Val la pena comentar que en el padró de Sentfores de l'any 1920 s'explica que el Purgatori seria una masia també coneguda com a Casanova de l'Armengol. Aquest document també permet saber que l'Infern era el nom que rebia la masia coneguda com Puigoril (sic), sens dubte Puig-oriol; i que el Cel corresponia a la masia de Bellavista.⁷⁰⁵

de Imbierno, el Pays apacible, y llano, abundante de todo genero de frutos; los campos sembrados de olivos, y otros muchos arboles, los prados abundantes de yerba, ordinario sustento de mucho ganado mayor, y menor, la tierra barata, assi por su natural fertilidad, como por el comercio del Mar, y finalmente todo tan ajustado à la vida humana, que no ay mas que apetecer, ni dexa lugar al prudente deseo para mayores comodidades». RELLES, *op. cit.*, p. 5.

També Francisco García deia que sant Ignasi havia trobat una cova «(...) en un Valle, que baña por la cima el rio Cardoner, y encañado por aqueductos, y azequias, le riega, y fertiliza en tantos huertos, y arboles, que se llama, con razon, Valparayso (...)».

GARCÍA, *op. cit.*, p. 50.
L'*Epitome histórico* de Roig i Jalpí (1692, P. 326) també cita el topònim *Valparaizo* en parlar de la Santa Cova i diu que això és d'aquesta manera «con razon».

703. MANENT, *op. cit.*, p. 13.

704. Joan Reig esmenta el Mas de l'Infern, al Ripollès, «entre el Mas del Purgatori que està situat a sota i el Mas del Cel, més amunt (...)», per on va passar l'any 1965, quan ja només eren unes runes (REIG i VALLS, Joan. «Inferns als Països Catalans». A: *VI Jornades de Literatura Excursionista. Memorial Jaume Peris i Xancó*. Barcelona: Unió Excursionista de Catalunya, 1999, p. 121-142). Val a dir que en una visita a la rodalia es van poder localitzar les runes esmentades i parlar amb una persona que ens va dir que el topònim feia referència a una única casa distribuïda en tres pisos, de manera que el superior seria el cel, i així successivament.

705. Segons un document sense datar que es conserva en el volum IV dels padrons d'habitants de Sentfores (Arxiu Municipal de Vic), 1897-1920, el Purgatori correspondria a la «Casanova del Armengol» i l'Infern a «Puigoril». El buidat dels masos d'aquest poble fet per Francesc de Rocafiguera també arriba a les mateixes conclusions (fitxer informatitzat consultable a l'Arxiu Municipal de Vic).

La masia dita del Cel-Purgatori-Infern, a les Llosses.

Pel que fa a la masia Cel-Purgatori-Infern, de Santa Maria de les Llosses, cal dir que no se n'ha trobat cap referència en els padrons anteriors a 1930 que es conserven a l'arxiu municipal d'aquest poble. D'aquesta manera, la referència més antiga que se'n té és de 1965 (vegeu la nota 704). Actualment apareix en els mapes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (escales 1:10.000 i 1:5.000) i està inclosa en el catàleg de masies del municipi (arxiu municipal). Tampoc no s'ha trobat cap referència a la masia del Purgatori de Tagamanent en els censos i padrons que es conserven en aquest arxiu municipal, el més antic dels quals és de 1898.

Un document sense datar, però segurament del segle XIX, esmenta el clot de l'Infern, prop de Sant Pere de Casserres, en fer repàs de la rodalia de Vilanova de Sau. En el mateix fons documental, un altre document, també sense data, no l'esmenta.⁷⁰⁶

706. Rodalia de la parròquia de Vilanova de Sau. ABEV, Santa Maria de Vilanova de Sau D-I/1 (1860-1945).

D'altra banda, els mapes actuals de l'Institut Cartogràfic de Catalunya situen al sud de Sant Bartomeu (al municipi de Ripoll) un conjunt de cases que porten per nom *casas del Paradís*. La recerca duta a terme el mes de setembre de 2007 a l'Arxiu Comarcal del Ripollès va permetre datar la primera referència que se'n coneix en el cens de població de 1897-1898. En aquest document es parla clarament del «Manso Paradís» i del «Manso Paradís Petit», i sembla que l'origen d'aquest topònim derivaria de la casa de Pardís, tal com es desprèn del treball de Tomàs Raguer sobre les masies de la parròquia de Ripoll, publicat en la revista *Scriptorium*. A la primera pàgina del número XXXV d'aquesta revista (novembre de 1925) apareix esmentada aquesta masia, tot i que no n'apareix més informació.

Gràcies a les notes manuscrites sobre les masies de Ripoll que va escriure el mateix Tomàs Raguer i que es conserven en aquest arxiu, es va poder arribar a un manuscrit que porta per títol *Llibre nominal dels pajessos confreres de Ntra. Sra. dels Anjels. Redificat durant lo añ de 1864 a 1865*. Entre les masies que figuraven dins de la confraria es trobaven la «Cassa de Pardís», els «Massobers de Pardís» i la «Cassa Chica de Pardís» i val a dir que el tipus de lletra no ofereix cap dubte en cap dels tres casos.

De fet, el primer recull de població en què apareix documentat d'aquesta forma és el padró de Ripoll de 1887, on es presenta com a «Manso Pardís», compost per dues unitats familiars i situat al costat de la masia de Vista Alegre.

Cal fer notar una altra referència en un text que parla d'uns fets de l'any 1833. A la nota 14 d'aquest text es parla de *Manuel Corominas (a) hereu Paradís*. Cal fer esment que a l'arxiu de Ripoll es troben dues transcripcions del document original, una deguda a Tomàs Raguer⁷⁰⁷ i l'altra a Eudald Graells,⁷⁰⁸ i que en la primera es parla de l'hereu Pardís i en la segona de l'hereu Paradís.⁷⁰⁹

La masia o conjunt de masies a què fem referència es trobava al costat de dues altres cases de noms prou aclaridors: d'una banda, Vista Alegre, i de l'altra, la Miranda. La situació elevada sobre la vila de Ripoll permetria la creació i el manteniment d'aquests topònims, perquè cal recordar que el mot *paradís* moltes vegades era utilitzat per fer referència a un indret de vista agradable, sobretot si era un hort o jardí, com seria el cas de la riba del riu Ter en el moment de passar per Ripoll.

707. *Cronica de [la villa y monasterio] de Ripoll i su monasterio*. Eudald Mirapeix i Illa, notari (1791-1858). [Últims capítols d'aquesta obra manuscrita que deixà el Dr. Eudald Mirapeix i Illa, comprenen de l'any 1820-1840. Transcripció realitzada per Tomàs Raguer.] Es troba a l'Arxiu Comarcal del Ripollès.

708. *Cronica de la villa y monasterio de Ripoll*. Eudald Mirapeix i Illa, notari (1791-1858). [Transcripció realitzada per Eudald Graells i Puig l'any 1917, de l'original, facilitat per Ramir Mirapeix i Pagès, nét de l'autor.] Es troba a l'Arxiu Comarcal del Ripollès.

709. LLAGOSTERA FERNÁNDEZ, Antoni. *Aproximació biogràfica al cap carlí ripollès Joan Caballeria, àlies Ne*. Document digital disponible a <http://usuarios.lycos.es/allagostera/carlfeder/Caballeria/7anys01.htm> (data de consulta 17 d'octubre de 2008).

Com es veu, els topònims canvien amb el pas del temps en relació amb el context cultural en què es viu. Això vol dir que els noms considerats poc adequats no s'oficialitzarien fins a un determinat moment històric. No deixa de sorprendre la relativa modernitat d'aquests noms de lloc que s'oficialitzen a partir del darrer quart del segle XIX i primers anys del segle XX.⁷¹⁰

PETJADES DE SANTES

Una altra manera de manifestar-se aquesta cristianització del paisatge consistia en la inscripció sobre el terreny de traces del pas de determinats personatges sagrats. Més enrere (vegeu el capítol «Treballar els festius») ja s'ha parlat del cas del roc de Sant Hilari de Vidrà, amb el qual sembla que es volia donar carta de naturalesa al valor de respectar els descansos en dies festius. Una altra manera d'inscriure els valors socials sobre el terreny són les petjades de sants i altres personatges.

Aquestes petjades són una realitat molt difícil de datar. Hi ha qui ha considerat que poden ser reminiscències de cultes pagans i les fa remuntar fins a la prehistòria, però també hi ha qui no ha dubtat a afirmar que es tracta de realitats del segle XVII (Satué, 1991). En el nostre cas, encara som lluny de poder-ne dir res en ferm, però mentre no en trobem el seu rastre, es pot parlar d'algunes d'elles, tot tenint en compte que ens inclinem més per la segona datació. De tota manera, sembla que hi hauria petjades que responen a elements datables en moments prehistòrics i unes altres molt més recents.

Abans de passar a la descripció dels casos que coneixem, cal plantejar fins a quin punt aquest tipus d'empremtes havien estat tolerades o no per l'Església. Fa anys, Stephen McKenna va posar en relleu que hi havia hagut algunes prohibicions del que Martí de Braga anomenava «*Pedem observare*» per ser considerades pràctiques supersticioses.⁷¹¹ Segons aquest autor el concili d'Auxerre de l'any 590 hauria prohibit l'ús d'imatges en forma de peu.⁷¹²

710. El *Nomenclátor de la Provincia de Barcelona* (1860), conservat a l'ABEV, tampoc no esmenta els topònims que estudiem, sinó els noms originals de les masies.

711. *Another superstitious practice which Martin mentions, «watching the foot», is little known. St. Eligius speaks of the practice some people had of placing an image of the foot at the crossroads, and the saint ordered such images to be burned. The Council of Auxerre (590) forbids the use of images made in the form of a foot.* Stephen McKenna, 1938, *Paganism and Pagan Survivals in Spain up to the Fall of the Visigothic Kingdom*. Catholic University of America Press. S'ha consultat l'edició digital disponible a <http://libro.uca.edu/mckenna/paganism.htm> (data de consulta 10 de desembre de 2008).

712. Segons el Sínode diocesà d'Auxerre (561-605): «*Il n'est pas permis de célébrer dans les maisons particulières des offrandes privées (compensus), ni des veillées pour les fêtes des saints; ni de s'acquitter de voeux parmi les fourrés, ni au pied des arbres sacrés, ni près des sources; mais si quelqu'un a fait un voeu, qu'il aille veiller à l'église et s'acquitte de ce voeu au profit de la matricule des pauvres; et qu'il ne se permette aucunement de fabriquer des objets sculptés: soit un pied, soit un bonhomme de bois.* Les canons des conciles mérovingiens (Vie-VIIe siècles). París: les Editions du Cerf, 1989, vol. 2, p. 489.

En canvi, William Christian planteja un parell de casos castellans en els quals les petjades de la Verge van servir per donar a conèixer on s'havia de construir algun temple. És el cas de Nostra Señora de les Creus, patrona de Daimiel (Extremadura), en el qual un document de 1574 deia que les petjades de la Verge i unes espelmes havien servit per confirmar que la seva aparició havia estat real.⁷¹³ El segon cas és una llegenda que s'explicava sobre la vida de sant Ildefons, segons la qual a aquest bisbe de Toledo se li va aparèixer la Verge dins de la catedral. La Mare de Déu li va donar una casulla que tenia grans poders, tal com es pot llegir en un text anterior al segle xv.⁷¹⁴ Sembla que posteriorment es va començar a parlar de la pedra en què la Verge havia posat els peus quan va fer la seva aparició.

Les dades de què disposem avui dia són prou fragmentàries com per haver-se de prendre amb una gran precaució. De tota manera, sembla que, com a mínim en el nostre àmbit d'estudi, aquestes petjades van ser una realitat tardana. De fet, les úniques referències clares que s'han trobat parlen de la marca del cos de sant Jaume a Galícia,⁷¹⁵ de les empremtes de diferents sants contingudes en el *Flos Sanctorum* de Ribadeneira⁷¹⁶ i del seient de sant Fiacrio.⁷¹⁷ Caldria també parlar de les petjades de Jesucrist a Terra Santa⁷¹⁸ o del peu d'Adam a la illa de Ceilan, tòpics que havien aparegut en alguns documents de l'edat moderna⁷¹⁹ i que apareixen en un retaule de Sant Martí de Riner del segle xvii que es conserva al Museu Diocesà de Solsona.

En el nostre marc d'estudi, els únics casos documentats durant el període estudiat es troben a Claret (la Segarra) i a Veciana (Anoia). En el primer cas, a llevant de la masia de la Petja i arran de cingle, encara avui dia s'aixeca un estilitzat pedró amb una petita fornícula al costat que mira a muntanya. Al seu interior hi ha una rajola, amb una escena al·legòrica a la llegenda dels sants Celdoni i Ermenter, els Sants Màrtirs de Cardona (vegeu l'inici del capítol «Un món agrícola que depèn del cel»). Segons la llegenda, els forats que hi ha a la pedra

713. El text original es pot trobar a <http://www.virgendelascruces.org/AV.htm> (data de consulta: 10 de desembre de 2008). Vegeu també CHRISTIAN, William A. *Apparitions in Late Medieval and Renaissance Spain*. Princeton University Press, 1981. S'ha consultat la versió digital disponible a <http://libro.uca.edu/christian/apparitions.htm> (data de consulta: 10 de desembre de 2008).

714. Vegeu la *Vida de San Ildefonso* obra del beneficiado de Úbeda dins de *Poetas castellanos anteriores al siglo xv*. Madrid, 1864, p. 329-330. S'ha consultat l'edició digital disponible a <http://www.cervantesvirtual.com/FichaObra.html?Ref=27101> (data de consulta: 10 de desembre de 2008). També en parla LOZANO, Cristóbal. *Los reyes nuevos de Toledo*. 1727, p. 81 (i posteriorment en una edició de 1734, p. 72).

715. GARCIA DE CARALPS, *op. cit.*, p. 145.

716. RIBADENEYRA, Pedro de. *Flos sanctorum, de las vidas de los santos*. 1646, p. 116-117, 213, 488.

717. DE JESÚS, Diego. *Annales de la religion de la Santissima Trinidad, redemption de cautivos christianos. Fundada por los santos patriarchas san Juan de Mata, y san Felix de Valois*. 1687, p. 532-533.

718. Giscafre parla de les «(...) señales que quedaron impressas de los pies sagrados de Christo, en el monte Olivete, quando de allí se subio a los Cielos (...)». GISCAFRE, *op. cit.*, cap. 1, fol. 2.

719. Sobre el primer aspecte, vegeu la *Vida de Nuestro Señor Jesucristo y de su santísima madre*, escrita per Jean Croisset i traduïda per José Maria Díaz l'any 1862. Sobre el peu d'Adam, el capítol 35 de la *Curiosa filosofía y tesoro de maravillas de la naturaleza examinadas en varias cuestiones naturales* de Juan Eusebio Nieremberg (Madrid, 1639) i el *Teatro critico universal* de Benito Jerónimo Feijoo (1773).

Oratori dedicat a sant Celdoni i sant Ermenter (Cellers). A la dreta es veu el forat que seria la petjada del seu cavall.

del cingle serien les petjades del cavall dels sants que van saltar d'una muntanya a l'altra mentre escapaven d'una persecució dels sarraïns. Cal remarcar que en alguns casos hem sentit atribuir aquesta petjada a sant Jaume i que el document que s'esmenta més avall posa els jueus com a perseguïdors. Mirant cap a llevant, just a sobre la carena de l'altra banda de la vall (deixant el monestir de Cellers enmig) hi ha un altre pedró de característiques força semblants, que se suposa que indicaria el lloc on va acabar el salt del cavall dels màrtirs (Coberó, 1982). Sobre aquesta petjada, l'any 1594 Salvador Pons escrivia:

«Alguns volen dir que los Gloriosos Màrtirs eren molt Amichs del Senyor de Sallers y axi fugint dels Jueus saltaren ab sos Cavalls en la terra de Sallers de una montanya, a altra, y ab un Salt pasaren més de doce[nt] es pases; Segons vuy dia se veu en les pitjades dels cavalls q resten en perpetua memoria esculpides en la terra.»⁷²⁰

720. PONS, *op. cit.*, p. 48. Citat també a ROVIRA BADIES, Ramon. *Goigs als gloriosos sants màrtirs Celdoni i Ermenter: dels quals se'n veneren les relíquies a la Vila de Cardona i Comarca*. Barcelona, 1973, sp.

En el primer pedró es llegeix la data de 1761 i la rajola que conté al seu interior està signada per Sunet, de manera que podem suposar que es tracta d'una obra de Salvador Sunet i Urgellés (Barcelona, 1891-1949)⁷²¹ o del seu pare, perquè com veurem aquesta rajola, o una de semblant, ja hi era el 1899. En aquesta ceràmica s'aprecien clarament les empremtes dels cavalls sobre la roca. En el segon, una inscripció diu «*Joseph Pexes prio*», fet que ens podria fer pensar en el que es coneix com un cas d'etimologia popular com els que Fèlix Bruguera ha estudiat en el cas d'Osor (vegeu més endavant).

Un estudi arqueològic signat per Montserrat Casas i Immaculada Ollich constata que en el lloc de les petjades de Cellers hi ha una mena de capelleta formada per diverses pedres sobreposades i conclou que:

«*Aquestes petjades de què ens parla la llegenda no serien, doncs, més que unes marques a les pedres de terme o fites que indicaven el límit de les possessions del monestir. Així ho corrobora un document del segle XVIII-XIX, conservat a l'Arxiu Episcopal de Solsona, que fa servir aquestes "petjades" com a fites per a delimitar el terme de Cellers: "... y part ab lo terme de Ardevol a hont queda lo Oratori de la petjada del cavall de Sant Saldoni i Hermenter en lo terme de Cellers... fins a entrar la dita fita de pedra, que divideix los dits tres termes y diferents Señors".*»⁷²²

Andreu Galera (2000; 23) també situa aquest *Oratori de la Petjada del cavall de Sant Celdoni y Hermenter* (sic) al segle XVIII, partint del treball de Casas i Ollich, i diu que el 1899 mossèn Josep Mas i Margineda visita Cellers i escriu:

«*(...) surtiem cap á la Petja y en ella vejerem un oratori ab una capelleta ó nitxo en qual capelleta hi havia molt ben pintada en rajoletas de Valencia la imatge dels dos Sants Mártirs Hermenter y Celdoni a cavall. Está situat dit oratori en la serra de ma dreta sobre una roca bastant gran y plana, y en ella hi ha una sola petjada ó forat redó del ample de una pota de animal y tres quarts fondo, qual forat ó clot no l' considero natural de la roca, porque no n'hi ha cap més, sino que l' considero ó miraculós, ó artificial y l'hem de tenir per miraculós atenant á la tradició. No havent hi sino un clot se compren que de la casa que hi ha á doscentas cinquanta passas se'n digua la Petja y no las Petjas. Sobre la roca, mirant ho be, s'hi descrubeixen (sic) tres potadas més d'animal, pero tant superficiales y en tant diferents direcciones que no crech sien miraculosas ni del temps dels Sants Mártirs sino accidentes naturales de la roca mateixa.*»

721. RÀFOLS, J. F. *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. Barcelona, Ed. Millá, 1954, tom 3, p. 112.

722. CASAS I NADAL, M.; OLLICH I CASTANYER, I. «El Monestir de Sant Celdoni i Ermenter de Cellers: estudi històric-arqueològic». *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, 2 (1981), p. 189 i 208.

El segon cas correspon a una pedra que feia d'ara a l'altar de l'ermita de Sant Gabriel, a Veciana. Segons un document que podria haver estat escrit el 1772 per Pere Pasqual Cabanach, franciscà i ecònom de Veciana, un pastor estava *desahogant sa corrent naturalesa* sobre una pedra sota la qual hi havia un rètol que deia «Sant Gabriel». En fer això, es va quedar lligat de peus i mans a la roca i només se'n desfèu gràcies a l'ajut del sant. En vista del prodigi, els habitants de Veciana hi anaren en processó i decidiren dur la pedra a l'església parroquial, fet que no fou possible malgrat intentar-ho dues vegades, perquè cada cop es desencadenaven fortes tempestes de llamps i trons. El bisbe de Vic va donar permís per edificar-hi una ermita, erigida amb la col·laboració de tot el poble,⁷²³ en el procés d'erecció de la qual es manifestà per dues vegades la intervenció del sant en proveir l'aigua necessària per a aquesta acció.⁷²⁴

Aquest document explica que finalment la pedra es va utilitzar com a ara i, pel que ens interessa, apunta que:

723. «(...) descubrí Gabriel lo secret â un humil Pastor, special cosa! Lo Paranymfo Gabriel vejé â un pastor desahogant sa corrent naturalesa sobre la pedra, q baix della estaba un retol que deya: St Gabriel quant desdeluego (sic) amarrat de peus, y mans â la pedra quedá, y de ninguna manera poderse alçar, quedá plorós, y amarg de sentiment, y com Gabriel Paranymfo es fortaleza, fortaleza doná al Pastor per alçarse; y vista cosa extraordinaria [inserir: Si agué de pujar ab professó] se enfervorisaren los cors dels Vescianenses, se juntaren, y pujaren alli ahont succehi lo fracás, y determinaren portar la dita Pedra â esta Iglesia Parrl porque en ella fos collocada, y venerada per una eterna memoria: Arrencada de allí aquella gran Pedra, trobaren sota ella un retol q deya St. Gabriel; lo Batlle, y Regidor sen portaren lo retol â mostrarlo, y comunicar tot lo cas al Sr. Bysbe, q â las horas habitaba â Manresa, entregaren lo retol al Sr. Bysbe, y los Vescianas no lo han vist mes, y lo Sr. Bysbe los despatxâ donantlos llicencia per alli fabricar una capella. Pero com ja havian estat tots unanimes de portar la Pedra â la parroqu sen portaren de allí la Pedra, y ab lo gran treball, y ab pluja arribaren la Pedra â las Canals, q passa la aygua que va â Vesciana, y se giraren uns Trons, y Llamps tan continuats, y de horror, q no pogueren passar mes abant. Deixaren la Pedra â las Canals, y sen tornaren ab animo que lo endemà la acabarian de arribar â la Iglea Parroql. Pero com lo Paranymfo Gabriel conserbaba sa memoria allí en la Montanya, no volgué deixar la Pedra lo lloch en lo qual feya y servia de Trono pera guardar un lloch memorable de St Gabriel. Tornaren los Vescianas â las Canals per transportar la Pedra a la Parrr Iglea y trobaren fora la Pedra, y collocada en lo mateix puesto ahont havia succehit lo Prodigios porthento (...) Tornaren segona vegada â deligencia ab q si podrian alcanzar lo que ab la primera diligencia no alcanzaren los Vicianas, pero tornaren trauer la Pedra, ô Roca de allí, y ab majors treballs, q los primers no mes pogueren arribar fins un gros Roure anomenat lo Roure dels Valitres [ja tallat en aquell moment del qual només quedava la soca] (...) y agueren de dexar la dita Pedra per causa q tambe se giraren grans trons, y llamps ab abundancia de pluja; quant anaren allí per acabar de esforsarse per trasportarla â esta Iglea Parroql, també trobaren que la Pedra havia tornat â son propri lloch, per guardar, y fer ella testimoni del puesto al qual se deu veneració del Porthentos, y Paranymfo S. Gabriel. De aquí se entengué, que S. Gabriel no volgué quedar Paraclito, ô Advocat, sino que quedás la veneració allí en son propri lloch, en lo q se erigís una talqual capella sumptuosa, y quedaren los interiors unanimes luego (...).» «Memorias, y antíquedats del Glorios Archangel St Gabriel, (...)». ABEV, Arxiu Parroquial de Veciana, AP P/1/2.

724. «(...) volgué ell tambe coherper de algun modo buscar alguna cosa necessaria per erigir la Capella per sa honra (...) intercedi est Princep Celestial Gabriel al Rey del Cel una pluja copiosa, q omplís la dita bassa, y fou de aqueix modo se umplí la bassa de aygua, que fou bastant per donar lo abast â la sobre-dita obra.» «(...) Quedant la Capella del modo sobredit, se ha vingut despues fer volta, y tambe per la necessitat de laygua (sic) necessaria per la Volta, també plogué y quedá la bassa ab aygua, q ni agué bastament per fer la volta.» ABEV, Arxiu Parroquial de Veciana, AP P/1/2.

«(...) en la qual Pedra, ô Mesa están pintats, ô estan los clots, ô Senyals dels dits de las mans, y allí tambe estan estampats los peus del mateix Pastor; y tambe se repara, q en dita Pedra los Pastors hi esmolaban los ganivets.»⁷²⁵

Sobre aquest cas, sabem que en una visita de 25 de novembre de 1685 s'havia ordenat que es posés una ara a sant Gabriel i que el 1698 es manava que «*fassan encaixar la ara en lo altar*» i altres reparacions en una ermita que semblava en un estat molt precari.⁷²⁶ Segons la documentació que acompanya el text de la llegenda, s'hi hauria començat a dir missa el 1736 i el poble s'hauria imposat l'obligació de no treballar el dia de Sant Gabriel, però en la visita del bisbe Marimon del 24 de juny de 1734 es va manar que no era festa colenda i per tant no hi havia obligació d'oïr missa ni d'abstenir-se de treballar; també s'hauria prohibit de dir-hi missa fins que la capella fos acabada.⁷²⁷

De tota manera, sembla que aquest tipus de casos seria més aviat una excepció, perquè a Sant Martí de Corilha (Vall d'Aran), tot i que a finals del segle XVIII es parlava detalladament del lloc, no es deia res de la ditada de sant Martí que encara avui dia s'hi veu (Roma, 2002; 42). A més a més, la presència del peu de la Verge de Dorres, a la Cerdanya, al costat de la capella de Mageta,⁷²⁸ ha estat datada per Lucette Martinaggi-Germa en els temps de la Revolució Francesa, quan la marededéu de Bell-lloc (ben visible des de la capella) va ser transportada miraculosament fins a un forat de la roca que comentem.⁷²⁹ Per tant, en aquest cas, i en l'anterior, sembla que aquesta manera de cristianitzar el paisatge és força recent. Com a mínim aquesta és la conclusió que ens aconsella la prudència fins a la trobada de noves dades que ens puguin dur alguna informació més.

A la confluència dels termes municipals d'Osor, Anglès i la Cellera es parla de la Petja de Sant Martí, on una llegenda explica l'origen d'aquest topònim i d'un de proper conegut com la Cadira del Dimoni. L'exhaustiu treball de topònimia històrica fet per Fèlix Bruguera permet retrocedir aquest nom de lloc fins a 1711, sota el nom de *Petxa* (sic) de Sant Martí, i el 1889 quan se'l descriu com el «*Mojón número 1 situado en la Petja de San Martí*».⁷³⁰

725. «Memorias, y antiqedats del Glorios Archangel St Gabriel, (...)». ABEV, Arxiu Parroquial de Veciana, AP P/1/2. Datat al 1772.

726. ABEV, Santa Maria de Veciana, H/1 (1646-1856).

727. «Memorias, y antiqedats del Glorios Archangel St Gabriel, (...)». ABEV, Arxiu Parroquial de Veciana, AP P/1/2. Datat al 1772.

728. Segons la llegenda, aquesta capella es va construir sobre una creu o estàtua dedicada a sant Marc, que era el protector de les intempèries i els llamps. Un dia, un picapedrer la va trossejar i, a partir d'aquell moment, van començar les pedregades. Per solucionar-ho, el poble va fer el vot que si s'acabaven farien una capella en honor al sant. DIVERSOS AUTORS. *Hystoires de pierres*. Parc National Régional de Cerdagne, 1998, p. 61. Els fets del picapedrer haurien tingut lloc el 12 de juny de 1840, a causa de la necessitat d'eixamplar el camí, segons Martinaggi-Germa.

729. MARTINAGGI-GERMA, L. *Dorres. Granit et eau*. Sant Esteve: Les Presses Littéraires, 2007, p. 136-138.

730. BRUGUERA I LIGERO, Fèlix. *Onomàstica osorenca. Toponímia pretèrita i present dels termes municipi-*

L'autor del llibre al costat de la pedra que conté la Petja de Sant Salvi.

L'any 1890 apareix la primera referència que coneixem a la Petja de Sant Salvi, al límit municipal entre Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu.⁷³¹ Segons l'obra *Las Guillerías*, publicada per Julio Serra el 1891, es tracta de

«(...) cierta huella que la tradición asegura haber sido dejada por el caballo de cierto santo que anduvo por estos sitios, y algún punto de certeza será el dicho, pues á este sitio lo conocen en el país por el nombre de Petja de san Salvi.»

Segons la llegenda, sant Salvi es trobava amb el dimoni a cada pas i, per treure-se'l de sobre, li va proposar de provar a veure qui tenia més poder,

pal i parroquial d'Osor (La Selva), 2007. Document electrònic disponible a http://www.tesisexarxa.net/TDX/TDX_UdG/TESIS/AVAILABLE/TDX-0213107-124144/ (data de consulta 14 d'abril de 2009), p. 709 (per a una descripció de la llegenda, vegeu les p. 1.064 i 1.065).

731. A més a més, no sabem si es tracta de sant Salvi o si la petjada fa referència a sant Salvador d'Horta (1520-1567). Podria tractar-se d'aquest segon beat, ja que Salvador havia nascut a Santa Coloma de Farners, però sembla que no seria aquest el cas.

«(...) arrojándose desde la altura en que en aquel instante se encontraban hasta el fondo del abismo que á sus pies se abría; aceptó el otro, dejóse caer san Salvio y cayó intacto sobre esa piedra donde quedó impresa la pisada del caballo que montaba, dejóse caer el diablo y sobre ella se estrelló, quedando del santo la victoria.» (Tarrés & Rams, 2002; 80)

En aquesta obra també es parla de la Petja del Diable,⁷³² als afores de Sant Hilari Sacalm (Tarrés & Rams, 2002; 121), la qual havia aparegut també en una ressenya d'una excursió publicada l'any 1883 en el butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana.⁷³³

D'altres casos, com la petjada de Sant Martí de Sant Sadurní d'Osormort, i altres de desaparegudes, com la de sant Miquel a prop de Rupit⁷³⁴ o la del diable al Capsacosta,⁷³⁵ encara en tenim menys evidències durant el període estudiat. De tota manera, en alguns casos sembla que aquestes marques se situen en els límits municipals (parroquials?) o del Bisbat i que segurament correspondrien a alguna fita que delimitaria aquestes comunitats. De tota manera, és una hipòtesi sobre la qual caldrà seguir treballant.⁷³⁶

El cas del relat del viatge topogràfic que va fer Julio Serra el 1890 per les Guilleries és interessant perquè, en passar prop del santuari de Sant Segimon, parla d'unes petjades atribuïdes a sant Miquel dels Sants i de la cova on aquest s'hauria retirat. En aquest punt, el primer que cal matisar és que no s'ha trobat en les obres publicades cap evidència de la cova on es va retirar el sant en la seva primera anada al Montseny. Se sap que eren dues coves, que es trobaven al Montseny i que tenien una indicació amb el nom de cadascun dels nois, però enlloc no es fa referència a Sant Segimon, on sí que es dirigia en la seva segona fugida al desert, tot i que no hi arribà, com ja hem vist, perquè un àngel l'en féu desdir en passar per Espinzella. Sembla, doncs, que aquesta atribució de significat a l'indret montsenyenc va ser força posterior. En qualsevol cas, val la pena reproduir el que va escriure Serra:

732. «El relat conta que a Sant Miquel de Solterra hi havia un diable i sant Antoni Abat que, de tant en tant, jugaven a cartes damunt d'una pedra. El sant, a cada jugada feia 31 mentre que el dimoni només en feia 30. Fins que el diable, cansat de perdre, va llançar una carta amb tanta fúria que va esberlar la roca, al mateix temps que donava un bot i la seva petja hi quedà marcada. Des d'aleshores, aquell lloc s'anomena la Petjada del Dimoni.» BRUGERA LIGERO, Fèlix. «Etimologies populars. Uns quants exemples selvatans». *Quaderns de la Selva*, 16 (2004), p. 151-165.

733. «(...) la Roca de la petjada del Diable, hont la tradició atribuïx uns sotets que s'véuhen en la pedra á la petjada del Dimoni.» OSONA, Artur. «Excursions particulars per la regió occidental de la província de Girona». *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana*, V (1883), p. 153.

734. GRUP DE RECERCA FOLKLÒRICA D'OSONA. *El folklore de Rupit i Pruit*. Vic: Eumo, 1984, p. 186-187.

735. BERGA I BOIX, Josep. *Llegendes de la comarca d'Olot*. Olot: Llibres de Batet, 1994, p. 67-73. L'edició original és de 1914, però Berga refereix la petjada en un treball publicat al 1877.

736. En aquest sentit, l'empremta del diable del Capsacosta, la de sant Miquel de Rupit, la petja de Sant Salvi, la de Sant Martí d'Osor, la pedra de Sant Gabriel de Veciana i les dues empremtes dels cavalls de sant Celdoni i Ermenter al monestir de Cellers es troben justament en els límits del bisbat de Vic. Així mateix, es podria parlar de la petjada del comte Arnau, al nord de Montgrony, i de la petja del dimoni de Sant Hilari Sacalm, que també podrien considerar-se espais liminars.

«Apretando, pues, el paso, todo lo que consentía la áspera bajada, dejamos junto á nosotros la cueva de San Miguel,⁷³⁷ cuyo nombre debe al glorioso San Miguel de los Santos, patrón de Vich, que por el siglo XVI hizo en ella, según es fama, vida ascética y hubo de milagrear abundantamente, al parecer, por el Montseny y sus contornos. Y digo esto, porque en distintos puntos de la comarca he oído contar la misma tradición, con la sola variante del lugar en que se supone acaecida. Era el caso, al decir de las gentes, que persiguiendo el santo buenas obras, recorría sin cesar toda la sierra, y siempre hallaba al diablo estorbando sus designios; en pugna con él mediaron entre ambos cien secretos desafíos, y ora arrojándose á una sima tenebrosa, ora saltando un profundo precipicio, siempre era vencido el segundo, que se estrellaba entre las rocas ó se aplastaba contra el fondo, mientras el santo salía ileso de la prueba mostrando cuánto gozaba el favor de Dios contra las malas artes del demonio; y la imaginación popular, dando vida á la leyenda, quiere ver en cada piedra las huellas de la lucha problemática, cuando no las señala con la configuración misma del terreno ó las supone bajo el agua de los ríos.» (Tarrés & Rams, 2002; 112)

Per l'extensió del discurs, no sembla que estiguem davant d'un lapsus de l'autor del document que comentem. Ens ajuda a mantenir aquesta hipòtesi el fet que aquell mateix any es parlava de la pedra que li havia servit de coixí i que es trobava a mas Mitjà i es deia que tenia una inscripció que deia «*In hoc saxo caput recolinans Michael à sanctis asceta quinquennis. Dulce capebat somnum*»,⁷³⁸ inscripció de la qual no s'ha trobat cap referència anterior. Val la pena dir, però, que sembla que per la tradició popular estava força acceptat que sant Miquel «*Solia anar sovint cap a les muntanyes del Montseny a fer oració i a vegades s'hi passava uns quants dies, sense menjar, i ningú no sabia on era*» (Roviró, 2000; 102). Aquesta creença ja la va recollir Jaume Almera en la seva descripció del Montseny (1884), quan deia que sant Miquel dels Sants, «*(...) en sa infancia vingué á estas soledats per fer vida eremítica en una cova que porta son nom y en la qual está afigurat al viu, amb imatges regulars, lo acte de ser descubert per son pare lo inclit fill de Vich. Las duas piadosas tradiciones las conserva fielment lo poble, y las contan los pastores d'esta montanya*».⁷³⁹

Un altre cas que podria tenir un cert interès és la pedra sobre la qual havia estat resant sant Ignasi al santuari de la Salut, a Viladordis, als afores de

737. Els mapes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya actualment assenyalen una cova dels Sants al costat mateix de la de sant Segimon, en aquest santuari. Val a dir que el company d'escapada de Miquel era Segimon Vinyes.

738. *San Miguel de los Santos. Discurso biográfico leído por José Font y Manxarell abogado en el solemne acto de inaugurar en 7 de julio de 1890 la galería de viceses ilustres*. Vic, 1893, p. 10.

739. ALMERA, Jaume. «Excursió al Montseny. Descripció física de la montanya». *La Veu del Montserrat*, 22 (31 de maig de 1884), p. 175-176. [Nota al peu]

Manresa, però no se n'ha pogut trobar cap referència històrica moderna. Fins i tot Fidel Fita (1872; 57) —i altres obres de l'època moderna com Roig i Jalpí (1692; 345-346)— explicava que abans de marxar de Manresa sant Ignasi havia passat per Viladordis i amb aquest motiu transcrivia un text de 1632, escrit en un retaule de l'altar, que parlava de què el sant freqüentava el santuari, però no feia cap referència a la pedra. Tampoc no en parla l'*Epítome histórico* de Roig i Jalpí (1692), tot i l'extensió que dedica a la vida del sant i a fer esment del santuari. La referència més antiga que en coneixem és una visita pastoral de 1828 en què es mana:

«(...) que se repare la Iglesia como está tan repetidamente mandado en las anteriores visitas sopena de que prohibiremos se celebre allí el Sto Sacrificio, ni se haga funcion alguna parroquial y que quede dentro de ella la piedra de S. Ignacio; pero en el mismo sitio que aora tiene sin moverla.»⁷⁴⁰

Per tot això, la mínima prevenció metodològica ens porta a concloure que no sembla que les petjades dels sants formessin part de les relíquies custodides per l'Església (de fet és evident que no ho podien ser, perquè normalment no es trobaven a l'interior de l'espai sagrat) i que es tractaria de realitats molt recents. Si se'ns demanés de plantejar alguna hipòtesi sobre aquestes petjades, en aquest moment apostaríem per un origen com a molt antic del segle XVIII vinculat a la millora de la posició social de la pagesia benestant, com sembla que es desprèn del cas de mas Quintanes. De fet, el cingol que es guardava a Viladordis i que havia estat propietat de sant Ignasi, es deia que havia assegurat el benestar a la família de la masia de Marcetes.⁷⁴¹ En el terreny de la llegenda, aquest tipus de protecció no era estranya, com es veu, en el nostre àmbit d'estudi, en el cas de la masia de Romans a Ripoll⁷⁴² o de can Rovira a

740. *Apuntes de cosas mandad. en la visita de este Obispado por el Illmo, Señor Corcuera*. ABEV, AEV 1242/2, fol. 2v. Posteriorment, el 1851, Víctor Balaguer recollirà que sant Ignasi explicava la doctrina al costat de l'hospital de Santa Llúcia i afirmarà que: «Posteriormente se conservó con gran veneración en Manresa la piedra donde se sentaba el santo, y para perpetuar su memoria, pusieronse encima del portal y en una tabla los siguientes versos que podrán no ser buenos, pero que manifiestan la candidez de la época: Sirviendo en este hospital Ignacio á gloria divina enseñaba la doctrina en las piedras deste umbral». BALAGUER, VÍCTOR. *Los frailes y sus conventos: Su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia*. 1851, p. 557. Es tracta de la tercera edició, però no n'hem pogut localitzar cap d'anterior. Aquesta referència, sense la confusió geogràfica amb el santuari de Viladordis, ja havia aparegut a Roig i Jalpí: «(...) y hoy dia se conservan aun, y veneran en el mismo pueblo, las mismas dos piedras, y en memoria dello se le escrito encima del portal en una tabla, el siguiente letrero: Sirviendo en este Hospital Ignasio à gloria Divina enseñava la Doctrina en las piedras deste umbral».

741. Així es troba en l'obra de Francesc X. Fluvià (1753), que diu que el sant va profetitzar que mai no els faltaria amb què viure amb decència, sense ser mai grans ni curts de cabdals, «sino solamente los bastantes; y assi se conservan hasta ahora». FLUVIÀ, *op. cit.*, vol. 1, p. 439.

742. Una llegenda recollida per Tomàs Raguier explica que Nostre Senyor i els seus apòstols van arribar a can Romans (Ripoll) on els van donar menjar i els feren passar la nit en una habitació especial.

Sant Hilari Sacalm⁷⁴³ (vegeu-ne un tractament més generalitzat a Roma, 2002; 75 i s.).

La petjada de la Marededéu de Santa Margarida d'Ardola, de la qual no més tenim referències difuses i molt properes en el temps, presenta un gran interès perquè davant la necessitat d'aigua es feia una processó en aquesta font (on es deia que la Mare de Déu havia deixat la seva petja).⁷⁴⁴ De fet, aquesta interpretació lligaria força bé amb la idea de Joan Amades (1936; 57) que aquestes petjades podien ser «*restes de cultes solars*». De tota manera, res en podem dir en ferm a hores d'ara.

De tota manera, aquesta invenció de peus sagrats tindria un terreny abonat en la presència d'algunes relíquies custodiades des de temps immemorials a diferents esglésies, com ara les pedres convertides en relíquies que esmenta Pere Serra i Postius, d'entre les quals interessa destacar una «*Piedra de la piedra en que dexò el Señor impresos sus pies al subirse al Cielo: una en la Catedral de Vique; otra en Poblet*».⁷⁴⁵ Aquesta relíquia ja apareix en un document que el canonge Ripoll va datar com a anterior a 1660, amb la particularitat que s'hi parlava de dues pedres.⁷⁴⁶

En el mateix manuscrit de Serra i Postius es conserva un document d'autor visiblement diferent que parla de Santa Maria de Besora i fa referència a un document de 1721, que diu copiar documentació anterior, on, enmig d'una llarga llista de relíquies pètries, parla «*De la pedra hont JesuChrist puya com sen volgue pujar al Cel*».⁷⁴⁷

Fortià Solà (1948; 309-310) també esmenta diferents pedres contingudes en l'arqueta de Sant Joan, de la parròquia de Torelló, entre les quals una relíquia de la «*pedra on Crist posà els peus en l'Ascensió*», que Solà suposa portada en aquest poble pels croats que també haurien dut el cos de sant Fortià.

L'endemà, Jesús digué: «*Romans – Romans – Romans, romandrà – no serà mai ric – ni mai pobre serà*». RAGUER, Tomàs. «El pas de Jesús i els Apòstols pel Ripollès». *Scriptorium* [Ripoll], LXXIX (Juliol de 1929), p. 9.

743. A Sant Hilari Sacalm, la casa de can Rovira havia pogut robar un llençol als encantats de la Roca d'en Pla mentre aquests cridaven: «*guarda bé aquestes estovalles, puix aquell que les conserva en son poder mai podrà ésser pobre*». DIVERSOS AUTORS. *El Montseny i les Guillerries. Paisatge, mite i literatura*. Argentona: L'Aixernador ed., 1991.

744. Informació personal facilitada per Xevi Roviró el 21 de maig de 2009.

745. SERRA I POSTIUS, Pere. *Indice de las Iglesias*, fol. 136.

746. «*De lapide ubi Dominus plantas pedum tenebat quando ad coelos ascendit.*» J. R. V. [RIPOLL I VILAMAJOR, Jaume, Canonge de Ripoll.] *Breve sumario...*, op. cit., p. 3-4.

747. SERRA I POSTIUS, Pere. *Indice de las Iglesias*, fol. 162.

CONCLUSIONS

Tal com s'ha vist al llarg de les pàgines d'aquesta obra, no hi ha res més cultural que la natura, tot i ser clarament objectiva. Les persones, que estem condemnades a interpretar el món en què vivim per poder-hi sobreviure, hem d'adaptar la natura a les nostres necessitats i per això li donem un aspecte humà: li fem tenir peus que, no podent ser propis, en determinades cultures s'atribueixen a déus, sants i diables. Però també li prestem els valors que ens són propis i ens mirem la natura com si fos alguna cosa separada de nosaltres.

Així el mal temps es personifica i els cicles ecològics responen a comportaments humans: aquesta és la natura de l'edat moderna en el món catòlic. Les idees aristotèliques, tot i existir, formaven part de mons finits de significació que normalment no estaven a l'abast per interpretar la vida quotidiana. Les classes populars havien generat una visió de la bruixeria que responia als seus interessos més primaris, mentre que la cultura docta se la imaginava com una conxorxa d'heretges. El món agrari de l'edat moderna depenia del cel, un cel en totes les seves dimensions, inclosa l'espiritual. Per aquest motiu, per protegir-se'n o fer-se'l favorable es posaven en marxa uns rituals que intentaven posar la divinitat al costat de les persones.

Aquests rituals tenien com a rerefons el món social en què es jugava la quotidianitat i, a més de dirigir-se als éssers que controlaven el temps, també es dirigien a les persones que vivien al costat, a la resta de la comunitat. El ritual permetia expressar el sentiment de col·lectivitat que possibilitava sobreviure en episodis de mal temps. Al voltant de determinades actuacions de tipus ritual es gestionaven accions que podien servir per controlar la natura o per interpretar la resposta que se li donava. Els episodis de mal temps tenien unes raons de ser, no funcionaven de manera independent del comportament humà, sinó que el seguien de molt a prop, per castigar-lo o per premiar-lo. Treballar els festius podia desencadenar una tempesta, tant al cel com a la terra. Era la violació d'un tabú que posava en entredit la relació intergrupals.

Les celebracions festives servien per crear comunitat, està clar, però també posaven en perill el benestar individual i grupal. El comportament inadequat durant una processó tenia un resultat pitjor que la manca de ritual. Ajudar els

altres, ritualment o no, generava riquesa i, quan això no passava, posava en perill el propi benestar. I és que calia preocupar-se pel bé de tota la col·lectivitat, i no només guiar-se per interessos egoistes.

Però l'edat moderna va trastocar bona part d'aquest delicat equilibri. El pobre que havia de ser ajudat i a través del qual s'exercia el càstig a les persones que no es mostraven solidàries va esdevenir una càrrega social, un perill amb què calia acabar. El procés de polarització social del camp català va generar una àmplia capa de proletariat rural que va trobar-se en un context menys solidari que el que havien tingut els seus antecessors. La protecció dels propietaris rurals i la liberalització del mercat que es jugava en favor seu va acabar expulsant del camp els qui no el posseïen i els va conduir, en bona part i a temps parcial, a treballar a la indústria o als asils i a servir a l'exèrcit.

Mentre això passava, els nous propietaris refeien la seva relació amb el món sagrat per demanar-li protecció per a les seves hisendes i per permetre expressar la seva preeminència social. La demanda de relíquies i manifestacions del sagrat que es va produir hauria de servir per ajudar a la promoció social de la nova pagesia. En fer això es va produir la que segurament va ser l'onada més important de cristianització del paisatge. Perquè els nous agents socials seguien tenint la necessitat de controlar el món natural, d'inventar-se la seva natura. Aquesta natura va adquirir noms d'origen religiós i va posar en relleu les manifestacions del més enllà.

L'edat moderna és una edat de transició, es diu sovint, i en aquesta recerca s'ha vist ben clarament que alguns fets que semblen tenir orígens medievals es troben fins i tot al segle XIX. Si el que ha passat en aquests tres-cents anys al bisbat de Vic es pot resumir en un canvi d'agents per mantenir una relació semblant amb el món natural, és perquè la humanitat és presonera de la seva cultura, justament l'artefacte que li hauria de permetre anar més enllà de la natura. Però la natura natural, si existeix, no és un afer humà.

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, Josep Ignasi. *Història dels sants Martyrs Hermenter, y Celdoni, dels quals se veneran las sagradas reliquias en la parroquial iglesia de Sant Miquel de la vila de Cardona*. Barcelona: Estampa de Ramon Martí, 1816?. [N'existeix una edició feta a Cervera el 1178]
- ALBAREDA, Joaquim. *La industrialització a la Plana de Vic. 1770-1875*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1981.
- ALBAREDA, Joaquim; FIGUEROLA, Jordi; MOLIST, Miquel; OLLICH, Imma. *Història d'Osona*. Vic: Eumo, 1984.
- ALCOBERRO, Agustí. *El segle de les bruixes (segle xvii)*. Barcelona: Barcanova, 1992.
- AMADES, Joan. *La terra. Tradicions i creences*. Barcelona: La Neotípia, 1936.
- BALAGUER Y MERINO, Andreu. *Lo carnestoltes á Barcelona en lo segle xvii*. Barcelona: Estampa La Renaixença, 1878,
- BANÚS I BLANCH, Miquel. *Collsacabra. Paisatges i llegendes*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2003.
- BARBANY, Carme; CANTARELL, Cinta; DANTÍ, Jaume; GARCIA, Rosa M.; RIBAS, Pere; TERRADES, M. Encarna. *De la balma a la masia. L'hàbitat medieval i modern al Vallès Oriental*. Granollers: Museu de Granollers, 1996. (Treballs del MDG; 2)
- BARRIENDOS I VALLVÉ, Mariano. *El clima histórico de Catalunya: aproximación a sus características generales. Ss. xv-xix*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1994. [Tesis doctoral]
- BARRIENDOS, Mariano. «La climatología histórica en el marco geográfico de la antigua monarquía hispana». *Scripta Nova*, 53 (1 de desembre de 1999). Disponible a <http://www.ub.es/geocrit/sn-53.htm> (data de consulta, 9 de desembre de 2008).

- BARRIENDOS, Mariano. «Variabilidad climática y riesgos climáticos en perspectiva histórica. El caso de Catalunya en los siglos XVIII-XIX». *Revista de Historia Moderna*, 23 (2005), p. 11-34. Disponible a <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/4729> (data de consulta, 9 de desembre de 2008).
- BARRIENDOS, Mariano; MARTÍN-VIDE, Javier. «Los riesgos meteorológicos en Barcelona a través de los registros históricos (Ss. XIV-XIX). Primeros resultados sobre su comportamiento climático plurisecular». A: MARTÍN-VIDE, Javier (Coord.). *Avances en climatología histórica de España*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1997, p. 23-46.
- BATLLE, Joan B. *Los Goigs a Catalunya: breus consideracions sobre son origen y sa influència en la poesia mística popular*. Barcelona: L'Arxiu, 1924.
- BATLLE, Joan B. *Los Goigs a Catalunya en lo segle XVIII*. Barcelona: Tipografia Catòlica, 1925.
- BATLLE I GALLART, Carme. *L'assistència als pobres a la Barcelona medieval (S. XIII)*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, 1987.
- BEHRINGER, Wolfgang. «Climatic change and witch-hunting: the impact or the Little Ice Age on mentalities». *Climatic Change*, 43 (1999), p. 335-351.
- BELLMUNT I FIGUERAS, Joan. *Fets, costums i llegendes. El Solsonès*. Lleida: Pagès Editors, 1993. 2 vol.
- BENET I CLARÀ, Albert. «La bruixeria al Bages a principis del segle XVII». *Dovella*, 6 (1982), p. 11-14.
- BLASCO LANUZA, Francisco de. *Patrocinio de angeles, y combate de demonios. Contiene doctrina grande, y general para todo genero de estados y personas*. San Juan de la Peña: I. Nogues Imp., 1652.
- BONET I LLACH, Ramon. *Vida i culte de Sant Eudald patró de la Comtal Vila de Ripoll*. Olot: Imp. Bonet, 1984.
- CAPDEVILA, Josep. *La Mare de Deu del Bon Succes i la seva confraria*. Vic: Editorial Seráfica, 1931.
- CASANOVAS I ROMEU, Àngels. *Toponímia històrica de l'antic rodal de Santa Maria de Vilalleons. Base documental per a la comprovació del terme actual de Sant Julià de Vilatorrada*. 1994. [Treball inèdit, dipositat a l'ABEC, T/86]
- CHAUVET, Horace. *Traditions populaires du Roussillon*. Perpignan: Imp. du Midi, 1947.
- COBERÓ I COBERÓ, Jaume. *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Lleida: L'autor, 1982.
- COURCELLES, Dominique de. *Les histoires des saints, la prière et la mort en Catalogne*. Paris: Publications de la Sorbonne, 1990.

- DANTÍ I RIU, Jaume. *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*. Santa Eulàlia de Ronçana: Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988.
- ESPADA GINER, Carmen; OLIVER BRUY, Jaume. *Les bruixes al Pallars. Processos d'Inquisició a la Varvassoria de Torralla (S. XVI)*. Tremp: Garsineu ed., 1999.
- FERRER I ALÒS, Llorenç. *Història de les comarques de Catalunya. Bages*. Manresa: Parcir, 1987-1988. 2 vol.
- FITA I COLOMÉ, Fidel. *La Santa Cueva de Manresa. Reseña histórica*. Manresa: Imp. Roca, 1872.
- FONTANA TARRATS, José María. *Historia del clima en Cataluña. Noticias antiguas, medievales y en especial de los siglos XV, XVI y XVII*. Madrid: ciclostilat, BdC (F 55-8° 128), 1976.
- FONTSERÈ, Eduard; IGLÉSIES, Josep. *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1971.
- GALERA I PEDROSA, Andreu. *Sant Celdoni i sant Ermenter: sis-cents anys a Cardona*. Cardona: Confraria dels Sants Màrtirs i Manuel Sala i Queralt, 2000.
- GARCIA CARRERA, R. *Caça de bruixes al Vallès*. Terrassa: Ed. Egara, 1987.
- GELABERTÓ VILAGRAU, Martí. «Cultura popular y ceremonias religiosas en la Cataluña del siglo XVIII». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8 (2), (1988), p. 615-623.
- GELABERTÓ, Martí. *La palabra del predicador. Contrarreforma y superstición en Cataluña (siglos XVII-XVIII)*. Lleida: Milenio, 2005.
- GIFRE I RIBAS, Pere. «Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació». A: CONGOST, Rosa; TO, Lluís (curadors). *Homes, masos, història: la Catalunya del nord-est, segles XI-XX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- GINEBRA I MOLINS, Rafel. *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2005.
- GINEBRA I MOLINS, Rafel. «De bans, basses i balls. Notes sobre Tavertet a la segona meitat del segle XVIII». *Els Cingles de Collsacabra*, 55 (juliol de 2006).
- GINEBRA, Rafael. *Condemnades per bruixes. Processos judicials al Vallès i al Moianès a principis del segle XVII*. Granollers: Museu de Granollers, 2007.

- GINEBRA I MOLINS, Rafel. «Notícies sobre bruixes i persecució de bruixes a Taverdet en un procés fins ara desconegut». *Els Cingles de Collsacabra*, 57 (2007).
- GINESTA I BATLLORI, Salvador. *La Comarca del Bages*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1987.
- GINZBURG, Carlo. *Historia nocturna*. Barcelona: Mucknick Editores, SA, 1991.
- GIRBAU I TAPIAS, Valentí. *Església i societat a la Catalunya central. El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784-1815)*. Barcelona: Herder i Facultat de Teologia de Catalunya, 1996.
- GOMIS, Cels. *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Alta Fulla, 1987.
- GOMIS I MESTRE, Cels. *Meteorologia i agricultura populars*. Barcelona: Alta Fulla, 1998. [Edició original de 1888]
- HERNANDES I MOSELLA, Eloi. *Memòries de Salvador Devant. Reconstrucció del dietari d'un pagès del segle XVIII*, 2005. Disponible a <http://www.recercat.net/handle/2072/3690> (data de consulta, 15 de desembre de 2008).
- IGLÉSIES, Josep. *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, 2002.
- JUNYENT, Eduard. *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1969.
- JUNYENT, Eduard. «Ciutat i terme de Vic en 1716». *Ausa*, 81 (8), (1975), p. 6-26.
- JUNYENT, Eduard. *La ciutat de Vic i la seva història*. Barcelona: Curial, 1976.
- JUNYENT, Eduard. «L'aiguat de 1617 a Vic». *Ausa*, 85 (8), (1977), p. 149-155.
- KAMEN, Henry. *Canvi cultural a la societat del Segle d'Or. Catalunya i Castella, segles XVI-XVII*. Lleida: Pagès editors, 1998.
- LECOUTEUX, Claude. *Fées, sorcières et loups-garous au Moyen Age. Histoire du double*. Paris: Ed. Imago, 1992.
- LEVACK, Brian P. *La caza de brujas en la Europa moderna*. Madrid: Alianza Universidad, 1995.
- LISÓN TOLOSANA, Carmelo. *Brujería, estructura social y simbolismo en Galicia*. Madrid: Akal editor, 1983. (Antropología Cultural de Galicia; 2)
- MALLORQUÍ, Elvis. *Paisatge i història de Sant Mateu del Montnegre*. Girona: CCG Edicions, 2003.
- MARTÍN-VIDE, Javier (ed.). *Avances en climatología histórica en España. Advances in historical climatology in Spain*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1997.

- MASNOU I PRATDESABA, Josep M. *La parròquia d'Aiguafreda a través de les visites pastorals (segles XVI-XIX)*. Aiguafreda: Ajuntament d'Aiguafreda, 1988.
- EL MONTSENY i les Guillerries. Paisatge, mite i literatura*. Argenton: L'Aixernador Edicions, 1991.
- MOREU-REY, Enric. *Revolució a Barcelona el 1789*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1967.
- MUCHEMBLED, Robert. *Sorcières, justice et société aux 16e et 17e siècles*. Paris: Ed. Imago, 1987.
- NATHAN BRAVO, Elia. *Territorios del mal. Un estudio sobre la persecución europea de brujas*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1997.
- ORDEIG I MATA, Ramon. *Llegendes vigatanes*. Sant Hipòlit de Voltregà: EH, 1987.
- ORDEIG I MATA, Ramon. *Oristà i la seva història*. Vic: Imp. Planès, 1995. (Estudis Històrics; 3)
- ORRIOLS I MONSET, Lluís. *Les bruixes segrestades*. Barcelona: Rafael Dalmau ed., 1994.
- PEÑA DÍAZ, Manuel. «Aproximación a la climatología en la Catalunya del siglo xvii (según fuentes de la época». *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 255-265.
- PLA CARGOL, Joaquim. *Tradiciones, santuarios y tipismo de las comarcas gerundenses*. Girona: Dalmau Carles Pla, SA Ed., 1944.
- PLADEVALL, Antoni. «El mas Quintanes i la llegenda dels Sants Màrtirs». *Revista Vic* (5 de juliol de 1977).
- PLADEVALL, Antoni. *El santuari del Far*. Granollers: Montblanc, 1980.
- PLADEVALL I FONT, Antoni. «Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII». *Monografies del Montseny*, 1 (1986), p. 93-165.
- PLADEVALL, Antoni. *Centelles. Aproximació a la seva història*. Centelles: Ajuntament de Centelles, 1987.
- PLADEVALL, Antoni. *Castellterçol. Història de la vila i el seu terme*. Vic: Eumo i Ajuntament de Castellterçol, 1991.
- PLADEVALL I FONT, Antoni. «Els pous de glaç i de neu a Catalunya». *Espais. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, 38 (1994).
- PLADEVALL I FONT, Antoni. *Concòrdia de 1690*. Centelles: Ajuntament de Centelles, 2000.

- PLADEVALL I FONT, Antoni. *El Far. El santuari del Far*. Vic: Editorial Diac, 2005.
- PLADEVALL I FONT, Antoni. *Història del monestir de San Pere de Casserras vuy unit a la Companyia de Jesús de Barcelona... Any 1736. Obra inèdita del jesuïta Bernat Bolós (1691-1759) transcrita i comentada per Antoni Pladevall i Font*. SL: Fundació Caixa Manlleu, 2007.
- PLADEVALL I FONT, Antoni; SIMÓN I TARRÉS, Antoni. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII. Segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, altres testimonis d'Osona*. Barcelona: Curial, 1986.
- PLANES, Josep Albert. *Alpens. Una història del Lluçanès: pagesos, paraires i carlins*. Alpens: Ajuntament d'Alpens, 1999.
- PUCHADES I BATALLER, Ramon J. *Als ulls de Déu, als ulls dels homes. Estereotips morals i percepció social d'algunes figures professionals en la societat medieval valenciana*. València: Universitat de València, 1999.
- PUIG, Ignacio. *Recuerdos ignacianos en Manresa*. Barcelona: Imprenta de la Revista Ibérica, 1949.
- PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. *Una Parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud: Riudellots de la Selva*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1986.
- ROIG I JALPÍ, Joan Gaspar. *Epítome histórico de la muy ilustre ciudad de Manresa*. Barcelona: Iayme Suriá..., 1692.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. «Excursions per la geografia de la Caritat». A: UEC. *VI Jornades de Literatura Excursionista. Memorial Jaume Peris i Xancó*. Barcelona: UEC, 1999, p. 143-152.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Els Pirineus maleïts. Natura, cultura i economia moral en les societats dites tradicionals*. Barcelona: Alta Fulla, 2000.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *El Paradís indicible. La representació de Montserrat a l'edat moderna*. Manresa: CECB, 2001.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Llegendes de la natura. Itineraris pel nostre patrimoni cultural*. Tarragona: Edicions El Mèdol, 2002.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *La construction médiale des «paysages» montagneux de la Catalogne (XV-XXe siècles)*. Paris: ANRT-Université de Lille III, 2006.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. «La Casa de Misericòrdia de Vic (segles XVIII-XIX): assistència i control social en femení». *Ausa*, 23 (160), (2007) p. 307-326.

- ROMA I CASANOVAS, Francesc. «Una mirada geogràfica al fenomen de la bruje-
ria: devolviendo a “las otros” el sentido de lo que era suyo». *Stodium. Re-
vista de Humanidades*, 14 (2008), p. 201-218.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *La gestió de proveïments bàsics i les revoltes de
l'edat moderna a Vic*. 2009. Disponible a [http://www.francescroma.net/web/
abastaments.pdf](http://www.francescroma.net/web/abastaments.pdf).
- ROURA I AULINAS, Lluís. *Subjecció i revolta en el segle de la Nova Planta*. Vic:
Eumo Editorial, 2005.
- ROVIRÓ I ALEMANY, Xavier. *100 llegendes de la Plana de Vic*. Sant Vicenç de
Castellet: Farell, 2000.
- RUAIX I BOMBARDÓ, Joan. «El control de les diversions populars a la Barcelona
de Carles III». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8 (2), (1988), p.
633-640.
- RUSSELL, Jeffrey Burton. *Lucifer. El diablo en la Edad Media*. Barcelona:
Laertes, 1995.
- SALA BAIGET, Joan. *L'educació assistencial i social a Vic*. 2007. Disponible a
<http://www.recercat.net/handle/2072/4166> (data de consulta: 25 de gener de
2009).
- SARDÀ I CAMPOS, M. Carme. *La Religiositat popular a través de les consuetes
parroquials de la comarca d'Osona-Bisbat de Vic*. Barcelona: UAB, Fa-
cultat de Filosofia i Lletres, 1977. [Tesi de llicenciatura]
- SARRET I ARBÓS, Joaquim. *Història de l'estat polític-social de Manresa*. Man-
resa: Imp. Sant Josep, 1925.
- SATUÉ OLIVÁN, Enrique. *Religiosidad popular y romerías en el Pirineo*. Hues-
ca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1991.
- SENA, Federico. «Un proceso de brujas de 1620». *Ausa*, 58-59 (1968), p. 53-62.
- SERRALLONGA, Joan; VILA, Assumpta; ESPADALER, Ramon. *Sant Hipòlit de
Votregà dins la història*. Vic: Eumo, 1986.
- SOLÀ, Fortià. *El Cabrerès. Llibre de lectura dels nois de l'escola parroquial de
Cantonigròs*. Barcelona: La Bona Parla, 1933.
- SOLÀ, Fortià. *Història de Torelló. Monografia basada en els arxius parroquial
i municipal de la vila*. Vol. I, Barcelona: Gráficas Marina, SA, 1947.
- SOLÀ, Fortià. *Història de Torelló. Monografia basada en els arxius parroquial
i municipal de la vila*. Vol. II, Barcelona: Gráficas Marina, SA, 1948.
- SOLÀ, Fortià. *Història de Núria*. Barcelona: Estel, 1952.

- SOLÀ, Fortià. *Aiguafreda. La parròquia antiga i el poble modern*. Barcelona: Humanitas, 1983. [1a ed., 1932]
- SOLÀ COLOMER, Xavier. *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*. Girona: Universitat de Girona, 2006. Disponible a <http://www.tdcat.cbuc.es/TDX-0327106-124553/index.html>. [Tesi doctoral]
- SOLÉ I PERICH, Lluís. «Producció de gel a les economies pageses. El pou de glaç de Vilanna». *Estudis d'Història Agrària*, 19 (2006).
- SOLER I MARCH, Leonci. *Descripció de la grandesa y antiguitats de la ciutat de Manresa. Obra inédita de Magí Canyelles —segle XVII— ab la biografia del autor*. Manresa: Imp. Joan Esparbé, 1896.
- TARRÉS, Josep; RAMS, Emili. *Un viatge per les Guïlleries i el Montseny*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, 2002.
- THOMPSON, Edward P. *Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*. Barcelona: Ed. Crítica, 1979.
- TORRADEFLOT CORNET, Ignasi. *Real confraria de Sant Salvador y gremi de Pagesos de Manresa*. Manresa: Imp. i llib de Vda. de Lluís Roca, 1906.
- TORRES I SANS, Xavier. *La vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*. Vic: Eumo Editorial, 1995.
- VERDAGUER, Jacint. *Rondalles*. Barcelona: Barcino, 1992.
- VERDAGUER, Jacint. *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Llucià i Marcià*. Vic: Eumo, 1995. Edició a cura de Ricard Torrents.
- VIOLANT I SIMORRA, Ramon. «De bruixeria pallaresa». A: *Etnologia pallaresa. Homenatge a Ramon Violant i Simorra*. Tremp: Escudella, 1981, p. 91-127.

ABREVIATURES

ABEV	Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACOS	Arxiu Comarcal d'Osona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AMV	Arxiu Municipal de Vic
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
BNC	Biblioteca Nacional de Catalunya
BUB	Biblioteca de la Universitat de Barcelona
CCUC	Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	7
UN MÓN AGRÍCOLA QUE DEPÈN DEL CEL	11
Implicacions socials	23
Tocs de campana i altres rituals	25
La bruixeria	35
La plaga de llagosta de 1687	45
Les raons del mal temps.	50
Treballar els festius	58
EL MÓN FESTIU	65
De processons a aplecs	71
L'ATENCIÓ SOCIAL PER FER FRONT A LA PRECARIETAT	81
La pobresa	81
Un equilibri precari	89
La nova visió de la pobresa	98
La reducció del dret de sagrera	106
EL CONFLICTE PER L'EXPLOTACIÓ DELS BOSCOS	109
Els drets de pas	116
Els bans municipals	120
EL MÓN URBÀ DAVANT LA PRECARIETAT	123
Una cultura del treball	123
El control del mercat d'abastaments	127
Les revoltes a la ciutat de Vic	135
El llegendari i la moral	142
A LA RECERCA D'UNA NOVA PROTECCIÓ	149
Els goigs	149
Els nous sants i santes	153
El nou paper de la pagesia	170
Les <i>noves</i> relíquies	175
LA CRISTIANITZACIÓ DEL PAISATGE	187
Toponímia històrica	193
Alguns hagiòtopònims	195
Petjades de sants.	199
CONCLUSIONS	211
BIBLIOGRAFIA	213
ABREVIATURES.	221

